

LEKSIKALNA
SINONIMIJA V
SINONIMNEM
SLOVARJU
SLOVENSKEGA
JEZIKA

JERICA SNOJ

JERICA SNOJ
LEKSIKALNA SINONIMIJA V SINONIMNEM SLOVARJU
SLOVENSKEGA JEZIKA

**LEKSIKALNA SINONIMIJA V
SINONIMNEM SLOVARJU
SLOVENSKEGA JEZIKA**

Jerica Snoj

LJUBLJANA 2019

Zbirka: Lingua Slovenica 14
Urednica zbirke: Helena Dobrovoljc

Jerica Snoj

LEKSIKALNA SINONIMIJA V SINONIMNEM SLOVARJU SLOVENSKEGA JEZIKA
© 2019, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC

Urednica: Helena Dobrovoljc
Recenzentki: Erika Kržišnik, Alenka Vrbinc

Oblikovanje: Brane Vidmar
Prelom: Simon Atelšek

Izdal: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Zanj: Kozma Ahačič
Založila: Založba ZRC
Zanjo: Oto Luthar
Glavni urednik založbe: Aleš Pogačnik

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.
Naklada: 300 izvodov
Prva izdaja, prvi natis
Ljubljana 2019

Izid knjige je podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS s sredstvi za sofinanciranje izdajanja znanstvenih monografij v letu 2018.

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789610501510>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'373.421

SNOJ, Jerica

Leksikalna sinonimija v Sinonimnem slovarju slovenskega jezika /
Jerica Snoj. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU,
2019. - (Zbirka Lingua Slovenica, ISSN 1855-9425 ; 14)

ISBN 978-961-05-0151-0
298272768

VSEBINA

Predgovor	7
Leksikalna sinonimija: jezikovna danost, tema v pomenoslovju, vsebina slovarja	13
Gradivo za <i>Sinonimni slovar slovenskega jezika</i>	43
Sinonimna razmerja v <i>Sinonimnem slovarju slovenskega jezika</i> : ugotavljanje, opisovanje, ponazarjanje.....	57
Slovaropisna strukturiranost leksikalne sinonimije v SSSJ (<i>Martin Ahlin, Branka Lazar, Zvonka Praznik, Jerica Snoj</i>)	163
Dopolnitve SSSJ v spletni objavi	195
Prihodnje dopolnjevanje in vsebinske širitve SSSJ.....	209
Tehnološka podpora pri izdelavi SSSJ (<i>Nina Ledinek, Andrej Perdih</i>)	215
Od slovarske baze v formatu xml do objave SSSJ na portalu Fran (<i>Nina Ledinek, Andrej Perdih</i>)	237
Zgodovina nastajanja SSSJ.....	263
Summary	281
Viri in literatura	285
Kazalo ponazoril	291
Stvarno kazalo	295
Razčlenjeno kazalo.....	309

Predgovor

Monografija Leksikalna sinonimija v Sinonimnem slovarju slovenskega jezika se navezuje na Sinonimni slovar slovenskega jezika (v nadaljevanju tudi SSSJ), ki so ga v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU pripravili avtorji Martin Ahlin, Branka Lazar, Zvonka Praznik in Jerica Snoj ob sodelovanju Nine Ledinek in Andreja Perdiha (tehnološka podpora) in je izšel pri Založbi ZRC leta 2016. Vsebinsko monografija prinaša prikaz problematike, kot jo vključuje področje leksikalne sinonimije s stališča slovaropisja, in sicer v povezavi z neposrednimi izkušnjami pri pripravi SSSJ, prvega sinonimnega slovarja slovenskega jezika.

Vsak slovar mora kot jezikovni priročnik s svojo vsebino, zgradbo in obliko uporabniku samozadostno posredovati čim bolj popolno podobo leksikalnega področja, ki ga prikazuje, in Sinonimni slovar slovenskega jezika s svojim konceptom in materialno uresničitvijo poskuša tej zahtevi kolikor mogoče ustreči. Zakaj torej posebna monografija o SSSJ? Odgovor na to vprašanje je večplasten, odločitvi za monografski prikaz pa je botrovalo zlasti dvoje: objektivna svojskost slovarskega prikaza sinonimije znotraj siceršnjega slovaropisja in potreba po osvetlitvi okoliščin, ki so spremljale nastanek SSSJ.

Leksikalna sinonimija predstavlja obsežno področje znotraj pomenske jezikovne ravnine. Uresničevana preko nabora leksikalnih izraznih sredstev (besede, besedne zveze s podobnim pomenom) obstoji kot podmnožica znotraj sinonimije v širšem smislu, ki se s stališča besedilne konkretizacije pojmuje kot ubeseditvena variantnost. V ubeseditveni variantnosti se uresničuje specifična jezikovna izrazna zmožnost, da je dano vsebino mogoče jezikovno izraziti na različne načine. Jezik se s to zmožnostjo odziva na potrebo, da je dana vsebina ubesedena različno glede na objektivne okoliščine in glede na subjektivno doživljanje ubesedovalca. Leksikalna sinoni-

mija je udeležena v tej jezikovni zmožnosti preko leksikalnih enot, besed in besednih zvez, ki so prepoznane kot pomensko podobne, kot sinonimi.

V pomenskem opisu danega jezika ima prikaz leksikalne sinonimije pomembno mesto. Ugotovljeni in pomensko opisani sinonimi posredujejo podobo tako izraznega kot pojmovnega bogastva danega jezika; izrazna različnost sinonimov namreč odraža raznolikost leksikalnopomenskega profiliranja pojmovnega sveta, ki ustreza natančnejšemu pojmovnemu razčlenjevanju zunajjezikovne vsebine. Za slovenski jezik je te vrste pomenski opis leksikalne sinonimije uresničen v Sinonimnem slovarju slovenskega jezika.

Slovarski prikaz sinonimije, ki se osredotoča na prikaz pomenske podobnosti med leksikalnimi enotami, vključuje specifičnosti, s katerimi se razlikuje od siceršnjih slovarskih pomenskih opisov. Temeljno v tej zvezi je dejstvo, da je pojmovanje, kaj je sinonim, povsem odvisno od pojmovanja leksikalnega pomena, ki je v jezikoslovju prisotno z zelo različnimi vsebinami. V povezavi s sinonimijo se raznolikost teh pojmovanj še pomnoži, saj se vprašanje, kaj je leksikalni pomen, spreplete z vprašanjem, kaj je pomenska podobnost. Pri pripravi sinonimnega slovarja je na ta vprašanja potrebno najti leksikografsko uporabne odgovore, ki omogočajo praktično definicijo sinonimnega razmerja, veljavno pri ugotavljanju sinonimnih nizov v celotnem gradivu, ki naj bi ga slovar upošteval. Pri sinonimnem slovarju je bolj kot pri katerem koli drugem slovarskem priročniku definiranje temeljnih slovarskih danosti prepuščeno vsakokratni slovarski zasnovi v njeni enkratnosti. Namreč, splošno pojmovanje, izraženo v povedi »Sinonimi so besede s podobnim pomenom«, bi se lahko razumelo tako, kot da je prikaz sinonimov v sinonimnem slovarju enoumno predvidljiv na en sam, vnaprej znani način. Toda raznolikost obstoječih sinonimnih slovarjev raznih jezikov in izkušnje pri izdelavi prvega sinonimnega slovarja slovenskega jezika kažejo nasprotno. Znotraj zasnove sinonimnega slovarja je namreč treba slovaropisno operativno odgovoriti na vprašanja, kako se v načrtovanem slovarju pojmuje leksikalni pomen, kako pomenska podobnost; kaj bo slovar prikazoval kot sinonim. V skladu s sprejetimi dogovori o teh vprašanjih in glede na stvarne uresničitvene možnosti se nato oblikuje svojska zamisel, kako to prikazati v slovarju. Glede na to se v zvezi s prvim sinonimnim slovarjem slovenskega jezika kaže utemeljena odločitev, da se

temeljna izhodišča SSSJ, postopek izdelave in okoliščine nastanka natančneje predstavijo v monografskem prikazu.

Izdelava SSSJ, prvega sinonimnega slovarja slovenskega jezika, je zastavljala mnoga nova leksikološka in leksikografska vprašanja in zahtevala s stališča sinonimije novi premislek o številnih sicer v slovenistični leksikologiji in leksikografiji že obravnavanih temah. Rezultat teh razmišljanj je v SSSJ razviden v obliki praktičnih, konceptu slovarja podrejenih slovaropisnih rešitev. Pot do obstoječega slovarskega prikaza je bila v danih okoliščinah težavna, zapletena in ovinkasta, česar uporabniku slovarja ni potrebno vedeti, za slovenistično leksikografsko teorijo in prakso pa poznavanje te poti ne bi smelo biti nepomembno. SSSJ je namreč prvi sinonimni slovar slovenskega jezika, poleg tega pa tudi prvi splošni razlagalni slovar (čeprav specializiran za sinonimijo) z izvirnim konceptom, nastal po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (v nadaljevanju SSKJ), katerega zasnova je iz šestdesetih let 20. stoletja. Časovna oddaljenost od zasnove SSKJ je narekovala mnoge nove premisleke o slovarskem prikazu slovenske leksike, kar je že v času izdelave SSSJ spodbujalo zamisel, da se po dokončanju slovarja v primerni obliki opiše postopke in utemeljitve slovaropisnih rešitev v SSSJ. Z ekspliciranjem konceptualnih načel in praktičnih leksikografskih postopkov naj bi bil omogočen konstruktivni kritični pogled na celotni SSSJ, ki bi lahko koristno usmerjal morebitno prihodnje dopolnjevanje in posodabljanje SSSJ.

Osrednji del monografije predstavljajo poglavja, v katerih so opisani slovaropisni postopki pri izdelavi SSSJ. Uvodno poglavje (Leksikalna sinonimija: jezikovna danost, tema v jezikoslovju, vsebina slovarja) ima poleg tega namen precizirati specifičnost slovaropisnega prikaza leksikalne sinonimije v razmerju do leksikalne sinonimije kot jezikovne danosti znotraj ubeseditvene variantnosti. Pri tem je poudarek na dvojnosti med sinonimijo kot jezikovno danostjo in njenim prikazom v slovarju. Opisana je specifična vloga slovarske zasnove pri sinonimnem slovarju s stališča njegove tipološke določenosti v primerjavi z razlagalnim slovarjem. S predstavitvijo temeljnih določil iz zasnove SSSJ pa je ponazorjeno, kako se vloga slovarske zasnove sinonimnega slovarja uresničuje v praksi. Sledita poglavji o pripravi gradiva za SSSJ (poglavje Gradivo za SSSJ) in poglavje o ugotavljanju in slovarskem opisovanju medleksemskih po-

menskih razmerij za SSSJ (Sinonimna razmerja v SSSJ): ugotavljanje, opisovanje, ponazarjanje in Slovaropisna strukturiranost leksikalne sinonimije v SSSJ), iz katerih je razvidno, kako se v neposredni pripravi slovarja povezuje ta leksikološka teorija in leksikografska praksa. V nadaljevanju so opisane prilagoditve in izpopolnitve, ki so bile opravljene za spletno objavo SSSJ na portalu Fran (Dopolnitve SSSJ v spletni objavi). Prikazane so zamisli, kako naj bi se obvestilnost SSSJ sproti dopolnjevanja in posodabljanja znotraj obstoječega koncepta in katere konceptualne razširitve omogoča obstoječa zasnova (Prihodnje dopolnjevanje in vsebinske širitve SSSJ). Prikaz temeljnih leksikografskih postopkov dopolnjujeta poglavji o jezikovnotehnoloških spremljevalnih delih pri knjižni objavi in nato pri spletni objavi (poglavji Tehnološka podpora pri izdelavi SSSJ in Od slovarske baze v formatu XML do objave SSSJ na portalu Fran). Monografijo zaključuje dokumentarni prikaz zgodovine nastajanja SSSJ (Zgodovina nastajanja SSSJ).

Mesto SSSJ in mesto monografije o njem znotraj slovenističnega slovaropisja je med drugim določeno z dejstvom, da se je glavni tok slovaropisja na Inštitutu za slovenski jezik v zadnjem desetletju usmeril v tehnološko posodabljanje spletnega objavljavanja tradicionalno izdelanih slovarjev iz preteklih desetletij. Sinonimni slovar slovenskega jezika in monografija Leksikalna sinonimija slovenskega jezika v SSSJ od tega toka odstopata, ker sodita na primarno slovaropisno področje, kjer se pozornost namenja pomenski analizi in celovitemu pogledu na pomenski opis v izvirno zasnovanem slovarskem priročniku. Pri odločitvi, da se monografija pripravi omenjenemu odstopanju navkljub, je prevladalo prepričanje, da obravnava slovaropisne problematike na ravni metodološko osveščenega razmišljanja ne more biti brez koristi, ne glede na to, koliko podpore ima pri sočasnih leksikografskih usmeritvah okolja, v katerega se sicer institucionalno umešča. Jezikoslovno utemeljena leksikografska teorija namreč živi v povezavi z znanstveno utemeljeno refleksijo o jeziku in sama po sebi ne pozna zastarevanja, ki so mu podvrženi aplikativni izdelki (slovarji), kjer novejšje praviloma nadomesti prejšnje. Monografija prinaša v slovenistično slovaropisje drobec védenja o pomenskosti slovenskega jezika na področju sinonimije, ki naj bi znotraj sicer povsem novih prihodnjih slovaropisnih praktičnih dejavnosti pripomoglo, da že doseženo na tem področju ne bi

ostalo nerazumljeno in zaradi težje dostopnosti neuporabno ali pa neustrežno uporabljeno.

Priprava SSSJ, s katero se povezuje monografija, je v skladu s slovaropisno prakso pri znanstvenih splošnih slovarjih sodobnega jezika potekala kot skupinsko delo, ki ga je od osnovne zamisli in zasnove do končnega slovarskega besedila uresničila avtorska skupina leksikografov v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. V monografiji je na skupinsko avtorstvo pri SSSJ (Martin Ahlin, Branka Lazar, Zvonka Praznik, Jerica Snoj) eksplicitno opozorjeno pri poglavju Slovaropisna strukturiranost slovarskega sestavka v SSSJ, v katerem so opisane slovaropisne rešitve in postopki, izbrani za prikaz leksikalne sinonimije v SSSJ; rešitve in postopki, o katerih so avtorji razmišljali tako pri svojem individualnem delu kot tudi na 489 sestankih ter jih konkretizirali v 74.509 slovarskih sestavkih, objavljenih v knjižni izdaji iz leta 2016 na 1292 straneh. Zasnovo tukajšnje monografije in celotno besedilo monografije – z izjemo poglavij Tehnološka podpora pri izdelavi SSSJ in Od slovarske baze v formatu XML do objave SSSJ na portalu Fran – je sicer izdelala glavna urednica SSSJ Jerica Snoj, ki je po sklepu Znanstvenega sveta Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU vodila delo pri SSSJ od junija 2011.

Prvotna zamisel monografije je bila, da se v obliki razmeroma dokončnih zaključkov povzame slovaropisne izkušnje, pridobljene med pripravljanjem SSSJ. Med njenim nastajanjem je to zamisel intenzivno preraščalo spoznanje, da spremlja doseženo védenje o leksikalni sinonimiji slovenskega jezika množica še ne dovolj raziskanih vprašanj. Ta so v monografiji razločno nakazana in kličejo po podrobnejši in posodobljeni obravnavi, ki je sedaj, ob obsežno navedenih sinonimnih nizih v dokončanem sinonimnem slovarju, dejansko šele prvič omogočena. S tem monografija zanesljivo izpolnjuje vlogo enega od izhodišč za nadaljnjo leksikološko in leksikografsko obravnavo sinonimije slovenskega jezika, pri kateri bodo lahko upoštevani novi teoretični pristopi in sodobni dosežki s področja jezikovnih tehnologij.

Ljubljana, 30. junija 2018

LEKSIKALNA SINONIMIJA: JEZIKOVNA DANOST, TEMA V POMENOSLOVJU, VSEBINA SLOVARJA

Obstoj sinonimije v širšem smislu se utemeljuje v variantnosti izraznih sredstev kot enem od osnovnih dejstev jezika. Za izrazitev določene vsebine je v jeziku na voljo več izrazitvenih možnosti, katerih variantnost, različnost prispeva k natančnosti jezikovnega izražanja. Kot sredstvo ubeseditvene variantnosti sinonimija vključuje različne jezikovne ravnine: skladnjo, leksiko, besedotvorje itd. Med temi ima svojstveno vlogo leksikalna sinonimija z naborom sinonimov, tj. leksikalnih enot (besed in besednih zvez), ki so okvirno določene kot pomensko podobne in v določenih okoliščinah besedilno zamenljive.

Teoretična pomenoslovna in jezikoslovna spoznanja o sinonimiji so nepogrešljivi temelj pri oblikovanju načrta, kako v jezikoslovno utemeljenem sinonimnem slovarju prikazati leksikalno sinonimijo določenega jezika. Pomembno je, da se v zasnovi slovarja predvidi slovarske rešitve, slovaropisna sredstva, ki vzpostavljajo potrebno soglasje med ubeseditveno stvarnostjo in teoretično ugotovljenimi jezikovnimi dejstvi v zvezi s sinonimijo ter med slovaropisnimi možnostmi za prikaz le-teh v slovarju. Tako se stvarno premošča razdalja med sinonimijo kot jezikovno danostjo, uresničeno v ubeseditveni variantnosti, in praktični rabi namenjenim prikazom v slovarskem priročniku. Na ravni načrtovanja sinonimnega slovarja ima pri tem pomembno vlogo slovarska zasnova, kar je v poglavju prikazano na načelni ravni in s predstavitevijo glavnih značilnosti slovarske zasnove SSSJ.

1 OD UBESEDITVENE VARIANTNOSTI DO SINONIMOV V SLOVARJU

1.1 Področje leksikalne sinonimije je v splošnem razumevanju določeno kot množica leksikalnih enot, tj. besed in besednih zvez, za katere velja, da imajo podoben pomen, da torej lahko poimenujejo isto zunaj-

jezikovno danost. Pomenska podobnost se znotraj te vrste pojmovanja povezuje s predpostavko, da sta sinonimni leksikalni enoti v danem besedilu zamenljivi, ne da bi se pri tem spremenila osnovna sporočilnost besedila. V splošnem razumevanju sinonimije je poleg tega prisotno zavedanje, da zamenljivost ni vsesplošna, pač pa odvisna od besedilnih in zunajbesedilnih okoliščin.

Prikazano razumevanje leksikalne sinonimije je splošno sprejeto kot zadostno v okviru običajnega, uporabnostno naravnanega pojmovanja. Pri načrtovanju in izdelavi jezikoslovno utemeljenega sinonimnega slovarja pa je potrebno bolj natančno in bolj stvarno upoštevanje jezikovnih danosti, ki so udeležene pri obstoju sinonimije kot jezikovne zmožnosti, zato da se lahko načrtuje in izdela sinonimni slovar kot verodostojen in uporaben jezikovni priročnik.

Splošna značilnost slovarjev je, da posredujejo jezikovno resničnost z določenega vidika in preko omejenega nabora slovaropisnih sredstev. Značilnost vsakega slovarja je, da je po svojem bistvu predelana, prirejena in v posredovani obvestilnosti omejena odslikava določene jezikovne resničnosti, kot jo vključuje pri izdelavi slovarja upoštevano besedilno gradivo. Pri sinonimnem slovarju se odslikava osredotoča na prikaz pomensko podobnih besed in besednih zvez. Delo z gradivom, sicer samoumevna zahteva sodobnega slovaropisja, v zvezi s sinonimijo na svojski način kaže na dvojnost, ki obstoji med leksikalno sinonimijo kot jezikovno danostjo, in med prikazom le-te v slovarskem priročniku. Naloga slovaropisja je, obvladovati to dvojnost. Praktične izkušnje pri pripravi prvega sinonimnega slovarja slovenskega jezika omogočajo načelni, splošni, hkrati pa tudi neposredni razmislek o tem, kaj sploh lahko je prikaz leksikalnih sinonimov v slovarskem priročniku.

1.2 Ne glede na to, katerega tipa sinonimni slovar se načrtuje, je za slovaropisni prikaz nujno izhodišče, da se leksikalna sinonimija pojmuje znotraj ubeseditvene variantnosti. Jezik kot izrazno sredstvo ima to zmožnost, da določeno vsebino izraža na različne načine. S to zmožnostjo se jezik odziva na potrebo, da se določena vsebina ubeseduje različno glede na objektivne okoliščine in glede na osebno doživljanje ubesedovalca. Ubeseditvena variantnost je življenjsko okolje leksikalne sinonimije.

Ponazorilo (1): Ubeseđitvena variantnost, vključujoča leksikalno sinonimijo in leksikalne sinonime

UBESEDITVENE VARIANTE**

JEZIKOVNI SISTEM

VSEBINA*

Ob misli na poraz je občutil veliko žalost.

..... ga je prevzela velika žalost.

..... se je zelo razžalostil.

..... se je zelo raztožil.

..... se mu je srce stisnilo od žalosti.

* VSEBINA je pojmovana kot zunajjezikovna danost; uresničuje se kot neskončna množica vselej enkratnih ubeseđitvenih potreb.

** UBESEDITVENE VARIANTE so jezikovne uresničitve, s katerimi se izraža določena »vsebina« na najbolj ustrezni način; vključujejo leksikalno sinonimijo ali pa je ne vključujejo.

V ponazorilu (1) se VSEBINA nanaša na zunajjezikovno stvarnost, ki je predmet ubeseđitev v najširšem smislu. S stališča ubeseđitev je VSEBINO mogoče pojmovati kot neskončno množico ubeseđitvenih potreb, ki je vsaka zase vselej enkratna. JEZIKOVNI SISTEM ima – zelo poenostavljeno izraženo – vlogo posrednika na poti od vsebine oz. ubeseđitvene potrebe do ubeseđitve oz. vseh potencialnih ubeseđitev, ki so mogoče na osnovi ubeseđitvene variantnosti. Ubeseđitvena variantnost je kot jezikovna danost omogočena z različnimi medsebojno povezanimi jezikovnimi izraznimi sredstvi, od skladnje do besedotvorja in prozodije. Leksikalna sinonimija je samo eno od teh sredstev.

Leksikalna sinonimija vključuje besede in besedne zveze s podobnim pomenom in vse pripadajoče leksikalnopomenske danosti, ki so udeležene pri uresničevanju ubeseđitvene variantnosti. Predstavlja področje znotraj leksikalne ravnine jezikovnega sistema, ki je določeno s specifično vlogo omogočanja jezikovnoizrazitvene variantnosti. V gornjem ponazorilu je v ubeseđitvenih variantah k povedi **Ob misli na*

*poraz je občutil veliko žalost*¹ poenostavljeno prikazano prav to: Ubeseditvena varianta lahko vključuje leksikalno sinonimijo in leksikalne sinonime (*Ob misli na poraz se je zelo razžalostil* – *Ob misli na poraz se je zelo raztožil*; *razžalostiti se* in *raztožiti se* (starinsko) sta sinonima) ali pa leksikalnih sinonimov ne vključuje (*Ob misli na poraz je občutil veliko žalost* – *Ob misli na poraz ga je objela popolna tema*). V prikazanem pogledu na sinonimijo je med drugim utemeljena tudi zgoraj navedena splošna, poenostavljena definicija: »Sinonimi so besede in besedne zveze, ki so izrazno različne in pomensko podobne ter zamenljive v besedilu.«

1.3 S stališča pripravljanja sinonimnega slovarja se pravkar navedena dejstva razumejo takole: Slovarnik ima na voljo besedilno gradivo, ki sestoji iz samih enkratnih ubeseditvenih variant. Pomembno je upoštevati, da se ubeseditvena variantnost prilagaja dobessedno neskončni množici različnih vsebin. Iz ubeseditvenih variant v gradivu se prepoznava leksikalne enote, tj. besede in besedne zveze, ki imajo skupni pomen (npr.: poleg poimenovanja *deklica* še *dekletce*, *punčka*, *deklič*, *dekliček*, *frajlica*, *mala*, *smrkljica* itd.; poleg *bister* (npr. *bister fant*) še *brihten*, *bistroumen*, *intelligenten*, *pameten*, *kunšten*, *tankoumen* itd.; poleg *govoriti* še *besedičiti*, *besedovati*, *blebetati*, *čeljustati*, *česnati*, *čvekati* itd.; poleg *dobro* (npr. *dobro opravljeno delo*) še *kakovostno*, *kvalitetno*, *fajn*, *fejst*, *krasno*, *solidno* itd.).² Vzporedno z ugotovitvami iz gradiva mora slovarnik predpostavljati načrtovani sinonimni slovar, slovarski priručnik, ki naj v formalizirani obliki vključuje potencialno vse variantne leksikalne enote za določeni pomen, vključno z opisi vseh okoliščin, ki so udeležene v izkazanem sinonimnem razmerju. Prikaz v slovarju ima torej nalogo premostiti razdaljo med ubeseditveno realnostjo na eni strani in formaliziranim, v izraznih možnostih nujno zelo omejenim

¹ Povedi so skonstruirane z namenom ponazarjanja predpostavk in trditev in v tej vlogi na tem mestu ne morejo biti nadomeščene z odseki stvarno obstoječega konkretnega besedila.

² Na tem mestu je v zvezi »ki imajo skupni pomen« izraz »skupni pomen« uporabljen poenostavljeno, ker v tem primeru specificiranje, na kaj se ta »skupni pomen« nanaša, ni funkcionalno.

slovarskim prikazom leksikalne pomenskosti in sinonimije na drugi strani. S stališča uporabnika slovarja se ta dvojnost kaže kot razdalja med njegovo potrebo, ubesedeno v vprašanju Katero izmed mogočih (variantnih) jezikovnih izrazitev naj v tem trenutku izberem, da z njo najbolj primerno ubesedim to vsebino, in slovarjem, ki se v prikazu leksikalnih sinonimov sklicuje na definicijo »Sinonimi so besede in besedne zveze s podobnim pomenom« ali kaj temu podobnega. Uporabnik slovarja išče določeno besedo, besedno zvezo za najbolj ustrezno enkratno ubeseditvev dane vsebine, slovar pa je v soočenju s to potrebo obremenjen s tem, da je kot leksikografski izdelek odvisen od določenega pojmovanja sinonimije kot jezikovnosistemske danosti in od določene leksikografske tehnike, kar pomeni mnoge omejitve pri tem, kaj lahko kot priročnik sploh prikaže.

Vprašanje se torej glasi: Kako slovaropisno postopati, da bo v sinonimnem slovarju prikazana sinonimija vključevala potrebno mero verodostojnosti glede na ubeseditveno realnost (besedila) in s tem tudi zagotavljala praktično uporabnost slovarja? Kako si izoblikovati ustrezni pogled na leksikalno sinonimijo, ki bo omogočal izpolnitev te naloge? Pri iskanju odgovora na to vprašanje slovarnik praviloma išče pomoč v okviru jezikoslovnih spoznanj o leksikalni sinonimiji.

2 OBRAVNAVA SINONIMIJE V LEKSIKALNEM POMENOSLOVJU

2.1 Uvod

O pomembnosti, aktualnosti in problematičnosti preučevanja sinonimije ustrezno govori povzetek M. Zorman v uvodu v monografijo *O sinonimiji*. Avtorica ugotavlja, da je

»sinonimija aktualno vprašanje, o katerem zelo odločno intuitivno razsojajo laiki, brez upanja, da bi spoznali bistvo problema, razmišljajo filozofi, proučujejo jo stilistiki, psiholingvisti, leksikologi, semantiki idr., vsi pa kljub dolgi raziskovalni tradiciji ostajajo na

dveh diametralno nasprotnih pozicijah: eni obstoj sinonimije v jeziku zagovarjajo, drugi pa zanikajo» (Zorman 2000a: 9). Tako nasprotujoča si spoznanja so »nujna posledica razlik v teoretičnih predpostavkah, saj je sinonimija tema, ki je močno obremenjena s teorijo jezika. Dotika se namreč najbolj nejasnih vprašanj jezikoslovja, kot so: kakšen fenomen je jezik, kakšen je status jezikovnega znaka, kakšen bi moral biti ustrezni koncept pomena v jeziku ipd.« (Zorman 2000a: 9)

Definicije sinonimije se razvrščajo v zelo širokem in pestrem razponu od najbolj preprostih tipa »Sinonimi so besede, ki označujejo isto stvar« do množice zelo sofisticiranih, ki poskušajo v okviru različnih jezikoslovnih gledanj čim bolj popolno prikazati kompleksnost, včasih že kar nedoumljivost sinonimije kot jezikovne danosti. Skupna značilnost prav vseh definicij je, da se gibljejo znotraj prostora, določenega z dvema pojmom: eden od teh pojmov je identiteta v distribuciji oz. zamenljivost, drugi pojem je pomen kot koncept, pojem ali ideja v možganih govorečih. Vključenost teh dveh pojmov v definicije in njuno medsebojno razmerje znotraj posameznih definicij je različno, lahko je eden od njiju v dani definiciji celo izločen (npr. izločenost koncepta pomena pri obravnavi sinonimije znotraj korpusnega pristopa), vendar to ne vpliva na ključno vlogo dvojice pojmov.

Če se le nekoliko zamislimo nad dejstvom, da je v zgodovini pomenoslovja vsaka od jezikoslovnih smeri razvila svoj koncept jezikovnega pomena, ki pa v vseh primerih pokriva le določeni vidik kompleksnega pojma »jezikovna vsebina«, potem postane jasno, da bi bil poskus povzemati različna teoretična razpravljanja o sinonimiji na tem mestu nefunkcionalen.³ Teoretična jezikoslovna obravnava sinonimije je zato v tukajšnjem nadaljevanju predstavljena s poenostavljenimi povzetki pojmovanja leksikalne sinonimije pri nekaterih pomenoslovcih, in sicer

³ To velja še zlasti glede na to, da omenjena monografija M. Zorman *O sinonimiji* (2000) v poglavju *Pregled proučevanja sinonimije* (str. 20–48) prinaša izvrsten – izčrpen, dostopen in zanimiv – prikaz različnih teoretičnih pogledov na sinonimijo, ki je poleg drugega izjemni prispevek z vsebino s področja leksikalne semantike, napisan v slovenskem jeziku.

v zelo omejenem obsegu zgolj z vlogo osvetlitve za slovaropisje relevantnih vprašanj.⁴

Pri tukajšnjem povzemanju pomenoslovnih obravnav sinonimije je tako ali drugače ves čas v središču pozornosti dvojica standardnih vprašanj v zvezi s sinonimijo, vprašanj, ki sta bistveni tudi v slovaropisju: (1) vprašanje pomenske podobnosti oz. razlikovanja znotraj podobnosti med členi sinonimnega niza in (2) vprašanje zamenljivosti sinonimov v besedilu.

2.2 A. Vidovič Muha

V monografiji *Slovensko leksikalno pomenoslovje* (v nadaljevanju lahko tudi SLP) Ada Vidovič Muha predstavlja sinonimijo kot medleksemsko pomensko razmerje (Vidovič Muha ²2013: 172–183; Vidovič Muha 2005: 206–221).⁵ V skladu s siceršnjo metodološko usmeritvijo monografije se sinonimija obravnava v okviru strukturalnega pojmovanja

⁴ V skladu z osnovno usmeritvijo monografije, ki se funkcionalno povezuje s *Sinonimnim slovarjem slovenskega jezika*, med povzetki ni upoštevano pojmovanje sinonimije, značilno za korpusno jezikoslovje, ki je z izključitvijo koncepta leksikalnega pomena v zvezi z obstoječo realizacijo SSSJ drugotnega pomena.

⁵ Tukajšnji vpogled v teoretična razmišljanja o sinonimiji ima na začetku povzetek iz dela *Slovensko leksikalno pomenoslovje* A. Vidovič Muha zato, ker je to edini leksikalnopomenoslovni prikaz slovenskega jezika, ki metodološko enotno obravnava pomensko zgradbo slovenskega jezika v celoti, vključno z leksikalno sinonimijo, zaradi česar je upoštevanje tega dela obvezujoče za slovenistične leksikološke in leksikografske projekte. Poleg tega je pojmovanje sinonimije, prikazano v SLP, blizu pogostejšemu, običajnemu jezikoslovnemu pogledu na leksikalno sinonimijo in s tem v določenem pogledu reprezentativno. – V razpravi Vidovič Muha 2005 (209), kjer je obravnava sinonimije v primerjavi z Vidovič Muha 2000 dopolnjena, je opozorjeno na ločevanje besedilne sopomenskosti (*Soseda so odpeljali v bolnišnico, revež bo komaj preživel*; razmerje *sosed – revež*) od jezikovnosistemske leksikalne sopomenskosti in skladnjskopretvorbenegega tipa sopomenskosti (*Namerili smo ... – Termometer je pokazal ...*). V tradicionalnem (nekorpusnem) slovaropisju, kamor se uvršča v tej monografiji obravnavani SSSJ, je v središču pozornosti leksikalna sinonimija kot jezikovnosistemska danost.

leksikalnega pomena. Leksikalni pomen je vsebinska lastnost jezikovnega znaka, leksema, ki sicer sestoji iz izraza in vsebine. Bistvo leksikalne sinonimije se povezuje s spoznanjem, »da je isti denotat poimenovan različno«, »s stališča jezikovnega znaka gre za različnost izraza iste vsebine« (SLP: 172). Za različnost se zahteva, da je »izpričana z najmanj eno besedotvornomorfemsko (pomensko) sestavino, npr. zastar. *blagajnica* – *blagajna* ...«. Smiselnost izrazne različnosti za isti denotat je v stilni vlogi sinonimov. Definicija za sinonim se glede na navedena določila glasi: »Sopomenka (sinonim) je torej leksem, katerega najmanj en pomen izkazuje prekrivnost z najmanj enim pomenom drugega leksema.«⁶ (SLP: 173) S sinhronega vidika se sopomenskost kaže kot »pojav prekrivanja pomenskih sestavin tako na ravni njihove izbire kot tudi hierarhije, se pravi določitve UPS glede na RPS ob hkratni različnosti glasovne oz. črkovne podobe, ki ta pomen izraža« (SLP: 174). Iz tega izhaja, da »mora torej za sopomenke veljati besedilna zamenjavnost, ne da bi bila pri tem kršena tista vrsta obvestilnosti, ki je vezana na denotativni pomen«. (SLP: 175) Navedena omejitev (»obvestilnost [...], vezana na denotativni pomen«) posredno izraža, da sinonimno razmerje dejansko vključuje različnost v konotativnem pomenu, saj bi sopomenski pari, vezani samo na denotativni pomen, pomenili jezikovno negospodarnost.

Prikaz sinonimije v SLP vključuje tudi vprašanje oz. odgovor, zakaj nastaja sinonimija v jeziku. Izvora sinonimije sta dva: izrazno različno imenovanje danega denotata je bodisi v skladu z objektivnimi okoliščinami (čas, socialna vezanost (narečnost, pogovornost)) bodisi izvira iz subjektivnega hotenja po svojem, glede na lastno (čustveno) razmerje izbranim izrazu z določeno (leksikalizirano) konotativno vrednostjo (SLP: 175).

Glede na dvojico meril, izpostavljenih pri presoji jezikoslovnih obravnav sinonimije (1. pomenska enakost, 2. besedilna zamenljivost), lahko povzamemo, da se v SLP obe merili ne ločujeta, pač pa se obravnavata skupaj. Besedilna zamenljivost se sicer obravnava s stališča denotativnega pomena, zgolj s pomenskimi merili. Kot mogoči dokaz

⁶ A. Vidovič Muha v svojem razpravljanju o leksikalni sinonimiji prednostno navaja izraza sopomenka, sopomenskost ob siceršnjih sinonim, sinonimija.

sopomenskosti se navaja »obojestranska vsebovanost stavkov z enako zgradbo, pa različnimi leksemi v istem skladijskem položaju«, npr. *Oče bere časopis implicira Ata čita časnik, To je kokoš implicira To je kura* (SLP: 175). Težišče sinonimije je v konotativnem pomenu:

»Lahko povzamemo, da je sopomenskost v jeziku utemeljena s tako rekoč obveznim konotativnim in ev. pragmatičnim vidikom: v sopomenskem paru ali nizu ostaja načeloma le ena sopomenka vezana samo na denotativnost, vse druge pa izkazujejo različne dodatne (konotativne, pragmatične) pomene.« (SLP: 179)

2.3 J. Lyons, S. Ullmann

Razmerje med obema meriloma za sinonimijo, tj. med pomensko podobnostjo (denotativni pomen, sistemska danost) in besedilno zamenljivostjo (besedilna danost), kot svojsko vprašanje izpostavljajo mnogi jezikoslovci (Zorman 2000a: 20–48). Povezovanje obeh meril, ne da bi pri tem bila razločno upoštevana njuna raznovrstnost, samo po sebi vodi v teoretično šibkost definicije, ki bi temeljila na njunem povezovanju. Vsako od teh meril predstavlja lastno danost in temu ustrezno mora biti upoštevano v definiciji sinonimije.

Za ponazorilo problematičnosti pri definiranju sinonimije je mogoče vzeti npr. definicijo, kot jo navaja J. Lyons:

»Če stavek S1 implicira drugi stavek S2 in če velja tudi obratno, sta S1 in S2 ekvivalentna. [...] Če imata oba ekvivalentna stavka enako skladijsko zgradbo in se med seboj razlikujeta samo po tem, da ima eden od njiju x tam, kjer ima drugi y, potem sta x in y sinonima.« (Lyons 1975)

Toda glede na to, da je te vrste gledanje na sinonimijo izhodiščno vezano na priznavanje pluralitete izraznih sredstev kot življenjskega okolja leksikalne sinonimije, je jasno, da je množica stavkov, ki jih implicira S1 ali S2, nedoločena. Tako ekvivalence ni mogoče nikoli zares dokazati (Zorman 2000a: 35).

Sicer lahko bistvo problema pri definiranju sinonimije opazujemo ob kritiki, ki jo je J. Lyons namenil definiciji sinonimije, kot jo je podal S. Ullmann. S. Ullmann za sinonime zahteva, da so to besede, ki (1) nadomestijo druga drugo v vsakem sobesedilu, (2) ne da bi se pri tem spremenil ne kognitivni ne emotivni pomen (Lyons 1969: 447). Lyons ugotavlja, da Ullmannova definicija kombinira dvoje povsem različnih meril ((1) pomen in (2) zamenljivost) in predpostavlja njuno medsebojno odvisnost. Dejansko pa se popolna pomenska enakost in popolna besedilna zamenljivost ne nujno povezujeta. Potrebno se je odpovedati tej povezavi in pogledu, da je sinonimija enakost dveh povsem neodvisno določenih pomenov. Bolj kot katero koli drugo pomensko razmerje je sinonimija odvisna od sobesedila (Lyons 1969: 447–452). Vse pomenske danosti, vsa pomenska razmerja so sobesedilna, toda za sinonimijo to velja v še večji meri kot v drugih primerih. V skladu s tem dejstvom Lyons v poznejšem razpravljanju o sinonimiji namenja posebno pozornost družljivostnemu območju (ang. *collocational range*). Kot primer navaja pridevnika *large* in *big* v pomenu, ki je obema skupen; kljub skupnemu pomenu je medsebojna zamenljivost obeh pridevnikov v tem pomenu omejena prav z njunimi družljivostnimi lastnostmi.⁷ Pojav opozarja, da je potrebno obe merili, pomensko enakost in zamenljivost, obravnavati ločeno, saj nista nujno povezani. S stališča ugotavljanja in opisovanja razlik med sinonimoma pa ostaja odprto vprašanje, ali gre vendarle za subtilno pomensko, in ne le družljivostno razliko; da je torej družljivost sama že sestavina pomena. Kakor koli bi se že gla-

⁷ Leksikalna družljivost je v zvezi s sinonimi pomembna s stališča omejitev, ki nastopajo pri sintagmatskem povezovanju leksikalnih enot na osnovi njihovega v določeni besedni zvezi enkratno uresničenega leksikalnega pomena. Tako imata npr. pridevnika *velik* in *obsežen* skupni pomen 'ki dosega visoko stopnjo glede na pričakovano razsežnost'; v tem pomenu sta pri nekaterih odnosnicah kot sinonima zamenljiva (*velik trebuh* – ekspr. *obsežen trebuh*, *velika prizadevanja* – publ. *obsežna prizadevanja*), pri nekaterih odnosnicah pa te zamenljivosti ni (*velik uspeh* – **obsežen uspeh*). Družljivostne lastnosti sicer sinonimnih leksikalnih enot so lahko različne. Omejitve na ravni leksikalne družljivosti so podobne tistim v stalnih besednih zvezah, zato se v literaturi namesto leksikalna družljivost včasih omenja kar idiomatičnost kot tista danost, ki nasprotuje neomejeni medsebojni zamenljivosti sinonimov.

sil odgovor, ki pa zadeva širše vprašanje zgradbe leksikalnega pomena sploh, in ne le sinonimije, pomembno je, da se pri sinonimiji pomen in družljivostno območje upoštevatata vsako zase (Lyons 1995: 60–65).

2.4 M. Zorman

Pogled na sinonimijo, v katerem se ustrezno povezujeta obe udeleženi ravni, jezikovnosistemska in besedilna, ponujajo raziskave in razprave M. Zorman.⁸ Pristop k sinonimiji pri M. Zorman ima za izhodišče izbrano teorijo jezika, ki že sama zase vključuje orodje za premoščanje razdalje med pomenom kot sistemsko danostjo in besedilom. To orodje, če se lahko tako izrazimo, je vpeljava posebne ravni v koncept jezika: raven norme. »Jezik v širšem smislu ni samo funkcionalni sistem, pač pa tudi normalna realizacija« (Zorman 2000: 13). De Saussurjeva dihotomija sistem – govor ima vmesni člen, in to je raven norme. Ta raven predstavlja v rabi potrjeno variantnost, ki zapolnjuje prostor med popolno individualnostjo jezikovne rabe v območju govora in abstraktnim sistemom. S tovrstnim pogledom na variantnost se odpira možnost, da se sinonimija obravnava na ravni besedila, toda ne zgolj v okviru enkratnosti vsakega besedila, pač pa v okviru besedilnih norm. Ugotovitve pri M. Zorman so podprte z analizami korpusnega gradiva, v katerih analizira nekaj sinonimnih parov (*kuverta – ovojnica, borba – boj, kokoš – kura, letalo – avion*). S svojimi ugotovitvami se argumentirano odziva na zahtevo, da bi popolna sinonimija vključevala ekvivalentnost in zamenljivost v vseh sobesedilih. Popolni ekvivalentnosti in vsebesedilni zamenljivosti se postavljajo omejitve, ki jih M. Zorman povezuje s temi danostmi: 1. povezava med stvarjo in jezikovnim znakom, ki ga za to stvar izberemo pri ubesedovanju; ta povezava ni stalna, pač pa je v govoru oz. besedilu zmerom enkratno določena v smislu izbire med razpoložljivimi možnostmi; 2. mesto, ki ga ima jezikovni znak v sistemu: različne funkcijske zvrsti so različni sistemi, torej ne moremo ugotavljati sinonimije in zamenljivosti med različnimi

⁸ Zorman 2000a, Zorman 2000b.

sistemi (npr. zborna *ljubezniv človek* in pogovorno *fejst človek* ne moreta biti primerjana s stališča zamenljivosti znotraj istovrstnega besedila); 3. besedilnost, norma besedila, ki narekuje izbiro in ima še druge funkcije (izražanje odnosa ubesedovalca do vsebine, nameravani vpliv na naslovnika itd.). Sklep pri M. Zorman je, da je razmerje med dvema izrazoma treba presojeti v okviru določene besedilne zvrsti. Upošteva vse danosti, ki so udeležene pri izbiri (gl. navedene zgoraj), je v korpusu mogoče razmeroma natančno presoditi vrednost sinonimov.

Razpravljanje M. Zorman v zvezi s sinonimijo je uporabno, ker konkretizira načelno vprašanje, katere vrste pomenska prekrivnost je sploh mogoča, v katerem okviru je sploh mogoče presojeti o pomenski prekrivnosti. Poleg tega konkretizira vprašanje omejitvev, ki se evidento postavlja pri preverjanju zamenljivosti. V razpravljanju M. Zorman je prikazan sodobni pristop k sinonimiji, in sicer v povezavi s stvarno izvedeno analizo korpusnega gradiva, ki sugestivno posreduje ustrezno predstavo o kompleksnosti področja sinonimije.

2.5 J. D. Apresjan

S stališča leksikološke teorije je sinonimijo obsežno in teoretično izčrpno obravnaval v svojih delih ruski leksikolog J. D. Apresjan. Razmerje med sinonimijo kot jezikovno danostjo, utemeljeno v skladenjskopretvorbni jezikovnih zmožnostih in prisotno v jezikovnem sistemu v celoti, in leksikalno sinonimijo kot samo enim področjem znotraj tega je bistveno prisotno v celotnem njegovem leksikološkem opusu. V predgovoru k drugi izdaji *Leksikalne semantike*, monografskega prikaza pomenske ravnine ruskega jezika (Apresjan 1995), je to zapisano celo v podnaslovu (*Sinonimičeskie sredstva jazyka*, prev. Sinonimijska jezikovna sredstva); avtor to eksplicitno pojasnjuje v predgovoru, namenjenem predstavitvi druge izdaje tega dela. Poudarja, da v drugi izdaji ruskemu jeziku posvečene leksikološke monografije ostaja sinonimija osrednja tema, le da je v prejšnjih delih bil poudarek na sintaktičnih sredstvih sinonimijskih pretvorb, v drugi izdaji pa je krog teh sredstev v skladu z novimi raziskavami širši. Med sredstvi sinonimijskih pretvorb, soizrazitev oz. parafraz zavzemajo

leksikalni sinonimi v ožjem smislu le ozko področje, medtem ko pripada glavna vloga področjem, ki so na videz daleč od sinonimov: besedotvorju (npr. *majbna miza* – *mizica*), večpomenskosti (npr. metonimije tipa *cvrtje* ‘dejanje’ – ‘jed, nastala kot rezultat dejanja’), konverznosti, celo protipomenskosti (Apresjan 1995a: 4).

2.5.1 V obravnavi leksikalnih sinonimov Apresjan ločuje dvoje gledanj: s popolnim upoštevanjem pomenskosti (»popolnoma semantično«) in z operativnim upoštevanjem pomenskosti (»operativno semantično«). Po prvem pojmovanju sta sinonima besedi z enakim pomenom, ki se razlikujeta v pomenskem odtenku. Značilno za to pojmovanje je dvoje. Za pomensko primerjanje sinonimov je potreben izčrpen pomenski opis (razlagalni slovar), ki mora izpolnjevati vrsto posebnih zahtev, nanašajočih se na ustrezni metajezik pomenskega opisa, logično strukturo razlag in sintaktično strukturo razlaganega izraza. Drugo pri tem pojmovanju je, da je v zvezi s sinonimi poudarek na njihovi medsebojni nespremenljivi različnosti znotraj sicer celostne pomenske podobnosti.

2.5.2 Apresjan podobno kot nekateri drugi pomenoslovci opozarja, da splošna določitev sinonimov kot pomensko enakih ali podobnih izrazov ne omogoča formalne vzpostavitve dejstva sinonimnosti ali nesinonimnosti dveh izrazov (Apresjan 1995a: 218). Ugotavlja, da je ta resna pomanjkljivost definicije, prepoznana že v zgodnjih obravnavah sinonimije, vodila k pritegnitvi distribucijskega merila v definicijo: zamenljivost sinonimov v istovrstnem sobesedilu, ne da bi se pri tem spremenila sporočilnost, čeprav z mogočimi stilističnimi in siceršnjimi razlikami. Vendar tudi zamenljivost ni dokončno merilo, saj ga onemogoča idiomatičnost uporabe določenega izraza v besedilu. Tako se je prav pri slovaropiscih (imenovan je Webstrov slovar sinonimov angleškega jezika iz leta 1951) razvilo novo operativno merilo za sinonimijo: Sinonimi so izrazi, ki jih je mogoče razložiti na enak ali skoraj enak način, ki imajo enako ali skoraj enako razlago (Apresjan 1995: 220). Za nadaljnjo obravnavo izrazov, ki so splošno priznani kot leksikalni sinonimi, Apresjan predvideva, da so določeni s povsem pomenskimi lastnostmi (pomenska enakost ali podobnost). Zaradi idiomatičnosti

leksikalne družljivosti v vseh naravnih jezikih popolna ali delna zamenljivost sinonimov v besedilu ne izhaja avtomatično iz pomenske enakosti ali podobnosti. Določitev sinonimov mora tako vključevati učinkovito preverjanje pomenske podobnosti. Eden od mogočih operativnih postopkov te vrste je primerjanje razlag pod pogojem, da so v razlagah izpolnjene določene formalne zahteve.

2.5.3 Samo merilo enake razlage sinonimnih leksikalnih enot ni zadostno. Apresjan ga postopoma dopolnjuje z dodajanjem še nekaterih zahtev, vse do te definicije: Za potrditev, da sta dve besedi (ali skladenjsko nerazdružljivi frazeološki enoti) A in B leksikalna sinonima, je nujno in zadostno: (1) da imata popolnoma enako razlago, tj. da sta obe prevedljivi v povsem enak pomenski opis (*»to že vyraženie semantičeskogo jazyka«*; prev. »ista izrazitev v semantičnem jeziku«); (2) da imata enako število aktivnih semantičnih vezljivosti v enakih vlogah in (3) da pripadata isti globinski besedni vrsti (pomembno zlasti za primere večbesednih, frazeoloških sinonimov) (Apresjan 1995a: 223). Pomembno je, da ta določitev ne zahteva, da bi sinonimi imeli isto, niti ne podobno družljivost, niti ne enake stilne vrednosti. Na osnovi te definicije Apresjan v okviru siceršnjega lastnega pojmovanja leksikalnega pomena nadalje določa specifične pojavne oblike sinonimije, zlasti s stališča vključenih stilističnih in družljivostnih pomenskih razlik med sinonimi (Apresjan 1995a: 216–255).

2.5.4 Teoretične postavke s področja sinonimije je J. D. Apresjan vključil v izdelavo sinonimnega slovarja ruskega jezika (Apresjan 1998) in s tem prispeval edinstveni primer neposredne realizacije določene pomenoslovne teorije v praktičnem leksikografskem delu. Za ta slovar postavlja dvoje temeljnih zahtev: (1) da slovar sistematizira jezikovna sredstva, ki so udeležena pri sinonimnem ubesedovanju danih vsebin, (2) da slovar prikaže, kako se kombinirajo jezikovne enote druga z drugo znotraj idiomatskega izražanja danih vsebin v okviru sinonimijskega parafraziranja (Apresjan 1995b). Ob tem kot bistveno poudarja celovitost jezikovnega opisa (v slovarju), v katerem sta slovnica in leksika druga drugo dopolnjujoči sestavini ene danosti (Apresjan 1995b: 32). Za izhodišče določitve sinonimije za sinonimni slovar navaja tradicionalno definicijo: konstitutivna lastnost

sinonimov je, da sta to leksikalni enoti, ki v določenem pomenu v zadostni meri izkazujeta pomensko podobnost. To izhodišče zastavlja dvoje vprašanj: Kako praktično ugotavljati dejstvo popolne ali delne pomenske enakosti oz. podobnosti? Katero je formalno merilo, da je pomenska podobnost dovolj obsežna? Jasno je, da je za odgovor na ti dve vprašanji potrebno vedeti, kako se leksikalni pomeni medsebojno primerjajo. Kot najboljša in morda tudi edina osnova za to primerjanje se po Apresjanu kaže zadostno formalizirani metajezik, s katerim se razlaga jezikovni pomen v celoti. Če med dvema leksemoma obstoji pomenska podobnost, se razlaga ujemata vsaj v določenem delu. Če se leksema razlikujeta, sta razlaga različni. Metajezik se tako kaže glavno orodje slovarja sinonimov (Apresjan 1995b: 60).

2.5.5 Glede na to, da popolne pomenske enakosti v jeziku skoraj ni, je težišče pri obravnavi sinonimije v obravnavi nepopolnih sinonimov, torej v ugotavljanju njihove medsebojne različnosti. V tem okviru je udeleženih zelo veliko danosti, tako da se kaže nemogoče priti do formalnih meril sinonimije. V zvezi s praktično izdelavo sinonimnega slovarja je pomembna misel J. D. Apresjana, da se sicer priznava teoretična možnost vzpostavitve formalnih meril za (nepopolno) sinonimijo, hkrati pa je jasno, da je kateri koli praktični poskus uporabe takega merila na kolikor toliko obsežnem gradivu nezdržljiv s praktično izdelavo slovarja. Zato je vsekakor bolje začeti delati slovar na temeljnem pojmovanju sinonimije (tj. brez podrobno izdelanih formalnih meril) in to pojmovanje med delom dopolnjevati. Če se slovar po tej poti dokonča, je dokončano delo bolj spodbudno in uporabno za nadaljnje preučevanje sinonimije, kot bi bile katere koli apriorne teoretične predpostavke (Apresjan 1995b: 69).

Ugotovitev, da si slovaropisje ne more obetati formalnih meril za ugotavljanje sinonimije, je v študiji, s katero je bil napovedan izid novega ruskega sinonimnega slovarja (Apresjan 1995b), pravzaprav uvod v poglavje *Tipi informacij v slovarju sinonimov* (71). V poglavju so obsežno predstavljene jezikovne danosti, z opisovanjem katerih se v slovarju prikazuje medsebojna različnost sinonimov (Apresjan 1995b: 71–106).

2.5.6 Sinonimni slovar ruskega jezika, izdelan pod vodstvom J. D. Apresjana (Apresjan 1999; Apresjan 2000), je v vseh izdajah, ki se medsebojno malo razlikujejo, edinstveni primer prenosa celovite leksikološke teorije v slovaropisno prakso. Poleg tega, da prinaša obsežno predstavitev nekaterih sinonimnih nizov ruskega jezika, vključuje podrobno razčlenitev univerzalnih pomenskih danosti, ki so udeležene pri obstoju sinonimije, zlasti v okviru opisovanja razlik med sinonimi.⁹

3 SLOVARSKA ZASNOVA PRI SINONIMNEM SLOVARJU

Teoretična razpravljanja o sinonimiji v vsej svoji razvejanosti in raznolikosti prepričljivo kažejo, da je sinonimija kot jezikovna danost zapletena in celo za teoretično obravnavo težko dostopna; da obravnava sinonimije nujno vključuje metodološke nedoslednosti in celo kontradiktornosti. Opozoril glede omejene veljavnosti definicijskih meril pomenska enakost oz. pomenska podobnost in zamenljivost je toliko, da bi bilo mogoče priti do sklepa, da je sinonimni slovar lahko samo iluzorna danost ali pa uporabnostno usmerjeni priročnik brez povezave z jezikoslovjem. Hkrati pa je v jezikoslovju še kako razvidno, da pri teoretični obravnavi sinonimije jezikoslovci radi segajo po obstoječih sinonimnih slovarjih in jih uporabljajo kot gradivo svojega razpravljanja, kot tudi sinonimni slovarji ne morejo, ne da bi se vsaj uvodoma sklicevali na določeno jezikoslovno definicijo sinonimije, s katero utemeljujejo izbrani slovarski koncept in izdelavo slovarja. O povezanosti obeh področij, pomenoslovne in praktične leksikografske obravnave sinonimije, torej

⁹ Na tem mestu ni mogoče niti nakazati obsežnosti in temeljitosti v upoštevanju tipskih razlik med sinonimi, s katerimi je v prikazih sinonimije ruskega jezika pod vodstvom J. D. Apresjana ustrezno zahtevi t. i. sistemske leksikografije. Za približno predstavbo lahko navedemo podatek, da je v prvi izdaji slovarja v prvi knjigi (Apresjan 1997) na 473 straneh obdelano (samo) 132 sinonimnih nizov. Slovarski sestavek, v katerem je obravnavana sinonimija ugotovljenega sinonimnega niza, vključuje 9 enot, znotraj katerih je razvrščeno 31 razdelkov za posamezne tipske pomenske specifičnosti, s katerimi se opisuje pomenska svojkost posameznih sinonimov.

ni potrebno dvomiti, le da je za potrebe slovaropisne obravnave in slovarskega prikaza sinonimije potrebno iz teoretičnih obravnjav izluščiti tisto, kar te obravnave prinašajo za slovaropisje relevantnega ne glede na omenjeno raznolikost teorij in siceršnje teoretično eksperimentiranje.

V tej smeri se podobno kot v teoretičnih obravnavah tudi za slovaropisje potrjuje temeljni pomen trojice razmerij, ki je vselej prisotna pri obstoju sinonimnega razmerja in ki dejansko določa sinonimijo kot jezikovno danost: (1) razmerje med jezikovnim znakom in stvarjo, na katero se znak nanaša, (2) razmerje med dvema jezikovnima znakoma in (3) razmerje med jezikovnim znakom in sobesedilom (Zorman 2000: 12). Uzaveščenost in upoštevanje te trojice razmerij v njihovi hkratnosti ostaja v enaki meri relevantno tako za teoretično obravnavo sinonimije kot za njen prikaz v slovarju.

3.1 Trojica za sinonimijo konstitutivnih razmerij

3.1.1 Predstavitev

Razmerje **jezikovni znak – stvar** se nanaša na korelacijo z zunajjezikovnim kot vidikom vsebine jezikovnega izraza, vsebine jezikovnega izražanja.¹⁰ V tem razmerju temelji opredelitev: »Dva znaka sta sinonimna, če *pomenita* isto *stvar*.« Temu razmerju pri sinonimiji se namenja pozornost zlasti v konceptualnih teorijah pomena, pri katerih se pomen pojmuje kot mentalna reprezentacija zunajjezikovne danosti, sinonimija pa kot jezikovnosistemska danost. Temu razmerju ustreza izraz sopomenka, ki predpostavlja omejevanje problematike sinonimije na razmerje strukturalnih odnosov v jezikovnem sistemu.

Razmerje **jezikovni znak – drugi jezikovni znak(i)** se nanaša na dejstvo, da se pri sinonimiji vselej predpostavlja vsaj dva znaka.

Razmerje **jezikovni znak – sobesedilo** se nanaša na sobesedilno pogojenost sinonimije. Temu razmerju v sinonimiji posvečajo pozornost zlasti tiste semantične teorije, ki zavračajo koncept pomena in se posvečajo preučevanju jezika v rabi, v njegovi komunikativni funkciji.

¹⁰ Definiranje trojice razmerij je povzeto po Zorman 2000.

Temu pojmovanju se popolnoma podreja obravnava sinonimije v korpusnem jezikoslovju, pri kateri se kot sinonim pojmuje vsaka enota, ki se v besedilih pojavlja v istovrstni družljivosti z dano leksikalno enoto.

3.1.2 Vloga v preučevanju in uslovarjanju sinonimije

Tako kot je navedena trojica razmerij konstitutivna za obstoj sinonimije, tako je hkratnost upoštevanja te trojice v preučevanju in uslovarjanju sinonimije odločilna za verodostojnost teoretičnih ugotovitev in verodostojnost slovarskega prikaza. Upoštevanje te trojice razmerij vključuje premoščanje prostora med področjem jezikovnega sistema (leksikalni pomen kot jezikovnosistemska danost) in področjem jezikovne rabe (stvarno obstoječa besedila). V zvezi s sinonimijo se ta dvojnost lahko vidi kot dvoje plati sinonimije, ki sta ju tradicionalno obravnavali dve jezikoslovni veji, in sicer stilistika (sinonimija v konkretnih besedilnih pojavitvah) in semantika (sinonimna razmerja z vidika leksikalnih sistemskih enot brez posebnega ozira na sobesedilo). Raznolikost pomenoslovnih obravnjav sinonimije je mogoče sistematično spremljati prav glede na to, kako se pri posameznih avtorjih obravnava ta trojica. Vzporedno temu se tehtnost in verodostojnost prikaza sinonimije v slovarju lahko ocenjuje z ozirom na stopnjo upoštevanosti in z ozirom na doslednost slovarskega prikaza imenovanih razmerij. V tem okviru ima posebno vlogo slovarska zasnova, v kateri morajo biti ta tri razmerja stvarno določena in za prikaz vsakega od njih predvidena ustrezna slovaropisna sredstva.

3.2 Splošno o postopku uslovarjenja leksikalne sinonimije

Upošteva je izpostavljeno trojico razmerij (jezikovni znak – stvar, jezikovni znak – drugi jezikovni znak, jezikovni znak – sobesedilo) kot orientacijsko vodilo je mogoče vlogo zasnove sinonimnega slovarja okvirno opisati na splošni ravni, veljavni za kateri koli sinonimni slovar. Razmerje **jezikovni znak – stvar** je neposredno povezano z ubeseditveno variantnostjo kot jezikovno danostjo, v kateri je utemeljena sinonimija. V zvezi s tem razmerjem mora slovarska zasnova vključevati

uskklajeni odgovor na več medsebojno povezanih vprašanj: Kaj je pri izdelavi slovarja izhodiščno v pojmovanju tega razmerja: stvar ali jezikovni znak? Kako se pojmuje povezava med jezikovnim znakom in zunajjezikovno danostjo, na katero se znak nanaša: upošteva je koncept leksikalnega pomena ali mimo tega koncepta?¹¹ Katera jezikovna enota nastopa v sinonimnem slovarju kot jezikovni znak, torej kot združba izraza in vsebine: ali so to enobesedne enote, večbesedne enote, celotne povedi ali tudi besedotvorni morfemi? Kako je tipološko zamejeno področje ubeseditvenih variant, ki ga dani slovar upošteva, glede na siceršnje neskončno raznolikost ubeseditvenih variant?

Razmerje **jezikovni znak – drugi jezikovni znak(i)** vključuje vsa temeljna dejstva v zvezi s sinonimijo kot pomenskim razmerjem in je v slovarski zasnovi deležna največ pozornosti. Zasnova ga mora obravnavati na dveh ravneh, na izrazni ravni in na vsebinski, pomenski ravni. V zvezi z izrazno ravni je zasnova precizira, katere kategorije izrazne različnosti se v danem sinonimnem slovarju upošteva kot vključene pri sinonimnih razmerjih. Sinonimni slovar kot praktični jezikovni priročnik namreč ne more biti togo zavezan pomenslovnim merilom, po katerih se npr. ločuje dvojničnost od različnosti jezikovnega znaka (npr. dvojničnost: *splakniti – izplakniti*, različnost jezikovnega znaka *pót -í ž – pót -a m*) ali enobesednost od večbesednosti (*rad delam – z veseljem delam*), pač pa se mora podrežati uporabnostnemu vidiku z ustreznim predvidevanjem, katera izrazna različnost je aktualna s stališča iskanja po slovarju. Na ravni vsebine, pomena zahteva razmerje jezikovni znak – drugi jezikovni znak(i) določitev operativnih meril, po katerih se za namen slovarskega prikaza ugotavlja, katere jezikovne enote se upošteva pri ugotavljanju pomenske podobnosti. S stališča priprave slovarja namreč ni zadostna abstraktna opredelitev tega razmerja v smislu pomenske podobnosti, pač pa je potrebno stvarno napotilo, po katerem postopku se opredeljeno razmerje ugotavlja in ocenjuje kot sinonimno. K temu razmerju prav tako sodi predvideni nabor slovaropisnih sred-

¹¹ Vprašanje nakazuje načelno razliko med sinonimnimi slovarji, ki praviloma izhajajo iz jezikovnega znaka in vključujejo koncept leksikalnega pomena, in tezavskimi slovarskimi zbirkami, ki izhajajo iz zunajjezikovnih danosti in kompromisno na različne načine povezujejo obe možnosti.

stev, s katerimi se v slovarju na jezikovnosistemski ravni opisuje medsebojna različnost sinonimov (zvrstno-stilne oznake, vezljivostne oznake, pomenska ponazorila ipd.).

Razmerje **jezikovni znak – sobesedilo** je v slovarski zasnovi deležno obravnave na dveh ravneh. V izhodišču je to razmerje upoštevano pri določitvi besedilnega gradiva, ki je predvideno za izdelavo slovarja. Korpus besedil, na osnovi katerega se ugotavlja pomenskost in nadalje sinonimnost, s celotnim naborom karakteristik vključenih besedil, odloča o tem, v kolikšnem obsegu se ugotavljajo sinonimna razmerja in koliko natančno se v slovarju sploh lahko izkazuje zvrstna, stilna, besedilna in siceršnja raznolikost leksikalnih sinonimov. Znotraj slovarskega prikaza posameznega sinonima pa je razmerje jezikovni znak – sobesedilo obravnavano v navajanju omejitev, kot jih potrjuje besedilna raba v zvezi z določenim sinonimom v primerjavi z drugimi sinonimi pri danem pomenu. Omejitve se nanašajo na pomenske, skladijske in leksikalnodružljivostne značilnosti posameznega sinonima. Njihovo navajanje v slovarju v obliki svojskih značilnosti posameznega sinonima pomembno odloča o uporabnosti sinonimnega slovarja in je formalno merilo, s katerim je mogoče presojati vsebinsko in leksikografsko zahtevnost in kakovost sinonimnega slovarja.

3.3 Povezava med gradivnim izhodiščem in dokončanim sinonimnim slovarjem

Iz gornjega prikaza je že razvidno, da izpostavljena trojica razmerij v vlogi orientacijskega vodila pri določanju slovaropisnega prikaza sinonimije deluje kot enovita danost, v kateri se problematika vsakega od njih prepleta s problematiko preostalih dveh razmerij. Svojska slovaropisna zahteva, ki jo mora izpolnjevati zasnova sinonimnega slovarja, je prav v tem, da se pri sprejemanju posameznih slovaropisnih odločitev ta prepletanost problematike ustrezno upošteva in da morajo biti posamezne odločitve primerno uglašene glede na končni rezultat, izdelani slovar. Zato o vlogi slovarske zasnove pri sinonimnem slovarju na svojski način govori prav pogled, ki povezuje izhodišče sinonimnega slovarja

z dokončanim slovarskim izdelkom. Izhodišče slovarja je v jezikovni resničnosti, v besedilnem gradivu, ki samo po sebi ne vključuje ne pomenske podobnosti in ne besedilne zamenljivosti, saj je vsaka ubeseditvev sama po sebi enkratna jezikovna izrazitev enkratne vsebine. Evidentiranje ubeseditvene variantnosti kot sistemske danosti je mogoče šele ob predpostavki denotata kot abstraktnega konstrukta, že oddaljenega od same jezikovne realnosti (čeprav iz nje abstrahiranega). Za slovarski prikaz sinonimije je tako potreben najprej abstraktni pogled na leksikalno sinonimijo kot podmnožico znotraj ubeseditvene variantnosti, kar dejansko že pomeni uzaveščeni odmik od jezikovne resničnosti (besedilnega gradiva). Nato je za dani slovar potreben prirejeni nabor slovaropisnih sredstev, s katerimi se v slovarju na določeni slovaropisno dogovorni način na novo »uprizori« ubeseditvena variantnost, evidentirana v gradivu. Ta postopek je mogoče videti kot skonstruirani povratak v jezikovno resničnost ali neke vrste njen ponaredek. V primerjavi z ubeseditveno variantnostjo kot besedilno danostjo je navajanje sinonimov v sinonimnem slovarju dogovorni intelektualni konstrukt. Njegova svojskost je, da vključuje mnoge omejitve, zaradi katerih je prikaz sinonimov v sinonimnem slovarju vselej siromašen v primerjavi z bogastvom ubeseditvene variantnosti v besedilih.

V kolikšni meri in kako učinkovito sinonimni slovar vzdržuje verodostojno povezavo z jezikovno resničnostjo, iz katere izhaja, je odvisno prav od zasnove slovarja, ki mora vključevati abstraktni celoviti pogled na leksikalno sinonimijo in vsa potrebna slovarska določila za njen vsakokratni slovarski prikaz. Razdalja med tema dvema danostma – med ubeseditveno variantnostjo v gradivu na eni strani in skonstruirano in omejeno predstavitveno zmožnostjo slovarja na drugi – je dejansko odločujoča tako pri predpostavljajanju potencialnih možnosti, kaj lahko prikaže sinonimni slovar, kot pri ocenjevanju obvestilnosti in verodostojnosti dejansko izdelanega slovarskega priročnika.

V sprejemanju posameznih slovaropisnih določitev za sinonimni slovar, podobno kot v teoretičnih obravnavah sinonimije, ni absolutnih odgovorov na vprašanja, ki jih mora reševati slovarska zasnova. Poleg tega je slovarska zasnova, namenjena dejanski izdelavi slovarja, odvisna

od docela stvarnih okoliščin, ki spremljajo izdelavo slovarja (dostopnost besedilnega gradiva in opremljenost za leksikografsko obdelavo z namenom pomenske analize, jezikovnotehnoška podpora pri urejanju slovarskega besedila, število leksikografov in njihova usposobljenost pri danem slovarskem projektu, razpoložljivi čas izdelave slovarja ipd.). Prav zato so obstoječi sinonimni slovarji po zasnovi in izvedbi zelo raznoliki in jih je težko medsebojno primerjati. V nadaljevanju je ob primeru *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika* prikazano, kako so zgoraj opisane splošne naloge slovarske zasnove konkretizirane v tem delu in kako stvarne okoliščine dirigirajo različne omejitve tako na ravni zasnove kot pri dokončni izdelavi slovarskega priročnika.

4 OKVIRNI POGLED NA SLOVARSKO ZASNOVO SSSJ

Zasnova sinonimnega slovarja mora izpolnjevati te zahteve: (1) vzpostaviti ustrezno pomenoslovno utemeljeno in za slovaropisno delo primerno predstavo, kaj je leksikalni sinonim, (2) to predstavo povezati z določenimi uporabnostno naravnanimi pričakovanji o tem, kaj naj bi vseboval načrtovani sinonimni slovar in (3) določiti stvarne slovaropisne postopke, v katerih se izdela slovarsko besedilo, združujoče abstraktno predstavo, kaj je sinonim, in priročniško obvestilnost, kot jo pričakuje uporabnik slovarja.

Slovarska zasnova SSSJ je na tem mestu povzermalno predstavljena v svojem vsebinskem jedrnem delu (tj. brez redakcijskih odločitev in operativnih navodil, ki so sicer tudi sestavina slovarske zasnove) z dvojnimi namenom: praktično ponazoriti vlogo zasnove v postopku izdelave sinonimnega slovarja nasploh in poudariti tista zasnovna določila, ki v glavnih črtah zarisujejo enkratno podobo SSSJ. Povzermalni opis zasnove SSSJ ima tako vlogo uvoda v nadaljnja poglavja, v katerih je podrobneje obravnavana posamezna tematsko zaključena slovaropisna problematika v zvezi s SSSJ.

4.1 Okoliščine, ki so odločale o značaju zasnove SSSJ

Praktično slovaropisje kot področje izdelave uporabnih jezikovnih priročnikov je že po svoji naravi zelo povezano s časom in prostorom, v katerem poteka izdelava slovarja. V primeru SSSJ, pri katerem je od postavitve slovarske zasnove (2002) do dokončne izdelave (2016) minilo več kot celo desetletje, pa je poznavanje okoliščin, ki so spremljale začetek dela, toliko bolj relevantno.

Zasnova SSSJ je bila v temeljnih določilih oblikovana leta 2002,¹² 2003 pa javno prikazana v samostojni objavi (Ahlin idr. 2003). Avtorji so bili usposobljeni za slovaropisno delo na osnovi izkušenj pri izdelavi *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) in *Slovarja Slovenskega pravopisa* (SP, 2001). K izdelavi zasnove SSSJ in nato slovarskega besedila so pristopili brez pripravljanih študij in organizacijskih pripravljanih del (npr. obdelava gradiva, vnašalni in urejevalni program ipd.). V znanstveni in strokovni literaturi so sicer imeli dostopna jezikoslovna dela, ki prinašajo leksikalnopomenslovne obravnave sinonimije različnih jezikoslovnih smeri, vendar so bila pričakovanja v zvezi s prvim sinonimnim slovarjem slovenskega jezika praktično naravnana in so le v omejeni meri dopuščala raziskovalno poglobljanje v problematiko sinonimije nasploh. V okviru slovenističnega jezikoslovja skoraj ni bilo prispevka, ki bi omogočal kolikor toliko celovito stvarno predstavo o problematiki, ki jo je vključevala izdelava prvega sinonimnega slovarja slovenskega jezika. To predstavo so si avtorji oblikovali zlasti tako, da so leksikološke in leksikografske izkušnje s področja razlagalnega slovarstva (SSKJ) povezovali z značilnostmi slovarskega prikaza sinonimije v tujejezičnih sinonimnih slovarjih. Odločilnega pomena je bilo njihovo podrobno poznavanje sistema pomenskega opisovanja v SSKJ, na osnovi katerega jim je bilo omogočeno, da so pri izdelavi slovarske zasnove razmeroma popolno predvideli, katere so pomenskoopisne danosti, relevantne pri opisu sinonimnih razmerij. *Slovar SP* (2001) je sicer prinašal izpopolnjeni nabor besednovrstnih oznak, vendar brez novih pomenskih analiz, tako da je bil za oblikovanje pred-

¹² O podrobnejšem dogajalnem poteku v tistem obdobju prim. poglavje *Zgodovina nastajanja SSSJ*.

stave o prikazu sinonimije malo uporaben. Dobrodošel je bil prispevek k teoretičnemu pogledu na sinonimijo, kot ga je s primeri za slovenski jezik prineslo delo *Slovensko leksikalno pomenoslovje* A. Vidovič Muha (Vidovič Muha 2000). Za priložnostno preverjanje leksikalne družljivosti v povezavi s sinonimnimi razmerji je bil na začetku del pri sinonimnem slovarju na voljo korpus *Nova beseda*, sicer brez orodij za slovaropisno uporabo.

Pomembna neugodna okoliščina je bila, da ni bilo na voljo ustreznega računalniškega vnašalnega in urejevalnega programa, katerega učinkovitost bi bilo mogoče vsaj zanesljivo predvidevati, če že ne uporabljati in preizkušati že med pripravljanjem slovarske zasnove.¹³

4.2 Temeljna določila zasnove SSSJ

Vsebinsko so v tukajšnjem nadaljevanju povzeta tista določila, ki v glavnih potezah določajo značaj in podobo SSSJ in omogočajo celovito predstavbo SSSJ na ravni načrtovanja tega dela. Čeprav so določila prikazana v posameznih točkah, so medsebojno tesno povezana in nekatera od njih se tudi vzajemno pogojujejo.

4.2.1 Namen SSSJ

Kot prvi sinonimni slovar slovenskega jezika si je SSSJ zadal cilj, da čim bolj izčrpno prikaže medleksemsko pomensko razmerje, ki ustreza sprejeti definiciji leksikalnih sinonimov. Ta opredelitev cilja pri SSSJ nadomešča pričakovano definicijo uporabnika načrtovanega slovarja, ki se sicer v sodobnem, pretežno komercialno naravnanim slovaropisju navaja kot temeljno izhodišče pri načrtovanju slovarja (Atkins 2008).

¹³ Slovarska zasnova SSSJ (in tudi okoli polovica slovarskega besedila) je tako nastajala v obliki wordovih datotek, ob zgolj zamišljanju, kako bi potekalo z računalniško podporo opremljeno vnašanje in urejanje slovarja, ne da bi bilo mogoče to zamišljanje stvarno preizkušati. To je pozneje zahtevalo nekatere posebne postopke pri prilagajanju programa iLex, v katerem je bilo dokončano slovarsko besedilo in urejeno za knjižno objavo (2013–2016). Prim. o tem poglavje *Tehnološka podpora pri izdelavi SSSJ* na str. 215–236 in podrobneje v poglavju *Zgodovina nastajanja SSSJ* str. 263–273.

SSSJ ni bil načrtovan kot komercialni slovar, pač pa je tudi v pogledu namenskosti sledil slovaropisnemu izročilu, kot je bilo zastavljeno s SSKJ: izgrajevati obvestilen, verodostojen opis pomenske ravnine slovenskega jezika, v SSSJ osredotočen na opis leksikalne sinonimije. Temu cilju je (poleg siceršnjih tehnično-organizacijskih omejitev) stvarno omejitev postavljalo gradivo, ki je bilo omejeno na razlagalni slovar, torej na pomensko definirane leksikalne enote.

4.2.2 Določitev sinonimnega razmerja

Sinonimno razmerje kot medleksemsko pomensko razmerje je v SSSJ določeno znotraj strukturalno modeliranega leksikalnega pomena, ki se pojmuje kot vsebinska lastnost jezikovnega znaka, leksema.¹⁴ Izhodišče je predpostavka, da ima vsaka leksikalna enota pomen in da je ta v vseh primerih obvladljiv s strukturalnim modelom. V sinonimnem razmerju sta tako udeleženi dve izrazno različni leksikalni enoti, ki imata skupni denotativni pomen in kategorialni pomen (obvezni sestavini leksikalnega pomena) in se (navadno) razlikujeta v konotativnem pomenu. To izhodišče za ugotavljanje sinonimije omogoča, da se sinonimna razmerja enakoliko ugotavljajo in opisujejo pri vseh leksikalnih enotah, ne glede na njihovo kategorialno (besednovrstno) različnost. S tem je odprta pot k cilju, da je v SSSJ prikazano čim več sinonimnih razmerij, ne glede na denotativnopomensko ali kategorialnopomensko različnost v teh razmerjih udeleženih leksikalnih enot.

S to definicijo sinonimnega razmerja je povezana odločitev, da je pomenska razlaga tista danost, ki povezuje navedene sinonime v sinonimni niz. Vsak pomen je v slovarskem sestavku SSSJ obravnavan v posebni pomenski enoti, znotraj katere so navedeni vsi sinonimi s skupnim pomenom.

¹⁴ Pojmovanje sinonimnega razmerja in drugih pomenoslovnih danosti v SSSJ je v večjem delu v skladu s pomenoslovno teorijo, kot jo predstavlja A. Vidovič Muha v *Slovenskem leksikalnem pomenoslovju* (2001, 2013), zato ta povezanost ni ponavljajoče navajana ob posameznih dejstvih. Odločitev za teoretično naslonitev SSSJ na to pomenoslovno delo je utemeljena v tem, da SLP v glavnih potezah povzema gledanje na pomenske danosti, prevladujoče v strukturalno usmerjenem pomenoslovju, na katerem temelji tudi SSKJ, ki je glavni gradivni vir za SSSJ.

4.2.3 Pojmovanje zamenljivosti v SSSJ

Zamenljivost kot ena od definicijskih lastnosti sinonimov se v SSSJ pojmuje kot teoretični konstrukt, ki je z ustreznimi omejitvami uporaben pri preverjanju sinonimnega razmerja med dvema izrazno različnima leksikalnima enotama. Na splošno je zamenljivost kot definicijska lastnost sinonimov utemeljena v gledanju, da imajo sinonimi isto tipično skladijsko vlogo v ubeseditvah in jih je zato mogoče videti kot zamenljive na določenem mestu v določenem stavčnem vzorcu.¹⁵ Sinonima imata v SSSJ po definiciji skupne pomenske lastnosti, (abstrakcija zunajjezikovne danosti), v besedilni uresničitvi pa nastopa vsak sinonim kot samostojna leksikalna enota, torej z lastnimi zvrstno-stilnimi, družljivostnimi in besedilnozvrstnimi lastnostmi. Sistem zvrstno-stilnih oznak, podatkov o specifičnih družljivostnih lastnostih sinonimov v SSSJ in siceršnji njihovi pomenski individualnosti formalizirano opisuje pogoje besedilne uresnitve vsakega od sinonimov posebej. S tem se v okviru slovaropisnih možnosti posredno opozarja na skonstruiranost in zgolj operativno vlogo pojma zamenljivost pri sinonimiji.

Z opisanim pojmovanjem zamenljivosti se povezujeta dve pomembni vsebinski značilnosti SSSJ: (1) V SSSJ se kot sinonimi navajajo tudi leksikalne enote, ki pripadajo različnim izrazitvenim sistemom (narečni sinonimi, terminološki sinonimi k nevtralnim knjižnim poimenovanjem). (2) Poleg sinonimnega razmerja v ožjem smislu (gl. definicijo zgoraj) se v SSSJ v nekaterih primerih navajajo podpomenke (pomensko razmerje pomenske vključevalnosti).

¹⁵ V slovaropisju se ta konstrukt med drugim odraža v dogovorni tehniki prikazovanja sinonimov v vrstah drugega poleg drugega, v obliki t. i. sinonimnih nizov. Tako vrsto se nato lahko bere v smislu: Na danem mestu v stavku se lahko pojavijo S1 ali S2 ali S3 ... ali Sn. – Sicer SSSJ upošteva, da ubeseditvena variantnost kot »povod« za leksikalno sinonimijo v osnovi nasprotuje zamenljivosti na ravni ubeseditvene stvarnosti. Ubeseditvena variantnost sledi raznolikim ubeseditvenim potrebam tako, da stremi k izbiri najbolj ustrezne variantne ubeseditve za dano vsebino in je s tem v apriornem nasprotju z zamenljivostjo ubeseditvenih variant oz. sinonimov. Zato se v leksikologiji in slovaropisju veljavnost pojma »zamenljivost« običajno omejuje z dodatkom: zamenljivost »v istem stavčnem vzorcu« ali kaj podobnega, s čimer se opozori na to, da ni mišljena zamenljivost v katerem koli besedilu brez omejitev.

4.2.4 Izrazna različnost

Izrazna različnost kot pogoj sinonimnega razmerja se v SSSJ ne povezuje v celoti s pomenoslovnimi utemeljitvami (besedotvorni morfem kot najmanjši nosilec pomenosodne izrazne različnosti). Tako se za izrazno različnost v nekaterih primerih priznava tudi pisno dvojničnost (*izplakniti – splakniti, cocktail – koktajl* ipd.).

S stališča zasnove SSSJ je na področju izrazne različnosti pomembna odločitev, da se večbesedne leksikalne enote kot udeleženske v sinonimnem razmerju načeloma obravnavajo enakovredno enobesednim sinonimom (*babica = stara mama; po pravici = pravično; brez besed = tiho*). V množici večbesednih sinonimov so posebna skupina predložne zveze (predlog + samostalnik), ki se obravnavajo kot besednozvezni ustreznik sicer enobesedno ubesedenih besednih vrst (npr. *biti brez besed = biti tiho, brez besed = povedkovniška zveza k povedkovniku tiho*). Leksikalizirane predložne zveze se navajajo kot posebne iztočnice. Vsi drugi večbesedni sinonimi (z redkimi posebnostmi) se obravnavajo kot frazemi in se ne navajajo kot iztočnice. Kot iztočnice so navedene njihove predmetnopomenske sestavine in pri teh je navedena povezava z dominantnimi sestavki, v katerih se pojavlja dani frazem.

4.2.5 Dva tipa slovarskih sestavkov kot organizacijski princip slovarja

V SSSJ se sinonimija slovenskega jezika prikazuje v okviru dveh tipov slovarskih sestavkov, v dominantnih slovarskih sestavkih in v kazalčnih slovarskih sestavkih. V dominantnem slovarskem sestavku je v pomenski enoti (pri večpomenskih dominantah v več pomenskih enotah) naveden sinonimni niz in celovito je opisano vse v zvezi s sinonimijo dominantne iztočnice. Kazalčni slovarski sestavki naštevalno navajajo ciljne dominante, v sestavkih katerih je leksem kazalčne iztočnice naveden kot člen sinonimnega razmerja ali sestavina člena sinonimnega razmerja (večbesedni frazeološki sinonimi). Hierarhizirano ločevanje dominantnih iztočničnih leksemov in kazalčnih iztočničnih leksemov je organizacijsko orodje pri urejanju slovarskega besedila, s stališča poimenovalnega sistema pa se vse leksikalne enote pojmujejo kot enakovredne.

4.2.6 Odnos do sobesedila

Sinonimija se pojmuje kot medleksemski pomenski odnos, ki je še bolj kot kateri koli pomenski odnos odvisen od sobesedila. To je prikazano s slovarskimi ponazorili, ki sledijo razlagi skupnega pomena, in razlikovalno s ponazorili pri vsakem členu niza v primerih, kadar se sobesedilne lastnosti danega člena niza tipsko razlikujejo od sobesedilnih lastnosti, prikazanih v ponazorilu, ki je veljavno za celotni niz in zato navedeno takoj za slovarsko razlago skupnega pomena. V zvrstno-stilnih oznakah je povzeta sistemska besedilna determiniranost posameznega sinonima, v vezljivostnih oznakah strukturna determiniranost glagola in povedkovnika, v siceršnjih podatkih o družljivostnih lastnostih sinonimov (v knjižni izdaji imenovanih besedilne omejitve) še druge omejitve.

4.2.7 Gradivo

Z določitvijo, da se sinonimna razmerja v SSSJ ugotavljajo na ravni leksikalnega pomena, je določeno tudi, da je za SSSJ glavni gradivni vir SSKJ, ki edini vsebuje razlage pomenov osrednjega dela slovenskega besedja. Kot gradivski vir je temu pridružen še SNB, ki vsebuje pomenske razlage novejših, v SSKJ še ne navedenih leksikalnih enot. Priložnostno so bili kot gradivski vir uporabljeni še nekateri terminološki slovarji. Drugotni gradivski vir so bili korpusi slovenskega jezika: Gigafida, Nova beseda in Kres.

4.2.8 Trojica za sinonimijo konstitutivnih razmerij, konkretizirana v zasnovi SSSJ

jezikovni znak – stvar

- Izhodišče za prikaz sinonimije v SSSJ je jezikovni znak (leksikalni pomen, tj. pomen jezikovnega znaka), in ne zunajjezikovna stvarnost.
- Vloga jezikovnega znaka v SSSJ ima leksikalna enota, enobesedna ali večbesedna, kot neločljiva povezanost izraza in pomena.
- Povezava med jezikovnim znakom in zunajjezikovno danostjo poteka preko koncepta leksikalnega pomena.
- Glavni gradivni vir je pomenski opis za slovenski jezik v SSKJ.
- Ubeseditvena variantnost slovenskega jezika je v SSSJ pretežno upoštevana v obsegu, kot ga posreduje pomenski opis v razlagalnih slovarjih.

jezikovni znak – drugi jezikovni znak

- Izrazna različnost je svojsko določena posebej za SSSJ, kar pomeni, da ni zgolj pomenonosno določena; kot sinonimi se namreč prikazujejo tudi npr. pisne dvojnice, če je to v prid lažji uporabi slovarja. Kot izrazna različnost se pojmuje razlikovanje večbesednih leksikalnih enot od enobesednih.
- Na pomenski ravni je razmerje med dvema sinonimoma določeno s skupnimi pomenskimi lastnostmi.
- Vsak sinonim se sicer v SSSJ obravnava kot samostojna leksikalna enota, ki je v določenem razmerju do celotnega leksikalnega sistema.

jezikovni znak – sobesedilo

- V SSSJ se v celoti upošteva sobesedilna določenost sinonimov, kot jo izkazujejo pomenski opisi v SSKJ (kot glavni gradivni vir) in gradivo v korpusih (kot pomožno gradivo).
- Sobesedilno pogojena pomenska individualnost posameznih sinonimov je izražena v zvrstno-stilnih in drugih oznakah, v omejitvenih pojasnilih in ustreznih individualnih slovarskih ponazorilih.

GRADIVO ZA SINONIMNI SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA

Slovarska zasnova SSSJ določa, da se sinonimna razmerja v SSSJ ugotavljajo na osnovi leksikalnega pomena. S tem je objektivno kvalitativno določeno, da so glavni gradivni vir za SSSJ pomenski opisi v razlagalnih slovarjih, glede na stvarne okoliščine pomenski opisi v SSKJ in SNB, v določenem obsegu še v nekaterih terminoloških slovarjih. Ob tem je bistvenega pomena, da so pomenski opisi v razlagalnem slovarju usmerjeni v prikaz pomenske individualnosti posameznih leksikalnih enot v posameznih pomenih, in sicer na način, kot je leksikografsko določen z zasnovo danega razlagalnega slovarja. Zato je za ugotavljanje sinonimnih medleksemskih razmerij potrebno pomenski opis iz razlagalnega slovarja SSKJ prevesti v obliko, ki nato omogoča primerjanje pomenov in ugotavljanje sinonimije v skladu s konceptom SSSJ. – Gradivo v korpusih slovenskega jezika je kot drugotni gradivni vir pritegnjeno v obravnavo zlasti pri preverjanju zvrstno-stilne označenosti in sobesedilnih omejitev pri rabi posameznih sinonimov.

1 UPORABNOST POMENSKEGA OPISA IZ SSKJ

Zasnova SSSJ določa, da je SSKJ glavni gradivni vir za SSSJ. To je omogočeno z dejstvom, da je v slovarskem prikazu v SSKJ posredovan razmeroma natančen pomenski opis slovenskega besedja, v katerem so sistematično povzete in izkazane vse značilnosti besedilnega gradiva, na katerem je nastal SSKJ. To je bilo za pripravo SSSJ bistvenega pomena; na tej osnovi je tudi SSSJ gradivno utemeljeno leksikografsko delo. Kljub posredno upoštevanemu gradivu – neposredno ekscerpirana besedila so bila gradivo za SSKJ, SSSJ je nastal na osnovi SSKJ – je tudi SSSJ na besedilnem gradivu utemeljeni sinonimni slovar.

Za posodobljeno presojo, v kolikšni meri je prikaz leksikalne sinonimije preko podatkov v SSKJ zanesljiv in merodajen za pripravo sinonimnega slovarja, je bil na začetku dela (2002) opravljen preizkus na neobsežnem besedilno raznolikem korpusu sodobnih besedil (revije, izvirno leposlovje, prevodno leposlovje, učbeniki). Besedila so se izpisovala ročno po načelih specialnega izpisa, in sicer s stališča sinonimije, diferencialno v razmerju do prikaza v SSKJ, sledeč navodilu: Izpiši leksikalne enote, katerih raba v besedilu potrjuje predpostavljeno sinonimno razmerje, ki v SSKJ ni prisotno ali je nasploh redko uresničeno. Izpisovalec je bil pri tem subjektivno udeležen v predvidevanju potencialnih sinonimnih razmerij. Ocena rezultata tega preizkusa je bila, da je pri splošnem besedju sinonimije, ki ni evidentirana v gradivu, zaobseženem v SSKJ, razmeroma malo in da je verodostojnost gradiva v SSKJ s stališča uporabe za SSSJ zadostna.

Tipologija podatkov, s katerimi so v slovarskih sestavkih SSKJ opisane pomenske lastnosti iztočničnih leksikalnih enot, je vzpostavljena s konceptom SSKJ. Utemeljena je z namenom, pomensko opisati dano leksikalno enoto znotraj razlikovalnosti nasproti drugim leksikalnim enotam slovenskega knjižnega jezika. Tipologija pomenskoopisnih podatkov v SSKJ spoštuje splošna leksikografska načela (v katerih se uresničuje formaliziranost pomenskega opisa kot splošna značilnost slovarskega prikaza) in svojska načela samega SSKJ, ki znotraj tega slovarja omogočajo slovaropisno jedrnatost in gospodarnost v prikazu pomenskih lastnosti. Tako zasnovani slovarski sestavek iz SSKJ ne more biti neposredno uporaben pri ugotavljanju sinonimije. Potrebno ga je razgraditi v prilagojeno zbirko podatkov, ki se nato lahko uporabijo pri ugotavljanju sinonimnih razmerij.

Nakazana obdelava gradiva, ki bi jo lahko imenovali »prevajanje SSKJ v podatkovno zbirko za SSSJ«, zaobsega na različne načine prav vse sestavine slovarskega sestavka v SSKJ. Ob tem se postopek zlasti razlikuje glede na to, ali je predmet obdelave slovarski sestavek z eksplisnim, polnim pomenskim opisom iztočnične leksikalne enote (slovarski sestavek s pravo slovarsko razlago, slovarskimi ponazorili itd.) ali slovarski sestavek s posrednim, sklicevalnim prikazom pomenskosti iztočnične ali podiztočnične leksikalne enote.

2 OBDELAVA GRADIVA IZ SSKJ

V nadaljevanju je v obliki razpredelnic prikazano prevajanje podatkov iz SSKJ v podatkovno zbirko, namenjeno ugotavljanju pomenske podobnosti med leksikalnimi enotami. Posebej je to prikazano v zvezi s slovarskimi sestavki SSKJ, ki vključujejo neposredni popolni pomenski opis (značilna prava slovarska razlaga), in v zvezi s slovarskimi sestavki s posrednim pomenskim opisom (značilna sklicevalna ali druga neprava slovarska razlaga).

2.1 Slovarski sestavki v SSKJ z neposrednim popolnim pomenskim opisom

Prevajanje sestavkov s pravimi razlagami in polnim pomenskim opisom

Slovarski sestavek v SSKJ	Ekscerpirana leksikalna enota	Okvirna besednovrstna in pomenska določitev ekscerp. leksikalne enote
grôza -e ž	grôza -e ž	
1. <i>velik strah, združen z odporom do česa</i> : groza ga je obšla; prevzela ga je taka groza, da je trepetal po vsem telesu; ta Goyeva slika mu vzbuja grozo;		gl. SSKJ 1. pomen
ekspr. kar drevenel je od groze;	od groze	prisl. zv. (vzrok)
tresti se od groze, v grozi;	v grozi	prisl. zv. (vzrok)
ekspr. črna groza;	črna groza	stalna besedna zveza z ukrasnim pridevkom
gledala ga je z grozo v očeh	z grozo v očeh	frazem, prisl. (način)
/v povedni rabi, s smiselnim osebkom v tožilniku: groza ga je njegovih odredb <i>zelo se jih boji</i> ;	(koga) biti grôza česa	smiselni os. v tož. povedkovnik
/v povedni rabi, s smiselnim osebkom v tožilniku: groza ga je pred bolečinami	(koga) biti grôza pred čim	smiselni os. v tož. povedkovnik
// <i>grozotnost, pretresljivost</i> : groza smrti	grôza -e ž	samostalnik lastnostni pomen

Slovarski sestavek v SSKJ	Ekscerpirana leksikalna enota	Okvirna besednovrstna in pomenska določitev ekscerp. leksikalne enote
2. ekspr., v povedni rabi <i>izraža veliko težavnost, mučnost česa</i> : groza je, če ti gre vse narobe; groza je bilo pospravljati za vami; bil je tak, da ga je bilo groza pogledati	biti grôza	stanjski povedkovnik
• ekspr. laže, da je groza	*da je groza	stavčna poved, prislov zelo
3. ekspr., v prislovni rabi, z roditeljskim <i>izraža zelo veliko količino</i> : zbralo se je groza ljudi	grôza -e ž	količinski (števniki) pomen
4. v medmetni rabi <i>izraža</i> a) <i>strah, močno vznemirjenje</i> : groza, padel bo b) <i>zgražanje, ogorčenje</i> : groza, kakšno neumnost je znil	grôza	medmet

Slovarski sestavek v SSKJ	Ekscerpirana leksikalna enota	Okvirna besednovrstna in pomenska določitev ekscerp. leksikalne enote
gotôv -a -o prid.		
1. s širokim pomenskim obsegom <i>ki je v svoji končni obliki</i> : na policah so stali že gotovi čevlji;	gotôvi -a -o prid.	pridevnik, stanjski pomen 'izgotovljeni'
knjiga bo kmalu gotova <i>napisana, natisnjena</i> ; obleka še ni gotova <i>narejena, sešita</i> ; večerja je gotova <i>skuhana, pripravljena</i>	gotôv -a -o	povedkovnik
/ na razpolago so vam jedi po naročilu in gotove jedi <i>že pripravljene jedi</i>	gotova jed gotove jedi	stalna bes. zveza
// v povedni rabi <i>ki konča, opravi kako delo</i> : danes bom bolj pohitel, pa bom jutri gotov; s pripravami, z beljenjem so gotovi; z zidanjem hiše bo kmalu gotov	biti gotôv -a -o <i>s čim</i>	povedkovnik 'končati <i>kaj</i> '
/ pri zdravniku sem bil hitro gotov <i>sem hitro opravil, uredil</i>	s prislovnim določilom biti gotôv -a -o	povedkovnik, s prislovnim določilom 'opraviti'
/ pog. kar pojdemo, smo že gotovi <i>napravljani, oblečeni</i>	biti gotôv -a -o	povedkovnik

Slovarski sestavek v SSKJ	Ekscerpirana leksikalna enota	Okvirna besednovrstna in pomenska določitev ekscerp. leksikalne enote
2. <i>ki ne vzbuja nobenega dvoma, pomislekov glede a) uresničitve, nastopa, obstajanja</i> : čaka ga gotov uspeh	gotôvi -a -o	pridevnik 'nedvomni'
razdor med njimi je gotov;	gotôv -a -o	povedkovnik
šel je v gotovo pogubo; rešil ga je gotove smrti	gotôvi -a -o	pridevnik, poudarjalni pomen
/ ta zaslužek je gotov, drugi pa niso	gotôv -a -o	povedkovnik
vsak mesec ima gotovo plačo	gotôvi -a -o	pridevnik, 'zagotovljeni'
/ njegov odhod je gotov <i>sklenjen, odločen</i>	gotôv -a -o	povedkovnik
b) <i>resničnosti, pravilnosti</i> : ta letnica ni čisto gotova; meni je to reč kot gotovo pripovedoval sosed	gotôvi -a -o	pridevnik
/ gotova znamenja nosečnosti <i>zanesljiva, jasna</i>	gotôvi -a -o	pridevnik
c) <i>varnosti, uspešnosti</i> : njegov položaj ni nič kaj gotov;	ne biti nič kaj gotov	frazem 'biti negotov'
gotova naložba;	gotôvi -a -o	pridevnik
naša bodočnost ni preveč gotova	gotôv -a -o	povedkovnik
// pog., v povedni rabi <i>ki glede česa popolnoma izključuje omahovanje med pozitivno in negativno možnostjo; prepričan, trden</i> : bil je gotov zmage; tega (si) nisem popolnoma gotov; zdaj so gotovi, da je pobegnil; niti za trenutek ni bil gotov, kaj bo z njim	gotôv -a -o <i>česa / z odvisnikom</i>	povedkovnik
/ sovražnik ni bil čisto gotov, kakšno vojsko ima pred seboj <i>ni vedel natančno</i>	gotôv -a -o <i>z odvisnikom</i>	povedkovnik 'vedeti'
3. <i>prepričan o svoji moči, sposobnosti</i> : potrebna je še ena vaja, da bomo bolj gotovi	gotôv -a -o	pridevnik 'samozavesten'
// <i>samozavesten, odločen</i> : všoč jim je bil njegov gotovi nastop / glas ji je bil čedalje manj gotov in ji je začel drhteti	gotôv -a -o	pridevnik 'samozavesten'
4. <i>ki obstaja v gotovini</i> : gnojilo so oddajali le za gotovo plačilo; star. nima gotovega premoženja	gotôvi -a -o	pridevnik 'gotovinski, v gotovini'
/ plačati z gotovim denarjem <i>z gotovino</i>	gotovi denar	stalna bes. zveza

Slovarski sestavek v SSKJ	Ekscerpirana leksikalna enota	Okvirna besednovrstna in pomenska določitev ekscerp. leksikalne enote
5. neustalj., z oslabiljenim pomenom <i>določen, neki, nekateri</i> : gotovi ljudje zmeraj kritizirajo; do gotove mere si ga lahko privoščiš; o gotovih stvareh je bolje molčati	gotóvi -a -o	pridevnik, nedoločnozaimenski pomen 'nekateri'
• pog. njegova izvolitev je gotova stvar <i>prav gotovo bo izvoljen</i> ;	biti gotova stvar	povedkovniški frazem, sobesedilni
preg. dolga bolezen, gotova smrt	/	/
gotóvo 1. <i>prislov od gotov</i> : na ta način se da najbolj gotovo ugotoviti, kako se ptice selijo; glas mu je zvenel gotovo in mirno / zabij še en žebelj, da bo bolj gotovo držalo	gotóvo	prislov, način.
2. nav. ekspr. <i>izraža a) prepričanost o čem</i> : takemu delu gotovo ne bo kos; gotovo niso oni krivi; prav, skoraj gotovo je zamudil; on je gotovo najhitrejši v teku pri nas; tega denarja je gotovo vreden / redko ta gotovo lepa pesem je zaradi slabega izvajanja izgubila svojo vrednost <i>res lepa</i>	gotóvo	členek
b) v povedni rabi <i>podkrepitev trditve</i> : gotovo je, da o tem ne bi smel javno govoriti; gotovo je, da bolj revno ne živi nihče v vasi	gotóvo	povedkovnik 'stanje'
c) <i>nepreklicnost česa</i> : gotovo bom naredil do jutri; počakaj me, gotovo pridem	gotóvo	členek
/ za gotovo vam bom prinesel pismo <i>zagotovo</i>	zagotóvo	členek
3. v medmetni rabi <i>izraža a) nepreklicnost česa</i> : vrnem vam z obrestmi, gotovo; »ali mi boste naredili okvir do jutri?« »Gotovo, nič ne skrbite.«	gotóvo	členek 'seveda'
b) <i>soglasje, pritrditev</i> : »tega ne bi smel reči.« »Gotovo, predaleč je šel.«; gotovo, to se ne bi spodobilo	gotóvo	členek

Slovarski sestavek v SSKJ	Ekscerpirana leksikalna enota	Okvirna besednovrstna in pomenska določitev ekscerp. leksikalne enote
gotóvi -a -o sam.:		
priiti na gotovo <i>ko je že vse pripravljeno, narejeno</i>	priiti na gotovo	glagolski frazem
o tem ne vem nič gotovega <i>nimam zanesljivih podatkov;</i>	ne vedeti nič gotovega o čem	glagolski frazem
star. nima nič dolga, pa še precej gotovega pod palcem <i>gotovine</i>	gotóvo -ega s, s količinskim določilom	‘gotovina’

Slovarski sestavek v SSKJ	Ekscerpirana leksikalna enota	Okvirna besednovrstna in pomenska določitev ekscerp. leksikalne enote
določiti in določiti -im dov.		
1. <i>ukazati, zahtevati, kako naj bo</i> : to bo določil poseben predpis; določili so, da bo sestanek jutri; določiti z zakonom / določiti ceno, vrstni red, smer razvoja / določiti datum prihodnjega zasedanja; določiti rok plačila	določiti kaj	gl. SSKJ 1. pomen
// <i>izbrati, nameniti za kaj</i> : komisija je določila kandidate;	določiti koga	‘izbrati’
določiti koga za dediča; starši so ga določili za mizarja;	določiti koga za kaj	‘nameniti koga za kaj’
v reprezentanco so določili sedemnajst igralcev	določiti v kaj	‘uvrstiti v kaj’
/ sredstva za to se določijo v predračunu	določiti kaj	‘predvideti’, ‘nameniti’
2. <i>na podlagi znakov, podatkov postaviti kaj v kako skupino, okvir</i> : določiti pasmo živali; določiti krvno skupino	določiti kaj	‘prepoznati uvrščenost česa v kaj’
/ težko mu je določiti leta	določiti leta čemu/komu	‘ugotoviti starost koga’ glagol. frazem
♦ biol., min. določiti mineral, rastlino, žival po značilnostih <i>ugotoviti njeno sistematsko pripadnost;</i>	določiti kaj s prislovnim določilom	‘sistemativirati’

Slovarski sestavek v SSKJ	Ekscerpirana leksikalna enota	Okvirna besednovrstna in pomenska določitev ekscerp. leksikalne enote
navt. določiti položaj ladje <i>ugotoviti zemljepisno dolžino in širino točke, na kateri je ladja</i>	določiti kaj	‘ugotoviti kaj o čem’
num. določiti novc <i>ugotoviti vladarja in kovnico pri starem novcu</i>	določiti novc	frazem
določén -a -o		
1. <i>deležnik od določiti</i> : dokončati delo v določenem času, roku;	določeni -a -o	deležnik (določiti kaj ⇒ biti določen, levoprilastkovno oblika določeni)
narod ima v zgodovini svoj točno določeni položaj;	določeni -a -o	deležnik, levoprilastkovno
prišel je določeni dan;	določeni -a -o	deležnik, levoprilastkovno
obveznosti so določene s pogodbo	določen -a -o	izdeležniški povedkovnik
razprava je določena za peti junij ob desetih	določen -a -o	izdeležniški povedkovnik
določena cena	določeni -e -o	deležnik (določiti kaj ⇒ biti določen, levoprilastkovno oblika <i>določeni</i>)
časovno, dobro, jasno določen		deležnik (določiti kaj ⇒ biti določen); levoprilastkovno <i>določeni</i>
določen je bil za talca	določen -a -o	izdeležniški povedkovnik
2. <i>ki je znan, a se noče, ne more imenovati; neki, nekateri</i> : te hvalnice so napisali določeni kritiki; take težnje se pojavljajo pri določenih ljudeh	določeni -a -o	okoliščinski izdeležniški pridevnik ‘ne kateri koli’, ‘nekateri’
/ publ., z oslabljenim pomenom: današnja premiera pomeni določeno novost;	določeni -a -o	okoliščinski izdeležniški pridevnik
zaradi tega bodo nastopile določene težave	določeni -a -o	okoliščinski izdeležniški pridevnik
prisl.: čisto določeno sem se zavedal tega;	določeno nač. prisl.	‘jasno’, ‘nedvoumno’
sam.: o njem ne vem nič določenega	določeno -ega s	‘kar je določeno’ konverzna tvorjenka

2.2 Slovarki sestavki v SSKJ s posrednim pomenskim opisom

SSKJ vsebuje poleg slovarskih sestavkov s polnim pomenskim opisom slovarske sestavke, v katerih je pomenski opis nadomeščen s sklicevanjem na leksikalno enoto besedotvorne ali oblikotvorne podstave. Tako so prikazani nekateri tvorjeni pridevniki, izglagolski samostalniki in izpridevniški prislovi, pri katerih je navedena določena tipska sklicevalna ali besedotvorna razlaga. Za ugotavljanje sinonimije pri teh leksikalnih enotah je potrebno preciziranje nakazanega leksikalnega pomena, saj sklicevalnost ne omogoča primerjanja s stališča dejanske rabe leksikalnih enot, ki naj bi bile kandidat za sinonimno razmerje.

Prevajanje sestavkov z nepravimi razlagami in posrednim pomenskim opisom

Slovarski sestavek v SSKJ	Ekscerpirana leksikalna enota	Okvirna besednovrstna in pomenska določitev ekscerp. leksikalne enote
slámnat -a -o prid.		
<i>nanašajoč se na slamo:</i>		
slamnata bilka; slamnato pokrivalo; slamnata blazina	slamnati -a -o	'iz slame', snovni pridevnik
/ slamnata streha; slamnato strašilo	slamnati -a -o slamnata streha slamnato strašilo	tip strehe tip strašila
slamnata barva <i>svetla z rumenim odtenkom</i>	slamnati -a -o	'katera barva', vrstni pridevnik
● ekspr. slamnati mož <i>strašilo na njivah, ki ponazarja človeka, narejeno iz slame;</i>	slamnati mož	samost. frazem
knjiž., ekspr. on je le slamnati mož <i>v svojem ravnanju, delu ni samostojen;</i>	(biti) slamnati mož	povedkovniški frazem
šalj. slamnata vdova <i>žena, katere mož je dalj časa odsoten</i>	slamnata vdova	samost. frazem
slámnato prisl.:		
slamnato rumena barva; slamnato svetli lasje	slamnato prisl.	'izraža, da je kaj po barvi podobno slami'

Slovarski sestavek v SSKJ	Ekscerpirana leksi- kalna enota	Okvirna besedno- vrstna in pomenska določitev ekscerp. leksikalne enote
pravljíčen -čna -o prid.		
1. <i>nanašajoč se na pravljica 1:</i>		
pravljíčni motivi; pravljíčna fantastika	pravljíčni -a -o	vrstni pridevnik 'ki pripada pravljici',
/ pravljíčna bitja	pravljíčni -a -o pravljíčno bitje	stalna besedna zveza
/ pravljíčni svet	pravljíčni svet	stalna besedna zveza
/ pravljíčna igra	pravljíčna igra	stalna besedna zveza
2. ekspr. <i>zelo lep, čudovit</i> : doživeti pravljíčno noč v zgodu	pravljíčen -čna -o	lastnostni pridevnik
3. ekspr. <i>zelo velik</i> : pravljíčna razdalja; pravljíčno bogastvo	pravljíčen -čna -o	lastnostni pridevnik
• pravljíčni zaklad <i>zaklad, o katerem pripoveduje pravljica, izročilo</i>	pravljíčni zaklad	stalna besedna zveza
ekspr. ta zamisel je pravljíčna <i>neuresničljiva</i>	pravljíčen -čna -o	povedkovnik
pravljíčno prisl.: pravljíčno bogat, lep	pravljíčno	načinovni prislov
sam.: pravljíčno me v zgodbi nekoliko moti	pravljíčno -ega s	samostalnik 'kar je podobno pravljici'

Pri pridevniških sklicevalnih sestavkih je v osnovi potrebno ločiti vrstne pridevnike od lastnostnih pridevnikov. Pri ugotavljanju sinonimije je v teh primerih potrebno sistematično upoštevati sinonimijo podstavnih leksikalnih enot (*terminski načrt – rokovni načrt ← termin – rok*). V vseh sklicevalnih sestavkih je potrebna presoja pomenskosti vseh navedenih ponazoril in predpostaviti je treba pomensko razlago za vsako od njih, da se v nadaljevanju omogoči ugotavljanje pomenske podobnosti.

2.3 Rezultat obdelave gradiva

Iz prikazanih praktičnih primerov je razvidno, da rezultat obdelave gradiva vključuje dvoje ravni. Prva raven je identificiranje leksikalnih enot, ki s tem postanejo kandidati za ugotavljanje sinonimnega razmerja. Druga raven je okvirni pomenski opis na novo ugotovljenih leksikal-

nih enot in tistih leksikalnih enot, ki so v skladu z zasnovo SSKJ brez eksplicitnih pomenskih opisov (stalne besedne zveze, podiztočnice). Ta provizorni pomenski opis mora omogočati pomensko primerjanje kandidatov za sinonime v nadaljnjem postopku.

Določanje leksikalnih enot, ki so implicitno izkazane v SSKJ, ne da bi bile iztočnice in podiztočnice, je predstavljalo pomembno stopnjo v obdelavi gradiva. Šele tako obdelani sestavek iz SSKJ je bil lahko izkoriščen kot gradivni vir za sinonimni slovar. Ugotavljanje leksikalnih enot znotraj slovarskega sestavka (tj. tistih, ki niso izkazane kot iztočnice in podiztočnice) je zahtevalo veliko mero skrbnosti in vključevalo številne nove razmisleke o leksikalnopomenskih lastnostih slovenskega besedja. Marsikatera besedna zveza je bila prvič presojana s stališča leksikaliziranosti in besednovrstno in pomensko prvič določana v skladu s sodobnimi slovenističnimi slovničnimi in leksikalnopomenoslovnimi ugotovitvami. Nabor leksikalnih enot, ki so navedene v SSSJ, je najsoodobnejši in najboljšežnji prikaz slovenske leksike s stališča kategorialnega pomena v povezavi s siceršnjim leksikalnim pomenom.

Spodnja ponazorila predstavljajo kategorije, ki so bile osamosvoje-ne iz slovarskega prikaza v SSKJ in prepoznane za samostojne leksikalne enote v zvezi z ugotavljanjem sinonimnih razmerij.

2.3.1 Stalne besedne zveze

V SSKJ so stalne besedne zveze navedene naštevalno znotraj pomenske enote za poševnico, v malem in velikem frazeološkem in terminološkem gnezdu in pri malih podiztočnicah nediferencirano med ponazarjalnim gradivom.

SSKJ:

napeljava ... // sistem žic, cevi, naprav ...: napeljava v tej hiši je že zastarela / cevna, kabelska napeljava; električna, plinska, telefonska ...

⇒ Osamosvoje-ne leksikalne enote: *cevna napeljava, kabelska napeljava, električna napeljava, plinska napeljava, telefonska napeljava*.

Primer uvrščenosti v sinonimni niz v SSSJ: besednozvezna dominantna *električna napeljava*, sinonimi: *električna inštalacija*, pog. *elektrika*, teh. *elektroinštalacije*, star. *luč*.

SSKJ:

róža -e ž ... • ... star. čaj iz rož iz zdravilnih zelišč ...⇒ Uvrščenost v sinonimni niz v SSSJ: v sinonimnem nizu pri besednozvezni dominantni **zdravilni zeliščni čaj** (sinonim: star. čaj iz rož)

SSKJ:

spuščati -am nedov. ... 2.// delati, da se kaj začne premikati po čem: spuščati hlode po drči / otroci spuščajo milne mehurčke⇒ Uvrščenost v sinonimni niz v SSSJ: **spuščati mehurčke** je besednozvezna dominantna k sinonimu *delati mehurčke*.

2.3.2 Predložne zveze različnih besednih vrst

SSKJ:

odlóg -óga m 1. glagolnik od odložiti: zaradi težav je prišlo do odloga plačila; odlog kazni/ /reci mu, naj brez odloga pride...⇒ **brez odlóga** prisl. zv.Uvrščenost v sinonimni niz v SSSJ: Sinonim v nizu pri **takój** čas. prisl.

SSKJ:

jédro -a s 1. notranji del semena ... 2. ... // kar je za kaj najvažnejše, najpomembnejše: ugotoviti, v čem je jedro problema ... /oče in sin sta v jedru enakega značaja⇒ v **jédru** člen. zv.Uvrščenost v sinonimni niz v SSSJ: Sinonim v nizu pri **pràvzapràv** presoju. člen.

SSKJ:

okrógel -gla -o prid. **okrógli** -a -o sam.: ... to je na okroglo tisoč evrov⇒ na **okróglo** člen. zv.Uvrščenost v sinonimni niz v SSSJ: Sinonim v nizu pri **priblížno** presoju. člen.

2.3.3 Konveržno tvorjene leksikalne enote

Gl. ponazorila v poglavju *Besednovrstna kategorizacija v organiziranju makrostrukture SSSJ* na str. 129–162.

3 PRVI KORAK OD GRADIVA V SSKJ PROTI SLOVARSKEMU SESTAVKU V SSSJ

Organiziranost pomenskega opisa v SSKJ na ravni makrostrukture (celotno besedilo slovarja, celokupnost vseh pomenskih opisov) je omogočala, da je bil predviden enotni osnovni postopek kot začetna faza ugotavljanja sinonimnega razmerja pri dvojici leksikalnih enot. Pomembno je upoštevati, da je postopek zadeval ne le iztočnične lekseme iz SSKJ, pač pa vse leksikalne enote, ki so bile na zgoraj prikazani način ugotovljene v slovarskem besedilu SSKJ. Vsaka leksikalna enota se je razvrstila v ustrezno kategorijo glede na to, ali je v SSKJ prikazana kot nadrejeni sinonim, podrejeni sinonim, enakovredni sinonim. To so bile izhodiščne kategorije, ki so služile kot pomagalo pred nadaljnjim ugotavljanjem pomenske podobnosti. Razvrstitveni postopek je poleg tega vključeval posebno evidentiranje leksikalnih enot, ki imajo v SSKJ enake slovarske razlage, ne da bi bile v tem slovarju prikazane kot sinonimi. In končno je razvrstitveni postopek imel predvideni razdelek »Vprašanja, opombe«; zlasti na začetku dela je namreč bilo veliko opažanj v zvezi z načrtovanim prikazom sinonimije, ki jih ni bilo mogoče zanemariti, niti ni bilo mogoče v fazi obdelave gradiva najti ustrezne opredelitve za njihovo vlogo v opisu sinonimije, vlogo, ki se je v mnogih primerih pojasnila v poznejših delovnih fazah.

Stopnja obdelave gradiva iz SSKJ je bila poleg drugega pomembna za orientacijsko zamisel področja delnih sinonimov. Kategorija delnih sinonimov namreč ne more biti eksaktno določena in je dejansko v vsakem sinonimnem slovarju opredeljena znotraj dane zasnove. Zato je bilo prav neposredno delo z gradivom edini objektivni vir evidentiranja tipskih pomenskih odstopanj od skupnega pomena sinonimov v nizu; pomenskih odstopanj, ki se v slovarju lahko enotno prikazujejo kot kategorija delnih sinonimov. Tako je omenjena razvrstitvena metoda vključevala posebni razdelek »delni sinonimi«. Na osnovi gradiva, zbranega v tej skupini, se je nato izoblikovala tipologija delnih sinonimov za SSSJ.

Vnašalna tabela kot pomagalo za osnovno evidentiranje pomenske podobnosti na osnovi podatkov v SSKJ je vključevala rubrike z naslednjo vsebino: 1. Zapis obravnavane leksikalne enote (LE) iz SSKJ.

2. Povzetek pomenske razlage obravnavane LE iz SSKJ. 3. Obravnavani LE podrejeni sinonimi v SSKJ. 4. Obravnavani LE nadrejeni sinonimi v SSKJ. 5. Obravnavani LE enakovredni sinonimi v SSKJ. 6. Delni sinonimi glede na pomen, opisan v rubriki 2. 7. Leksikalne enote s prekrivno razlago z obravnavano LE, brez potrjene sinonimije v SSKJ. 8. Vprašanja, opombe.

4 POSVETOVALNA VLOGA KORPUSNEGA GRADIVA

Okoliščine, v katerih je nastajal SSSJ, niso omogočale sistematičnega preverjanja ubeseditvene variantnosti neposredno na osnovi besedil. To je bilo uresničljivo v okviru preverjanja besedilne rabe predvidenega kandidata za sinonim v korpusih slovenskega jezika in je v omejenem obsegu dopolnjevalo osnovni postopek ugotavljanja in opisovanja sinonimov. Nepogrešljivo je bilo korpusno gradivo pri preizkušanju merila zamenljivosti pri manj pogosto rabljenih kandidatih za sinonime, pri ocenjevanju aktualnosti rabe posameznih leksikalnih enot in pri preverjanju zvrstno-stilne označenosti. Najbolj uporaben je bil za ta namen korpus *Gigafida*, uporabljalo pa se je tudi gradivo iz korpusov *Kres* in *Nova beseda*.¹⁶

¹⁶ Tudi v tem okviru se je potrjevala omejena uporabnost korpusa, če ta ni načrtovan in opremljen za določeno leksikografsko potrebo. O tem govori izkušnja pri pripravi SSSJ, da npr. v *Gigafidi* kljub obsežnosti vključenega gradiva pri preverjanju leksikalne družljivosti pogosto ni bilo zadetka za najbolj osnovno družljivost, ali pa so se v velikem številu ponujali zadetki za eno samo, za sinonimni slovar nerelevantno družljivost.

SINONIMNA RAZMERJA V SINONIMNEM SLOVARJU SLOVENSKEGA JEZIKA: UGOTAVLJANJE, OPISOVANJE, PONAČARJANJE

Vsebina in uporabnost sinonimnega slovarja sta neposredno odvisni od stališča, ki ga slovarska zasnova zavzame do pomenskih danosti, udeleženi v leksikalni sinonimiji. Za slovaropisno realizacijo priročnika je nato bistveno, kako je teoretično jezikoslovno védenje o teh danostih aplicirano na operativne postopke ugotavljanja sinonimnih razmerij v gradivu in nato upoštevano v prikazu sinonimov v slovarju. V SSSJ je bil ta postopek izpeljan na osnovi strukturalno modeliranega leksikalnega pomena ob upoštevanju slovaropisne tradicije v opisovanju pomenskih lastnosti leksikalnih enot slovenskega jezika.

Začetna faza v izdelavi zasnove SSSJ je vključevala poskusno ugotavljanje sinonimnih razmerij in identificiranje sinonimov na osnovi gradiva ter vzporedno s tem osnovno oblikovanje strukture slovarskega sestavka. Tako so se postopoma oblikovala določila, ki so usmerjala enotno ugotavljanje sinonimov v celotnem predvidenem gradivu in ki so povezovala vse delovne faze v izdelavi slovarja v smislu dograjevanja enovitega slovarskega priročnika.

V poglavju je prikazano operacionaliziranje načel, vsebovanih v zasnovi SSSJ, in povezava teh načel s posameznimi slovarskimi rešitvami. Tako je načrtno predstavljena slovaropisna dimenzija zamisli, vsebine in zgradbe SSSJ kot prvega sinonimnega slovarja za slovenski jezik.

1 POJMOVANJE LEKSIKALNE SINONIMIJE PRI NAČRTOVANJU IN IZDELAVI SSSJ

Pri pripravi sinonimnega slovarja je bistvenega pomena, da so pojmi ubeseditvena variantnost, leksikalna sinonimija in leksikalni sinonimi jasno določeni s stališča slovaropisja, tj. upošteva ubeseditveno realnost kot gradivo za slovar in upošteva cilj izdelati slovar kot vsebinsko

zaključeni in dokončani slovarski priročnik. Kot je že bilo navedeno, je področje leksikalne sinonimije okvirno določeno kot podmnožica sinonimije v širšem smislu, v vlogi sredstva pri uresničevanju ubeseditvene variantnosti. Ta določitev je bila pri načrtovanju SSSJ vključena v temeljni pogled na sinonimijo. Za izdelavo slovarja je bilo potrebno znotraj tega pogleda operativno definirati vse pomenske danosti, ki so udeležene pri prepoznavanju sinonimov, ki naj bi bili navedeni v slovarju. Temeljne med temi danostmi so: leksikalna enota, leksikalni pomen, pomenska podobnost.

1.1 Vključevalno razmerje med ubeseditveno variantnostjo, leksikalno sinonimijo in leksikalnimi sinonimi

1.1.1 Ubeseditvena variantnost

Ubeseditvena variantnost je jezikovno dejstvo, da je določeno vsebino mogoče jezikovno izraziti na več kot en način. Način jezikovne izrazitve ni vnaprej določen, saj se izbira v skladu z vsakokratno vsebino sporočila. Ob tem se vsebina sporočila pojmuje v najširšem smislu in vključuje vse od predmeta sporočanja do namena sporočila in ubesedovalčevega odnosa do ubesedovane vsebine. Ubeseditvena variantnost izkorišča izrazna sredstva vseh jezikovnih ravnin, ne pozna nobenih omejitev glede uporabljenih izraznih sredstev, razen zahteve, da ta ostajajo v mejah jezika. Za jezikovno izrazitev dane vsebine so tako v jeziku na voljo različne izrazitvene možnosti. Ubesedovalcu je prepuščeno, da med temi možnostmi izbere tisto, ki najbolj natančno ustreza njegovemu enkratnemu sporočevalnemu namenu v zvezi z dano vsebino. Za poenostavljeno, skonstruirano ponazorilo ubeseditvene variantnosti je mogoče vzeti trojico povedi, ki na tri različne načine ubesedujejo isto vsebino:¹⁷

¹⁷ Ubeseditvena variantnost se sicer ne omejuje z ubeseditvenim okvirom posameznih povedi – kot ubeseditvene variante se lahko vzporejajo sporočila, ki so različno obsežna glede števila povedi. Tukajšnje ponazorilo se glede števila povedi in v siceršnji skonstruiranosti podreja gospodarnosti prikaza in priročnosti ponazarjanja.

Ponazorilo (2): Ubесeditvena variantnost, ki ne vključuje leksikalnih sinonimov

V tistem trenutku mu niti na pamet ni padlo, da bi se vdal. –

Misel na vdajo je bila tedaj zelo daleč od njega. –

Vdaja je bila tisti čas zadnje, na kar bi pomislil.

Pri izdelavi SSSJ je bila ubeseditvena variantnost kot življenjsko okolje leksikalne sinonimije upoštevana pretežno posredno, tako kot je dostopna v pomenskem opisu in siceršnjem slovaropisnem prikazu v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*.¹⁸

1.1.2 Leksikalna sinonimija

Leksikalna sinonimija je združevalni pojem, ki se nanaša na uresničitev ubeseditvene variantnosti z izraznimi sredstvi leksikalne ravnine, torej z besedami in besednimi zvezami in vsemi njihovimi ubeseditvenimi značilnostmi. V gornjem ponazorilu je razvidno, kako se pri besedilni uresnitvi ubeseditvenih variant leksikalna sredstva in skladijske možnosti medsebojno dopolnjujejo. Prav zato se leksikalna sinonimija navadno niti ne pojmuje ločeno od ubeseditvene variantnosti; namreč, leksikalna sredstva so pri uresnitvah ubeseditvene variantnosti najbolj opazna, vloga skladijskih in morebitnih drugih sredstev (prozodija, besedotvorje), ki niso nič manj pomembna od leksikalnih, pa manj razvidna. Na tem mestu je leksikalna sinonimija izpostavljena kot svojska danost zato, da je bolj razvidno bistvo leksikalnih sinonimov kot osnovnih enot leksikalne sinonimije. Namreč: Leksikalna sinonimija je v uresničevanju ubeseditvene variantnosti sestavni del leksikalne jezikovne ravnine sploh in s tem širša danost v primerjavi s posameznimi sinonimi oz. razmerji med posameznimi leksikalnimi enotami ene in druge ubeseditvene variante. Ta razmerja postanejo relevantna šele v zvezi s pojmom leksikalni pomen.

Pri izdelavi SSSJ je bilo vključevalno razmerje med leksikalno sinonimijo in leksikalnim sinonimom upoštevano tako, da se je posebna pozornost namenjala strukturnim in besedilnim okoliščinam, v katerih se potrjuje sinonimno razmerje med leksikalnimi enotami. Sinonim v

¹⁸ Podrobneje o tem gl. v poglavju o gradivu na str. 43–56.

SSSJ v nobenem pogledu ni pojmovan kot samozadostno, na samega sebe omejeno poimenovalno sredstvo, pač pa vselej kot enota leksikalne sinonimije, tj. celokupnega organizma, vključujočega leksikalna izrazna sredstva v njihovih besedilnih uresničitvah v celoti.¹⁹

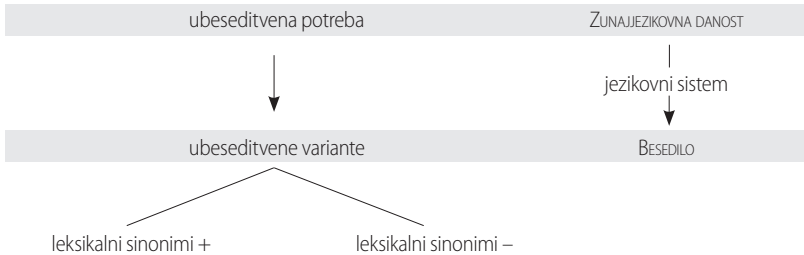
1.1.3 Leksikalni sinonimi

Leksikalna sinonimija je torej širši okvir, v katerega so umeščeni leksikalni sinonimi (v nadaljevanju tudi sinonim, sinonimi). Ubeseditvene variante lahko vključujejo leksikalne sinonime ali pa jih ne vključujejo.

Ubeseditveni varianti *je občutil veliko žalost* in *Srce se mu je stisnilo od žalosti* sta uresničeni z leksikalnimi sredstvi, tj. na ravni leksikalne ravnine, vendar ne vključujeta leksikalnih sinonimov; varianti *se je zelo razžalostil* in *se je zelo užalostil* pa se ločujeta prav v izbiri sinonimov (glagolska sinonima *užalostiti se* in *razžalostiti se*). Poenostavljeni skonstruirani primer je naveden zato, da so na samem začetku obravnave SSSJ jasne omejitve, ki se jim podreja pojem leksikalni sinonim s stališča zasnove SSSJ. Sinonimi kot pomensko podobne leksikalne enote se potrjujejo v ubeseditvenih variantah, ki imajo enak stavčni vzorec, znotraj katerega v skladu s svojim leksikalnim pomenom ustrezajo isti skladijski vlogi. Samo tako določene leksikalne enote so relevantne kot kandidati za sinonime, ki so v SSSJ sprejeti in prikazani kot člen sinonimnega niza.

¹⁹ Opisano pojmovanje leksikalne sinonimije, ki se načeloma ujema s skladijskopretvorbno sinonimijo pri J. D. Apresjanu, med drugim utemeljuje izbiro izraza sinonim namesto mogočega sopomenka v zvezi s SSSJ in v tukajšnji monografiji. V slovenistični terminologiji je namreč izraz sopomenka, sopomenskost ustaljen za poimenovanje posamezne leksikalne enote v razmerju do druge leksikalne enote na ravni določenega leksikalnega pomena. Za poimenovanje ubeseditvene variantnosti na ravni skladijskih in drugih pretvorb izraz sopomenskost ni ustaljen. Poimenovalna enotnost, v kateri je poleg izrazov »sinonim«, »sinonimija« udeležen še izraz »sinonimni slovar« kot tip slovarskega priročnika, je odločala o prednostni izbiri izrazov »sinonim«, »sinonimija«. Odločitev je med drugim v skladu s sodobnim slovaropisjem na ISJ.

Ponazorilo (3): Razmerje med leksikalnim sinonimom in ubeseditveno variantnostjo

1.2 SSSJ na presečišču stvarnih slovaropisnih možnosti in uporabniških pričakovanj

V vsakem slovarju, ne glede na slovarski tip, se odraža povezava med troje danostmi: 1. zunajjezikovna vsebina, ki naj bi bila izražena z jezikom; 2. jezikovno sporočilo (besedilo), ki to vsebino posreduje; 3. jezik kot izrazno sredstvo, ki omogoča povezavo obojega. Svojskost sinonimnega slovarja je, da to trojico danosti v njihovi medsebojni povezavi obravnava in prikazuje s stališča variantnih ubeseditvenih možnosti. To ločuje sinonimni slovar od razlagalnega slovarja, ki navedeno trojico danosti obravnava s stališča določanja pomenov posameznim leksikalnim enotam.

Šele ob upoštevanju dejanske vloge sinonimov v ubeseditveni variantnosti z vso pripadajočo kompleksnostjo je mogoče ustrezno videti tipsko svojskost sinonimnega slovarja in razmeroma trezno presojati o tem, kaj je mogoče pričakovati od tega tipa jezikovnega priročnika. Sinonimni slovar je namreč zmeraj na presečišču stvarnih možnosti, kaj v danih okoliščinah nastanka in izdelave lahko kot priročnik vključuje, in potencialnega pričakovanja, da bi posredoval popolni pregled nad sinonimi danega jezika. Pričakovanja je namreč potrebno objektivizirati z dejstvom, da zunajjezikovna vsebina, ki jo ubesedujejo različne jezikovnoizrazitvene variante, dejansko pomeni neskončno in nepredvidljivo množico ubeseditvenih potreb, te pa vključujejo neskončno

množico potencialno sinonimnih leksikalnih enot (pomensko podobnih in približno zamenljivih v besedilu). Pri pripravljanju sinonimnega slovarja je na mestu, kjer v gornji ponazarjalni shemi stoji »besedilo« (tj. besedilno gradivo, na katerem temelji slovar oz. »vse« ubeseditvene variante), v vsakem primeru razmeroma omejena množica dostopnih besedil, ubeseditev (tj. določeno omejeno gradivo za slovar), na osnovi katerih se – upošteva je koncept leksikalnega pomena – ugotavljajo leksikalni sinonimi za slovar. Pri pripravi SSSJ se je prikazana omejitev uresničevala s tem, da je za osnovo ugotavljanja sinonimov služil leksikografsko organizirani pomenski opis v SSKJ, nastal na osnovi leksikografske obdelave določenega korpusa slovenskih besedil. »Stvarna slovaropisna možnost« v tem primeru pomeni, da je SSSJ obsegovno in vsebinsko omejen na prikaz sinonimov v slovenskem knjižnem jeziku.

1.3 Pomenska podobnost kot določevalna lastnost sinonimov

1.3.1 Definicija pomenske podobnosti

Definicija leksikalnih sinonimov temelji na pojmu pomenske podobnosti. Leksikalni sinonim (v nadaljevanju tudi sinonim) je leksikalna enota, ki je v razmerju pomenske podobnosti nasproti drugi, izrazno različni leksikalni enoti. Iz navedene definicije je razvidno, da so v pojmovanju leksikalnega sinonima udeleženi pojmi: leksikalna enota, izrazna različenost, pomen leksikalne enote, razmerje pomenske podobnosti. V nadaljevanju je v okviru naštetih pojmov podana operativna določitev, kaj je leksikalni sinonim s stališča SSSJ v povezavi s pomenoslovno utemeljitvijo in glede na redakcijska navodila za izdelavo tega slovarja.

1.3.2 Strukturalni model leksikalnega pomena pri ugotavljanju pomenske podobnosti

Pojmovanje sinonimnega razmerja in sinonima v zasnovi SSSJ je utemeljeno v okviru strukturalnega modela leksikalnega pomena; tega pojmovanja ni mogoče ustrezno predstaviti, ne da bi bil prisoten okvir strukturalnega modela leksikalnega pomena. Osnovna enota pomenske ravnine je leksikalna enota, v kateri se nerazdružno povezujeta izrazna

podoba kot materialna danost in pomen kot vsebinska, pojmovna danost.²⁰ Leksikalne enote so glede izraznosti enobesedne in večbesedne ter glede vsebine enopomenske in večpomenske.

Ponazorilo (4): Sinonimno razmerje v okviru strukturalnega modela leksikalnega pomena

$$\begin{array}{l}
 L \left\{ \begin{array}{l} I \\ P1, P2, P3 \dots Pn \end{array} \right. \\
 \\
 L1 \left\{ \begin{array}{l} I1 \\ P1 \end{array} \right. , \quad L2 \left\{ \begin{array}{l} I2 \\ P2 \end{array} \right. , P1 = P2, I1 \neq I2 \Rightarrow L1, L2 \{S\}^{21}
 \end{array}$$

Leksikalni enoti sta v sinonimnem razmerju, sta sinonima, če se razlikujeta v izrazu in imata podobni pomen.

Leksikalni pomen je znotraj izbranega pomenoslovnega gledanja strukturiran kot združba denotativnega pomena in kategorialnega pomena kot obveznih sestavin in konotativnega in pragmatičnega pomena kot neobveznih. Na najkrajši mogoči način povzamemo vlogo vsakega od njih takole: Denotativni pomen je jezikovnosistemski posrednik ubesedovane zunajjezikovne vsebine; kategorialni pomen je zmožnost leksikalne enote, da se s slovničnimi lastnostmi pomensko uresničuje znotraj povedi kot osnovne enote sporočila. Konotativni pomen odraža subjektivni odnos do ubesedene vsebine, pragmatični pomen nakazuje okoliščine v najširšem smislu, povezane z uresničitvijo denotativnega in konotativnega pomena.²² Za predstavo sinonimnega razmerja je tako modelirana struktura leksikalnega pomena uporabna, ker omogoča univerzalno določitev, kaj je pomenska podobnost kot konstitutivna prvina leksikalne sinonimije.

²⁰ Pomenoslovni prikaz sinonimnega razmerja temelji na prikazu v Vidovič Muha 2013 na str. 172–183.

²¹ Shema je izpeljana iz prikaza v Vidovič Muha 2013, str. 173.

²² Podrobneje o na ta način modeliranem leksikalnem pomenu gl. v Vidovič Muha 2013 na str. 33–120.

Ponazorilo (5): Strukturalni model leksikalnega pomena kot ogrodje pri ugotavljanju sinonimnih razmerij

	LE spoštováni -a -o prid.	LE blagorodni, častiti
DENOTAT. P.	‘izraža spoštovanje do imenovane osebe’	⇒ =
KATEGOR. P.	pridevnik, kategorialna določnost	⇒ =
KONOTAT. P.*		⇒ + starinsko
PRAGMAT. P.	v vljudnostnem nagovoru	⇒ =

Prikazani model se povsem enako uresničuje pri leksikalni enoti **cénjenj**-ni -a -o prid., **blagoródn**i -a -o prid. in **častít**i -a -o prid., pri leksikalnih enotah **blagorodni, častiti** se pridružuje sestavina konotativnega pomena na ravni časovne označenosti ‘starinsko’. Navedene leksikalne enote so s stališča zasnove SSSJ sinonimi, prisotni kot sestavina slovenskega knjižnega jezika, in v tej vlogi so prikazane v SSSJ.

Pri ugotavljanju pomenske podobnosti ima abstraktna predstava leksikalnega pomena, kot jo materializira pomenoslovni model, pomembno vlogo. Ta predstava omogoča enakoliko primerjanje leksikalnih enot in ugotavljanje pomenske podobnosti znotraj celotnega poimenovalnega sistema, ne glede na tipološko in siceršnje denotativnopomensko in kategorialnopomensko raznolikost leksikalnih enot. Izhodišče ugotavljanja pomenske podobnosti je predpostavka, (1) da ima vsaka leksikalna enota pomen, (2) da je ta obvladljiv z razčlenitvijo slovarskega pomena na denotativni, kategorialni, pragmatični in konotativni pomen ter (3) da se pomenska podobnost ugotavlja kot skladnost v denotativnem pomenu in kategorialnem pomenu, hkratna različnost v okviru konotativnega pomena pa se pojmuje kot individualizirajoča razlikovalnost med sinonimi. To izhodišče omogoča, da se pomenska podobnost enakoliko ugotavlja pri vseh leksikalnih enotah.²³

²³ Delovna definicija za SSSJ je povzeta po obravnavi problematike leksikalnega pomena in sinonimije v Vidovič Muha 2013. – Za zasnovo SSSJ je pomembno izhodišče, da se vsem leksikalnim enotam pripisuje ugotovljivi leksikalni pomen, tj. nanašanje na določeni denotat in določena skladišna vloga (Vidovič Muha 2013: 33), in na osnovi tega potencialna možnost, da so udeležene v sinonimnem razmerju, tj. da so sinonimi. Namreč, obstoji tip sinonimnih slo-

Vlogo teoretičnega temelja za prvi sinonimni slovar slovenskega jezika bi lahko nosil kateri drugi teoretični koncept in drugi model leksikalnega pomena. Toda glede na gradivo za prvi sinonimni slovar slovenskega jezika – to so pomenske analize v SSKJ, prav tako utemeljene v tem modelu – v danih okoliščinah drugi koncept leksikalnega pomena pri ugotavljanju pomenske podobnosti in preverjanju sinonimnih razmerij ne bi mogel biti v tolikšni meri učinkovit, zlasti v pogledu enovitosti slovarskega pomenskega opisa.

1.4 Večpomenskost pri obravnavi sinonimnih razmerij

1.4.1 Samostojnost posameznih pomenov večpomenskega leksema

Iz definicije sinonimnega razmerja je razvidno, da se pomenska podobnost ugotavlja ob vsakem posameznem pomenu leksikalne enote posebej. Večpomenska leksikalna enota vstopa v sinonimna razmerja z drugimi leksikalnimi enotami v posameznih pomenih, z vsakim posebej. Za prikaz sinonimije leksikalne enote glede na njeno večpomenskost je ustrezno ponazarjalna zgradba slovarskega sestavka SSSJ, v katerem so pri različnih pomenih navedeni različni sinonimi v različnih sinonimnih nizih.

Ponazorilo (6): Sinonimno razmerje v povezavi z večpomenskostjo

red¹ -a m

1. |kar je določeno z odnosi med določenimi stvarmi, dejstvi, ki se dajo izraziti s pravili| *odkriti red v navideznem neredu*
 redk. **rednost** zastar. **redovitost** knj.izroč. **sistem** knj.izroč. **urejenost**
 ◆ **naravni red** knj.izroč. **prirodni red**
2. s prilastkom |kar je določeno s sledenjem oseb, stvari, dejstev v času ali prostoru| *določiti red nastopajočih* **vrstni red** **zaporedje**
 zaporednost zastar. **redosled** knj.izroč. **sosledje** knj.izroč. **sukcesija**
 knj.izroč. **sukcesivnost** *sukcesivnost dogodkov* zastar. **vzporjed**
 knj.izroč. **zapovrstje** knj.izroč. **zapovrstnost**
 ◆ **1. abecedni red** knj.izroč. **alfabetški red** **2. jezikosl. obrnjeni besedni red** jezikosl. **inverzija** jezikosl. **obrnjena stava**

varjev, ki sinonimijo prikazujejo samo pri samostalniških, glagolskih, pridevniških in prislovnih leksikalnih enotah, pri ostalih pa ne.

3. biol. | sistematska kategorija rastlinstva ali živalstva, nižja od razreda | *red zveri* □ biol. *ordo* □ biol. *podrazred*
4. | verska skupnost ljudi, ki živijo po posebnih pravilih, navadno v skupini, skupinah | *ustanoviti red*; *katoliški, muslimanski rodovi* □ *verski red*
- ◆ 1. ver. *beraški red* □ ver. mendikantski red 2. ver. *kontemplativni red* □ ver. bogomiselni red
- GLEJ ŠE disciplinirati | dober¹ 1, 2 | dobro⁴ | drugi¹ • 2 | fevdalizem | kapitalizem | ocena 2 | policija | policist | pospraviti 1 | pospravljati 1 | predpis | režim | skrbeti 2 | socializem | ureditev • 1 | urediti 1 | urejati 1 | vrsta 1

V skladu z zasnovo SSSJ je prikaz sinonimov pri posameznih pomenih večpomenske leksikalne enote razdeljen med več slovarskih sestavkov glede na to, katera leksikalna enota je pri danem pomenu izbrana za nosilno v sinonimnem nizu.²⁴ Zgornji prikaz sinonimije leksikalne enote *réd* -a m vključuje sinonimne nize tistih pomenov, za katere je kot dominantna izbrana leksikalna enota *réd* -a m. Sinonimija pri pomenih, za katere so izbrane druge dominante (*predpis* -a m, *océna* -e ž, *vrsta* -e ž), je prikazana v tamkajšnjih sinonimnih nizih.

Ponazorilo (7): Sinonimna razmerja večpomenske leksikalne enote *réd* -a m, prikazana v nizih različnih dominant

- režim** -a m | s predpisi, pravili določeni način življenja, ravnanja, poteka česa | *poostri režim*; *bonišnični režim*; *režim parkiranja* □ knj.izroč. *red*¹ □ knj.izroč. *ureditev*
- ◆ 1. **absolutistični režim** □ absolutizem □ knj.izroč. absolutni režim
2. **carski režim** □ caristični režim 3. zgod. **nacionalsocialistični režim** □ zgod. rjavi režim 4. **totalitarni režim** □ totalitaristični režim □ totalitarizem
- PODPOMENKE** absolutistični režim 7, demokratični režim
- GLEJ ŠE avtokracija | diktatura | oblast¹ 3
- predpis** -a m | pravno veljavno določilo o posamezni stvari, zadevi | *razveljaviti predpis*; *varnostni predpisi* □ publ. *normativ* □ star. *postava*² □ star. *red*¹ *kazenski red* □ nekj. pog. *regelc* □ zastar. *reglement* □ publ. *regulativ*
- ◆ 1. **carinski predpisi** □ zastar. colne uredbe 2. **urejevalni predpisi** □ regulativni predpisi □ regulatorni predpisi
- GLEJ ŠE norma 1 | razlaga • 3

²⁴ O tem načelu gl. še v poglavju *Slovaropisna strukturiranost prikaza sinonimov v SSSJ*, str. 166–168.

océna -e ž

1. |prikaz mnenja, sodbe o čem, zlasti glede na kakovost| *napisati oceno literarnega dela* □ publ. **analiza** □ publ. **mnenje** □ knj.izroč. **presoja**
2. šol. |ovrednotenje znanja, vedenja v šoli, navadno izraženo v obliki številke znotraj določenega številčnega razpona| *vpisati ocene v redovalnico; Iz matematike še nima ocene* □ šol. **red**¹
- ◆ 1. šol. **ocena dobro** □ šol. dobro¹ □ šol., žarg. tri □ šol. trojka
2. šol. **ocena nezadostno** □ šol., žarg. cvek □ šol., žarg. cvekec □ šol., žarg. čik □ šol., žarg. enica ...

vrsta -e ž

1. |kar tvori več oseb, stvari, razvrščenih druga poleg druge ali druga za drugo v eni smeri| *postaviti se v vrsto; dolga vrsta avtomobilov* □ ekspr. **črta strnjena črta hiš** □ ekspr. **kača** *Po cesti se premika kača vozil* □ star. **kita dolge kite potnikov** □ knj.izroč. **niz**¹ *niz utrdb* □ nekuj. pog. **rajda** □ star. **red**¹ □ nar. **red**² *izkopati nekaj redi krompirja* □ ekspr. **rep postaviti se v rep pred blagajno** □ nar. **riža** □ zastar. **vrst** □ ekspr. **vrstica**² *posejati vrstico peteršilja* □ ekspr. **vrstička** *stati na koncu vrstičke*
2. s prilaskom |kar v okviru kake celote tvorijo posamezne stvari z določeno skupno lastnostjo| *navesti vrsto in kakovost blaga* □ knj.izroč. **kategorija** □ pog. **sorta**
3. |kar v okviru celote tvorijo posamezne rastline ali živali, ki imajo skupne lastnosti in se med seboj razmnožujejo| *Ta bitja tvorijo novo vrsto* □ zastar. **razpol** □ zastar. **vrst** ...

1.4.2 Nepopolna prekrivnost individualnega pomena leksikalne enote in pomena sinonimnega niza

Pri obravnavi sinonimije v povezavi z leksikalno večpomenskostjo se na svojski način kaže možno delno razhajanje individualnega pomena leksikalne enote s stališča njenega individualnega mesta v leksikalnem sistemu (razlaga v razlagalnem slovarju) in skupnega pomena, veljavnega za sinonimni niz, v katerega vstopa leksikalna enota s tem pomenom. Če pri postavljanju sinonimnih nizov tega sledimo individualni pomenski razčlembi večpomenske leksikalne enote, ne da bi predvidevali možnost omenjenega razhajanja, pač poenostavljamo bistvo sinonimije. To poenostavljanje je v slovaropisnem prikazu sinonimov do določene mere nujno kljub védenju, da sinonime v nizu dejansko povezuje ugotovljeni nabor skupnih pomenskih lastnosti (skupni pomen), ki ni v vseh primerih prekriven z individualno razmejenimi pomeni v razlagalnem slovarju.²⁵

²⁵ Navedeni problem je težko ponazoriti s konkretnim primerom na osnovi razlag v slovarju. Razlagalni sistem v danem slovarju je namreč navadno prisoten

1.5 Izrazna različnost pri določanju sinonimov

Izrazna različnost je poleg pomenske podobnosti glavna definicijska lastnost leksikalnih sinonimov in pravzaprav edino dokončno formalno merilo znotraj definicije sinonimnega razmerja. Za potrebe slovaropisnega prikaza sinonimije je potrebna natančnejša določitev, kateri tipi izrazne različnosti se upoštevajo kot relevantni pri navajanju sinonimov. Pri SSSJ izhodiščno določilo glede izrazne različnosti narekuje, da se kot sinonimi v slovarju enakovredno navajajo enobesedne leksikalne enote, leksikalizirane predložne zveze in večbesedne frazeologizirane leksikalne enote. Tehnično so te kategorije v SSSJ medsebojno nekoliko različno prikazane.

1.5.1 Enobesedni sinonimi

Zasnova SSSJ določa, da se kot izrazna različnost, ki utemeljuje navedbo dane enobesedne leksikalne enote v SSSJ na ravni sinonima, tj. člena sinonimnega niza v slovarskem sestavku, štejejo te kategorije:

1.5.1.1 Izrazna različnost dane leksikalne enote v primerjavi s predvidenim sinonimom obstoji brez povezave s tvorjenostjo. Primeri: *goad – lesovje, govoriti – besediti, lep – zal, dobro – fajn*.

1.5.1.2 Izrazna različnost izhaja iz različne tvorjenosti bodisi v besedotvorni podstavi bodisi v obrazilu. Primeri: *redkobeseden – kratkobeseden – malobeseden, brezgrajen – brezgrešen, lep – lepušast, šaljivec – šalež, leni – lenčina – lenoba – lenuh, premišljati – razmišljati*.

1.5.1.3 Izrazna različnost se utemeljuje v pripadnosti različnim sklanjatvenim vzorcem. Primeri: *pót -í ž – pót -a m, dobričina -e ž – dobričina -e m*.

v taki obliki, da pomenske lastnosti, udeležene pri razlikovanju skupnega pomena sinonimnega niza in individualnega pomena posameznega sinonima oz. posameznih sinonimov niso preprosto in na hitro razvidne. Pač pa je to razlikovanje zelo prisotno pri intuitivnem zaznavanju razlik med sinonimi, kadar se njihovo medsebojno razmerje preverja s stališča zamenljivosti. Prim. npr. komentar pri pridevnikih *ravnodušen* in *brezbrižen* na str. 203–204.

1.5.1.4 Za izrazno različnost se s stališča navajanja v sinonimnem nizu šteje pisna dvojničnost, upoštevana v redkih primerih pri zelo pogosto pojavljajočih se dvojnica. Primeri: *rabotati – robotati, izplakniti – splakniti, izplavati – splavati, koktejl – cocktail*.

Prvi dve kategoriji sta leksikološko utemeljeni in neproblematični in tudi sicer v slovarjih obravnavani na ravni različnih leksikalnih enot. – Tretja kategorija (*pót -í ž – pót -a m*) je v SSSJ dogovorno sprejeta po analogiji s SSKJ, ki različnost sklanjatvene paradigme izraža s homonimnima samostojnima iztočnicama. – Pisne dvojnice, prikazane kot sinonimi, nimajo leksikološke utemeljitve. V SSSJ so nekatere pisne dvojnice prikazane kot sinonimi iz tehničnih razlogov.²⁶

1.5.2 Leksikalizirane predložne zveze

Izrazno blizu enobesednim sinonimom so leksikalizirane predložne zveze, ki obsegajo zvezo samostalnika s predlogom: *na lepem* (se ujeziti), (sedeti) *na koncu* (klopi), (kaj) *za vraga* (delate), (biti) *na voljo* (komu) itd. V doslejšnjih slovenskih slovarjih je njihova leksikalnopomenska samostojnost nedosledno in pogosto nerazločno prikazana. SSSJ je prvi slovenski slovarski priročnik, ki leksikalizirane predložne zveze dosledno prikazuje kot samostojne leksikalne enote. V sinonimnih razmerjih se namreč nedvoumno potrjuje njihova leksikalnopomenska samostojnost in leksikaliziranost in koncept sinonimnega razmerja ne dopušča drugačnega pojmovanja.

²⁶ Pisna dvojničnost predstavlja v slovenističnem slovaropisju posebno problematiko glede na obstoječe slovarske prikaze slovenskega besedja, ki vključuje precejšnjo neenotnost med SSKJ1, SSKJ2 in SP 2001. Za navedbo v SSSJ je bila iztočnica, pri kateri je izkazana pisna dvojničnost, izbrana v obliki, ki jo kot prednostno predpisuje SP 2001 (kot doslej odločujoči normativni priročnik), pri leksikalnih enotah, ki jih ni v SP 2001, pa je bila glede na pravopisna pravila in pojavljanje v gradivu izbrana ustreznega oblika. Ob odločitvi, da se pisne dvojnice v SSSJ ne navajajo, bi uporabnik slovarja pri iskanju določenega sinonima v nekaterih primerih morda imel težave (če bi npr. bila sprejeta samo dvojnica *splakniti*, ki bi jo iskal kot *izplakniti*), zato je bila sprejeta odločitev, da se zelo pogoste pisne dvojnice prikažejo znotraj sinonimnega niza tehnično ponostavljeno kot člen sinonimnega niza.

Glede na besednovrstno kategorizacijo so predložne zveze pri-slovne, predložne, vezniške, medmetne, členkovne in povedkovniške. V sinonimnem nizu so obravnavane enakovredno enobesednim sinonimom. Prav tako so enakovredno enobesednim leksikalnim enotam obravnavane tudi v iztočničnem delu slovarja, tj. kot dominantne iztočnice ali kot kazalčne iztočnice.

Ponazorilo (8): Leksikalizirane predložne zveze kot sinonimi in kot iztočnice

približno¹ mer. prisl. |izraža, da kako dejanje ne zajema vsega, tudi podrobnosti| *približno oceniti kaj* □ knj.izroč. **aproksimativno**
 □ publ. **čez palec** *čez palec oceniti škodo po neurju* □ ekspr. **na oko**
 □ neknoj. pog. **na počez** □ neknoj. pog. **od oka** □ ekspr. **počez**

GLEJ ŠE površno

čez palec prisl. zv. ► **približno**¹ | **približno**²

na oko prisl. zv. ► jajce •1 | okulirati | **približno**¹

na hrbtu nač. prisl. zv. |pri prenašanju bremena izraža, da se kaj nosi tako, da se namesti na hrbet| *Najlažje je, če tovor nosiš na hrbtu*

□ zastar. **oprta** □ star. **oprta**

nenadoma čas. prisl.

1. |izraža, da se dejanje zgodi v nepričakovanem trenutku|

Nenadoma se je zgrudil □ **naenkrat** □ **nepričakovano**

□ knj.izroč. **iznenada** □ zastar. **na jasnem** □ star. **nakrat** □ ekspr. **na lepem**

□ ekspr. **zdajci** *Zdajci se je ustrašil in zbežal*

2. |izraža, da se dejanje zgodi v nepričakovano kratkem

času| *nenadoma odpotovati* □ **na hitro** □ knj.izroč. **iznenada**

□ knj.izroč. **nagloma** □ ekspr. **na naglo** □ knj.izroč. **nanagloma** □ ekspr. **na vrat na nos**

na lepem prisl. zv. ► **nenadoma**

na hitro nač. prisl. zv. |izraža, da je dejanje zaradi prehitrega

delanja, opravljanja manj kvalitetno| *na hitro popravljen stroj*

□ redk. **nahitroma**

na zdrávje velel. medm. zv. |voščilo, zlasti pri pitju| *Trčil je in rekel: Na zdravje!* □ **živeli** □ **živijo** □ nar. **čin čin** □ star. **prosit**

na videz omej. člen. zv. |izraža omejitev na vidno zaznavno, od zunaj spoznanju dostopno| *Na videz poteka vse pravilno; Na videz je zdrav; na videz prijazen pes* □ **na pogled** □ **po videzu** □ ekspr. **od daleč gledano**

vrh² predl. z rodilnikom |za izražanje mesta, položaja na vrhu česa| *grad vrh hriba* □ **na vrhu** □ star. **vrhu**³

GLEJ ŠE na površini | povrhu²

na vrhu predl. zv. ► na površini | **vrh**² | **zgoraj**

1.5.3 Frazeologizirane besedne zveze

Sinonim je po izrazni podobi lahko večbesedna enota, in sicer stalna besedna zveza z značajem frazeološke enote, v kateri so posamezne sestavine glede na izhodiščni pomen v različni stopnji frazeologizirane.²⁷ Te vrste večbesedni sinonimi so sicer analogno enobesednim sinonimom besednovrstno kategorizirani in vključujejo vse besedne vrste. V primerjavi z enobesednimi sinonimi imajo v slovarskem prikazu omejitve: lahko nastopajo kot člen niza, tj. enakovredno enobesednim sinonimom, ali kot besednozvezna dominantna, ne morejo pa nastopati kot iztočnica. Podrobneje o slovaropisnem prikazu večbesednih sinonimov gl. v poglavju *Slovaropisna strukturiranost leksikalne sinonimije* v SSSJ na str. 163–194.

Ponazorilo (9): Frazeologizirane besedne zveze kot sinonimi

podgrívka -e ž zool. |lastovka, ki živi ob bregovih rek| *cvrčanje*
podgrívk □ zool. **bregovnica** □ zool. **bregulja** □ nestrok. **obrežna lastovka**
pobégniti -em dov. |z bežanjem zapustiti kraj (trenutnega) bivanja|
Nekaj jih je pobegnilo, druge so ujeli □ **zbežati** □ ekspr. **nabrusiti pete**
 □ ekspr. **namazati pete** □ ekspr. **odmakniti pete** □ ekspr. **odnesti pete**
 □ ekspr. **pobratiti pete** □ zastar. **ubegniti** □ star. **ubežati** □ knj.izroč. **uskočiti**
 □ knj.izroč. **uteči**
GLEJ ŠE dezertirati | izogniti se 2 | odhiteti | uiti | zapustiti 3
nikákor poudar. člen. v nikalnih stavkih |poudarja zanikano trditev, ugotovitev| *Tega si nikakor ne morem zapomniti; Hudoben ni, nikakor ne* □ ekspr. **absolutno** □ ekspr. **celo** *Dolgočasiti se še celo ne smete* □ ekspr. **daleč²** *Hudoben ni, še daleč ne* □ ekspr. **davno²** *To še davno ni lepota* □ pog. **enostavno²** *Tega si enostavno ne morem zapomniti* □ ekspr. **na noben način** □ ekspr. **ne tako ne drugače** □ ekspr. **od daleč** *Hudoben ni, niti od daleč* □ ekspr. **pod nobenim pogojem**
 □ zastar. **po nobeni ceni** *Tega po nobeni ceni ne bi storil* □ ekspr. **prav²**
 □ ekspr. **preprosto²** *Hudoben ni, preprosto ni* □ ekspr. **res¹** ...

²⁷ Kot frazeologizirana stalna zveza se pojmujejo med drugim izrazi tipa *črni obup*, v SSSJ prikazani pri samostalniški odnosnici (v tem primeru **obúp** -a m) kot eden od sinonimov. Kategorija teh sinonimov je v SSKJ razvidna iz razlage 'poudarja pomen samostalnika', ki stoji skupaj s pomenskim pojasnilom 'z oslabljenim pomenom'.

1.6 Definicija leksikalnih sinonimov in okvir jezikovnega sistema

V obravnavi leksikalne sinonimije velja za skoraj samoumevno, da se kot leksikalni sinonimi pojmujejo leksikalne enote znotraj enega jezika, torej znotraj enega jezikovnega sistema. V tej zvezi je pri SSSJ potrebno posebno pojasnilo glede navajanja sinonimov z zvrstnimi oznakami (pog. 'pogovorno', neknoj. pog. 'neknjižno pogovorno', nar. 'narečno' itd.), ki se nanašajo na različne jezikovne podsisteme. Jezikovne zvrsti (narečje, pogovorni jezik, strokovni jeziki oz. terminologije) se namreč lahko pojmujejo kot različni jezikovni sistemi ali podsistemi. V tem primeru lahko nastopi vprašanje, ali je npr. narečno označena leksikalna enota utemeljeno navedena kot sinonim ob knjižni leksikalni enoti.

Tudi v tej zvezi je pomembno dejstvo, da je SSSJ nastal na osnovi SSKJ, kar med drugim vključuje, da posredno temelji pretežno v istem gradivu kot SSKJ. Kot je že bilo prikazano, se je pomenska podobnost pri sinonimih ugotavljala na osnovi pomenskih opisov v SSKJ, v katerih je abstrahirano neposredno besedilno gradivo, uporabljeno pri izdelavi SSKJ. Bistvena značilnost tega gradiva (tj. gradiva za SSKJ) je bila, da je skoraj v celoti vključevalo besedila, ki so bila zvrstno določena kot knjižni jezik. V tem je celo utemeljitev naslova tega slovarja (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*). Gradivo za SSKJ je bil kartotečni korpus funkcijskozvrstno in besedilnozvrstno uravnoteženo izbranih besedil, ki so v skladu z jezikoslovno doktrino iz časa nastanka zasnove SSKJ nedvomno pripadala slovenskemu knjižnemu jeziku. V tako definiranim korpusu so se izvorno narečne, pogovorne in siceršnje neknjižne leksikalne enote pojavljale priložnostno, citatno (npr. tipično barvanje leposlovnega ali kako drugače usmerjenega izražanja z vnašanjem narečnih, pogovornih, slengovskih prvin), in v tem svojstvu so bile te enote sprejete v SSKJ, slovar knjižnega jezika, z ustreznimi zvrstno-stilnimi oznakami. Bistveno je, da so bile neknjižne leksikalne enote v SSKJ sprejemane preko knjižnih besedil, saj bi bilo sprejemanje narečnih (ali pogovornih, neknjižno pogovornih ipd.) leksikalnih enot mimo knjižne rabe, tj. neposredno iz npr. narečij ali pogovorne rabe, v nasprotju

z zasnovo slovarja.²⁸ Tudi leksikalne enote, ki imajo v SSKJ oznako na primer nar. 'narečno', so bile v SSKJ sprejete na osnovi dovoljšnje gradivne prisotnosti v knjižnih besedilih; enako velja za druge leksikalne enote, pri katerih je navedena določena zvrstna oznaka.

S tem, ko je SSSJ preko SSKJ gradivno vezan na knjižno rabo, kot je ta določena v SSKJ, gornje pojasnilo velja tudi za prikaz narečnih in siceršnjih neknjižnih izrazov v SSSJ. Torej: leksikalne enote, ki imajo v SSSJ oznako nar. 'narečno' ali oznako za katerega od drugih zvrstnih oz. funkcijskih podsistemov, praviloma niso vzete neposredno iz drugega jezikovnega sistema (npr. neposredno iz narečja preko narečnega gradiva), pač pa so to leksikalne enote, evidentirane v okviru knjižne rabe, večinoma tako, kot je prikazano v SSKJ.²⁹

1.7 Omejevalnost koncepta leksikalnega pomena pri upoštevanju ubeseditvenih variant

Zasnova SSSJ vključuje omejitve, da se v slovarju navajajo sinonimi, ugotovljivi na ravni leksikalnega pomena v povezavi z zamenljivostjo v okviru tipičnega stavčnega vzorca. Ta omejitev je pomembna pri od-

²⁸ To načelo je pri uporabi in obravnavi SSKJ pogosto prezrto, kar povzroča nesporazume in napačno razumevanje posameznih slovarskih rešitev v SSKJ, pa tudi napačno pojmovanje bistva tega slovarja. Načelo, da ima slovar izhodišče in temelj v knjižni rabi in da je treba to upoštevati pri interpretiranju v slovarju navedenih zvrstno-stilno označenih leksikalnih enot, ni bilo upoštevano niti pri spreminjanju besedila prve izdaje za drugo izdajo SSKJ (2014). Prirejevalci so v drugi izdaji SSKJ brez ozira na zasnova določila »posodabljali« slovar z nekritičnim dodajanjem neknjižnih leksikalnih enot in s tem neprimerno zamglili konceptualno bistvo doslej edinega slovenskega splošnega razlagalnega slovarja.

²⁹ Pojasnilo je pomembno za ustrezno razumevanje SSKJ in tudi SSSJ, saj bi sicer ostalo nejasno, zakaj je pri določenem pomenu določeni narečni izraz naveden (naveden je verjetno zato, ker ga je pomembnejši slovenski pisatelj uporabljal v svojem pisanju in je narečni izraz po tej poti postal sestavina knjižnega jezika, seveda zvrstno označena, nenevtralna sestavina), medtem ko izraz npr. iz sosednjega narečja, ki je nam iz realnosti poznan, v slovarju pogrešamo.

govoru na vprašanje, zakaj v slovarju ni upoštevana katera od ubeseditvenih variant, ki se sicer zdi pogosta v povezavi z določeno leksikalno enoto. O tem je najlažje razmišljati ob praktičnem primeru.

Ponazorilo (10): Omejevalnost koncepta leksikalnega pomena pri upoštevanju ubeseditvenih variant

beséda -e ž

Pri vsaki slovesnosti je bila tudi **beseda** o podnebnih spremembah.

govoríti -ím nedov.

Pri vsaki slovesnosti **se je govorilo** tudi o podnebnih spremembah.

Ali je mogoče glede na tukajšnjo rabo izraza *beseda* poiskati ustrezni sinonim? Zakaj v SSSJ ni prikazana povezava navedenega primera z *govor* ali *govoriti*, povezava, ki nam pride hitro na misel kot zamenljivostna možnost (*je bila beseda o = so govorili o = je bil govor o* itd.)?

V sedanjem SSSJ ni bilo možnosti, da bi se prikazala povezava med leksikalno enoto *beseda* in *govoriti o čem*, glede na dvojje dejstev: (1) glede na to, kaj imamo za leksikalno enoto pri tej besedilni rabi, in (2) glede na to, kateri je slovarski pomen, h kateremu sodi ta besedilna raba. Besedilni del, del govorne verige, ki bi ga s stališča ubeseditvene variantnosti želeli prikazati, je *je bila beseda o*. Variantna ubeseditvev (ubeseditvev, ne sinonim) se glasi *Pri vsaki slovesnosti se je govorilo o podnebnih spremembah*, kar je načinovna modifikacija osnovne ubeseditve *Pri vsaki slovesnosti so govorili o podnebnih spremembah*. Torej imamo leksikalno enoto **govoríti** -ím v slovarskem pomenu 'izražati misli ...'. Primer (*je bila beseda o*) se torej kot besedilna varianta na ravni zamenljivosti povezuje s *se je govorilo*, tj. **govoríti** -ím v trpnem načinu s *se*. Kot že rečeno, pri ugotavljanju sinonimije je bistveno vprašanje, (1) kaj imamo za leksikalno enoto pri določeni besedilni rabi, in (2) kateri je leksikalni pomen, h kateremu sodi obravnavana besedilna raba. Del besedila, s katerim se na tem mestu ukvarjamo, je *je bila beseda o čem*. Variantna ubeseditvev (ubeseditvev, ne sinonim) se glasi: *Pri vsaki slovesnosti se je govorilo o podnebnih spremembah*, kar je ena od glagolskonainovnih modifikacij osnovne ubeseditve *Pri vsaki slovesnosti so govorili o podnebnih spremembah*. Torej imamo leksikalno enoto **govoríti** -ím

nedov. v slovarskem pomenu 'izražati misli ...'. Navedeni primer (*je bila beseda o*) se kot ubeseditvena varianta na ravni zamenljivosti povezuje s *se je govorilo o*, kar je glagol *govoriti* -ím nedov. v trpnem načinu s *se*. Z drugimi besedami povedano: izrazitev *je bila beseda o* je ubeseditvena varianta h *govoríti* -ím nedov., in sicer v trpnem načinu s *se*. Te vrste zamenljivosti SSSJ v skladu s svojim konceptom praviloma ne prikazuje. SSSJ se omejuje na upoštevanje zamenljivosti na ravni slovarskega pomena, kot se za dano leksikalno enoto uresničuje v okviru tipičnega, osnovnega stavčnega vzorca. Pri glagolu tipa **govoríti** -ím nedov. je to stavek z eksplicitno izraženim osebkom v imenovalniku: KDO {govoríti -ím nedov.} O ČEM, in ne stavek za trpni način. Navedeni primer (*je bila beseda o čem*) zahteva od tipičnega stavčnega vzorca različni stavek, zato ostaja zunaj koncepta SSSJ. Prikaz te vrste variantnosti (*se je govorilo o čem – je bila beseda o čem*) presega določitev leksikalnih sinonimov v SSSJ, vezano na tipični stavčni vzorec.³⁰

2 LEKSIKOGRAFSKI PRISTOP PRI UGOTAVLJANJU IN OPISOVANJU MEDLEKSEMSKIH RAZMERIJ ZA SSSJ

Pomenska podobnost je v zasnovi SSSJ pojmovana kot določevalna lastnost za prepoznavanje sinonimov, leksikografski postopki za njeno prepoznavanje pa so prav tako v zasnovi SSSJ usmerjeni s predpostavljanim strukturalnim modelom leksikalnega pomena.³¹ Skladen s tem modelom je tudi pomenski opis v SSKJ, vključujoč podatke o katego-

³⁰ Prikaz te vrste variantnosti (*se je govorilo o čem – je bila beseda o čem*) narekuje razširitev slovarskega sestavka s še enim razdelkom, v katerem bi se na ravni povedi, tj. v obliki besedilnih ponazoril, lahko priložnostno pri nekaterih iztočnicah ponazarjala te vrste besedilna zamenljivost oz. ubeseditvena variantnost. To je eden od elementov, ki se lahko predvidi kot širitev zasnove SSSJ z namenom bogatejšega prikaza besedilnih uresničitvev ubeseditvene variantnosti. Prim. v tej zvezi poglavje *Prihodnje dopolnjevanje in vsebinske širitve SSSJ* na str. 209–213.

³¹ O uporabnosti strukturalnega modela leksikalnega pomena pri pojmovanju pomenske podobnosti gl. poglavje *Leksikalna sinonimija*, str. 62–65.

rialnem, denotativnem, konotativnem in pragmatičnem pomenu. Na tej osnovi je bil pomenski opis v SSKJ glavni vir za ugotavljanje sinonimnih in drugih medleksemskih razmerij za SSSJ. Dopolnilni vir je bilo gradivo v korpusih slovenskega jezika, ob katerem se je pomenska podobnost oz. predpostavljeno sinonimno ali drugo medleksemsko razmerje preverjalo zlasti s stališča sodobnejše besedilne rabe in s stališča zamenljivosti v tipičnem sobesedilu.

Izhajajoč iz razmerja pomenske podobnosti kot osrednjega pri ugotavljanju sinonimije v SSSJ, so bila določena operativna merila za ugotavljanje sinonimije in delne sinonimije ter za odbiranje primerov pomenske vključevalnosti in protipomenskosti kot sinonimiji sorodnih medleksemskih razmerij, upoštevanih v SSSJ.

2.1 Pomenski opis v SSKJ pri ugotavljanju pomenske podobnosti

Leksikografska organiziranost pomenskega opisa v SSKJ narekuje upoštevanje različnih tipov tamkajšnjih pomenskoopisnih podatkov, ki so vsak na svojski način udeleženi v postopku pomenskega primerjanja leksikalnih enot in ugotavljanja pomenske podobnosti. Pomembno je zlasti ločevanje teh podatkovnih tipov:

- eksplicitno izražena besednovrstna oznaka in implicitno izkazana besednovrstna kategorialnost;
- prava slovarska razlaga;
- sinonimna razlaga;
- razvezovalna, sklicevalna ali posredna razlaga;
- ponazarjalno gradivo.

Vsak od navedenih podatkovnih tipov je bil pri ugotavljanju pomenske podobnosti obravnavan v skladu s pripadajočo vlogo v pomenskem opisu v SSKJ in nato z ozirom na uporabnost s stališča zasnove SSSJ. V nadaljevanju je prikazano, kako se je na osnovi teh podatkov za SSSJ ugotavljalo, katere leksikalne enote so pomensko podobne. Tukajšnji prikaz je z namenom večje ponazarjalnosti organiziran glede na gornjo razvrstitev podatkovnih tipov v SSKJ in poskuša posredovati postopek

ugotavljanja pomenske podobnosti glede na posamezne obvezne korake v postopku. Zato je nujno lahko samo shematski. Dejanska končno ugotovljena pomenska podobnost sinonimnih leksikalnih enot se namreč utemeljuje na osnovi smiselne povezave med posameznimi podatki, povezave, ki je podrejena zasnovi SSSJ.

2.1.1 Pomenska podobnost in kategorialni pomen

Z zasnovo SSSJ izbrani model leksikalnega pomena je v izhodišču dooločal, da se v ugotavljanju pomenske podobnosti vzporejata leksikalni enoti z isto kategorialnopomensko pripadnostjo. Zasnova SSSJ se zavezuje, da se v slovarju navajajo sinonimna razmerja med leksikalnimi enotami iste besednovrstne kategorije. Enakost kategorialnega pomena, tj. pripadnost isti besedni vrsti, je med drugim tudi edina formalno dokazljiva pomenska lastnost, ki jo kot skupno potrjujejo sinonimi. Samo na ravni kategorialnega pomena je pri leksikalnih sinonimih utemeljen pojem pomenske enakosti v dobesednem pomenu.

Načeloma je kategorialni pomen leksikalne enote v slovarjih povzemančno naveden s pregibnostno končnico poleg osnovne oblike in z navedbo besednovrstne oznake pri iztočnici (npr. v oznakah *m*, *ž* in *s* poleg rodilniške končnice za samostalniki, v oznakah *dov.* in *nedov.* poleg sedanjiške končnice za glagoli itd.). V SSKJ se temu označevanju pridružujejo še slovnična kvalifikatorska pojasnila («v povedni rabi», «v prislovni rabi» ipd.). Sistem besednovrstnih kategorij iz SSKJ je bil za potrebe SSSJ izpopolnjen s pridobitvami *Slovarja Slovenskega pravopisa*, povzetimi iz slovenske slovnice J. Toporišiča.³² Oba sistema, iz SSKJ in iz SP 2001, sta se v razumevanju pomenske kategorialnosti dopolnjevalno upoštevala za utemeljitev dane besednovrstne uvrstitve v SSSJ.

V mnogih primerih besednovrstna pripadnost kandidata za sinonimno razmerje ni bila eksplicitno razvidna iz besednovrstne oznake v SSKJ. Namreč, v SSKJ je sprememba kategorialnega pomena, ki lahko nastopi znotraj pomenskega opisa v danem slovarskem sestavku v pri-

³² Sistem besednovrstnih kategorij iz SP je bil uporaben zgolj na ravni nabora besednovrstnih kategorij, saj SP ne vsebuje pomenskih analiz, ki bi utemeljevale tamkajšnje besednovrstno označevanje.

merjavi z navedeno besednovrstno oznako pri iztočnici, pogosto skrita med ponazarjalnim gradivom in jo je bilo potrebno pri ugotavljanju sinonimije šele evidentirati. Zato je bilo potrebno v gradivu izčrpno in natančno evidentirati leksikalne enote s stališča njihove besednovrstne kategorialnosti, saj je ta predstavljala izhodišče v primerjalnem postopku ugotavljanja pomenske podobnosti.³³

Za ponazoritev opisane problematike je mogoče vzeti povedkovniško zvezo *brez podlage*, kot je uporabljena v povedi *Ta sum je brez podlage*. Zveza je s stališča sinonimije v SSSJ navedena kot povedkovniški sinonim pri povedkovniški dominanti **neutemeljen** -êna -o povdk. (npr. *Ta sum je neutemeljen*). V SSKJ je povedkovniška zveza *brez podlage* navedena v sestavku pri samostalniku **podlága** -e ž, in sicer v drugi pomenski enoti pri drugem podpomenu, ki ima izhodiščno samostalniški pomenski opis z razlago: *kar dela, da je kaj logično upravičeno, podprto*. V tej pomenski enoti je v skladu s konceptom SSKJ navedena poved (*ta sum je brez podlage*) zapisana med ponazarjalnim gradivom za poševnico kot besedilna raba stalne besedne zveze *biti brez podlage*. Prav tako v skladu s konceptom SSKJ ni eksplicitno navedeno, da gre za povedkovniško rabo in da je leksikalna enota *neutemeljen*, ki je navedena kot pogostejša ubeseditvena varianta za *neutemeljen*, besednovrstno povedkovnik. Niti iz slovarskega sestavka pri nadrejenem **neutemeljen** -êna -o prid. v SSKJ ni eksplicitno razvidno, da je *neutemeljen* -a -o povedkovnik, saj so v SSKJ v slovarskem sestavku pri tej iztočnici navedene samo levoprilastkovne zveze (*neutemeljena pritožba, prošnja* itd.).³⁴ Ugotavljanje sinonimije v skladu z zasnovo SSSJ pa neizogibno narekuje, da se natančno upošteva kategorialnost leksikalne enote v dani ubeseditvi; torej *brez podlage* v povedi *Ta sum je brez podlage* kot povedkovniška zveza. Šele nato se v okviru ugotovljene kategorialnosti išče sinonimne leksikalne enote (v obravnavanem primeru povedkovniki in povedkovniške zveze *neutemeljen, neupravičen, brez osnove, brezpredmeten, iz trte zvit, neosnovan,*

³³ Tudi v tem je utemeljitev, zakaj je bilo gradivo SSKJ deležno obsežnega postopka obdelave. Prim. poglavje *Gradivo* na str. 43–56.

³⁴ Vsa navedena levoprilastkovna ponazorila dejansko ustrezajo leksikalni enoti **neutemeljeni** -a -o prid. (okoliščinski pridevnik **neutemeljeni** -a -o prid., zamenljiv s prislovnim izrazom (neutemeljena pritožba = pritožba brez utemeljitve) in v knjižni rabi levoprilastkovno samo v določni obliki).

nepredmeten, ničast itd.). Navedeni primer ponazarja, kako pomembno je upoštevanje kategorialnega pomena pri ugotavljanju sinonimije, kako skrbne obdelave je moralo biti deležno gradivo in kako obsežno in novotarsko je bilo redakcijsko delo pri SSSJ že samo v zvezi z ugotavljanjem podobnosti oz. enakosti na ravni kategorialnega pomena.

Kot je bilo pravkar prikazano, je postopek ugotavljanja pomenske podobnosti na ravni kategorialnega pomena zlasti razviden, če se primerja položaj dane leksikalne enote kot sinonima v sestavku v SSSJ s prikazom iste leksikalne enote v SSKJ. Še nekaj primerov: V sestavku pri prislovu **takoj** 'izraža, da se kaj zgodi brez odlašanja' (ponazorilo *Takoj se je lotil dela*) v SSSJ je kot sinonim navedena ekspresivna prislovna zveza **brez obiranja**; v SSKJ je zveza *brez obiranja* nerazlikovano navedena za poševnico v sestavku pri **obíranje** -a s 'glagolnik od obirati'. – V slovarskem sestavku omejevalne členkovne zveze **na videz** 'izraža omejitev na vidno zaznavno, od zunaj spoznavno, dostopno' (ponazorilo *Na videz poteka vse pravilno*) je v SSSJ naveden sinonim **po videzu**; v SSKJ je zveza *po videzu* nerazlikovano navedena pri **vídez** -a m 2. 'kar se kaže na zunaj'. – V slovarskem sestavku povedkovnika **določén** -a -o 'izraža, da so danosti, ki odločajo o tem, kakšno, kolikšno, katero je kaj, izbrane' (ponazorilo *Pravice zaposlenih niso jasno določene*) je v SSSJ naveden sinonim **definiran**; v SSKJ je **določén** -a -o v tovrstni zvezi prikazan samo kot deležnik pri glagolu **določíti** in *določiti* -im *dov.*, torej zgolj kot glagolska oblika, prav tako tudi **definíran** -a -o pri glagolu **definirati**.

Zahteva, da sta sinonima kategorialno prekrivna, poleg zgoraj povedanega precizira okoliščine in določa meje, znotraj katerih je veljavna zamenljivost leksikalnih enot kot drugotno merilo pomenske podobnosti in sinonimnosti. Namreč, v skladu z zasnovo SSSJ je relevantna zamenljivost leksikalnih enot, ki v besedilnih realizacijah izkazujejo isto vlogo na ravni povedne skladnje. Tako morata biti samostalniška sinonima pomensko podobna v delovalniški vlogi, pridevniška sinonima v vlogi levega prilastka, glagolski sinonim in sinonim iz zloženega glagola (pomožnik s povedkovim določilom) sta pomensko podobna v vlogi povedja itd.³⁵

³⁵ Na prvi pogled je zahteva enakosti kategorialnega pomena pri sinonimih samoumevna. S stališča uporabniških pričakovanj, kaj naj prikazuje sinonimni

2.1.2 Pomenska podobnost v denotativnem pomenu

Denotativni pomen je tista raven v leksikalnem pomenu, s katero se v osnovi povezuje laično, splošno pojmovanje pomenske podobnosti in vključno s tem tudi pojmovanje leksikalnih sinonimov. V splošnem pojmovanju so pomensko podobni, tj. sinonimni, izrazi, s katerimi je mogoče zamenljivo poimenovati določeno zunajjezikovno danost. Kot abstrakcija lastnosti poimenovane zunajjezikovne danosti temu ustreza prav denotativni pomen znotraj strukturalnega modela leksikalnega pomena. V slovarju se denotativni pomen opisuje v slovarski razlagi, ki navaja izbor abstrahiranih lastnosti zunajjezikovne danosti. S stališča slovarskega pomenskega opisa je bistvenega pomena, da so to razločevalne pomenske lastnosti, v okviru strukturalnega modela leksikalnega pomena pojmovane kot (denotativne) pomenske sestavine. Glede na to je razumljivo, da je bil pri ugotavljanju pomenske podobnosti kandidatov za sinonime v SSSJ pomemben postopek primerjanja slovarskih razlag, navedenih v SSKJ.³⁶

Ob tem je bistvenega pomena, da razlage v SSKJ s stališča izdelave SSSJ niso zgolj posrednik podatkov za ugotavljanje pomenske podobnosti; ker temeljijo v definiranem gradivu (tekstovni korpus za SSKJ ekscer-

slovar, pa se izkaže, da ni tako. Pojmovanje ubeseditvene variantnosti, ki se v splošnem pojmovanju močno povezuje in meša s pojmom pomenske podobnosti, namreč ne upošteva meja kategorialnega pomena. Nasprotno, uporabnik v svojih pričakovanjih, kaj naj bi se navajalo v sinonimnem slovarju pri dani leksikalni enoti, merilo kategorialnopomenske enakosti zlahka zaobide, upoštevanje tega merila v slovarju pojmuje celo kot nepričakovano in neutemeljeno okrnjenost, pomanjkljivost v prikazovanju ubeseditvene variantnosti. Prim. ponazorilo tega pojava v podpoglavju *Omejevalnost koncepta leksikalnega pomena pri upoštevanju ubeseditvenih variant* na str. 73. – O siceršnji obravnavi kategorialnega pomena v SSSJ gl. še poglavji *Gradivo za Sinonimni slovar slovenskega jezika* na str. 43–56 in *Besednovrstna kategorizacija v organiziranju makrostrukture SSSJ* na str. 129–162.

³⁶ Slovarska razlaga je pojmovana kot primerno orodje ugotavljanja pomenske podobnosti tudi znotraj leksikološke in leksikografske obravnave sinonimov pri J. D. Apresjanu. V njegovi teoriji se v tej zvezi pripisuje posebni pomen jeziku slovarskih razlag, ki bi moral biti posebej artikuliran, skonstruiran, da bi lahko do potankosti izražal različnost sinonimov na ravni denotativnega pomena. Prim. Apresjan 1995a: 223.

piranih besedil), izpolnjujejo pogoj, da je SSKJ kompetentni gradivni vir za razlagalni del v SSSJ. Razlagalni sistem v SSKJ je sicer podrejen konceptu razlagalnega slovarja, kar je bilo potrebno pri ugotavljanju pomenske podobnosti ustrezno upoštevati, vendar je s svojo urejenostjo lahko pripomogel k vzpostavitvi razlagalne organiziranosti v SSSJ.

Razlagalni sistem SSKJ vključuje vse vrste leksikografsko uporabljanih slovarskih razlag, ki so v svoji raznolikosti različno uporabne pri ugotavljanju pomenske podobnosti. Pri tem je pomembna zlasti tipologija, ki razlage razvršča glede na način, kako se posreduje pomenskost. Ta tipologija vključuje štiri osnovne razlagalne tipe s podtipi (Černelič 1981: 9–44), pri čemer je glede na zahteve primerjalnega postopka pri ugotavljanju pomenske podobnosti relevantno zlasti upoštevanje razlik med tremi skupinami: 1. prava razlaga, 2. sinonimna razlaga, 3. razvezovalna, sklicevalna ali posredna razlaga.

S spodnjimi ponazorili je postopek primerjanja slovarskih razlag v okviru navedenih treh skupin prikazan na načelni ravni, kot eden od korakov v ugotavljanju pomenske podobnosti. Poudariti je treba, da je prikaz zelo poenostavljen v primerjavi z razvejanostjo in kompleksnostjo celotnega postopka, v katerem se potrdi pomenska podobnost dveh leksemov.

2.1.2.1 Primerjanje pravih razlag iz SSKJ

Formalno je razlaga v SSKJ zgrajena iz osnovne razlagalne besede in diferencialnih razlagalnih elementov. S primerjanjem slovarskih razlag so se ugotovljale leksikalne enote, ki imajo enako osnovno (nosilno) razlagalno besedo ali besedno zvezo in še katero sestavino slovarske razlage.

Pri glagolu **premišljeváti** -újem nedov. je npr. v SSKJ naveden razlagalni opis z izpostavljeno osnovno razlagalno besedno zvezo *usmerjati dejavnost zavesti v kaj* in pomenskorazločevalnim delom za posamezne pomene *a) da bi prišlo do jasnosti, zaključkov, b) da bi se spoznala primernost, posledica česa, c) sploh*.³⁷ Iz navedene razlage je za ugotavljanje pomenske podobnosti izbran odsek *usmerjati dejavnost zavesti*, ker je

³⁷ V SSKJ se razlaga sicer glasi 'usmerjati dejavnost v zavesti v kaj ...', pri oblikovanju razlage za SSSJ se je formulacija poenostavila v 'dejavnost zavesti'.

zanj mogoče predvidevati, da ima vlogo razlagalne nadpomenke in je s tem v skladu z razlagalnim sistemom SSKJ uporabljen v razlagah sinonimnih leksikalnih enot. Potrди se, da imajo enako slovarsko razlago za prvi pomen kot **premišljevat**i še glagoli **premišljati**, **razmišljati** in **razglabljati**, pri **razglabljati** s prislovno izraženo modifikacijo 'intenzivno'. Glagol **razglabljati** se od ostalih treh ločuje še po tem, da ima s pravo slovarsko razlago prikazan samo prvi pomen, zgolj kot ponazorilo za poševnico je navedena raba v drugem in tretjem pomenu ('usmerjati dejavnost v zavesti v kaj sploh'), pri katerem sta navedena **premišljati** in **razmišljati** kot običajnejša sinonima. Tako se na stopnji primerjanja razlag ugotavlja prva skupina kandidatov za sinonime v pomenu 'usmerjati dejavnost zavesti'.

Pogosto se primerjanje razlag pri ugotavljanju pomenske podobnosti ne izide tako preprosto, kot je to poenostavljeno prikazano zgoraj. Na osnovi slovarskih razlag v povezavi s še drugimi podatkovnimi tipi je včasih potrebno predpostaviti pomensko podobnost, ki zaradi razlagalnega sistema in koncepta SSKJ ni razvidna iz obstoječih razlagalnih formulacij. SSKJ je kot razlagalni slovar namreč usmerjen v prikaz pomenske razlikovalnosti, in ne izkazovanju pomenske podobnosti. V teh primerih postopek primerjanja slovarskih razlag ni zadosten za ugotavljanje pomenske podobnosti, dopolnjevati se mora z nadaljnjimi koraki, zlasti s preverjanjem zamenljivosti. Na ta način predvidene sinonime v nizu povezuje nova slovarska razlaga, različna od individualnih razlag v SSKJ, v kateri je upoštevana ugotovljena pomenska podobnost.

Tako je npr. pridevnik **dóber** -bra -o kot lastnostni pridevnik v SSKJ prikazan v devetih lastnostnih pomenih (gl. ponazorilo *Primerjava pomenske členitve lastnostnega pridevnika dóber* -bra -o v SSKJ in v SSSJ, str. 83).³⁸ Medsebojna razlikovalnost teh pomenov je v SSKJ leksikografsko utemeljena v tipološki pomenski različnosti samostalniških odnosnic, ob katerih se lastnostni pridevnik **dóber** -bra -o tipično pojavlja. Za ugotavljanje pomenske podobnih pridevnikov se v razla-

³⁸ Tukajšnja omejitev »v lastnostnih pomenih« se nanaša na dejstvo, da so v SSKJ v skladu s konceptom tega slovarja pri iztočnici *dóber* -bra -o sicer skupaj prikazani lastnostni pomeni, vrstni pomeni in povedkovniški pomeni.

gah v SSKJ ponujajo osnovne razlagalne besedne zveze: ‘ima pozitivne lastnosti’, ‘je v skladu s hotenjem, željami’, ‘ima zaželeno lastnost’, ‘izpolnjuje zahteve’ itd. S temi razlagalnimi besednimi zvezami so preizkušane različne možnosti skupinjenja kandidatov za sinonime. V nadaljnjem ugotavljanju pomenske podobnosti, zlasti še ob upoštevanju merila zamenljivosti (z omejitvijo v leksikalnodružljivostni idiomatičnosti), se za lastnostne pomene pridevnika **dóber** -bra -o kot utemeljeni potrjujejo trije sinonimni nizi, in sicer z novimi, od tistih v SSKJ različnimi pomenskimi razlagami.³⁹

Ponazorilo (11): Primerjava pomenske členitve lastnostnega pridevnika **dóber** -bra -o v SSKJ in v SSSJ

dóber -bra -o v SSKJ

- ‘ki ima pozitivne lastnosti, zlasti v moralnem pogledu’ (*dober človek, dobro dejanje*)
- ‘ki ima pozitivne lastnosti v odnosu do ljudi’ (*dober sosed*)
- ‘ki ima zaželeno lastnost, kakovost v precejšnji meri’ (*dobri čevlji*)
- ‘ki v precejšnji meri izpolnjuje dolžnosti ali delovne zahteve’ (*dober državljan*)
- ‘glede na določene zahteve uspešen, učinkovit’ (*dober načrt za delo*)
- ‘ki glede na možni razpon dosega precejšnjo pozitivno stopnjo’ (*dobra kakovost*)
- ‘precejšen, obilen’ (*dobri dohodki*)
- ‘ki prinaša ugodnosti, veselje’ (*dobra novica*)
- ‘ki prinaša precejšnje gmotne koristi’ (*dobra kupčija*)

dóber -bra -o v SSSJ

- ‘ki ima zaželeno lastnost, kakovost v precejšnji meri’
- ‘ki je v skladu s hotenjem, željami, koristni koga’
- ‘ki ima pozitivne moralne lastnosti’

Primerjava slovarskega sestavka pri pridevniku **dóber** -bra -o v SSKJ s tistim v SSSJ nazorno kaže razlike v pomenski členjenosti, ki je v SSKJ podrejena čim bolj natančnemu ugotavljanju različnih pomenov, v SSSJ pa čim bolj obsežnemu naboru sinonimov z določenim skupnim

³⁹ V SSSJ so v skladu s sistemom razlikovanja dominantnih in kazalčnih slovarskih sestavkov drugi pomeni lastnostnega pridevnika **dóber** -bra -o prikazani pri dominantah: *precejšnji* (dobri dohodki), *okusen* (dobra hrana), *koristen* (dober nasvet), *dobrohoten* (dober človek), *zadovoljiv* (dober rezultat), *učinkovit* (dober načrt), *donosen* (dobra kupčija).

pomenom. Različnost pomenske členitve v obeh slovarskih sestavkih površinsko odraža obsežnost in razvejanost pomenskoprimerjalnih postopkov, na osnovi katerih temeljijo ugotovljeni sinonimni nizi; med temi postopki predstavlja primerjanje slovarskih razlag v SSKJ zgolj enega od njih.⁴⁰

2.1.2.2 Primerjanje sinonimnih razlag iz SSKJ

V SSKJ je navajanje sinonimnih razlag zavezano določenemu sistemu in tehnični ureditvi, pri čemer je zlasti pomembno, da sinonim v vseh primerih tako ali drugače nadomešča slovarsko razlago (Černelič 1981: 31–46). Vloga sinonimov je tako utemeljena v slovaropisni gospodarnosti, nadomeščanje razlag s sinonimi pa poleg tega jasno odraža normativno usmerjenost slovarja v širokem smislu: iztočnica, ki ima namesto razlage naveden sinonim, je obravnavana kot podrejena; slovarska oznaka, ki stoji pred sinonimom, podrejenost natančneje zvrstno-stilno določa. V teh primerih ugotavljanje pomenske podobnosti med iztočnično leksikalno enoto in razlagalnim sinonimom načeloma ni problematično. V primeru večpomenskega razlagalnega sinonima je s stališča SSSJ potrebno ugotoviti, v katerem pomenu oz. v katerih pomenih je sinonimno razmerje veljavno. V SSKJ je npr. samostalnik **ténja** -e ž prikazan kot podrejeni, na ožjo knjižno rabo omejeni izraz z navedenim zgolj razlagalnim sinonimom *senca*, ne da bi bilo z eksplicitno razlago navedeno, kateri so pomeni izraza **ténja** -e ž. V sestavku **ténja** -e ž v SSKJ je poleg razlagalnega sinonima *senca* navedeno zgolj dvoje ponazoril, ki sta ločeni s poševnico in iz katerih je mogoče razbrati, da se **ténja** -e ž nanaša na dva pomena: 'razmeroma temna ploskev za osvetljenim neprosojnim telesom' in 'nejasno, v obrisih vidna postava'. Pomena sta skupna obema samostalnikoma, izpisano razlago pa imata samo pri nadrejenem leksemu *sénca* -e ž. Pri preverjanju pomenske podobnosti v primerih, ki so v SSKJ prikazani v razmerju, kot sta **ténja** -e ž in

⁴⁰ To je med drugim razvidno iz dejstva, da je na osnovi primerjanja razlag po glavni razlagalni besedni zvezi 'ima pozitivne lastnosti' ugotovljeno 11 sinonimov v nizu 'ki ima pozitivne moralne lastnosti', v sestavku v SSSJ pa je v nizu s tem pomenom navedeno 32 sinonimov (upoštevaje delne sinonime).

sénca -e ž, je potrebno iz ponazoril ustrezno razbrati pomen, h kateremu se uvršča posamezno ponazorilo.

Pri ugotavljanju pomenske podobnosti je več pozornosti potrebno pri tistih slovarskih rešitvah v SSKJ, pri katerih slovarsko razlago v SSKJ nadomeščata dva sinonima, pred katerima ni zvrstno-stilne oznake. V teh primerih je potrebno neposredno preverjanje za vsakega od njiju posebej, ali ustreza merilu pomenske podobnosti v skladu z zasnovo SSSJ. Na primer pri iztočnici *korékten* -tna -o sta v drugem pomenu v SSKJ navedena razlagalna sinonima *pravilen*, *neoporečen*. S stališča zasnovnih določil SSSJ je pridevnik *korekten* v sinonimnem razmerju s pridevnikom *neoporečen*, medtem ko se s *pravilen* v sinonimnem razmerju povezuje samo kot povedkovnik (*Odgovor je pravilen* / publ. *korekten*). Navedeni primer med drugim ponazarja, kako je pri preverjanju pomenske podobnosti pri sinonimnih razlagah v SSKJ potrebno upoštevati besedilno rabo (o tem podrobneje v nadaljevanju). V prvem pomenu pri *korekten* sta poleg tega za razlago ('ki je v skladu z določenimi normami, pravili') navedena za podpičjem leksema *spodoben*, *obziren*, ki ju po merilih SSSJ ni mogoče navajati kot sinonima h *korekten*; v razmerju pomenske podobnosti s *korekten* sta lahko samo s stališča razmeroma ozke sobesedilnosti. V SSKJ sta navedena zato, da je izpolnjena zahteva, da ima prevzeti izraz (*korekten*) navedeno neprevzeto leksikalno enoto, četudi pomensko samo približno. Pač pa se v skladu s konceptom SSSJ *korekten* navaja pri dominantni *moralen*, kjer nastopa kot publicistični sinonim poleg ekspresivnega *spodoben*.

2.1.2.3 Primerjanje pomenov pri razvezovalnih, sklicevalnih in posrednih razlagah

Neprave razlage v SSKJ ('nanašajoč se na', 'glagolnik od', 'prislov od', 'pridevnik od', 'deležnik od', razvezovalne razlage tipa *dolgonos* 'ki ima dolg nos' ter mala podgesla prisl. in sam.) ne morejo biti neposredno uporabljene pri ugotavljanju pomenske podobnosti. V teh primerih pomensko primerjanje in ugotavljanja pomenske podobnosti poteka posredno, preko pomenov leksikalne enote, na katero je usmerjeno sklicevanje oziroma razvezava (npr. pomen pri *kuhanje* 'glagolnik od ...' preko glagola *kuhati*) in s predpostavljanim vzporedne sinonimije k sinonimiji

podstavne leksikalne enote (npr. *kuhati* ‘delati hrano (bolj) užitno s tem, da se hrana zadržuje v vreli vodi’ – *kuhanje* ‘postopek, s katerim se dela hrana (bolj) užitna ...’). Vsak od navedenih tipov nepravilnih razlag ima pri tem lastne značilnosti, ki so v nadaljevanju prikazane s praktičnimi primeri.

2.1.2.3.1 Pridevniška razlaga ‘nanašajoč se na’. Pridevnik *migracijski* je v SSKJ razložen s sklicevalno razlago ‘nanašajoč se na *migracijo*’. Morebitne sinonime k pridevniku *migracijski* se predvideva iz sinonimov k podstavni leksikalni enoti *migracija* (v tem primeri *selitev*, *preseljevanje*). Hkrati je potrebno natančno preverjanje statusa pridevnika v ponazorilih pri *migracijski*. Ponazorilo *migracijski tokovi* je namreč stalna besedna zveza, zato se nadaljnja sinonimija ugotavlja na ravni stalne besedne zveze (v tem primeru sta potrjeni sinonimni stalni besedni zvezi *selitveni tokovi*, *preseljevalni tokovi*), in ne zgolj na ravni izpeljanke *migracijski*. Navedeni primer je značilen za sklicevalno razlago ‘nanašajoč se na’, pri kateri je potrebna natančnost pri ločevanju vrstnega pomena pridevnika in pri prepoznavanju stalnih besednih zvez ter pri prepoznavanju morebitnega lastnostnega pomena. Podobno velja za slovarske sestavke z razlago ‘pridevnik od’.

2.1.2.3.2 Razlaga ‘deležnik od’ ali sama navedba deležniške oblike kot podgeslo v glagolskem slovarskem sestavku. V sestavku glagola *obtožiti* v SSKJ je navedena deležniška oblika *obtožen* -a -o, ob tej so navedena ponazorila: *obtožen tatvine*, *uboja*; *obtožen je za umor*; *obtožena skupina*. Prvi dve ponazorili se nanašata na deležniško obliko, realizirano v povedkovniku (biti *obtožen česa / za kaj*), kar je potrebno upoštevati pri iskanju morebitnih sinonimov. Tretje ponazorilo se nanaša na levopri-lastkovni izdeležniški pridevnik (*obtožiti obsojenca* – *obtoženi obsojenec*), ki se v SSSJ ne prikazuje posebej.

2.1.2.3.3 Razlaga ‘prislov od’ ali prisl. kot podgeslo v pridevniškem slovarskem sestavku. Na prislovno sinonimijo se lahko sklepa na osnovi sinonimov, ugotovljenih pri podstavnem pridevniku, vendar je za potrditev potrebno preverjanje v gradivu.

V zvezi z ugotavljanjem pomenske podobnosti na osnovi razlag v SSKJ je mogoče povzeti: Prave slovarske razlage in sinonimne razlage lahko usmerjajo ugotavljanje pomenske podobnosti, drugi razlagalni tipi so omejeno uporabni. V vseh primerih pa potrjevanje sinonimnih razmerij poleg upoštevanja slovarskih razlag vključuje preverjanje zamenljivosti v vzorčnem sobesedilu.

2.1.2.4 Upoštevanje pomenskega opisa leksikalne enote iz SSKJ kot celote

Pomenska podobnost kandidatov za sinonime v sinonimnem slovarju se v izhodišču in najbolj obsežno ugotavlja na osnovi denotativnega pomena. Za končni prikaz sinonimov v sinonimnem slovarju pa so enako pomembne vse sestavine pomenskega opisa, kot jih posredujejo razpoložljivi gradivni viri. Pri SSSJ so to bile vse sestavine pomenskega opisa v SSKJ: poleg slovarske razlage še tamkajšnja pomenska pojasnila, ponazarjalno gradivo in zvrstno-stilne oznake. Vsi razpoložljivi podatki v njihovem medsebojnem dopolnjevanju so bili upoštevani pri ugotavljanju sinonimnega razmerja in pri ugotavljanju različnosti med sinonimi.

2.2 Besedilna zamenljivost v preverjanju pomenske podobnosti

Ob upoštevanju dejstva, da merilo pomenske podobnosti pri sinonimih ni preprosto prekrivno z merilom besedilne zamenljivosti, je bilo pri izdelavi SSSJ prav preizkušanje na ravni zamenljivosti tisto, ki je odločalo o tem, ali je glede na zasnovo SSSJ sprejemljivo dano leksikalno enoto navajati kot sinonim.

Izhodišče pri preverjanju zamenljivosti na strukturni ravni je bilo slovarsko ponazorilo v SSKJ. V skladu z zasnovo SSKJ so tamkajšnja ponazorila v obliki slovarskih iztržkov razmeroma zanesljiva abstrakcija tipičnih sobesedil, na osnovi katerih je oblikovan celotni slovarski pomenski opis v tem slovarju. Kandidati za sinonime so se preizkušali v sobesedilu, kot ga navaja slovarski iztržek pri predpostavljeni dominantni leksikalni enoti. Tako je npr. pri prislovni dominantni *domišljavo* za ponazorilo rabe navedeno sobesedilo *domišljavo se vesti* in vsi sinonimi

(*naduto, ošabno, prevzetno, hvastavo, oholo prezirno*) so v tem sobesedilu mogoči namesto prislova *domišljavo*.

Z navedenim primerom je merilo zamenljivosti prikazano zelo poenostavljeno na načelni ravni. Leksikalna sinonimija je namreč zelo občutljiva za besedilno okolje in slovarski iztržek v SSKJ, ki je abstrahirani in posplošeni povzetek tipične besedilne rabe, ne more posredovati celovite predstave besedilnega okolja, v katerem živi dani sinonim. Zato se je zamenljivost dodatno preverjala s primerjanjem sobesedila kandidatov za sinonimno razmerje v konkordancah korpusov slovenskega jezika, v *Novi besedi* in *Gigafidi*.⁴¹ Med pripravo SSSJ je bilo gradivo v korpusih dostopno na leksikografskemu delu neprilagojen način, zato je bilo to preverjanje zelo zamudno in v rezultatih le delno zadovoljivo.

Glede na navedene okoliščine je razumljivo, da je bila končna presoja sinonimije s stališča zamenljivosti v nekaterih primerih v precejšnji meri odvisna od jezikovnega čuta sestavljavca slovarskega sestavka, ki je oblikoval sinonimni niz. Z vživljanjem v vsebinsko okolje danega leksikalnega pomena in z zmožnostjo asociativnega povezovanja pomensko podobnih danosti v maternem jeziku se je dopolnjevala pomenska obvestilnost golega slovarskega sestavka v SSKJ; za SSKJ je namreč treba vedeti, da izpolnjuje nalogo razlagalnega slovarja in ne predvideva izčrpnosti podatkov, ki bi služili presojanju o pomenski podobnosti. Tako je pri preverjanju zamenljivosti v nekaterih primerih imela precejšnjo vlogo urednikova individualna inventivnost, s katero je poleg eksplisicnih podatkov v SSKJ in poleg obveznih postopkov primerjanja kritično presojal predpostavljeni nabor kandidatov za določeni sinonimni niz. Pri preizkušanju zamenljivosti v danem sobesedilu je bil dobrodošel čim bolj razvit urednikov jezikovni čut, udeležen pri presoji, ali zamenljivost povsem potrjuje sinonimno razmerje v skladu z zasnovo SSSJ ali pa potrjuje sinonimno razmerje z določenimi omejitvami (slov-

⁴¹ Dejansko se je ob tem postopku pogosto ugotovilo, da novejša gradivo kaže drugačno pomensko profiliranost od podatkov v SSKJ in na osnovi te vrste preverjanja je bilo ugotovljeno marsikatero sinonimno razmerje, ki iz samega SSKJ ni bilo predvidljivo.

nične omejitve, skladenjskodružljivostne omejitve, leksikalnodružljivo-
stne omejitve, delni sinonimi).⁴²

Podatki o sobesedilu v slovarskih ponazorilih v SSKJ in v korpusih
so bili izhodišče za slovarski prikaz glagolske vezljivosti kot pomensko-
razločevalne lastnosti pri glagolskih in povedkovniških pomenih.

2.3 Delni sinonimi v SSSJ

2.3.1 Določitev kategorije delnih sinonimov

Pri ugotavljanju pomenske podobnosti za SSSJ so izstopali nekateri od-
miki od najvišje stopnje prekrivnosti denotativnega pomena, ki so se na
osnovi številnih ponovitev v gradivu razvrstili v nekaj tipov. Značilni
primer so pomeni manjšalnic tipa *miza – mizica*, pri katerih je nabor
denotativnih pomenskih sestavin enak, besedotvorna modifikacija pa
se tipsko nanaša na razsežnostno modifikacijo v podstavni leksikalni
enoti imenovane danosti. Razmerje med izhodiščno leksikalno enoto
in tisto z modifikacijo se v določenem pogledu lahko pojmuje kot raz-
merje podpomenskosti. Ta tipološka značilnost je odločala o sprejetju
te kategorije v SSSJ, in sicer na ravni dopolnitve prikaza sinonimnih
razmerij. Nekateri tipi podpomenskosti, izbrani na osnovi gradiva, so
namreč bili izbrani za prikaz v SSSJ kot kategorija delnih sinonimov.

Kot že rečeno, definicijsko so delni sinonimi v SSSJ podpomen-
ke k dominantni leksikalni enoti. Tako kot sinonimi imajo tudi delni
sinonimi v nizu z dominantno skupni pomen, le da je ta v eni od deno-
tativnopomenskih lastnosti ožji, svojski. Povedano s primerom: pri do-
minanti *têta* -e ž v pomenu 'sestra očeta ali matere' je naveden starinsko
označeni delni sinonim *újna* -e ž z ožjim pomenom 'sestra matere'; pri

⁴² Upoštevati je namreč treba, da korpusi slovenskega jezika kot pomožno gradi-
vo pri izdelavi SSSJ niso bili primerno opremljeni, da bi bili ustrezno uporabni
v neposrednem delu pri ugotavljanju sinonimnih razmerij. Zato se pričakuje,
da bo SSSJ v prihodnosti izpopolnjen tudi ob pomoči avtomatsko pridobljenih
statističnih podatkov v zvezi z leksikalno družljivostjo, ki jih bo ob ustrezni
interpretaciji mogoče pritegniti v nadaljnje ugotavljanje sinonimnih razmerij.

samostalniških dominantah tipa *míza* -e ž so navedene manjšalniške izpeljanke v pomenu tipa 'majhna miza' ipd.

Tipologija delnih sinonimov v SSSJ se je oblikovala v neposrednem analiziranju sinonimnih razmerij na osnovi sprejete zasnove SSSJ. Prikaz delnih sinonimov v SSSJ ne more imeti absolutne pomenoslovne utemeljitve, saj se podreja praktični potrebi: prikazati v SSSJ množico izrazov, ki pomensko izpolnjujejo pogoj za sinonimna razmerja v skladu z določilom zasnove SSSJ, od tega določila pa odstopajo v okviru nekatere tipskih pomenskih razlik.⁴³

2.3.2 Pomenska tipologija delnih sinonimov

Na osnovi sprejete zasnove SSSJ se je pri neposrednem analiziranju sinonimnih razmerij izoblikovala spodnja tipologija delnih sinonimov.

2.3.2.1 Delni sinonim ima v primerjavi s pomenom dominante natančneje precizirano eno od razločevalnih pomenskih lastnosti. Primeri: *alergija* 'preobčutljivost organizma za določene snovi', delni sinonim *anafilaksija* 'alergija za vbrizgane tuje beljakovine'; *travnik* 's travo poraslo zemljišče, ki se kosi večkrat letno', delni sinonim *zaloka* 'travnik ob gozdu'; *zvonik* 'stolp z zvonom, zvonovi', delni sinonim *kampanile* (umetnostnozgodovinsko) 'zvonik, ki stoji samostojno ob cerkvi'; *teta* 'sestra očeta ali matere', delni sinonim *ujna* 'sestra matere'.

2.3.2.2 Delni sinonim vključuje v primerjavi s pomenom dominante pomensko modifikacijo na ravni razsežnostne (velikostne) določitve. V tej skupini kot posebna besedotvorna kategorija izstopajo manjšalnice: *biserček* pri *biser*, *peharček* pri *pehar*, *piškotek* pri *piškota*, *osel* 'domača žival z ...', delni sinonim *osliček* 'majhen osel' itd. Sicer so kot osnova za delno sinonimijo upoštewane raznovrstne razsežnostne modifikacije pri vseh besednih vrstah, pri čemer se razume, da je 'razsežnost' pojmovana v najbolj abstraktnem smislu, tako da vključuje tudi intenzivnostno in

⁴³ V literaturi se podpomensko razmerje, kamor se uvršča delni sinonim, mestoma navaja celo kot primer medpomenskega razmerja, ki se s sinonimnim razmerjem izključuje.

siceršnje količinsko določenost. Primeri: *zmaga* 'dejstvo, da je kdo na tekmovanju, pri družabni igri najboljši, na prvem mestu', delni sinonim *triumf* 'izredna, velika zmaga'; *verjeti* 'biti prepričan, da je kaj povedano, navedeno v skladu z resnico', delni sinonim *vzeti kaj za suho zlato* 'popolnoma verjeti' itd. V navedeni tip se uvrščajo tudi nekatere načinovne modifikacije, ki ustrezajo razmerju podpomenskosti: *ambiciozen* 'ki si izrazilo prizadeva za uspeh, uveljavitev', delni sinonim *komolčarski* 'brezobzirno ambiciozen'; *vzeti* 'narediti, da pride kaj k osebkju zlasti s prijemom z roko', delni sinonim *izmakniti* 'skrivaj vzeti'; prim. še *pogledati – pomotriri, pohvaliti – polaskati* ipd.

2.3.2.3 Samostojni tip delnih sinonimov so v SSSJ prevzete leksikalne enote, ki se z danim denotatom povezujejo v ožje določenem zemljepisnem ali kulturnem okolju, s čimer se tipsko razlikujejo od nadpomenske, v SSSJ dominantne leksikalne enote. Primeri: *amulet* 'predmet, navadno obesek, ki se mu pripisuje čarobna moč', delni sinonim *medicina* 'amulet v indijanskem okolju'; *težak* 'delavec, ki navadno priložnostno opravlja težka, nekvalificirana dela', delni sinonim *kuli* 'težak v nekaterih azijskih deželah'; ogrinjalo 'oblačilo za ogrinjanje', delni sinonimi: *burnus* 'v arabskem okolju', *hlamida* 'pri starih Grkih' itd.

O slovarskih rešitvah za prikaz delnih sinonimov v SSSJ gl. v poglavju *Slovaropisna strukturiranost prikaza sinonimije v SSSJ* na str. 191.

2.4 Pomenska vključevalnost kot medleksemsko razmerje, vzporedno sinonimnemu razmerju

Pri raziskovanju pomenske podobnosti in preverjanju predpostavljenih sinonimnih razmerij v besedilnem gradivu je slovaropisna praksa v nenehni razpetosti med področjem leksikalnega pomena kot področjem jezikovnega sistema in področjem besedilne zamenljivosti kot področjem jezikovne rabe, ne glede na to, da ugotavljanje sinonimnih razmerij ostaja na ravni leksikalnega sistema. Ubeseditvena realnost potrjuje, da se v določenih ubeseditvenih okoliščinah podpomenska, specialna poimenovanja rada nadomeščajo s pomensko bolj splošno leksikalno enoto

(npr. namesto *lisičji parkeljci* nepoznavalec uporabi nadpomenko *goba*) in nasprotno: da se namesto nevtralnega osrednjega poimenovanja uporabi posebno poimenovanje, zaznamovano s subjektivno izbiro v določenih ubesedovalnih okoliščinah (npr. namesto *Ti si res dober* se izbere *Ti si res angel*). Obe navedeni možnosti temeljita v medleksemskem razmerju pomenske vključevalnosti: poimenovanje *goba* je vključevalno v razmerju do *lisičji parkeljci*; prisojanje lastnosti z *dober* je vključevalno v razmerju do *angel*. Navedena primera ponazarjata, kako v okviru pomenske vključevalnosti kot podsistem izstopata dve skupini: (1) vzporedne podpomenke, ki se od nadpomenke razlikujejo v isti lastnosti, in (2) skupina metaforičnih povedkovnikov, ki na ravni metafore v posebnih okoliščinah nadomeščajo osrednji leksem za imenovanje določene prisojane lastnosti. Npr. specialni izraz za gobo določene vrste je v rabi nepoznavalca tipično nadomeščen z nadpomenko *goba*; za poznavalca pa je izraz *goba* prehlapen in ga večinoma nadomešča s specialnim poimenovanjem za dano vrsto gobe. Množica podpomenk k leksikalni enoti **goba** -e ž je nadalje razlikovana s skupinami *užitne gobe*, *strupene gobe*, ki predstavljajo podsisteme vzporednih podpomenk. Zamenljivost med npr. *goba* in *lisičji parkeljci* je v teh primerih lahko uresničena na ravni besedila (npr. manj skrbna raba, nenatančnost v identificiranju danega predmeta, nepoznavanje specialnega izraza ipd.), in sicer v določenih ubeseditvenih okoliščinah. Podobno je s posebnimi ubeseditvenimi okoliščinami povezana subjektivna izrazitev: *Ti si res angel* namesto *Ti si res dober*. Svojska odvisnost od ubeseditvenih okoliščin je odločala o tem, da je bilo v knjižni izdaji SSSJ za te primere uporabljeno združevalno poimenovanje besedilne zamenljivke.⁴⁴ V to kategorijo se v SSSJ uvrščajo poleg vzporednih podpomenk še metaforični povedkovniki kot zamenljivke za običajni povedkovnik pri prisojanju lastnosti.

⁴⁴ Povedkovnika *dober* in *angel* sta seveda poleg tega tudi sinonima (gl. razdelek *Povedkovniška sinonimija* str. 112–122). V povezavi s pomensko vključevalnostjo se skupaj z vzporednimi podpomenkami lastnostnodoločitevni povedkovnik obravnava zaradi značilne vezanosti na ubeseditvene okoliščine (podobna vezanost kot pri nadomeščanju vzporedne podpomenke (*lisičji parkeljci*) z nadpomenko (*goba*)), ki odločajo o izbiri metaforičnega povedkovnika (*angel*) namesto nevtralnega izlastnoprivedniškega povedkovnika (*dober*).

Na osnovi te vrste tipologiziranih ubeseditvenih variantnih možnosti je pri SSSJ prišlo do odločitve, da je v nekaterih primerih prikazu sinonimov v slovarskem sestavku dodan neobvezni del, v katerem se navajajo t. i. besedilne zamenljivke, tj. vzporedne podpomenke in metaforični povedkovniki.⁴⁵

Združevalno poimenovanje besedilne zamenljivke v knjižni izdaji SSSJ poudarja svojskost upoštevanega podpomenskega razmerja oz. povedkovniške metaforičnosti in primerjavi s siceršnjo sopomenskostjo. V SSSJ so namreč kot besedilne zamenljivke upoštevane samo nekatere vzporedne podpomenke in nekateri metaforični povedkovniki, katerih zamenljivost z leksikalno enoto v dominantni je ožje, na specifični način omejena z značilnostmi danega sobesedila. V izdaji SSSJ 2016 so to izbrane podpomenke, ki so v razmerju vzporedne podpomensko-sti (kohiponimija) nasproti pomenu dominantne leksikalne enote (npr. poimenovanja za vrste gob *borov glivec*, *črna trobenta*, *ciganček*, *čebula*, *česnovka*, *dežnikarica* itd. v razmerju do nadpomenke *goba*), in metaforični povedkovniki, ugotovljeni kot zamenljivke za konverzni povedkovnik iz lastnostnega pridevnika (npr. leksikalne enote *buča*, *kalin*, *lisica*, *lisjak*, *maček*, *tiček* itd. namesto izpridevniškega povedkovnika *prebrisan* v povedkovniški strukturi *biti prebrisan*).

Namen navajanja besedilnih zamenljivk te vrste v SSSJ je prikazati značilne zamenljive ubeseditvene možnosti, ki odstopajo od temeljne določenosti leksikalne sinonimije in jih zato ni mogoče prikazati znotraj siceršnjih sinonimnih nizov. Pri pomenih se navajajo v različnem obsegu, odvisno od ugotovljivosti njihove prisotnosti v doslej upoštevanem gradivu za SSSJ. O prikazu v SSSJ posredno odloča tudi značaj predmetnosti, na katero se nanaša dominantna s svojimi pomeni. Ena od pogostejših kategorij besedilnih zamenljivk so vzporedne podpomenke, ki se nanašajo na načinovne modifikacije glagolskega pomena (gl. npr. v SSSJ besedilne zamenljivke pri glagolu **govoríti** -ím nedov.).

⁴⁵ Utemeljenost te odločitve se med drugim lahko povezuje z dejstvom, da je sinonimno razmerje v nekaterih jezikoslovnih definicijah »varno« interpretirano kot razmerje »pomenska vključevalnost« namesto »pomenska podobnost« oz. »pomenska enakost«.

2.4.1 Vzporedna podpomenskost (kohiponimija)

Podpomenke se navajajo v pomenski enoti v SSSJ kot besedilne zamenljivke v primeru, da sestavljajo skupino (najmanj dveh) vzporednih podpomenk, v kateri se medsebojno razlikujejo v istovrstni razločevalni lastnosti v razmerju do dominantnega pomena (vzporedna podpomenskost). Tako so npr. pri dominantni **bombón** -a m na osnovi istovrstne razločevalne lastnosti '(bombon) iz česa' navedene podpomenke *čokoladni bombon*, *melisnica*, *mentolni bombon* in *mlečni bombon*. Pri dominantni *goba* so kot vzporedne podpomenke v skupinah navedena poimenovanja za različne vrste gob (v skupini 'užitne gobe' so navedene *borov glivec*, *črna trobenta*, *brezov goban* itd., v skupini 'strupene gobe' *krompirjevka*, *mušnica* itd.). Pri glagolski dominantni **govoríti** -ím nedov. so kot vzporedne podpomenke navedene skupine glagolov, ki se nanašajo na različne načine govorjenja (npr. v skupini 'hitro, nerazločno govoriti' so navedeni *bebljati*, *brbotati*, *bubljati*, *čobodrati* itd., v skupini 'hripavo govoriti' so *hripati*, *hripeti*, *krakati*, *krehetati* itd.). Za razmerje pomenske vključevalnosti med dominantno in vzporednimi podpomenkami se predpostavlja, da v določenih okoliščinah omogoča, da se nadpomenski dominantni leksem (npr. *goba*) besedilno lahko uporablja namesto vzporedne podpomenke (*črna trobenta*, *brezov goban*, *krompirjevka*, *mušnica*). V tej predpostavki je v SSSJ utemeljeno navajanje podpomenskega razmerja kot analognega sinonimnemu razmerju. Skupina podpomenk, ki imajo vrstno isto razločevalno pomensko lastnost (v primerjavi z dominantnim pomenom, npr. 'strupene', 'užitne' pri *goba*), se pojmuje kot snop besedilnih zamenljivk. Več o prikazu vzporednih podpomenk v slovarskem sestavku gl. v poglavju *Slovaropisna struktuiranost leksikalne sinonimije v SSSJ* na str. 163.

2.4.2 Metaforični povedkovniki v slovarskem sestavku pri lastnostnem pridevniku

V slovarskih sestavkih lastnostnih pridevnikov, ki se nanašajo na določeno lastnost človeka (npr. v slovarskem sestavku pri **klepetāv** -áva -o prid.), so kot besedilne zamenljivke navedeni metaforični lastnostni povedkovniki, s katerimi je zamenljiv lastnostnodoločiten povedkov-

nik (*Sosed je klepetav*), konveržno tvorjen iz iztočničnega lastnostnega pridevnika: *klepetav sosed* ⇒ *Sosed je klepetav* = *Sosed je klepetulja / čenča / čveka / goflja / klopotec* itd. Več o siceršnji obravnavi povedkovnika v SSSJ gl. v podpoglavju *Pomenska podobnost glede na besednovrstno raznolikost* str. 110–122.

2.5 Protipomenke v SSSJ

Protipomenskost je medleksemsko pomensko razmerje, ki na pomenski ravni ustreza logičnemu razmerju nasprotnosti ali protislovnosti (Vidovič Muha 2013: 183–188; Vidovič Muha 2005: 209). Običajno se prikazuje v sinonimnem slovarju skupaj s sinonimijo, ker predstavlja eno od dveh temeljnih medleksemskih razmerij (sinonimija ali sopomenskost in protipomenskost); navajanje protipomenk je tako pričakovana sestavina sinonimnega slovarja. V SSSJ je prikaz protipomenskosti omejen na navajanje protipomenk v določenih primerih, kar je v slovarskem sestavku eksplicitno razvidno iz oznake protip., s katero je vselej označena navedena protipomenka.⁴⁶

V SSKJ, gradivnem viru za SSSJ, so protipomenke navedene redko (v prvi izdaji 87-krat, v drugi 89-krat). Obravnavane in navajane so kot paradigmatško merilo večpomenskosti, tj. kot leksikografsko sredstvo, s katerim se dodatno potrjuje ustreznost pomenske členitve pri dani

⁴⁶ Protipomenskost slovenskega jezika je namreč še neraziskana. Monografija *Protipomenskost v slovenskem knjižnem jeziku* M. Humar (2017) se s stališča gradiva omejuje na protipomenskost v terminologiji oz. v terminoloških slovarjih, zato ne daje ustreznih odgovorov glede prikaza protipomenskosti v splošnem slovarju. Pri pripravljanju zasnove SSSJ ni bilo možnosti, da bi se opravila temeljna raziskava, na osnovi katere bi bilo mogoče znotraj siceršnje zasnove SSSJ utemeljevati smiselna in uporabna slovaropisna merila za navajanje protipomenk v SSSJ. Poleg tega bi sistematično ugotavljanje protipomenk v obsegu celotnega poimenovalnega fonda slovenskega jezika pomenilo dodatno nalogo, ki je bila neizvedljiva s stališča razpoložljivega časa za dokončanje SSSJ. Področje protipomenskosti ostaja neobdelano, s stališča dopolnjevanja SSSJ pa eno najbolj aktualnih.

leksikalni enoti. Navedba protipomenke se v SSKJ razume kot potrditev samostojnosti danega pomena in kot dodatno pojasnilo razlage. Primeri: *dan* 'čas svetlobe od sončnega vzhoda do zahoda' – ant. *noč*; *desnica* 'desna roka' – ant. *levica*; *grenek* 'ki je neprijetnega okusa kot pelin' – ant. *sladek*; *bedeti* 'biti buden' – ant. *spati*; *blizu* 'izraža majhno razdaljo' – ant. *daleč*.

Za prikaz protipomenskosti, ki bi bil po sistematičnosti in izčrpnosti enakovreden obravnavi sinonimije v SSSJ, prikaz protipomenk v SSKJ ni zadostno izhodišče. Zato je bilo pri SSSJ definicijskemu bistvu protipomenskosti (nasprotnost pomenov ali protislovnost) prirejeno delovno navodilo za navajanje protipomenk, ki upošteva tako gradivno omejenost pri sestavljanju slovarskih sestavkov za SSSJ kot svojskost koncepta SSSJ. Protipomenka se v SSSJ navaja kot dopolnitev sicer obstoječega sinonimnega niza; protipomenski pari sami zase se ne navajajo.⁴⁷ Protipomensko razmerje se vzpostavlja med dominantno leksikalno enoto in protipomenko, ki je z oznako protip. 'protipomenka' navedena na koncu sinonimnega niza. Navedene protipomenke vključujejo vse tipe protipomenskosti (Vidovič Muha 2013: 183–188). Primeri: *vojna* 'stanje vojaških spopadov' – protip. *mir*; *član* 'kdor je vključen v kako skupnost, organizacijo' – protip. *nečlan*; *čist* 1. 'ki je brez umazanije, prahu' (čisti čevlji) – protip. *umazan*; *čist* 2. 'ki je brez drobnih, lebdečih delcev, ki bi kaj delali kalno' (čista voda) – protip. *kalen*; *votel* 'ki ima v sebi prazen, ne s trdno ali tekočo snovjo izpolnjen prostor' – protip. *poln*; *prodati* 'dati komu kaj v last tako, da plača dogovorjeno ceno' – protip. *kupiti*.

⁴⁷ V tem je okrnjenost prikaza protipomenskosti v SSSJ. Leksikalna enota, navedena kot protipomenka, je v SSSJ lahko zgolj kazalčna iztočnica (tj. brez razlagalno sinonimnega dela, torej brez slovarske razlage in ponazorila), če sama zase nima sinonimnega niza; zaradi samega protipomenskega razmerja se v SSSJ ne navaja.

2.6 Pomenska individualnost sinonimnih leksikalnih enot znotraj sinonimnega niza

Sinonime v nizu povezuje skupni pomen. Pri neposrednem ustvarjanju ali razumevanju besedila pa se potrjuje, da je popolna pomenska enakovrednost, prekrivnost izrazno različnih leksikalnih enot lahko zgolj metodološki konstrukt. Ta konstrukt je spodbujen z danostjo, da se sinonimni izrazi nanašajo na istega referenta (imenovana zunajjezikovna danost). To se posredno odraža v definiciji sinonimov tako, da se kot definicijska lastnost navaja zamenljivost sinonimov v vzorčnem sobesedilu (in ne katerem koli realnem besedilu). Sicer so leksikalni sinonimi pomensko samostojne leksikalne enote, povezane s skupnim pomenom, pa vendarle vsak s svojo pomensko individualnostjo. Zato je glavna naloga sinonimnega slovarja, da poleg ugotavljanja sinonimnih nizov (nabor leksikalnih enot s skupnim pomenom) pokaže razlike med členi danega sinonimnega niza, torej njihovo pomensko individualnost znotraj siceršnje pripadnosti skupnemu pomenu. Šele s tem se sinonimni slovar približa bistvu sinonimije kot jezikovne danosti: ni namreč bistvena pomenska podobnost sinonimov sama zase, pač pa opis individualnih značilnosti vsakega sinonima, ki naj poda čim več svojskih značilnosti, s katerimi je opremljen dani sinonim v primerjavi z drugimi sinonimi v nizu. Opisovati pomensko individualnost sinonimov pravzaprav pomeni ugotavljati različnost znotraj podobnega. Slovarski prikaz razlik med sinonimi v nizu poleg tega eksplicitno relativizira definicijsko merilo zamenljivosti.

Sinonimni slovarji se v obsegu prikazovanja razlik med sinonimi niza zelo razlikujejo. Zasnova SSSJ določa, da se razlike med sinonimi opisujejo na ravni tipologiziranih slovarskih podatkov. Eksplicitno je svojskost vsakega sinonima, tj. leksikalne enote v določenem sinonimnem razmerju, izražena na dveh ravneh: (1) z osnovno navedbo dane leksikalne enote na mestu sinonima v nizu in (2) z eksplicitno navedbo omejitvenih pojasnil, individualnih slovarskih ponazoril ter zvrstno-stilnih oznak, ki kažejo na svojske okoliščine, v katerih se dana leksikalna enota uresničuje kot sinonim.

V SSSJ so opisu individualne pomenske vrednosti sinonimov namenjeni ti tipi slovaropisnih podatkov:

- dopolnjevalna razlaga pri delnih sinonimih za opis pomenske svojskosti sinonima na ravni denotativnega pomena;
- zvrstno-stilne oznake za določitev zvrstno-stilne vrednosti sinonima;
- omejitvena pojasnila, v katerih se pojasnjuje pomenska svojskost sinonima na ravni kategorialnega pomena, skladske družljivosti in leksikalne družljivosti;
- slovarska ponazorila pri posameznem sinonimu;
- vezljivostne oznake pri glagolskih in povedkovniških sinonimih.

Pomenska individualnost se v okviru dogovorjenih možnosti prikazuje tako pri leksikalni enoti v dominantni iztočnici kot pri vsakem členu niza. Če so oznake, navedene pri dominantni, nespremenljivo veljavne tudi pri členih niza, se ne navajajo ponovno. Izjema so zvrstno-stilne oznake, ki se navajajo zmeraj neposredno pri vsaki leksikalni enoti posebej.

Podatki, namenjeni izražanju pomenske individualnosti sinonimov, so sicer ena od sestavin v celovitem slovarskem opisu dane leksikalne enote. Tako je npr. vezljivostna oznaka pri glagolskih in povedkovniških sinonimih (npr. **govoríti** -ím nedov. *komu kaj o čem*, **ježen** -zna -o povdk. *na koga*) podatek o vezljivosti kot kategorialni pomenski lastnosti glagola in zloženega glagola.⁴⁸ Podobno je navedeno slovarsko ponazorilo pri členu niza (poleg tistega siceršnjega pri dominantni) kot podatek o svojski besedilni rabi leksikalne enote, ki nastopa kot sinonim v sinonimnem nizu.

V pričujoči monografiji so izmed navedenih tipov podatkov o pomenski individualnosti posebej obravnavana omejitvena pojasnila in zvrstno-stilne oznake, in sicer zato, (1) ker vključujejo določeno slovaropisno svojskost s stališča zasnove SSSJ in (2) ker je s posebno obravnavo poudarjena vloga slovarskega prikaza medsebojne različnosti sinonimov v nizu. Individualne pomenske lastnosti posameznih členov

⁴⁸ Vezljivost je kategorialna pomenska lastnost glagola, tudi v primeru zloženega glagola. V slovarju se vezljivost zloženega glagola navaja pri povedkovniku, ker je v zloženem glagolu povedkovnik nosilec predmetnega pomena.

niza so v slovarskem sestavku v SSSJ v skladu z zasnovo slovarja formalizirano izražene na najkrajši mogoči način. Zato slovarski prikaz v nobenem primeru ne more posredovati vsega, kar je udeleženo v medsebojnem razlikovanju sinonimov za doseganje ustrezne izrazitvene natančnosti pri ubesedovanju enkratnih vsebin. Zasnova SSSJ predvideva opisovanje razlik med sinonimi v omejenem obsegu. Navajani podatki imajo vlogo osnovnega usmerjanja v pomensko individualnost vsakega od sinonimov. Vsak sinonimni niz v SSSJ je sicer lahko izhodišče za samostojno podrobno študijo, v kateri bi edino lahko bila podrobneje prikazana medsebojna različnost sinonimov pri danem pomenu.

2.6.1 Omejitvena pojasnila

Omejitvena pojasnila opozarjajo na kategorialnopomenske, skladenjsko-družljivostne in leksikalnodružljivostne značilnosti, ki so pri dani leksikalni enoti razlikovalno prisotne tedaj, kadar je ta udeležena v določenem sinonimnem razmerju.⁴⁹ Npr.: V besedilu *Fant je pravi športnik* ali *To bi razumel samo pravi prijatelj* ipd. nastopa pridevnik **právi** -a -o v pomenu 'ki ima vse lastnosti, značilnosti, bistvene za skupino, razred stvari, v katerega se uvršča določena stvar'. Sinonim k pridevniku *pravi* v tem pomenu je tudi pridevnik *rojeni*, vendar samo v zvezi z določeno vrsto samostalnikov: *Fant je rojeni športnik*, *Izkazal se je kot rojeni Anglež*, nikakor pa ne **rojeni prijatelj*. Sinonim *rojeni* v nizu pri *pravi* mora zato imeti omejitveno pojasnilo, v katerem je slovaropisno formalizirano ubesedeno, s katerimi samostalniki lahko nastopa kot sinonim k *pravi*: 'pri imenovanju osebe glede na dejavnost, izvor' (prim. *rojeni športnik*, *rojeni Anglež*).

Omejitveno pojasnilo lahko imajo vse leksikalne enote v vlogi sinonima, tako dominantne leksikalne enote kot člani sinonimnega niza. Omejitveno pojasnilo, navedeno pri dominantni leksikalni enoti, se ne ponavlja pri členih niza, pri katerih ima nespremenjeno veljavo.

Glede na vsebino omejitve, na katero se nanašajo, se omejitvena pojasnila razvrščajo v tri skupine.

⁴⁹ V knjižni izdaji je namesto »omejitvena pojasnila« uporabljen izraz »besedilne omejitve«, s katerim je bila poudarjena uresničitvena, površinska raven individualnosti dane leksikalne enote v vlogi sinonima.

2.6.1.1 Omejitve v kategorialnem pomenu

Leksikalna enota v sinonimnem razmerju včasih uresničuje določeno pomensko kategorialnost, različno od kategorialnosti, ki je sicer zanjo značilna. Najpogosteje se omejitveno pojasnilo te vrste nanaša na kategorialno lastnost števnost. Sicer regularno števnostni samostalnik se v sinonimnem nizu pojavlja v neštevnem pomenu, bodisi z omejitvijo, da je to mogoče samo v ednini (gl. primer **sénca** -e ž) ali pa samo v množini (gl. primer **razvalíne** -ín ž m.n.). Gl. ponazorilo (12).

Ponazorilo (12): Omejitvena pojasnila s podatki o kategorialnem pomenu

sénca -e ž

1. |razmeroma temna ploskev za osvetljenim neprosojnim telesom| *sence tovarniških dimnikov* □ star. **tenja**
2. ed. |del, predel, kamor svetloba prihaja samo posredno| *postaviti mizo v senco* □ ekspr. **senčica** □ knj.izroč. **senčina** □ ekspr. **senčka** □ knj.izroč. **senčnina** □ zastar. **zasenčje**

razvalíne -ín ž m.n., m.n. v sin. nizu |ostanki podrté stavbe, stavb kot celota| *Na hribu so razvaline gradu* □ **ruševine** □ star. **groblja** □ star. **podrtija** □ star. **podrtina** □ star. **posip** □ zastar. **razsip** □ zastar. **razval** □ knj.izroč. **ruine**

celôta -e ž

1. |kar je sestavljeno iz dopolnjujočih se elementov in predstavlja samostojno zaključeno enoto| *iz več delov narediti celoto; Posameznosti razume, celota pa mu ostaja nejasna* □ zastar. **celek** □ publ. **celokupnost** □ knj.izroč. **celotnost**
2. količinski pomen, v zvezi s samostalnikom v rodilniku |izraža, da se v rodilniku imenovana danost pojmuje kot skupnost več medsebojno povezanih, dopolnjujočih se delov| *celota likovnih elementov, vključenih v likovni stvaritvi* □ publ. **celokupnost** □ knj.izroč. **celotnost** □ knj.izroč. **celovitost** □ knj.izroč. **skup¹** □ knj.izroč. **skupnost** □ knj.izroč. **splet** □ knj.izroč. **totaliteta** □ knj.izroč. **totalnost**

Omejitveno pojasnilo »m.n. v sin. nizu« 'množinskost v sinonimnem nizu' ne izraža le individualno pomensko značilnost danega sinonima, pač pa tudi razvidno opozarja, da množinska oblika leksikalne enote (npr. dominantna iztočnica *razvaline*) ne pomeni množinskega samostalnika, pač pa se množinska oblika zahteva v sinonimnih razmerjih pri neštevnem pomenu s kategorialnostjo 'skupno', in sicer kot sistemski varianta k siceršnji regularni ednini pri te vrste pomenu (prim.

edninske sinonime *groblja, podrtija, podrtina, posip, razsip, razval*). Prim še sinonimna razmerja: *cote – obleka, ficki – denar, izkušnje – praksa, proporci – sorazmerje, rune – runska pisava, žitarice – žita*.

Omejitveno pojasnilo »količinski pomen« v okviru pomenske kategorialnosti imajo samostalniki, ki so udeleženi v sinonimnem nizu s količinskim (števniskim) pomenom, običajno ubesedenim ob samostalniku v rodilniku: *celota* (elementov), *četrť* (litra), *čuda* (ljudi), *čudo* (ljudi), *del* (življenja) ipd.

2.6.1.2 Omejitve v strukturoskladenjskih značilnostih besedilnega okolja

V tej skupini so omejitvena pojasnila, ki ubesedujejo položaj sinonima s stališča uresničevanja natančneje določene skladenjske vloge, tj. natančneje, kot jo določa sama besednovrstna kategorizacija. V omejitvenem pojasnilu je lahko imenovan stavčni tip (npr. »v ločnem priredju«, »v vprašalnih stavkih«, »v protivnem priredju« ipd.) ali pa je natančneje določena stavčnoočlenska fraza (npr. »s prilastkom«, »s prislovnim določilom«, »s predlogom«, »z rodilnikom«, »z dajalnikom«, »v zvezi s samostalnikom v rodilniku« (gl. ponazorilo *celôta* -e ž zgoraj) ipd.). Omejitveno pojasnilo lahko pojasnjuje variantni stavčni vzorec, značilen za uresničitev danega sinonima (npr. »s smiselnim osebkom v tožilniku«, »s smiselnim osebkom v dajalniku«, »eliptično, brez izraženega pomožnika« ipd.). V nekaterih primerih je v omejitvenem pojasnilu vključen tudi podatek o tipski leksikalnopomenski vrednosti skladenjske enote, na katero v osnovi opozarja omejitveno pojasnilo (npr. »s časovnim prislovnim določilom«, »kot poudarjalni prilastek« ipd.).

Ponazorilo (13): Omejitvena pojasnila s podatki o strukturoskladenjskih značilnostih besedilnega okolja

kós¹ -a m s prilastkom |samostojno obstoječi del stvari z lastno obliko| zaviti kaj v kos papirja; kos vrvi □ star. **brtav** □ ekspr. **konec¹** Kakšen konec vrvi bi prav prišel □ ekspr. **kosac** Privoščil si je zajeten kosac kruha □ ekspr. **krajec** Ko bi podedoval vsaj kakšen krajec zemlje □ **košček** ↗

◆ **kos zemlje** □ ekspr. krpa zemlje □ ekspr. plahta zemlje □ ekspr. rjuha zemlje □ ekspr. zaplata zemlje

GLEJ ŠE blago¹ 1•5 | del 2, 4 | nekoliko¹ | obvladati 1 | primerek | v kosih | zaslužek •2

takój ko vez. zv. v časovnih odvisnih stavkih |za izražanje, da se dejanje v nadrednem stavku zgodi neposredno za dejanjem v odvisnem stavku| *Všeč mu je bila, takoj ko jo je ugledal* □ *kakor hitro* □ *brž ko* □ *hitro ko* □ *precej ko* □ pog. čim² □ pog. *prec ko* □ star. *toličko*
GLEJ ŠE ko¹ 2

skrbéti -ím nedov.

1. s smiselnim osebkom v tožilniku |povzročati občutek nemira, tesnobe zaradi neprijetnega, težkega položaja ali strahu pred njim|
Skrbijo nas slabe razmere □ publ. *zaskrbljati* □ publ. *zaskrbljevati*

2.6.1.3 Omejitve v leksikalnodružljivostnih značilnostih

Leksikalna družljivost se v omejitvenem pojasnilu pojmuje kot sobesedilno okolje na ravni leksikalne pomenskosti, tj. na ravni tipičnih leksikalnih enot v neposredni bližini danega sinonima. Leksikalnodružljivostno omejitveno pojasnilo opozarja na značilnosti tega okolja, ki so nujne za uresničitev dane leksikalne enote v določenem sinonimnem razmerju. Leksikalnodružljivostna omejitev je lahko izražena na dva načina: z eksplicitno navedbo leksikalne enote ali leksikalnih enot, s katero se dani sinonim nujno povezuje (gl. npr. **ledenéti** -ím nedov. »v zvezi s kri, srce«, **na zalógi** prisl. zv. »v zvezi z imeti in sopomenkami«), ali s posplošenim povzetkom leksikalnega pomena nujne sobesedilne sosesčine (gl. npr. *rojeni* v nizu pri **právi**² -a -o 2. »pri imenovanju osebe glede na dejavnost, izvor«, **málo** -- s 2. »v zvezi s snovnim samostalnikom«, 3. »v zvezi s pojmovnim samostalnikom«).

Ponazorilo (14): Omejitvena pojasnila s podatki o leksikalnodružljivostnih značilnostih danega sinonima

ledenéti -ím nedov.

1. |izraža, da se kaj prekriva z ledom| *Jezero že ledeni* □ *zamrzovati*
2. 3. os., s smiselnim osebkom v dajalniku, v zvezi s kri, srce, ekspr. |izraža, da kdo čuti velik strah, grozo| *Kri mu je ledenela ob mislih na nevarnost*
□ ekspr. *oledenevati* □ ekspr. *zledenevati*

na zalógi prisl. zv. v zvezi z imeti in sopomenkami |izraža, da se kaj hrani, ima za posebne namene, in ne za sprotno porabo| *imeti na zalogi večjo količino papirja* □ *v rezervi*

právi² -a -o prid.

1. |ki je isti, ki se enači s tistim, kar je mišljeno, pričakovano, zaželeno, zahtevano| *Natakar ni prinesel prave pijače; Prava pot*

je samo ena □ **ustrezni** sestaviti *ustrezno pogodbo* □ knj.izroč. **pravšni**²
 □ ekspr. **pravšnji**² □ ekspr. **primerni** *To so primerna zdravila za njegovo
 bolezen* □ neknj. pog. **ta pravi**

2. |ki ima vse lastnosti, značilnosti, ki so bistvene za skupino,
 razred stvari, v katerega se uvršča določana stvar| *Pravi teran je
 trpkega okusa; Pravi prijatelj tega ne bi storil; Saj si že pravi mož*
 □ ekspr. **celi**¹ *Fant je že celi strokovnjak* □ zastar. **istiniti** □ ekspr. **izraziti**¹
Fant je izraziti športnik □ knj.izroč., kot zastavljeni prilastek **kate-**
ksohen *To je znanost kateksohen* □ ekspr. **novi** *Mladi pisatelj je
 novi Cankar* □ knj.izroč. **polnokrvni** *On je polnokrvni meščan*
 □ ekspr. **pravcati** *Njegovo stanovanje je pravcati muzej* □ ekspr. **pravi**
pravcati □ knj.izroč. **pravšni**² □ knj.izroč. **pristni** *On je pristni meščan*
 □ knj.izroč. **realni** *Realna podoba dogajanja je povsem drugačna*
 □ ekspr. **resnični** □ ekspr., pri imenovanju osebe glede na dejavnost, izvor **rojeni**
On je rojeni glasbenik; Po starših je rojeni Čeh □ neknj. pog. **ta pravi**
 □ ekspr. **tipični** □ ekspr., kot zastavljeni prilastek **v najvišjem pomenu besede**
Orgle so koncertni instrument v najvišjem pomenu besede □ ekspr.,
 kot zastavljeni prilastek **v pravem pomenu besede** *biti pisatelj v pravem
 pomenu besede* □ ekspr., kot zastavljeni prilastek **v pravem smislu besede**
neroda v pravem smislu besede □ ekspr. **zaresni**

GLEJ ŠE čaj¹ ♦ 5 | izobražen ♦ | kava | kostanj • | lice 2 | lusk |
 nesmisel | nevron | pameten povdk. 3 | podoben² 1 | poreden 1 ...

málo² -- s

1. količinski pomen, z roditeljskim |izraža majhno količino kake trdne
 snovi| *dati komu malo kruha* □ ekspr. **betevice** □ ekspr. **betva** *betva
 moke* □ ekspr. **betvece** □ ekspr. **betvica** □ redk. **betvo** □ nar. **čink**¹
 □ ekspr. **drobtina** □ ekspr. **grizljaj** *grizljaj kruha* □ ekspr. **majceno**²
 □ ekspr. **majčkeno**¹ □ ekspr. **malce**¹ □ nar. **malček**² □ ekspr. **malenkost**
 □ nar. **maličko**¹ □ star. **malko**¹ □ ekspr. **miceno**¹ ...

2. količinski pomen, v zvezi s snovnim samostalnikom v roditeljskim |izraža majhno
 količino česa tekočega| *privoščiti si vsaj malo vina po kosilu*
 □ star. **kan**² □ ekspr. **kanček** □ ekspr. **kanec** □ ekspr. **kaplja** □ ekspr. **kapljica**
 □ star. **kolikaj** □ ekspr. **majceno**² □ ekspr. **majčkeno**¹ □ ekspr. **malce**¹
 □ nar. **malček**² □ ekspr. **malenkost** □ nar. **maličko**¹ □ star. **malko**¹
 □ ekspr. **miceno**¹ □ ekspr. **mickeno**¹ □ ekspr. **mičkeno**¹ □ ekspr. **naprstnik**
 □ ekspr. **požirek** □ ekspr. **solza** *kaniti v čaj solzo žganja* □ ekspr. **sraga**
nanesti na kožo sraga kolonjske □ **nekoliko**¹ ▸ ▸ protip. **veliko**¹

3. količinski pomen, v zvezi s pojmovnim samostalnikom v roditeljskim |izraža
 majhno mero nematerialne danosti| *Ostalo mu je le malo upanja*
 □ star. **bore**¹ □ ekspr. **drobec** □ ekspr. **drobtina** □ ekspr. **iskra** *Niti iskre
 razumevanja ni v njej* □ ekspr. **iskrica** □ ekspr. **iver**² *V tem je iver
 resnice* □ ekspr. **kanček** □ ekspr. **kanec** □ ekspr. **kaplja** □ ekspr. **kapljica**
 □ ekspr. **količkaj**¹ *S količkaj sreče boš ujel ribo* □ ekspr. **košček** *V tem je
 košček resnice ...*

2.6.2 Zvrstno-stilno in drugo označevanje sinonimov

Najbolj opazno vlogo pri pomenskem individualiziranju sinonimov znotraj sinonimnega niza imajo slovarske oznake: zvrstno-stilne, časovne, prenosniške in normativnostna oznaka. Temelj vrednotenja in označevanja v SSSJ je slovenski knjižni jezik. Pomenska individualnost sinonimov se izraža s slovarskimi oznakami, s katerimi je slovaropisno formalizirano opisano mesto sinonima s stališča razmerja do sistema slovenskega knjižnega jezika. Oznake v slovarju imajo vlogo vrednotenja posameznih sinonimov v okviru upoštevanja standardiziranosti in kulturnosti kot definicijskih lastnosti knjižnega jezika.⁵⁰ Sistem oznak v SSSJ upošteva aktualno slovenistično izročilo slovarskega označevanja (SSKJ, SP 2001), prilagojeno specifičnostim sodobnega slovarskega prikaza sinonimije.⁵¹

Tako kot v leksikologiji nasploh je v SSSJ temeljno razvrščanje leksikalnih enot na označene in neoznačene. Neoznačene so tiste leksikalne enote, ki so sestavina knjižnega jezika in v rabi ali v vsebini niso omejene na določeno socialno ali funkcijsko zvrst ali katero drugo objektivno omejitev (časovna označenost, normativnostna označenost) in ne vključujejo izražanja osebnega odnosa do poimenovane stvar-

⁵⁰ Knjižni jezik je s stališča potreb slovarskega označevanja v SSSJ definiran kot združevalni pojem, vključujoč pojem kulturnosti in standardiziranosti. Namreč, splošnemu pojmovanju namenjena doslej najbolj aktualna definicija slovenskega knjižnega jezika v *Slovenskem pravopisu* 2001 za slovaropisje ni zadostna z vsebovanimi določili: »najvišja in najbolj uzaveščena zvrst«, »vsenarodno sredstvo sporočanja«, »narodnozdrževalna in narodnopedstavna vloga«, »ima strogo (t. i. zborni) in manj strogo (knjižno pogovorno) zvrst« itd. (SP 125).

⁵¹ Sinonimni slovar, ki gradivno temelji na razlagalnem slovarju, je v sistemu zvrstno-stilnega označevanja odvisen od tamkajšnjega sistema, in to je veljalo tudi za SSSJ v njegovi odvisnosti od SSKJ. V slovenističnih razpravah so sicer prisotni številni prispevki s tega področja, toda večinoma brez povezave s slovaropisjem. Slovarska izkušnja poleg tega razkriva, da sistem zvrstno-stilnega označevanja lahko dejansko živi in je utemeljen samo znotraj razlagalnega slovarja. Teoretiziranje na tem področju, med drugim obsežno prikazano v dveh zbornikih simpozija *Obdobja* (*Obdobja* 2003 in *Obdobja* 2013), ostaja razmeroma daleč od slovaropisne prakse in se izkaže znotraj slovaropisja za nezadostno.

nosti (ekspresivnostna označenost). Oznake, ki nakazujejo neknjižne leksikalne enote (npr. nar. 'narečno', sleng. 'slengovsko'), se v skladu z gradivnim ozadjem SSKJ (SSKJ je gradivno ozadje za SSSJ) večinoma nanašajo na citatno rabo teh leksikalnih enot v sicer knjižnemu jeziku pripadajočih besedilih, in ne kot neposredno evidentirane leksikalne enote v narečju ali slengu.⁵² Vsi sinonimi imajo knjižni zapis in poknjiženo oblikoslovje, ne glede na to, kateri jezikovni zvrsti pripadajo.

2.6.2.1 Terminološke oznake

Terminološke oznake imenujejo dejavnostno ali predmetno področje, na katerem termin živi, npr. med. področje medicine, geol. področje geologije itd. V knjižni izdaji SSSJ so vse terminološke oznake navedene v seznamu okrajšav, kjer so ob oznakah izpisana polna poimenovanja področij, na katera se nanašajo oznake (npr. agr. = agronomija, kem. = kemija itd.).

Področne terminološke oznake se dopolnjujejo z dvojico funkcij-skozvrstnih oznak, nanašajočih se na razmerje med terminom in sinonimom, ki je uveljavljen zunaj strokovnega področja, v splošni rabi; to sta oznaki nestrok. in poljud. Oznako nestrok. 'nestrokovno' imajo leksikalne enote, ki jim terminologija ne priznava vrednosti nevtralnega strokovnega izraza, npr.: *nizki fižol* = nestrok. *grmičar*; kem. *alkalija* = nestrok. *lužnina*; bot. *migalica* = nestrok. *marijina trava*; stroj. *motorno olje* = nestrok. *olje*. Oznako poljud. 'poljudno' imajo sinonimi, ki so široko uveljavljeni v splošni rabi, strokovna raba pa danemu izrazu nasprotuje,

⁵² To, da ima npr. leksem *bendima* oznako nar. (sinonim pri *trgatev*), s stališča SSKJ in SSSJ pomeni, da je izraz prisoten v slovenskih knjižnih besedilih, sicer vzet iz narečja. Poudarjamo, da je to načelo pomembno za ustrezno razumevanje te vrste oznak bodisi v SSKJ bodisi v SSSJ in za ustrezno upoštevanje enovitosti koncepta, ki predvideva omejitev na knjižne vire. Pojasnilo o citatnosti neknjižnih leksikalnih enot v teh dveh slovarjih namreč odgovarja na vprašanje, zakaj so v teh dveh slovarjih navedene samo nekatere narečne (oziroma slengovske, pogovorne, neknjižne pogovorne) besede, nekaterih drugih pa ni. O možnosti širitve koncepta SSSJ s posebnim razdelkom za sprejemanje sinonimov iz neknjižnih zvrsti mimo knjižnega citiranja gl. v poglavju *Prihodnje dopolnjevanje in vsebinske širitve SSSJ* na str. 212.

npr.: med. *anestezija* = poljud. *omrtvičenost*; bot. *rumena griva* = poljud. *lisičji parkeljci* ipd.

Terminološka oznaka se lahko dopolnjuje z oznako žarg., ki kot socialnozvrstna oznaka omejuje termin na žargonsko, tj. neknjižno rabo, npr.: avt. *zračna blazina* = avt., žarg. *airbag*; lov. *čakališče* = lov., žarg. *štant* ipd.

2.6.2.2 Prenosniškozvrstne oznake

Nekateri sinonimi so značilno prisotni v govorjenju in v besedilih knjižnega izročila. Označeni so s prenosniškozvrstnimi oznakami pog. 'pogovorno', neknj. pog. 'neknjižno pogovorno' in knjiž.izroč. 'knjižnoizročilno'.

Z oznako pog. 'pogovorno' so označeni sinonimi, značilni za spontano, nepripravljeno nenarečno govorjenje. Vsebinsko se povezujejo s pojmovnostjo, značilno za običajno vsakodnevno pogovarjanje. Vključujejo lastnosti, ki so v skladu z naravo govora kot specifičnega prenosnika. Tipske značilnosti pogovornih sinonimov so: poenostavitve v glasovni/črkovni zgradbi (npr. *rezervoar* – pog. *rezervar*, *tapisom* – pog. *tapison*), poenobesedenje (*prestavna ročica* – pog. *prestava*), nenatančno upoštevanje besedotvornih zakonitosti (elektrotehniška šola – pog. *elektrotehnična šola*), neupoštevanje v zbornem jeziku določene pomenske distribucije (*rok* – pog. *čas*, *ritem* – pog. *tempo*, *število* – pog. *številka*, *cement* – pog. *beton*), ohlapnejše upoštevanje normiranosti (*zgoraj* – pog. *gor*).

Oznaka neknj. pog. 'neknjižno pogovorno' se v skladu s slovenističnim slovarskim izročilom nanaša na ožjo skupino sinonimov znotraj področja 'pogovorno', ki pripadajo neknjižni, nižji plasti govorjenega jezika. To so starejše izposojenke iz germanskih in romanskih jezikov, ki niso sestavina knjižnega jezika, npr.: *rezervoar* – neknj. pog. *tank*, *točiti* – neknj.pog. *tankati*, *trpežen* – neknj. pog. *štrapacen*, *trgovina* – neknj. pog. *štacuna*, *resa* – neknj. pog. *franža*, *razjeziti* – neknj. pog. *razkajfati* itd., in mlajše izposojenke, ki niso sestavina knjižnega jezika, npr. *videz* – neknj. pog. *imidž*. Med prenosniškozvrstne oznake je oznaka neknj. pog. uvrščena kot podtip pogovorne zvrsti, vezan na govor kot prenosnik.

Oznako knjiž.izroč. 'knjižnoizročilno' imajo sinonimi, katerih prenosnik so besedila knjižnega izročila, kjer ti sinonimi živijo v omejenem obsegu, v sodobnih knjižnih besedilih pa se redko pojavljajo. Prevladujoče kategorije sinonimov s to oznako so: besedotvorne variante (npr.

alabastrn – knjiž.iztoč. *alabastrski*, *alkoholni* – knjiž.izroč. *alkoholiški*, *bližina* – knjiž.izroč. *bližava*, *čutnica* – knjiž.izroč. *občutnica*), v splošni rabi neuveljavljene prevzete leksikalne enote (npr. *desetletje* – knjiž.izroč. *decenij*, *bratiti se* – knjiž.izroč. *fraternizirati*), v splošni rabi neuveljavljene podomačenke (*alarm* – knjiž.izroč. *poplah*, *anonimnež* – knjiž.izroč. *brezimenec*, *antologija* – knjiž.izroč. *cvetnik*, *definicija* – knjiž.izroč. *opredelba*, *deformacija* – knjiž.izroč. *skazitev*).

2.6.2.3 Socialnozvrstni oznaki

Socialnozvrstni oznaki v SSSJ sta nar. 'narečno' in sleng. 'slengovsko'. Sinonimi z oznako nar. 'narečno' so v rabi znotraj katerega od slovenskih narečnih leksikalnih sistemov in imajo v okviru knjižnega jezika značaj označenosti (npr. *trgatev* – nar. *bendima*, *narcisa* – nar. *jurjevka* ipd.). Prav tako imajo v knjižnem jeziku položaj označenih enot sinonimi iz slenga (npr. *razburiti se* – sleng. *popeniti*, *mučiti koga s čim* – sleng. *težiti komu s čim* ipd.).⁵³

2.6.2.4 Funkcijskozvrstne oznake

Med funkcijskozvrstne oznake, ki se navajajo v SSSJ, se uvrščajo vse terminološke oznake in z njimi povezani oznaki nestrok. in poljud., ki sta obravnavani pri terminoloških oznakah. Poleg tega je funkcijska zvrstnost v slovarju označena še z oznakami poslov.-uprav. 'poslovno-upravno', publ. 'publicistično', prakt.sp. 'praktičnosporazumevalno' in umetn. 'umetnostno'.

Oznako poslov.-uprav. imajo leksikalne enote, ki so značilna sestavina besedil s področja poslovanja in upravljanja (npr. *pravočasno* – poslov.-uprav. *do roka*, poslov.-uprav. *datumska stampiljka* – poslov.-uprav., žarg. *datirka*).

Sinonimi z oznako publ. so sestavina časopisnih in revialnih besedil in vsebujejo stilno označenost kot konstitutivno prvino publicističnega stila. S stališča zborne norme so lahko ustaljeni in konvencionalni odklon v vlogi značilnosti publicističnega stila. Vsebinsko vključujejo pojmovna področja, o katerih se zlasti piše v časopisih. Primeri: *prosvetni delavec* – publ. *šolnik*, *predpostavka* – publ. *domneva*, *ravnanje* – publ. *postopanje* ipd.

⁵³ K socialnozvrstnim oznakam sodi tudi oznaka žarg. 'žargonsko'. Obravnavana je pri terminoloških oznakah, ker se v SSSJ vedno pojavlja skupaj s terminološko oznako, ki nakazuje, kateremu strokovnemu področju pripada dani žargonizem.

Sinonimi z oznako prakt.sp. 'praktičnosporazumevalno' so značilni za sporočila, ki so namenjena sporazumevanju o praktičnih predmetnih vsebinah. Značilne kategorije tako označenih sinonimov so pobenobesedenja (npr. *jodova tinktura* – prakt.sp. *jod*, *hrastov les* – prakt. sp. *hrast*), izpusti (*bencinska črpalka* – prakt. sp. *črpalka*), ohlapno upoštevanje besedotvorne normiranosti (*ojačevalnik* – prakt.sp. *ojačevalec*).

2.6.2.5 Ekspresivnostne oznake

Z ekspresivnostnimi oznakami se na sistemski ravni opisuje konotativni pomen, tj. tisti del pomena danega sinonima, ki se nanaša na izražanje subjektivnega čustvenega odnosa do imenovane danosti.

Za razumevanje temeljne usmerjenosti ekspresije (pozitivni čustveni odnos – negativni čustveni odnos) večinoma zadošča razumevanje denotativnega pomena, zato se ekspresivnost na tej ravni večinoma natančneje ne določa, niti ni vselej določljiva; v skladu s tem je ekspresivnost v SSSJ najpogosteje izražena z oznako ekspr. Značilne kategorije za to oznako so manjšalnice (*balon* – ekspr. *balonček*, *tur* – ekspr. *turček*), poimenovanja osebe po eni sami lastnosti (*bojazljivec*, *bahač*, *škilavec* itd.) in metaforična poimenovanja (*obupati* – ekspr. *dvigniti roke nad čim*, *ostrmeti* – ekspr. *ostekleniti*, *hiter* – *bliskovit* ipd.).

V primerih sistemsko potrjene ožje usmerjene ekspresivnosti se navajajo nekatere natančnejše oznake: evfem. 'evfemistično', ljubk. 'ljubkovalno', slabš. 'slabšalno', šalj. 'šaljivo', vznes. 'vzneseno', iron. 'ironično', nizk. 'nizko' in vulg. 'vulgarno'.

Oznako evfem. 'evfemistično' imajo sinonimi, ki nadomeščajo najbolj neposredno poimenovanje določene danosti z namenom izogniti se neposrednemu izražanju negativne vsebine, npr.: *laž* – evfem. *neresnica*, *reven* – ekspr. *nebogati*, *lahkoživka* – evfem. *lahka ženska* ipd.

Z oznako ljubk. 'ljubkovalno' se opisuje konotativni pomen sinonimov, s katerimi se izraža naklonjeno, prisrčno razmerje do imenovanega, ki je navadno oseba, npr.: *dedi*, *dedek*, *mamika*, *hlaček*, *muček*, *zlatek* ipd.

Oznako otr. imajo sinonimi, ki so značilni za otroški govor.

Oznaka slabš. izraža, da dani sinonim vključuje odklonilno (podcenjevalno, zaničljivo, sovražno) razmerje do imenovane danosti, npr.:

ženska – slabš. *baba*, *fant* – slabš. *smrkavec*, *gledati* – slabš. *zijati*, *hoditi* – slabš. *krevsati*, *množica* – slabš. *drhal*.

Sinonimi, s katerimi se grobo izraža odpor do imenovane danosti, imajo oznako nizk. 'nizko'. To so pogosto izrazi, ki so v osnovnem pomenu nevtralni, vrednost 'nizko' dobijo v pomenski izpeljavi, npr.: *jesti* – nizk. *žreti*, *obraz* – nizk. *rilec*, *govoriti* – nizk. *gobcati* ipd.

Za sinonime, katerih konotativni pomen izhaja iz ocene, da so kot izrazno sredstvo nesposodni, prostaški, je v SSSJ uporabljena oznaka vulg. (npr. *blato* – vulg. *drek*, *ponesnažen* – vulg. *osran* ipd.). Ti sinonimi so večinoma enopomenski in povezani s tabuiziranimi vsebinami.

Časovni oznaki sta star. 'starinsko' in zastar. 'zastarelo'. Obe oznaki označujeta časovno odmaknjene sinonime, medsebojno pa se razlikujeta v razmerju do sodobne rabe in do pretekle splošne rabe. Oznaka star. pomeni, da je bil dani sinonim v preteklosti v splošni rabi in je še prisoten v sodobnih besedilih, vendar z označenostjo zaradi časovne odmaknjeno-
sti, npr.: *popolnoma* – star. *popolno*, *razlaganje* – star. *tolmačenje*, *razmehčati* – star. *razmečiti*. Oznaka zastar. imajo sinonimi, ki niso prisotni v sodobnih besedilih niti niso bili nikoli v splošni rabi, razen izjemoma kot citat z namerno označenostjo časovne odmaknjeno-
sti, npr.: *abeceda* – zastar. *abc*, *avtomat* – zastar. *samogib*, *begunec* – zastar. *pobeg* ipd.

2.6.2.6 Pogostostna oznaka

Pogostostna oznaka redk. je v SSSJ malokrat navedena; SSSJ namreč ne navaja sistematično frekvenčnih razmerij med sinonimi; oznaka redk. se tako navaja pri sinonimu, ki je glede pogostosti v izrazito podrejenem razmerju v primerjavi z dominantnim sinonimom, npr. *barvilo* – redk. *barvina*, *bedenje* – redk. *čutje*, *begunec* – redk. *bežec*.

2.6.2.7 Normativnostna oznaka

Normativnostna oznaka neustrez. 'neustrezno' označuje sinonime, ki so razmeroma pogosti v sodobni rabi, s stališča pomenske sistemskosti in ustaljenosti poimenovalnega sistema pa niso v skladu s knjižnim jezikom, npr.: *medtem ko* – neustrez. *dočim*, *biti sposoben česa* – neustrez. *biti v stanju česa*, *tvesti* – neustrezn. *tveziti* itd.

2.7 Pomenska podobnost glede na besednovrstno raznolikost

Zasnova SSSJ določa, da je pomenska podobnost kot merilo za ugotavljanje in opisovanje sinonimnih razmerij na enak način obvezujoča za vsa sinonimna razmerja, ne glede na denotativni pomen leksikalnih enot in ne glede na besednovrstno pripadnost. Toda svojskost kategorialnega pomena, izražena v različni besednovrstni kategoriziranosti sinonimov, se odraža tudi na področju ugotavljanja in slovarskega prikaza pomenske podobnosti.

2.7.1 Različna predstavnost pomenske podobnosti pri posameznih besednih vrstah

Pojem pomenske podobnosti je v zvezi z različnimi besednimi vrstami različno predstaven, kar je neposredno v povezavi z različno konstituiranim pomenom pri posameznih besednih vrstah. Dejstvo je utemeljeno v danosti, da se besedne vrste medsebojno razlikujejo kot znotrajjezikovna kategorizacija, ki pa odraža kategorizacijo zunajjezikovne predmetnosti (v najširšem smislu) v njeni raznolikosti (Taylor 2003). Za ponazorilo tega dejstva je mogoče vzeti primerjavo med predstavo pomenske podobnosti, ki se vzpostavlja pri samostalniški besedi, in predstavo pomenske podobnosti, kot se povezuje z glagolom. Različna predstavnost je razvidna iz objektivnega pomenskega opisa, ki se pri samostalniškem pomenu kaže drugače kot pri pomenu glagola. Samostalniški leksikalni pomen se nanaša na pojem materialne ali nematerialne predmetnosti; v pomenski podstavi povedi ima vlogo delovalnika ter v stavčni povedi vlogo osebkca ali predmeta. V skladu s tem je samostalniški pomen razmeroma neodvisen od sobesedila.⁵⁴ Zato se pri samostalniških pomenih z razmeroma večjo zanesljivostjo ugotavljajo leksikalne enote, ki potrjujejo podobnost na ravni uvrščevalne pomenske sestavine in nato še v dovoljšnji meri v razločevalnih pomenskih

⁵⁴ Navedena razlaga pojava, da se v sinonimiji odraža besednovrstna pomenska različnost, je poenostavljena in ima namen zgolj opozoriti, da je to bilo eno od področij pri SSSJ, kjer je slovaropisje moralo iskati praktično slovaropisno rešitev, ne da bi se lahko opiralo na predhodne ugotovitve ali izkušnje. Tematika tega vprašanja je sicer ena tistih, ki kliče po sistematični raziskavi.

sestavinah, s čimer je potrjena pomenska podobnost, zahtevana za sinonime. Tako je pri samostalniku načeloma več možnosti za objektivni obstoj sinonimov, ki v skladu z določenim slovarskim konceptom neproblematično ustrezajo merilu pomenske podobnosti in zamenljivosti v besedilu. Drugače je pri glagolskem pomenu, katerega bistvena pomenska sestavina so vezljivostna določila. Postopek ugotavljanja pomenske podobnosti in zamenljivosti je v tem primeru bolj zapleten in ugotovitve so manj zanesljive oz. so veljavne z omejitvami. Glagolska vezljivostna določila so pomembna sestavina glagolskega pomena, ki pomenski podobnosti in zamenljivosti postavlja svojstvene omejitve.

Prikaz sinonimije v slovarju mora upoštevati, da se vsebina pojma pomenska podobnost od ene besedne vrste do druge toliko razlikuje, da so v slovarskem prikazu potrebne ustrezne prilagoditve. Te vključujejo med drugim različno izkazovanje zamenljivosti med sinonimi, ki se za večjo verodostojnost slovarskega prikaza pri nekaterih besednih vrstah prikazuje z obsežnejšim navajanjem besedilnih ponazoril. To je zlasti potrebno pri glagolskih sinonimih zaradi različne leksikalne družljivosti v vezljivostnih določilih in pri pridevniku in prislovu zaradi različnih tipičnih jedrnih leksemov.

Besednovrstna svojskost sinonimije pri prislovu in pridevniku kot eksogenih leksemih je, da se sinonimna razmerja načeloma ugotavljajo na osnovi pomenske podobnosti ob istovrstnem jedrnem leksemu (pri pridevniku samostalniško jedro, pri prislovu glagolsko ali pridevniško jedro). Eksogeni leksem namreč nima lastne uvrščevalne pomenske sestavine, na osnovi katere bi se izhodiščno ugotavljala pomenska podobnost. Istovrstno sintagmatsko jedro funkcijsko nadomešča skupno uvrščevalno pomensko sestavino. To praktično pomeni, da se kot sintagmatsko jedro pojavlja povzetek več različnih tipičnih leksemov, torej določeni nabor leksemov, ob katerih se – ustrezajoč načelu zamenljivosti – pojavljajo sinonimni pridevniki oziroma prislovi.⁵⁵

⁵⁵ Svojskost ugotavljanja pomenske podobnosti pri pridevniku je razvidna iz primerjave med slovarskim sestavkom danega pridevnika oz. prislova v SSKJ in prikazom istega leksema v SSSJ. – Podrobneje je problematika prislovne sinonimije z obravnavanega stališča prikazana v Ahlin 2005.

Za ponazorilo besednovrstne svojskosti v ugotavljanju in slovarskem prikazu sinonimije v SSSJ je v nadaljevanju prikazana problematika v zvezi s povedkovnikom.

2.7.2 Povedkovniška sinonimija

2.7.2.1 Povedkovnik s stališča zasnovnih določil SSSJ⁵⁶

V SSSJ je povedkovnik prikazan kot besednovrstna kategorija, utemeljena v specifični skladenjski vlogi (imenska sestavina povedka, vključujočega pomožnik *biti*) in v svojskem leksikalnem pomenu, ki ga povedkovnik uresničuje kot sestavina zloženega glagola.⁵⁷ Pomenska primerjava, na osnovi katere je utemeljeno pojmovanje povedkovniške sinonimije, dejansko obstoji med zloženima glagoloma, ki izražata dani pomen z različnima povedkovnikoma: *biti nadarjen – biti talentiran*. Ker pa je denotativni pomen zloženega glagola (biti + povedkovnik) v celoti odvisen od povedkovniške sestavine, je v sinonimnem slovarju utemeljeno kot sinonime prikazovati izrazno različne povedkovnike, ki uresničujejo dani leksikalni pomen.

⁵⁶ Povedkovnik je za prikaz svojskosti sinonimije pri posameznih besednih vrstah med drugim izbran zato, ker je v SSSJ za slovenski jezik prvič slovarsko predstavljen kot samostojna besedna vrsta in je s tem slovaropisna novost, kar narekuje nekatera pojasnila v zvezi s tehniko slovarskega prikaza.

⁵⁷ Slovenistična literatura, v kateri se utemeljuje ali zavrača pojmovanje povedkovnika kot besedne vrste, je obsežna. S stališča ugotavljanja leksikalnopomenske samostojnosti pri tej skladenjski kategoriji je zlasti relevantna obravnava povedkovnika v Vidovič Muha 2013 in v Snoj 2010. V tukajšnjem okviru se obravnava problematike povedkovnika omejuje na pomenske svojskosti, ki morajo biti upoštrevane pri prikazu sinonimnih razmerij. – Terminologija glede povedkovnika je raznolika; »zloženi glagol« kot enota, v kateri se uresničuje povedkovnik, ustreza pojmovanju leksikalnega pomena kot neločljive povezave kategorialnega pomena in denotativnega pomena, povezave, kot jo uresničuje zveza pomožnika biti in povedkovnika kot imenskega dela zloženega glagola.

2.7.2.2 Konverzna tvorjenost kot tipološka značilnost povedkovnika

Povedkovnik je v slovenskem jeziku v veliki meri leksikaliziran kot konverzna izpeljava iz lastnostnega pridevnika (*Kako je ta fant prebrisan*),⁵⁸ iz prislova (*Mrzlo je*) ali kot metaforična konverzna izpeljava iz samostalnika (*Ta pa je lisjak*) ali iz samostalniške predložne zveze (*Popolno ma čez les je*). Posledica tega v SSSJ je, da je povedkovnik kot iztočnica pogosto homonim k pridevniški, samostalniški ali določeni predložno-zvezni iztočnici.

Ponazorilo (15): Homonimne iztočnice konveržno tvorjenih povedkovnikov

čúdež¹ -a m ver. |dogodek, ki se ne da razložiti z naravnimi zakoni|

verovati v čudeže □ star. čudo¹ □ knj.jizroč. mirakel

GLEJ ŠE čudo¹ 1

čúdež² povdk. ► čudežen² | čudežen² ◆

čudežen¹ -žna -o prid. ► nenavaden

čudežen² -žna -o povdk. ekspr. |izraža, da ima kaj nenavadne, izredne lastnosti| *Ta stroj je čudežen* □ ekspr. čudež² □ ekspr. čudo⁴

◆ ekspr. biti čudežen □ ekspr. delati čudeže

⁵⁸ V slovenistični literaturi se povedkovnik, izrazno prekriven z lastnostnim pridevnikom, običajno pojmuje kot »pridevnik v povedni rabi« in se navadno niti ne uvršča eksplicitno med povedkovnike; verjetno zato, ker imata oba enak nabor denotativnih pomenskih sestavin. Prikaz sinonimnih razmerij pa narekuje, da se kategorialna različnost med levoprilastkovnim pridevniškim pomenom (*prebrisan fant*) in povedkovniškim pomenom (*Kako je ta fant prebrisan*) dosledno upošteva, saj sta sinonimna niza pridevnika v levoprilastkovni vlogi in iz tega pridevnika izpeljanega povedkovnika pogosto različna. V SSSJ se sicer upošteva, da so vsi sinonimi v lastnostnem pridevniškem pomenu osnova za konveržno tvorjene homonimne povedkovnike, zato se ti ne navajajo eksplicitno; v sestavku lastnostnega pridevnika se eksplicitno dodajo samo preostali, neizpridevniški povedkovniki (zlasti izsamostalniški metaforični povedkovniki). Prim. npr. sestavek v SSSJ pri **prebrisan** -a -o prid.

čúdo¹ -a s

1. |nenavaden, izreden dogodek ali naključje| *Tedaj se je zgodilo čúdo, da so se oblaki razmaknili* □ ekspr. **čudež¹** □ ekspr. **čúdo prečudno**

2. |nenavadno, fantastično bitje ali stvar| *Ljudje so strmeli v čúdo iz železa in lesa* □ knj.izroč. **čudovišče**

GLEJ ŠE **čudež¹** | joj² 2, 3

čúdo² -- s, merni izraz ► veliko¹ | veliko²

čúdo³ prisl. ► zelo 2

čúdo⁴ povdk. ► čudežen²

jézen¹ -zna -o prid.

1. |ki je v stanju jeze| *pomiriti jezne ljudi* □ **razjezen** □ **razsrjen** □ star. **hudovoljen** □ ekspr. **jezav** □ ekspr. **nakurjen** □ ekspr. **penast** *Bil je ves penast* □ knj.izroč. **razgnevljen** □ ekspr. **razhuden** □ ekspr. **razkurjen**

□ zastar. **razljučen** □ nar. **štulast** □ knj.izroč. **zvoljen** □ **besen** ↗

2. |ki izraža, kaže jezo| *jezen obraz, pogled* □ star. **brezast** □ ekspr. **jezav** □ ekspr. **jezljiv** □ ekspr. **jeznorit** □ ekspr. **nasršen** □ knj.izroč. **ozvoljen**

□ star. **srp²** □ ekspr. **sršast** □ ekspr. **sršenast**

GLEJ ŠE silovit

jézen² -zna -o povdk. *na koga* |izraža, da ima kdo negativni, odklonilni odnos do koga| *Že dolgo je jezen name in se me izogiba* □ ekspr. **divji** □ pog. **hud²** □ star. **nejevoljen** □ star. **nevoljen**

□ knj.izroč. **ogorčen** □ star. **razpaljen** □ zastar. **skrnoben²** *komu Že dolgo ji je skrnoben*

◆ **biti jezen na koga** □ pog. držati se na koga □ ekspr. grdo gledati koga □ zastar. huditi se na koga □ pog. hudovati se na koga □ pog. jeziti se na koga □ ekspr. kuhati jezo na koga □ pog. ne govoriti s kom □ ekspr. ne pogledati koga □ zastar. rotiti se na koga □ zastar. zlobiti se na koga

mǎzlo¹ nač. prisl. |izraža, da dejanje, stanje, lastnost vzbuja,

povzroča občutek mraza| *Mrzlo piha* □ **hladno¹** □ ekspr. **ledeno¹** □ knj.izroč. **mrazljivo**

mǎzlo² povdk. ► mraz²

mráz¹ mráza m |stanje, pri katerem je razmeroma nizka temperatura| *Mráz je ponehal* □ ekspr. **mrazek** □ zastar. **mrzlina** □ zastar. **mrzlota** □ **suhomrazica** |mraz brez snega|

GLEJ ŠE drgetanje | mrzlica | premražen | slana | tečaj 2♦ | zadržanost 2

mráz² povdk. |izraža stanje, pri katerem je nizka temperatura|

Zunaj je bil hud mraz; Danes je zelo mraz □ **mrzlo²** □ knj.izroč. **hlad**

□ ekspr. **hladno²** □ ekspr. **ledeno²** □ ekspr. **mrazek** □ knj.izroč. **mržeče**

□ star. **zima**

révščina¹ -e ž

1. |stanje, za katero je značilno veliko pomanjkanje materialnih dobrin; stanje, za katero je značilno veliko pomanjkanje dobrine, imenovane v prilastku| *Upad trgovine je povečal revščino; spopadati se z duhovno revščino* □ beda □ pomanjkanje □ siromaščina □ siromaštvo □ ekspr. beraštvo □ star. edinščina □ pog. mizerija □ pog. mizernost □ ekspr. proletarstvo □ star. reva □ star. siromačija □ star. siročina □ zastar. siročstvo □ star. sirotina □ knj.izroč. uboščina □ knj.izroč. ubošstvo

2. ekspr. |revni ljudje kot celota| *V barake se je naselila mestna revščina* □ ekspr. beračija □ ekspr. siromaščina □ ekspr. siromaštvo

révščina² povdk. ▶ slab²

Povedkovniki v iztočnicah imajo besednovrstno oznako povdk. ('povedkovnik'; gl. ponazorilo zgoraj pri mráz²) ali povdk. zv. ('povedkovniška zveza'; gl. npr. v skrbéh povdk. zv.), kadar se v vlogi povedkovnika urešničuje zveza predloga in samostalnika. Povedkovniške iztočnice so v skladu z zasnovo SSSJ dominantne iztočnice (gl. zgoraj mraz povdk., jézen -zna -o povdk.) ali kazalčne iztočnice (gl. zgoraj npr. iztočnico mřzlo² povdk.).

V členu sinonimnega niza je povedkovnik lahko tudi frazeološka povedkovniška zveza (npr. *biti jezen na koga – grdo gledati koga*).

2.7.2.3 Slovarski prikaz povedkovnika v SSKJ in SP

V doslejšnjih slovarskih prikazih je bil povedkovnik različno obravnavan, vendar v vseh primerih tako, da ni eksplicitno razvidna njegova besednovrstna kategorialnost v povezavi s pripadajočim leksikalnim pomenom. Glede na to, da je pretežna večina povedkovnikov v slovenskem jeziku nastala s konveržno izpeljavo iz pridevnika, samostalnika ali prislova, se je slovarski prikaz v večji ali manjši meri omejeval na navajanje te povezave, ne da bi bila v polni meri izkazana povedkovniška kategorialnopomenska in celotna leksikalnopomenska samostojnost in svojskost. Prikaz sinonimnih razmerij v sinonimnem slovarju pa narekuje, da mora biti tudi povedkovnik prikazan s popolnim pomenskim opisom, v skladu z zasnovo zahtevo, da mora biti v sinonimnem razmerju razvidna pomenska podobnost.

V SSKJ je povedkovnik prikazan v okviru pomenskega opisa leksikalne enote, ki daje besedotvorno podstavo za konveržno izpeljavo

povedkovnika, večinoma s slovničnim kvalifikatorskim pojasnilom »v povedni rabi«. Npr. pri samostalniku **sramôta** -e ž v 2. pomenu:

2. nav. ekspr., v povedni rabi *kar ni v skladu s človeškim dostojanstvom, ponosom*: beg bi bil za nas prava sramota; sramota je biti tako len; sramota je, da niste dokončali tega dela / on je sramota za vso družino; tako ravnanje je kulturna sramota

V SP 2001 ima ok. 400 leksikalnih enot besednovrstno oznako povdk. 'povedkovnik',⁵⁹ vendar te niso celovito obravnavane s stališča povedkovniškega leksikalnega pomena; identificirane so zgolj na osnovi skladdenjske vloge, kot imenska sestavina povedka s pomožnikom *biti* in njegovimi zamenljivkami v tej vlogi (*ostati, postati* itd.) oz. kot sestavina zloženega glagola. Npr.:

čúdež² povdk. (û) poud. ~ je bilo, da je ostal živ |nenavadno|
fantástično² povdk. (á) poud. Na izletu je bilo ~ |izredno lepo, čudovito|
človeško² povdk. (é) ~ je biti žalosten

2.7.2.4 Ugotavljanje povedkovniškega sinonimnega razmerja za SSSJ

Izhodišče za ugotavljanje sinonimnega razmerja pri povedkovniku v SSSJ je povedkova skladdenjska struktura, znotraj katere je povedkovnik sestavina zloženega glagola. Po tipskem pomenu se v tem okviru ločujejo stanjski povedkovniki in lastnostnodoločitveni povedkovniki:

Stanjski povedkovnik, brezosebno: *Vročje je*. Zloženi glagol: *biti vroče*; = pomožnik *biti* + povedkovnik *vroče*, ki je v sinonimnem razmerju s povedkovniki: *vročina, pekel, peklensko* itd.

Lastnostnodoločitveni povedkovnik: *Sosed je prebrisan*. Zloženi glagol: *biti prebrisan*; = pomožnik *biti* + povedkovnik *prebrisan*, ki je v sinonimnem razmerju s povedkovniki *nabrisan, nasukan, navit, poln muh, previt, lisjak, maček, podlasica, sulec* itd.

⁵⁹ V različnih izdajah *Slovenskega pravopisa* (2001) to število nekoliko variira, vendar ob nespremenjenem pojmovanju povedkovnika kot besedne vrste.

2.7.2.5 Slovanske rešitve v SSSJ za prikaz povedkovnika

Prevladujočo konveržno tvorjenost povedkovnikov je bilo potrebno v SSSJ z ustreznimi slovaropisnimi rešitvami povezati z osnovnim določilom slovanske zasnove, da se sinonimna razmerja prikazujejo v slovarskem sestavku pri izbrani dominantni. Na tej osnovi prikaz povedkovnikov v SSSJ vključuje sklop medsebojno dopolnjujočih se slovanskih rešitev, ki ne glede na površinsko tehnično-oblikovno raznolikost enotno sledijo izhodišču, da je povedkovnik samostojna leksikalna enota z lastnim leksikalnim pomenom.

Tipi slovarskih rešitev v SSSJ, povezani s prikazom povedkovnikov
Stanjski povedkovnik kot dominantna iztočnica. V sinonimnem nizu so navedeni stanjskopovedkovniški sinonimi različnih tipov: izprislovni, izsamostalniški, frazeološki.

Ponazorilo (16): Stanjski povedkovnik kot dominantna iztočnica

dôbro⁴ povdk. |izraža, da so razmere, okoliščine precej zadovoljive|

Pri vas je sedaj dobro □ neknj. pog. **fajn**³ □ neknj. pog. **fejst**² □ pog. **fino**²

□ sleng. **kul**³ □ ekspr. **lepo**² □ pog. **v redu** □ knj.izroč. **zadovoljivo**

hudó³ povdk.

1. |izraža stanje, ki ga kdo doživlja kot neprijetno, težavno| *Hudo je, če nimaš nikogar* □ **težko**² □ star. **bog pomagaj** □ ekspr. **groza**³

□ ekspr. **grozno**³ □ ekspr. **grozota**³ □ ekspr. **huda** □ neknj. pog. **hudič**³

□ ekspr. **križ**² □ ekspr. **mučno**² □ ekspr. **muka**² □ zastar. **neznansko**

Neznansko je, če ti v stiski nihče ne pomaga □ ekspr. **obupno**²

□ ekspr. **pokora** *Pokora je poslušati njegovo petje* □ ekspr. **smrt**

□ ekspr. **strašno**³ □ knj.izroč. **težavno** □ ekspr. **tragično** □ ekspr. **usodno**²

□ pog. **vrag** □ neknj. pog. **zafknjeno** □ nizk. **zajebano** □ neknj. pog. **zaribano**

□ ekspr. **zlodej**

2. komu |izraža, da kdo doživlja bolečino, prizadetost, obžalovanje| *Ob slovesu mu je bilo hudo* □ **težko**² □ ekspr. **mračno**² *Mračno mu je pri duši*

◆ **hudo postati komu** □ star. inako se storiti komu □ ekspr. **milo se storiti komu** □ knj.izroč. **stežiti se komu**

Lastnostni povedkovnik kot dominantna iztočnica. V sinonimnem nizu so navedeni sinonimni povedkovniški leksemi. Spodnje ponazorilo kaže, kako se v slovarju drugi za drugim vrstita slovarski sestavek za lastnostni pridevnik in slovarski sestavek za homonimni povedkovnik.

Ponazorilo (17): Lastnostni povedkovnik kot dominantna iztočnica

- slàb¹** slàba -o prid. |ki zaželene lastnosti, kakovosti nima v zadostni meri| *čevlji iz slabega usnja* □ **nekvaliteten** □ ekspr. **črviv** *črviv čas* □ star. **črvojed** *črvojedna literatura* □ ekspr. **grd** *grdo vreme* □ ekspr. **grozen** *grozna cesta* □ ekspr. **katastrofalen** □ slabš. **kilav** *kilava jabolka* □ ekspr. **klavrn** *klavrn položaj* □ ekspr. **kriminalen** □ ekspr. **krnjav** □ neknoj. pog. **mizeren** □ ekspr. **nebogljen** *nebogljen prevod* □ ekspr. **nečloveški** *nečloveške razmere* □ evfem. **nedober** □ evfem. **nelep** □ ekspr. **nemogoč¹** *voziti po nemogočih cestah ...*
- slàb²** slàba -o povdk. |izraža, da kaj glede na kak kriterij, normo, zahtevo ne ustreza, ne zadovoljuje| *Njeno znanje angleščine je slabo* □ **podpovprečen** □ ekspr. **na psu** □ publ. **pod nivojem** □ ekspr. **pod psom** □ publ. **pod ravnijo** □ ekspr. **revščina²** □ ekspr. **skop²** □ ekspr. **šepav** □ ekspr. **šibek** □ pog. **žalost²** *Ta izdelek je prava žalost* □ ekspr. **žalosten** □ ekspr. **žaltav** ■ protip. **dober²**

Pri povedkovniških sestavkih stanjskega povedkovnika in lastnostnodoločitenega povedkovnika je razlaga sinonimnega niza povedkovniška ('izraža, da ...'), sinonimi so izvorno različni konveržno tvorjeni povedkovniki (npr. pri povedkovniku *slab* izpridevniški *šepav*, *šepast*, povedkovniška predložna zveza *pod nivojem*, *pod ravnijo*, izsamostalniški *revščina*, *žalost*), ki so v SSSJ v iztočničnem delu izkazani kot povedkovniške iztočnice (homonimno, npr. poleg samostalniške iztočnice **révščina** -e ž tudi povedkovniška iztočnica **révščina** povdk., poleg pridevnika *šepav* tudi povedkovnik *šepav* itd., gl. še ponazorilo 15).

Če je povedkovniška dominantna iztočnica izlastnostnoprivevniški povedkovnik, je povedkovnik homonim, ki praviloma sledi pridevniškemu dominantnemu sestavku (gl. v ponazorilo (17) zaporedje lastnostnega pridevnika *slab* in homonimnega konveržno tvorjenega povedkovnika).

Iz navedenih ponazoril je razvidno, da se povedkovnik, konveržno tvorjen iz lastnostnega pridevnika, v SSSJ obravnava kot samostojni leksem, kadar ustreza pogojem, da je dominantna z lastnim dominantnim slovarskim sestavkom. Zaradi različnega kategorialnega pomena ima po-

vedkovnik navadno drugi sinonimni niz, ki je različen od sinonimnega niza pri podstavnem lastnostnem pridevniku. Različnost sinonimnih nizov dodatno utemeljuje samostojni prikaz obeh homonimnih leksemov.⁶⁰

2.7.2.6 Povedkovnik pri metaforičnem prisojanju lastnosti

Sinonimni niz iz metaforičnih lastnostnodoločitvenih povedkovnikov je v nekaterih primerih lahko prikazan pri dominantnem lastnostnem pridevniku na koncu pomenske enote v posebnem razdelku z naslovom **POVEDKOVNIK**.⁶¹

Ponazorilo (18): Metaforični lastnostni povedkovniki v sestavku dominantnega lastnostnega pridevnika

prebrisan -a -o prid. |ki zna z iznajdljivostjo, bistrostjo, spretnim prikrivanjem doseči svoj namen; ki vsebuje, izraža to sposobnost| *Prebrisan trgovec z lahkoto proda tudi slabše blago; imeti prebrisan izraz na obrazu* □ **zvijačen** □ **zvit** □ ekspr. **lisjaški** □ knj.izroč. **lovak** □ ekspr. **nabrit** □ pog. **prefrigan** □ ekspr. **prekanjen** □ zastar. **prepekan** □ ekspr. **prepreden** □ ekspr. **pretkan** □ knj.izroč. **prevejan** □ knj.izroč. **rafiniran** *rafiniran politik* □ star. **ukanljiv** □ ekspr. **zvitorep** □ **premeten** |ki s prebrisanostjo preseneča, vara|

◆ **biti prebrisan** □ ekspr. imeti jih za ušesi

POVEDKOVNIK 1. nabrisan, nasukan, navit, poln muh, presukan, previt, prežgan, zbrisan, zrel kot jagoda, zrel kot tepka, zvit kot kozji rog, zvit kot ovnov rog, z vsemi mavžami namazan, z vsemi žavbami namazan, vseh muh poln **2.** buča, kalin, lisica², lisjaček, lisjak, maček, podlasica, ptič, ptiček, sulec, stari maček, tič, tiček, tičko **3.** prebrisanec, prebrisana glava, prefriganec, prekanjenec, prepredenec, presukanec, pretkanec, prevejanec, zvitež, zvitorepec **4.** od hudiča, od zlodeja, od zlomka

⁶⁰ S stališča prekrivnosti v naboru denotativnih pomenskih sestavin (pri podstavnem lastnostnem pridevniku in konveržno tvorjenem povedkovniku) se zdi te vrste rešitev površno gledano zares formalizem, ob upoštevanju kategorialne svojskosti povedkovnika v primerjavi s pridevnikom v levoprilastkovni vlogi pa hitro postane pomenska razlika povsem razvidna. V doslejšnjih slovenističnih obravnavah ta različnost ni bila v dovoljšnji meri upoštevana, v širšem jezikoslovju pa je to področje z različnih vidikov od nekdanj deležno posebne pozornosti.

⁶¹ V spletni objavi SSSJ je povedkovniška kategorialnost v pomenu prisojanja lastnosti v pridevniških sestavkih izražena eksplicitno s formulacijo: **SINONIM ZA PRISOJANJE LASTNOSTI**.

Pri tem tipu slovarske rešitve je treba poudariti že navedeno dejstvo, da so vsi lastnostni pridevniki potencialno izhodišče za konverzne lastnostnodoločitvene povedkovnike. To pomeni, da se za vse leksikalne enote, ki so navedene kot sinonimi npr. pri lastnostnem pomenu pridevnika **prebrisan** -a -o prid. 'ki zna z iznajdljivostjo, bistrostjo, spretnim prikrivanjem doseči svoj namen', lahko v ubeseditvah pojavijo homonimne povedkovniške leksikalne enote. Sklicujoč se na ta avtomatizem se ti povedkovniki v SSSJ ne navajajo eksplicitno.

Ponazorilo (19): Primerjava lastnostnega pridevnika in homonimnega lastnostnodoločitvenega povedkovnika na ravni slovarske razlage

prebrisan -a -o prid.

LASTNOSTNI PRIDEVNIK (*prebrisan* *trgovec*): 'ki zna z iznajdljivostjo, bistrostjo, spretnim prikrivanjem doseči svoj namen'

prebrisan -a -o povdk.

LASTNOSTNODOLOČITVENI Povedkovnik (*Trgovec* je *prebrisan*): 'izraža, da v osebkú imenovana oseba⁶² zna z iznajdljivostjo, bistrostjo doseči svoj namen'

Drugače velja za sinonimne povedkovnike, ki niso izrazno prekrivni s sinonimi v nizu lastnostnega pridevnika. To so bodisi konverzno tvorjeni izpridevniški povedkovniki iz drugih pridevnikov (npr. povedkovniki *nabrisan*, *nasukan*, *navit*, ki nimajo pridevniškega izhodišča v pridevniškem nizu pri *prebrisan*) bodisi nepridevniški povedkovniki, konverzno tvorjeni iz samostalnika, predložne zveze ali frazeologizirane besedne zveze. Te sinonime je potrebno eksplicitno navesti. V ta namen je pri pridevniški dominanti dodan razdelek, v knjižni izdaji eksplicitno naslovljen Povedkovnik. Tako so v pridevniškem sestavku pri **prebrisan** -a -o prid. v tem razdelku navedeni: *zvit kot kozji rog*, *z vsemi žavbami namazan*, *vseh muh poln* itd.; *buča*, *kalin*, *lisica* itd.; *prebrisanec*, *prebrisana glava*, *prefriganec* itd.; *od hudiča*, *od zlodeja*, *od zlomka* itd. Vsi ti leksemi (oz. njihove sestavine v primeru večbesedosti) so navedeni kot samostojne iztočnice s prvotno, nemetaforizirano besednovrstno kategorialnostjo (npr. *kalin* kot **kalín** -a m, *buča* kot **búča** -e ž

⁶² V SSSJ se ta del razlage nadomešča s poljudnejšim »kdo«.

itd.). Konverzna tvorjenost iz podstavne leksikalne enote v metaforični povedkovnik je v teh primerih eksplicirana tako, da so v slovarskem sestavku navedeni v razdelku, razločno naslovljenem Povedkovnik.⁶³ Ta tip prikaza povedkovniške sinonimije je bil izbran kot najbolj primeren zlasti za navajanje izsamostalniških metaforičnih povedkovnikov v pomenu prisojanja lastnosti (*Sosed je lisjak*), za katero obstoji nevtralni (in zato v SSSJ dominantni) izpridevniški lastnostnodoločitevni povedkovnik (*Sosed je prebrisan*).

V slovarskih sestavkih s tem tipom prikaza metaforičnega povedkovnika je redakcija po potrebi dopolnjena s prikazom zamenljivosti na ravni zloženega glagola, npr: besednozvezni dominantni *biti prebrisan* sledi frazeološki glagolski sinonim *imeti jih za ušesi*.

2.7.2.7 Pomenska podobnost na ravni zloženega glagola

V nekaterih primerih je potrebno v SSSJ poleg povedkovniških sinonimov prikazati sinonime v pomenu (celotnega) zloženega glagola. Primer: Pri povedkovniški dominantni *jézen -zna -o na koga* je poleg povedkovniških sinonimov (*hud na koga / razpaljen na koga / divji na koga / nevoljen na koga / razpaljen na koga / skrnoben komu* itd.) treba prikazati sinonime k pomenu celotnega zloženega glagola *biti jezen na koga*: *hudovati se na koga / grdo gledati koga / kuhati jezo na koga*. Za te primere se posebej izpostavi dominantni zloženi glagol vključno z izkazano vezljivostjo (*biti jezen na koga*), ki se v slovarskem sestavku iz tehničnih razlogov navede kot besednozvezna dominantna (prim. razdelek *Netipične besednozvezne dominante* v poglavju *Slovaropisna strukturiranost leksikalne sinonimije v SSSJ* na str. 189). Tako postavljeni besednozvezni dominantni sledijo glagolski sinonimi.

⁶³ Skupina te vrste dodanih povedkovnikov je lahko organizirana v oštevilčene podskupine, v primeru pri *prebrisan* npr. v štiri skupine, imenovane »snopi«, in sicer glede na določene razlike med njimi, v tem primeru glede na razlike v skladenjski strukturi.

Ponazorilo (20): Sinonimi k zloženemu glagolu

jézen² -zna -o povdk. *na koga* |izraža, da ima kdo negativni, odklonilni odnos do koga| *Že dolgo je jezen name in se me izogiba* □ ekspr. **divji** □ pog. **hud**² □ star. **nejevoljen** □ star. **nevoljen** □ knj.izroč. **ogorčen** □ star. **razpaljen** □ zastar. **skrnoben**² *komu Že dolgo ji je skrnoben*

◆ **biti jezen na koga** □ pog. držati se na koga □ ekspr. grdo gledati koga □ zastar. huditi se na koga □ pog. hudovati se na koga □ pog. jeziti se na koga □ ekspr. kuhati jezo na koga □ pog. ne govoriti s kom □ ekspr. ne pogledati koga □ zastar. rotiti se na koga □ zastar. zlobiti se na koga

2.8 O besedotvornih povezavah med leksikalnimi enotami v SSSJ

Pomenska podobnost se v SSSJ ugotavlja in slovarsko opisuje za vsako leksikalno enoto posebej brez ozira na morebitno njihovo medsebojno povezanost v besedotvorni podstavi, ki jo pogosto spremlja vzporednost sinonimnih nizov. Primer: Pridevniška dominantna *domišljav* ima sinonime *nadut*, *ošaben*, *prevzetan*, *napihnjen* itd. Izpeljani prislov *domišljavo* ima (poleg še drugih sinonimov) temu vzporedne sinonime *naduto*, *ošabno*, *prevzetno*, *napihnjeno* itd., prav tako so pri izpeljanem samostalniku *domišljavost* ugotovljeni sinonimi *nadutost*, *ošabnost*, *prevzetnost*, *napihnjenost* itd. Vsak od teh nizov je prikazan samostojno,⁶⁴ brez kakršnega koli sklicevanjskega upoštevanja vzporednosti nekaterih členov niza zaradi skupne besedotvorne podstave (npr. *nadut* – *naduto* – *nadutost*). Te vrste slovarska rešitev sledi zasnovnemu določilu SSSJ, da se vsaka leksikalna enota v prikazu ugotovljenega sinonimnega razmerja upošteva kot samostojna jezikovnopomenska danost.

⁶⁴ Včasih se navajanje niza pri izpeljanki opusti, če gre za popolno vzporednost z nizom pri podstavni dominantni, zlasti, če tvorjeni sinonimi niso pogosto v rabi.

2.9 Meje mogočega pri ugotavljanju sinonimnih razmerij za SSSJ

Iz doslejšnjega prikaza je razvidno, da je postopek ugotavljanja sinonimnih razmerij težil k objektivnosti in enotnosti pri obravnavi gradiva tako, da je kot obvezne predvideval tri ravni medsebojnega primerjanja leksikalnih enot: 1. primerjanje kategorialnega pomena (besednovrstna kategorizacija), 2. primerjanje denotativnega pomena (slovarske razlage) in 3. preverjanje zamenljivosti v relevantnem stavčnem vzorcu (ponazarjalno gradivo v SSKJ, korpusno gradivo). Zamišljeni postopek se je moral v praksi prilagajati okoliščinam, ki so pogosto bile ovira, da bi rezultat postopka sam po sebi ustrezal načrtovanemu cilju. Od urednikove individualne iznajdljivosti je bilo odvisno, v kolikšni meri in koliko učinkovito je uspel te okoliščine premoščati in pomanjkljiva, nezadostna leksikografska orodja nadomeščati z lastno inventivnostjo in jezikovnim čutom.

Citat iz zapisnika enega od strokovnih sestankov med pripravljanjem SSSJ (93. seštevnik 15. 6. 2004) nazorno povzema težave, ki jih je bilo treba premoščati pri ugotavljanju sinonimije, v navedenem primeru sinonimije ozirnih prislovov in načinovnih prislovov:

Ponovno se je potrdilo, da je v gradivu, ki je na voljo, težko ločiti primere, v katerih nastopa dana dominantna kot ozirni prislov, od tistih, v katerih nastopa kot načinovni prislov. Kategorija ozirnih prislovov je težje določljiva že zaradi razpršenosti pomenskih prvin podstavnih besed, s katerimi stopa tak prislov v razmerje, dodatno oviro pri njihovem določanju za potrebe sinonimnega slovarja pa predstavlja še pomanjkljivo gradivo in pomanjkljiva obdelava te vrste prislovov v dosedanjih priročnikih ter večkrat tudi nezadostna pomenska razčlenitev podstavne besede, iz katere je tvoren prislov (prim. *drama* – *dramski*, *dramatika* – *dramatski*). Prislovi *dramsko*, *dramatsko*, *dramatično* v korpusu *Nova beseda*⁶⁵ v glavnem nastopajo v premalo povednih sobesedilih – za ugotavljanje leksikalnega pomena v teh primerih je namreč potrebno dovolj obsežno

⁶⁵ Leta 2004, ko se je intenzivno obravnavala prislovna problematika, je bilo pri pripravi SSSJ na voljo samo korpusno gradivo *Nove besede*.

in povedno sobesedilo; primeri v gradivu v nasprotju s to potrebo izkazujejo bodisi enkratno bodisi neustrezno (pomensko napačno) rabo teh prislovov.

Pri navajanju redakcijskih težav je ponovne omembe vredno, da je bilo za pripravo SSSJ s stališča slovarskega prikaza potrebno posodobiti besednovrstno kategorizacijo slovenskega jezika, in to na najbolj osnovni ravni. O tem priča citat iz zapisnika 100. sestanka 12. 10. 2004:

Ugotovljeno je, da sta tako SSKJ kot SP omejena pri prikazu in izboru členkov; prvi jih ne navaja samostojno, ampak pri prislovih, drugi jih prikazuje sicer samostojno, vendar je nezanesljiv v besednovrstnem označevanju, izboru in prikazu (v SP je še vedno marsikatera členkovna zveza navedena pri prislovu); pomanjkljiva je v SP tudi obravnava členkovnih zvez, ki so – podobno kot prislovne zveze – prikazane v zelo omejenem številu. Tako kot pri prislovih je potrebna pri členkih in členkovnih zvezah za sestavke v SSSJ lastna, nova presoja, pri čemer ima pomembno vlogo merilo zamenljivosti v vzorčnem sobesedilu. Prav tako je na novo treba razmejiti členke in medmete.

2.10 Rezultat leksikografskih postopkov ugotavljanja medleksemskih razmerij pri SSSJ

V gornjem poglavju so bili prikazani posamezni koraki v postopku ugotavljanja sinonimov za SSSJ. Čeprav so bile nakazane tudi povezave med temi koraki in potrebno kombiniranje različnih podatkovnih tipov, kar šele omogoča celoviti pregled nad sinonimijo v zvezi z dano leksikalno enoto, je opisno nemogoče povsem uprizoriti celotni potek dogajanja od abstrahiranja podatkov iz SSKJ mimo preverjanja v besedilnem gradivu do potrditve sinonimov za SSSJ. Morda si je to celovitost še najlažje predstavljati tako, da se z enim pogledom primerjalno zajame določeni slovarski sestavek v SSKJ kot gradivno izhodišče in na tem izhodišču utemeljeni rezultat leksikografskih postopkov pri SSSJ, tj. z njim povezane slovarske sestavke v SSSJ. S tem namenom je v spodnjem ponazorilu naveden naključno izbrani se-

stavke iz SSKJ (prislov *zdaj*), ki mu sledijo slovarski sestavki iz SSSJ, kot jih je narekovalo gradivo za sinonimijo, abstrahirano iz sestavka v SSKJ: sestavek prislovne dominante *zdaj* kot osrednji in dodatni sestavki prislovnih dominant *takoj*, *kmalu*, *tokrat*, *pravkar* ter neprislovnih dominant *torej* (členek), *zdaj ko* (veznik) in *zdaj – zdaj* (dvodelna vezniška zveza).

Ponazorilo (21): Primerjava slovarskega sestavka *zdaj* v SSKJ in sestavkov v SSSJ, v katerih je prikazana sinonimija, povezana s homonimi *zdaj*

SSKJ

zdàj prisl. (a)

1. *izraža, da se dejanje zgodi v tem času, v tem trenutku:* zdaj si ti na vrsti; ura je zdaj točno deset; zdaj nimam časa, pridi pozneje; prav zdaj govorijo o tebi / zdaj je vsega konec; zdaj je priložnost, da te seznanim z njo / do zdaj ni imel težav z zdravjem *dozdaj*; od zdaj bo ona skrbela za to *odzdaj* / ne obotavljaj se zdaj, ko imaš tako priložnost; za zdaj bi bilo to dovolj *zazdaj*

// *izraža, da se bo dejanje zgodilo v najbližji, neposredni prihodnosti:* zdaj, na večer se bodo pripeljali; zdaj, ta hip pride oče domov; takoj zdaj pojdi k zdravniku / elipt.: zdaj pa na delo; zdaj, otroci, pa vsi spat

// *izraža, da se je dejanje zgodilo v najbližji, neposredni preteklosti:* zdaj je bil tu; zdaj, ta trenutek mi je sporočil; prav zdaj sem se spomnil

2. *izraža, da se dejanje godi v sedanjem, današnjem času:* zdaj sem tu že popolnoma domač; ta ulica se zdaj imenuje drugače; za to bolezen imamo zdaj učinkovita zdravila; še zdaj mi je žal, da ni vztrajal; zdaj je jasno, da tako ne bo šlo; zdaj šele vem, kaj sem izgubil / vrnil se je z daljšega potovanja, zdaj je spet doma / prej so pomagali nam, zdaj pa drugim

3. *izraža, da se bo dejanje zgodilo v prihodnosti:* zdaj nanj ne bo treba več čakati; zdaj boste videli, kaj bo / prvenstvo bo zdaj že drugič v naši državi *tokrat*

4. *izraža, da se je dejanje zgodilo v preteklosti:* zaslutil je nevarnost, toda zdaj ni bilo več časa za umik / zdaj so ga že poznali

5. *izraža istočasnost dejanja:* povedala sta drug drugemu, kje delata zdaj / zdaj, ko nista bila več toliko časa skupaj, sta se nekoliko odtujila

6. *z oslabljenim pomenom poudarja zahtevo:* zdaj boš delal tako, kot ti bom pokazal; vstani, zdaj že ne boš spal / zdaj dobro poslušaj; zdaj pa povej, kod si hodil tako dolgo / elipt. pridni ste bili, zdaj pa hitro domov

// *v vprašalnih stavkih izraža negotovost, nejevoljo:* naš načrt se ni posrečil. Kaj bomo napravili zdaj; avtobus mi je ušel. Kako bom pa zdaj prišel domov; kdo naj zdaj še komu verjame / elipt. ostala je rez vsega. Kaj pa zdaj

7. *eksp. izraža nasprotje s prej povedanim:* tako mislim jaz, vi naredite zdaj, kakor hočete / si zdaj pomirjen; še zdaj ne verjameš / zdaj je pa že čas, da začnete

// *v vezniški rabi, navadno okrepljen za izražanje*

a) *opozoritve na prehod k drugi misli*: in zdaj dovolite, da vam predstavim gosta / zdaj pa še vprašanje. Ali znate vsi plavati

b) *nasprotja s pričakovanim*: tako sem slišal, zdaj pa ne vem, če bodo res prišli / in zdaj se še najdejo ljudje, ki to zagovarjajo

8. navadno v zvezi **zdaj — zdaj** izraža zapovrstnost pri menjavanju, izmenjavanju: zdaj se smeje, zdaj vzdihuje; pesem je bila zdaj žalostna, zdaj vesela; pogledovala je zdaj enega, zdaj drugega; ogledoval si je stavbo zdaj s te, zdaj z druge strani; hodil je zdaj sem, zdaj tja / zdaj gre pot dol, zdaj gor, zdaj se izgubi v goščavi; ekspr. srce ti bosta navdajala zdaj up, zdaj obup

9. ekspr., v zvezi **zdaj zdaj** izraža, da se bo dejanje zgodilo v najbližji prihodnosti: pridna bodita, zdaj zdaj bomo doma; videti je bilo, da se ji bodo zdaj zdaj ulile solze; zdelo se ji je, da se bo zdaj zdaj zgrudila

10. v vezniški rabi, v časovnih odvisnih stavkih, v zvezi **zdaj ko** za izražanje, da se dejanje odvisnega stavka zgodi pred dejanjem v nadrednem stavku: zdaj ko je lepo vreme, lahko gremo na izlet; zdaj ko smo dobili denar, bomo poravnali dolgove; zdaj ko vemo, kje stanuje, ga bomo obiskali

11. v medmetni rabi izraža hip, trenutek, v katerem naj se kako dejanje začne, zgodi: dvignite, zdaj / pozor, pripravljeni, zdaj

• ekspr. zdaj te imam pa čez in čez dovolj naveličan sem te, odveč si mi;

pog. zdaj pa imaš, ko si tako nestrpen izraža nezadovoljstvo, privoščljivost;

ekspr. zdaj ali nikoli zdaj je edina, zadnja priložnost, da se to stori;

ekspr. mislil je že, da bo postal vodja, zdaj pa nič izraža nejevoljno sprjaznjenje s čim;

star. popotnik se ozre zdaj (in) zdaj okrog sebe kdaj pa kdaj, včasih;

sam.: nenehno trajajoči zdaj; čas je sestavljen iz samih zdajev;

prim. zazdaj

SSSJ

Prislovne dominante

zdaj² čas. prisl. zaim.

1. |izraža, da se kaj (z)godi, obstaja v trenutku govorenja ali takoj po njem| *Zdaj ne utegnem, pridi pozneje; Zdaj bomo gledali film*

□ **sedaj¹** □ **trenutno** □ pog. **momentalno** □ knj.izroč. **sedajle** □ star. **ta čas**

□ ekspr. **ta hip** □ star. **ta mah** □ nek. pog. **ta moment** □ ekspr. **ta trenutek**

□ ekspr. **v tem hipu** □ pog. **v tem momentu** □ ekspr. **v tem trenutku**

□ ekspr. **zdajci** □ zastar. **zdajkar** □ ekspr. **zdajle**

2. |izraža, da se kaj (z)godi, obstaja v istem času kot določeno

drugo dejanje| *Povedal ji je, kje zdaj stanuje* □ **sedaj¹** □ pog. **momentalno**

□ knj.izroč. **sedajle** □ ekspr. **trenutno** □ ekspr. **zdajle**

3. |izraža, da se kaj (z)godi, obstaja v sedanjem, današnjem času|

Mnogi kmečki običaji so zdaj že pozabljeni □ **sedaj¹** □ knj.izroč. **danda-**

našnji¹ □ ekspr. **dandanes** □ ekspr. **danes** □ star. **danes ta dan** □ star. **ta čas**

GLEJ ŠE kmalu¹ |pravkar | takoj 1 | tokrat

kmálu¹ čas. prisl. |izraža, da se kaj zgodi v času, ki je glede na oddaljenost od določene časovne točke kratek| *Odločno se je lotil dela, vendar se je kmalu utrudil; Kmalu se lahko vrne* □ **brž** □ **hitro** □ **v kratkem** □ ekspr. **mimogrede** □ ekspr. **naglo** □ ekspr. **prav kmalu** □ pog. **prec** □ pog. **precej²** □ star. **sedaj sedaj** *Sedaj sedaj bo tukaj* □ star. **skoraj¹** □ star. **skoraj skoraj** □ ekspr. **slej ko prej** □ ekspr. **ta hip** □ ekspr. **takoj** □ ekspr. **ta trenutek** □ ekspr. **urno** □ ekspr. **vsak čas** □ ekspr. **vsak hip** *Vsak hip lahko pride moj avtobus* □ ekspr. **vsak trenutek** □ ekspr. **zdaj** □ ekspr. **zdaj zdaj**

takój prisl.

1. čas. prisl. |izraža, da se kaj zgodi brez odlašanja| *Takoj se je lotil dela; Takoj bo prišel* □ **brž zdaj** □ **takoj zdaj** □ **brez obotavljanja** □ **brez odlaganja** □ **brez odlašanja** □ **brez odloga** □ **brez zavlačevanja** □ **brž** □ **hipoma** □ **hitro** □ **nemudoma** □ ekspr. **brez obiranja** □ zastar. **brez obotave** □ knj.izroč. **brez okolišenja** □ zastar. **brez pomude** □ nar. **grede** □ nar. **gredoč** □ nar. **kój¹** □ knj.izroč. **mahoma** □ ekspr. **naglo** □ neknj. pog. **na licu mesta ukrepati na licu mesta** □ knj.izroč. **namah namah razumeti položaj** □ ekspr. **na mig** *Na mig je bilo vse jasno* □ ekspr. **na migljaj** □ star. **nemudno** □ star. **neutegoma** □ ekspr. **od danes na jutri** □ knj.izroč. **prav sedajle** □ ekspr. **prav zdaj** □ pog. **prec** □ pog. **precej²** □ pog. **precej zdaj** □ ekspr. **precej zdajle** □ ekspr. **pri priči** □ ekspr. **pri tej priči** □ star. **ročno¹** □ star. **s tem potom** *S tem potom oditi* □ ekspr. **takojci** □ ekspr. **takoj zdajle** □ nar. **tiktak²** □ ekspr. **urno** *No, zdaj pa urno spat* □ nar. **valje** □ zastar. **včas** *Včas spoznati resnico* □ nar. **včasí** □ ekspr. **v hipu** □ pog. **v momentu** □ ekspr. **v trenutku** *V trenutku se vrnem* □ ekspr. **v trenutnem preblisku** □ ekspr. **zdajci** □ ekspr. **zdaj** □ star. **z mesta** |brez pomišljanja| *Z mesta je odgovoril ...*

tókrat prisl. zaim. |izraža, da se dejanje dogaja ob tej priložnosti, v tem času, v tem trenutku| *Tokrat nas ne bodo prehiteli* □ pog. **sedaj¹** □ pog. **zdaj¹**

právkar čas. prisl. |izraža, da se je kaj zgodilo v najbližji, neposredni preteklosti| *Pravkar so odšli* □ **prav sedaj** □ **prav zdaj** □ **ravno¹** □ **ravnokar** □ star. **baš** □ zastar. **otodi** □ knj.izroč. **sedajle** □ star. **vprav** □ ekspr. **zdaj** □ ekspr. **zdajle**

včasih čas. prisl.

1. |izraža, da se kaj ponavlja v nedoločnih časovnih presledkih| *Včasih se zgodi kaj zanimivega* □ **kdaj pa kdaj** □ **od časa do časa** □ **tu in tam** □ **vsake toliko časa** □ zastar. **časi** □ star. **časih** □ ekspr. **izjemoma** □ neknj. pog. **kakšenkrat** □ star. **katerikrat** *Katerikrat je deževalo, katerikrat je padala sodra* □ knj.izroč. **občasno** □ ekspr. **sem in tja** □ knj.izroč. **sem pa tam** □ ekspr. **sem pa tja** □ knj.izroč. **sem ter tam** □ knj.izroč. **sem ter tja** □ star. **tam pa tam** □ pog. **tu pa tam** □ star. **včasí** □ pog. **vsake toliko** □ star. **zdaj zdaj** *Popotnik se ozre zdaj zdaj okoli sebe*

2. |izraža, da se je kaj zgodilo v ne natančneje določenem času v preteklosti| *Včasih je tu stala gostilna* □ nekdam □ pred leti □ star. časih □ star. njega dni □ knj.izroč. svojčas □ star. svoje dni □ star. včasi
takrat čas. prisl. |izraža, da se kaj zgodi, obstaja v času, trenutku v preteklosti ali prihodnosti, kot ga določa sobesedilo| *Začel je zavirati, toda takrat je bilo že prepozno; Obiščite nas takrat, ko bomo imeli več časa* □ tačas □ tedaj¹ □ zastar. onda □ zastar. ondaj □ knj.izroč. onkrat □ nar. te¹ □ star. tedajci □ star. tistihmal □ redk. tistikrat □ ekspr. tisti trenutek □ ekspr. v tem □ ekspr. v tistem □ ekspr. v tistem trenutku □ ekspr. zdaj *Zdaj boste videli, kaj bo; Zaslutil je nevarnost, toda zdaj ni mogel več pobegniti* □ ekspr. zdajci

Sinonimija pri leksikalnih enotah iz predložnih zvez z *zdaj*

za zdaj čas. prisl. zv. |izraža, da kaj v trenutku govorenja še traja| *Za zdaj se ni še nič spremenilo* □ za sedaj □ pog. zaenkrat

do zdaj čas. prisl. zaim. zv. |izraža, da dejanje, stanje traja do trenutka govorenja ali do najbližje, neposredne preteklosti| *Do zdaj je govoril same nezanimive stvari; Do zdaj se še ni vrnil* □ do sedaj □ doslej □ ekspr. do danes *Do danes ne vem, ali je bilo res, kar je govoril* □ ekspr. dosegamal □ star. dosihdob □ star. dosihmal □ star. dosorej □ ekspr. do tega časa □ ekspr. do tega hipa □ zastar. dotegamal □ ekspr. do tega trenutka □ star. dotehdob □ star. dotehmal

odslèj čas. prisl. zaim. |izraža, da kaj traja od časa, trenutka govorenja v sedanjosti, ki še dalje traja| *Odslej bo sam skrbel za to* □ od sedaj □ od zdaj □ knj.izroč. nadalje¹ □ knj.izroč. od danes dalje □ ekspr. od danes naprej □ star. odsihdob □ star. odsihmal □ star. posihdob □ star. posihmal □ knj.izroč. poslej

GLEJ ŠE odtlej | v prihodnje

Neprislovne dominante

kàr člen.

1. poudarja člen. |poudarja pomen besede, na katero se nanaša| *Kar čaka, da planejo nanj* □ z zanikanjem sploh² *Sploh si ga ne C* □ pog., ekspr. enostavno² □ nar. koj² □ ekspr. preprosto² □ star., z zanikanjem vobče *Vobče se ne meni zanj* □ ekspr. zdaj² *Zdaj dobro poslušajte*

2. spodbuj. člen. |izraža spodbudo, poziv| *Kar pogledjte, kako je lepo* □ ekspr. le □ ekspr. samo² □ ekspr. zdaj *Zdaj pomisli, kaj bi se lahko zgodilo*

GLEJ ŠE čim dlje 1, 2 | čim manj | čim prej | čim več | kar koli | ki 1 | kolikor | nič⁵ | odkar | prej¹ 1♦ | še

tórej² navez. člen. |izraža vzročno-sklepalno razmerje| *Vse je drago, kako naj torej človek kaj privarčuje* □ potem² □ tedaj² □ knj.izroč. potemtakem □ ekspr. potlej² □ ekspr. zdaj

GLEJ ŠE no¹

zdaj ko vez. zv. v časovnih odvisnikih | za izražanje, da se dejanje odvisnega stavka zgodi pred dejanjem v nadrednem stavku| *Zdaj ko je lepo vreme, lahko gremo na izlet* □ knj.izroč. **sedaj ko** □ ekspr. **sedajle ko** □ ekspr. **zdajle ko**

zdaj – zdaj dvodelna vez. zv. | izraža, da se dejanje zapovrstno menjava, izmenjava| *Nagibal se je zdaj na eno, zdaj na drugo stran* □ **enkrat – drugič** □ **enkrat – enkrat** □ knj.izroč. **sedaj – sedaj**

3 BESEDNOVRSTNA KATEGORIZACIJA V ORGANIZIRANJU MAKROSTRUKTURE SSSJ

Besednovrstna določitev kot najbolj abstraktna sestavina pomenskega opisa obvladuje celotni pomenski opis leksikalne enote v slovarju. V sinonimnem slovarju je to zlasti razvidno, saj glede na temeljno določevalno lastnost sinonimov – skupni denotativni pomen in enak kategorialni pomen – pripadnost isti besedni vrsti povezuje vse sinonime v nizu in postavlja okvir hipotetični zamenljivosti sinonimov. Skupaj z merilom zamenljivosti sinonimov v danem stavčnem vzorcu (*Bojim se nevarnosti, Čutim strah pred nevarnostjo, Strah me je nevarnosti*) besednovrstna kategorizacija v SSSJ med drugim postavlja mejo leksikalni sinonimiji nasproti siceršnji, zlasti z raznolikimi skladenjskimi sredstvi uresničevani ubeseditveni variantnosti. V formaliziranem slovarskem prikazu sinonimov v SSSJ je o oblikovno-tehničnih značilnostih posameznih slovarskih rešitev v marsičem odločalo prav upoštevanje specifičnosti posameznih besednih vrst. V nadaljevanju je prikazana besednovrstna kategorizacija v SSSJ, ki se zaradi doslednega upoštevanja leksikalne enote kot kategorialnopomensko določene danosti in zaradi svojskosti pomenskega opisa sinonimije delno razlikuje od doslejšnjih slovarskih prikazov slovenskega besedja.

Ugotavljanje sinonimnih razmerij med izrazno različnimi leksikalnimi enotami je načeloma istovrstni postopek kot ugotavljanje, ločevanje posameznih pomenov leksikalnih enot (Geereaartes 2012). V obeh primerih se na osnovi besedilnih uresničitev abstrahirajo pomenske lastnosti, ki so izhodišče za pomenski opis oz. za ugotavljanje pomenske po-

dobnosti. Medsebojno primerjanje leksikalnih pomenov pri sinonimiji in prikaz ugotovljenih sinonimnih razmerij v sinonimnem slovarju pa praktično vključuje nekatere svojskosti, po katerih se pomenski opis v sinonimnem slovarju vendarle razlikuje od tistega v razlagalnem slovarju. Te razlike so prisotne tudi na področju besednovrstne kategorizacije, kar je razvidno v naboru besednovrstnih oznak in v organiziranju iztočničnega dela slovarja. Zato je še pred opisom strukturnih značilnosti slovarskega sestavka v SSSJ temu področju namenjeno posebno poglavje.

3.1 Nadgradnja besednovrstne kategorizacije iz SSKJ in iz SP

Besednovrstno kategoriziranje in označevanje besedja v SSSJ je neločljiva sestavina siceršnjega pomenskega opisa leksikalnih enot v tem delu.⁶⁶ Pomenski opis je usmerjen v prikaz sinonimnih razmerij, kar je narekovalo nekatere prilagoditve glede na obstoječo besednovrstno kategorizacijo v SSKJ, na katerega se SSSJ navezuje v pomenskih analizah.⁶⁷ *Slovenski pravopis* (2001) je prinesel s slovnicega stališča in s stališča samega nabora besednovrstnih oznak v primerjavi s SSKJ izpopolnjeno besednovrstno kategorizacijo. Pri SSSJ je bil SP upoštevan kot normativni priročnik, obvezujoč za leksikografska dela, ki niso primarno posvečena neposrednemu preverjanju in presoji o oblikoslovnih in besednovrstnih vprašanjih. Tako se je SSSJ kot prvi splošni slovar, izdela časovno za slovarjem SP, znašel pred zahtevo, da na novo vzpostavi kategorizacijo, v kateri morata biti upoštevana obe predhodni (SSKJ in SP 2001) v njunem medsebojnem dopolnjevanju. To je bila znotraj priprave SSSJ posebna naloga, saj SP 2001 prinaša zgolj nedosledno

⁶⁶ O razmerju med besednovrstnim kategoriziranjem v slovnici in slovaropisju nasplošno prim. Snój 2015.

⁶⁷ Pri sestavljanju slovarskih sestavkov za SSSJ je bila izhodiščno upoštevana prva izdaja SSKJ, ki se je glede besednovrstnosti dopolnjevala s podatki, navedenimi v SP 2001 in slovenski slovnici (Toporišič 2004). Druga izdaja SSKJ prinaša delno površinsko uskladitev z besednovrstnim kategorizacijskim sistemom iz SP 2001, ki pa ni zanesljiva in ne temelji na novih pomenskih analizah, zato spremembe s stališča priprave sinonimnega slovarja niso relevantne.

izpopolnjeni nabor oznak z abstrahiranimi ponazorili rabe posameznih leksemov, ne da bi to bilo prikazano v povezavi z ustreznimi novimi pomenskoanalitičnimi razčlembami. Slednje je bilo potrebno na novo oskrbeti v okviru ugotavljanja sinonimnih razmerij in nato na tej osnovo ugotovljene sinonime ustrezno besednovrstno kategorizirati.

V ponazorilu (22) je kot izhodišče ponazarjanja naslovno navedena leksikalna enota, ki je v SSKJ iztočnica z lastnim slovarskim sestavkom; sledi prikaz besednovrstne obravnave v sestavku v SSKJ, SP in na koncu v SSSJ. Iz vzporednega branja vseh treh prikazov so razvidne razlike med njimi v pogledu besednovrstnega kategoriziranja.

Ponazorilo (22): Različnost besednovrstne kategorizacije v SSKJ, SP in SSSJ
 Leksikalna enota s samostojnim slovarskim sestavkom v SSKJ: **grôza** -e ž

SSKJ:

grôza -e ž

1. *velik strah, združen z odporom do česa*: groza ga je obšla; prevzela ga je taka groza, da je trepetal po vsem telesu; ta Goyeva slika mu vzbuja grozo; ekspr. kar drevenel je od groze; tresti se od groze, v grozi; ekspr. črna groza / gledala ga je z grozo v očeh

/ v povedno-prislovni rabi, s smiselnim osebkom v tožilniku: groza ga je njegovih odredb *zelo se jih boji*; groza ga je pred bolečinami

// knjiž. *grozotnost, pretresljivost*: groza smrti

2. ekspr., v povedno-prislovni rabi *izraža veliko težavnost, mučnost česa*: groza je, če ti gre vse narobe; groza je bilo pospravljati za vami; bil je tak, da ga je bilo groza pogledati

3. ekspr., v prislovni rabi, z roditeljskim *izraža zelo veliko količino*: zbralo se je groza ljudi

4. v medmetni rabi *izraža a) strah, močno vznemirjenje*: groza, padel bo; o groza, saj ne moremo preprečiti

b) zgražanje, ogorčenje: groza, kakšno neumnost je zinil

SP:

grôza¹ -e ž, poj. (ó) ~ obide, prevzame človeka; vzbujati ~o otroku; **groza pred kom/čim**⁶⁸ ~ ~ neznanim; poud. dreveneti od ~e, v ~i; privzdig. ~ smrti |grozljivost, pretresljivost|; poud. ~ ljudi |zelo veliko|

grôza² povdk. (ó) ~ je, če ti gre vse narobe; **groza koga koga/česa** ~ jo je tatov, nesreče;

groza koga/kaj pred kom/čim Bilo jo je ~ pred temo

grôza³ razpolož. medm. (ó) ~, vse so uničili

⁶⁸ Vezljivostna oznaka pri samostalniku je v tem primeru naključna in je zunaj sistema SP.

SSSJ:

grôza¹ -e ž | velik strah, združen z odporom do česa| *Obšla ga je groza; čutiti grozo pred neznanim* □ knj.izroč. **grozota**¹ čutiti grozoto pred neznanim □ ekspr. **ledena groza** □ zastar. **prepast** □ knj.izroč. **srh** □ ekspr. **sveta groza**

grôza² medm. ► joj² 4

grôza³ povdk. ► hudo³ 1 | sramota²

veliko³ nedol. količ. števn., z rodilnikom | izraža veliko število česa| *Prišlo je veliko ljudi* □ **dosti**³ *Vihar je poškodoval dosti dreves* □ **mnogo**³ □ knj.izroč. **abundanca** *Med raki je abundanca oblik* □ ekspr. **armada** *Na polici je cela armada steklenic* □ ekspr. **bataljon** *Ima bataljon otrok* □ ekspr. **brez konca** *Brez konca isker se je vsulo po nebu* □ ekspr. **čuda** □ knj.izroč. **čudo**² □ ekspr. **eskadrilja** □ ekspr. **falanga** *zbrati celo falango somišljenikov* □ knj.izroč. **gmota gmota ljudi** □ knj.izroč. **gomila** □ ekspr. **gora** *Preskrbeli so goro dokazov* □ ekspr. **gozd** *Po strehah je cel gozd anten* □ ekspr. **grmada** *prebrati grmado knjig* □ ekspr. **groza** *Zbralo se je groza radovednežev* □ ekspr. **hrib** *hribi kamenja ob cesti* □ ekspr. **hudournik**

Leksikalna enota s samostojnim slovarskim sestavkom v SSKJ: **svét** -a -o prid.

SSKJ:

svét -a -o prid., svetéjši (ę ě)

1. rel. *zaradi popolnosti vreden češčenja*: Bog je svet / sveti [sv.] Duh *tretja božja oseba*; sveta družina *Jezus, Marija in sv. Jožef* /

// *ki je v zvezi z Bogom, svetniki, verskimi obredi*: sveti krajji; sveti ostanki

2. v zvezi **sveto pismo** *temeljna knjiga krščanske vere in delno...*

3. *ki se časti kot božansko bitje, bog*: sveti bik, hrošč; sveti hrast;

// *ki je v zvezi z bogovi, kultom, verskimi obredi*: sveti kamen; jezik svetih knjig

4. ekspr. *ki v najvišji meri obvladuje negativna nagnjenja in si prizadeva delati dobro*: bil je svet in pobožen mož / njegovo življenje je bilo sveto svetega

5. ekspr., v povedni rabi *ki ima za koga zelo veliko vrednost zaradi svoje povezanosti s čim zelo cenjenim, ljubljenim*: ta kraj je zanj svet; zakon jim je bil svet in nedotakljiv;

6. ekspr. *ki se pojavlja v veliki stopnji*: sveti mir; bližal se je s svetim strahom zelo spoštljivo; spoštovanje // z oslabljenim pomenom *poudarja pomen samostalnika, na katerega se veže*: to je naša sveta dolžnost, pravica; sveta resnica / sveta vojna proti fašizmu *upravičena*; kot vzklik o sveta preproščina

svéto stil. svetó prisl.: sveto obljubiti, trditi, verjeti; sveto živeti; biti sveto prepričan

svéti -a -o sam.: vsi svéti in vsi svéti v krščanskem okolju *praznik*

SP:

svét² -a -o; -ejši -a -e (e é ě; e) ~o bitje; ver. ~o rešnje telo ...

poud.: **svet** *komu/čemu* Ta stvar mu je ~a |ima zanj zelo veliko vrednost|; **svet** *za koga/kaj* Ta kraj je zanj ~ |ima zanj zelo veliko vrednost|

svéti -a -o (ě) ver. ~ večer

svéti -ega m (ě) vsi ~ in vsi svéti |praznik|

svéto -ega s, poj. (ě) odkriti kaj ~ega

SSSJ:

svét³ -a -o prid. ► dober¹ 2

(**dóber¹** dóbra -o prid.

1. |ki ima zaželeno lastnost, kakovost v precejšnji meri| *kupiti dobre čevlje* □ **kvaliteten** □ nek. pog. **fajn¹** □ nek. pog. **fejst¹** □ sleng. **kul¹**
V zadnjem času si je ogledal nekaj kul filmov □ pog. **soliden**
 □ nek. pog. **v redu** □ **kakovosten** ▸ ▯ protip. **slab¹**

2. |ki kaže pozitivne moralne lastnosti, zlasti v odnosu do ljudi| *dober človek; dober namen* □ **dobrosrčen** □ knj.izroč. **brezgrajen** □ knj.izroč. **brezgrešen** □ knj.izroč. **čednosten** □ knj.izroč. **dobročuden** □ knj.izroč. **dobrovoljen**
 □ nek. pog. **fajn¹** □ nek. pog. **fejst¹** □ pog. **korekten** □ ekspr. **neoporečen**
 □ vznes. **plemenit** □ pog. **pozitiven** *Znan je bil kot pozitiven sodelavec*
 □ ekspr. **soliden** □ ekspr. **svet³** *svet mož* □ ekspr. **svetel** *svetel lik glavnega junaka v romanu; svetle in temne strani značaja ...)*

svét⁴ -a -o povdk.

1. |izraža, da je kaj zaradi popolnosti, izjemnosti vredno najvišjega čaščenja, spoštovanja| *Vsako življenje je sveto* □ knj.izroč. **božanski**
 □ knj.izroč. **božanstven**

2. *komu/za koga* ekspr. |izraža, da ima kaj za koga zelo veliko vrednost zaradi svoje povezanosti s čim zelo cenjenim, ljubljenim| *Materni jezik je bil Slovencem v nekaterih časih svet* □ knj.izroč. **paladij**
 □ knj.izroč. **relikvija** □ ekspr. **sveta stvar** □ ekspr. **svetinja** *Mir v družini je zanjo največja svetinja* □ knj.izroč. **sveto³** *Nekoč slavna družinska preteklost ja zanj ostala še naprej sveto in nedotakljivo*

svéti² -a -o prid. |ki je v zvezi z bogom, božjim, svetniki, verskimi obredi| *iti na romanje v sveti kraj; sveta podoba* □ knj.izroč. **posvečeni**
GLEJ ŠE dolžnost | ekseget | eksegeza | groza¹ | ibis | joj² 2, 3, 4 | kralj • | malokrat | maša | mir 2 | nedotakljiv | nikoli | noč •1 | ogorčenje | papež | ples 1•3 | popotnica 3 | pravica | presneto² | relikvija | res³ | resnica² | sedež •2 | spoštovanje | svet⁴ 2 | telo •1 | telo •2 | telo •3 | večer¹ •1 | vojna 1•7 | zveza •8

svéto¹ prisl. ► obljubiti 2 | prepričan | verjeti 1 | živeti 4•2

(obljubiti in objúbiti -im dov.

1. *komu kaj* |izjaviti komu, da bo kaj dobil, bo česa deležen|
obljubiti *tekmovalcem nagrado* □ star. **obečati** □ ekspr. **priseči** *priseči dekletu zvestobo*
2. navadno z odvisnim stavkom |izjaviti komu, da bo kdo kaj storil, uresničil| *Obljubil je, da bo nehal kaditi* □ **dati obljudo** □ dov. **obljubljati** *Obljubljam, da bom stvar uredil* □ ekspr. **dati besedo** □ ekspr. **dati prisego** □ star. **obečati** □ ekspr. **obvezati se** □ ekspr. **priseči** □ star. **zadati besedo** □ ekspr. **zagotoviti** □ ekspr. **zakleti se** □ star. **zaobljubiti** *Zaobljubil je, da bo skrivnost obdržal zase* □ ekspr. **zaobljubiti se** □ knj.izroč. **zapriseči se** □ ekspr. **zareči se** *Zarekel se je, da jim ne bo povedal* □ knj.izroč. **zarotiti se** □ star. **zastaviti besedo** □ star. **zaveriti se** □ ekspr. **zavezati se** □ ekspr. **sveto objubiti** |za trdno objubiti| *Sveto je objubil, da ne bo več pijančeval*

svéto² povdk. ► svét² 2

vsi svéti vseh svétih m mn. |v krščanskem okolju praznik vseh svetnikov 1. novembra| *Letos so vsi sveti na nedeljo* □ nar. **vahti**

Besednovrstno določanje leksikalnih enot v SSSJ je nerazdružno povezano s prepoznavanjem leksikalnega pomena, znotraj katerega besednovrstna oznaka formalizirano povzema kategorialni pomen. Sistem besednovrstnega kategoriziranja v SSSJ je potrebno razumeti kot nadgradnjo besednovrstne kategorizacije iz SSKJ, v kateri je upoštevan sistem iz SP 2001, vendar šele na osnovi pomenskih analiz, s katerimi so se ugotavljala sinonimna razmerja za SSSJ.

3.1.1 Osnovna značilnost besednovrstnih oznak v SSSJ

Vsaka iztočnica v SSSJ ima besednovrstno oznako.⁶⁹ Kazalčne iztočnice imajo v primeru besednovrstne uvrstitve, ki je sicer s stališča pomena natančneje razčlenjena (npr. pri prislovih različne vrste prislovov kot načinovni prislov, časovni prislov itd.), navedeno krovno, splošnejšo oznako (npr. prisl., in ne nač. prisl.). Pri dominantni iztočnici je navedena natančna besednovrstna uvrstitev, kot jo narekuje posamezni pomen.

⁶⁹ Izjemo predstavljajo tri iztočnice: *bog si ga vedi, bog ve, bog vedi* (vse so kazalčne iztočnice in usmerjajo k dominantni nekdo), pri katerih besednovrstno oznako nadomešča pojasnilo »prvi del nedoločne zaimenske zveze«. Dosledno po konceptu bi morale biti v iztočnici nevedene polne leksikalne enote (*bog si ga vedi kdo, bog ve kdo, bog vedi kdo*), vendar bi bila taka rešitev v slovarju, ki se načeloma ogiba večbesednim iztočnicam, preveč izrazno izstopajoča.

Ponazorilo (23): Širša besednoprstna uvrstitev pri kazalčni iztočnici in ožja besednoprstna uvrstitev pri dominantni iztočnici

módro¹ prisl. ► pametno

pámetno nač. prisl. | izraža, da je dejanje, stanje v skladu s pametjo, razumom | *pametno se odločati* □ knj.izroč. **modro**² □ knj.izroč. **premišlje-**
no □ knj.izroč. **razumno** □ knj.izroč. **umno** □ ekspr. **zrelo zrelo presojati**
■ protip. **neumno**

Z izjemo oznake za samostalnik, pridevnik in glagol imajo vse besednoprstne oznake vzporedno možnost, s katero se označujejo večbesedne iztočnice znotraj dane besedne vrste. Večbesednost v iztočnicah je večinoma omejena na predložne zveze (predlog + samostalnik; npr. *na hitro, v drncu*), in ne vključuje frazeologiziranih večbesednih enot z izvorno predmetnopomenskimi frazemskimi sestavinami (npr. *solarni pletež*). Tako se v SSSJ poleg oznak prisl. (prislov), medm. (medmet), predl. (predlog), vezn. (veznik), zaim. (zaimek), povdk. (povedkovnik) uporabljajo še oznake prisl. zv. (prislovna zveza, npr. *na lepem*), medm. zv. (medmetna zveza, npr. *aja tutaja*), predl. zv. (predložna zveza, npr. *na koncu, v korist*), vezn. zv. (vezniška zveza, npr. *medtem ko, pač pa*), zaim. zv. (zaimenska zveza, npr. *kamor koli*), členk. zv. (členkovna zveza, npr. *na okroglo, na pogled*) in povdk. zv. (povedkovniška zveza, npr. *brez skrbi, na varnem*).

3.1.2 Nabor besednoprstnih oznak v SSSJ

V osnovi je nabor besednoprstnih oznak v SSSJ v skladu z besednoprstnimi oznakami v SP. V spodnjem seznamu so v abecednem redu navedene vse besednoprstne oznake s pripadajočimi razvezavami, kot jih vključuje knjižna izdaja SSSJ iz 2016.

cel. količ. zaim.	celostni količinski zaimek
cilj. prostor. prisl.	ciljni prostorski prislov
cilj. prostor. prisl. zv.	ciljna prostorska prislovna zveza
čas. količ. prisl.	časovni količinski prislov
čas. prisl.	časovni prislov
čas. prisl. zaim.	časovni prislovni zaimek
čas. prisl. zaim. zv.	časovna prislovna zaimenska zveza
čas. prisl. zv.	časovna prislovna zveza

čas. vez.	časovni veznik
čas. vez. zv.	časovna vezniška zveza
člen.	členek
člen. zv.	členkovna zveza
čustvov. člen.	čustvovalni členek
odaj. člen.	odajalni členek
odaj. člen. zv.	odajalna členkovna zveza
domnev. člen.	domnevnostni členek
dop. vez.	dopustni veznik
dov.	dovršni glagol
dov. in nedov.	dvovidski glagol
dvodelna vez. zv.	dvodelna vezniška zveza
glav. štev.	glavni števnik
ist. zaim.	istostni zaimek
izvem. člen.	izvemalni členek
kaz. prisl. zaim. mestovne bližnjosti	kazalni prislovni zaimek mestovne bližnjosti
kaz. prisl. zaim.	kazalni prislovni zaimek
kaz. zaim.	kazalni zaimek
količ. zaim.	količinski zaimek
kratn. prisl.	kratnostni prislov
kratn. prisl. zv.	kratnostna prislovna zveza
ločil. štev.	ločilni števnik
m	samostalnik moškega spola
m mn.	množinski samostalnik moškega spola
medm.	medmet
medm. zv.	medmetna zveza
mer. količ. prisl.	merni količinski prislov
mer. prisl.	merni prislov
mer. prisl. zaim.	merni prislovni zaimek
mer. prisl. zv.	merna prislovna zveza
mestov. prostor. prisl.	mestovni prostorski prislov
mestov. prostor. prisl. zaim.	mestovni prostorski prislovni zaimek
mestov. prostor. prisl. zv.	mestovna prostorska prislovna zveza
mnog. zaim.	mnogostni zaimek
nač. prisl.	načinovni prislov
nač. prisl. zv.	načinovna prislovna zveza
namer. prisl.	namerni prislov
namer. prisl. zv.	namerna prislovna zveza
navez. člen.	navezovalni členek
nedol. količ. števn.	nedoločni količinski števnik

nedol. prisl. zaim.	nedoločni prislovni zaimek
nedol. štev.	nedoločni števnik
nedol. zaim.	nedoločni zaimek
nedov.	nedovršni glagol
nedov. in dov.	dvovidski glagol
nik. člen.	nikalni členek
nik. zaim.	nikalni zaimek
omej. člen.	omejevalni členek
omej. člen. zv.	omejevalna členkovna zveza
os. zaim.	osebni zaimek
ozir. zaim.	ozirni zaimek
ozirn. prisl.	ozirni prislov
ozirn. prisl. zv.	ozirna prislovna zveza
pojasnj. vez.	pojasnjevalni veznik
poljubn. prisl. zaim.	poljubnostni prislovni zaimek
poljubn. prisl. zaim. zv.	poljubnostna prislovna zaimenska zveza
poljubn. zaim.	poljubnostni zaimek
poljubn. zaim. zv.	poljubnostna zaimenska zveza
posnem. medm.	posnemovalni medmet
posnem. medm. zv.	posnemovalna medmetna zveza
poudar. člen.	poudarni členek
poudar. člen. zv.	poudarna členkovna zveza
povdk.	povedkovnik
povdk. zv.	povedkovniška zveza
pozdravn. medm.	pozdravni medmet
pozdravn. medm. zv.	pozdravna medmetna zveza
predl.	predlog
predl. zv.	predložna zveza
preso. člen.	presojevalni členek
preso. člen. zv.	presojevalna členkovna zveza
prid.	pridevnik
prid., mn.	pridevnik, v množini
primer. prisl.	primerjalni prislov
primer. vez.	primerjalni veznik
prisl.	prislov
prisl. zaim.	prislovni zaimek
prisl. zv.	prislovna zveza
prostor. prisl.	prostorski prislov
prostor. prisl. zv.	prostorska prislovna zveza
prvi del nedol. zaim. zv.	prvi del nedoločne zaimenske zveze

razpolož. medm.	razpoloženski medmet
s	samostalnik srednjega spola
s mn.	množinski samostalnik srednjega spola
smer. prostor. prisl.	smerni prostorski prislov
smer. prostor. prisl. zaim.	smerni prostorski prislovni zaimek
smer. prostor. prisl. zv.	smerna prostorska prislovna zveza
soglaš. člen.	soglašalni členek
spodbuj. člen.	spodbujevalni členek
svoj. zaim.	svojilni zaimek
velel. medm.	velelni medmet
velel. medm. zv.	velelna medmetna zveza
verjetn. člen.	verjetnostni členek
vez.	veznik
vez. zv.	vezniška zveza
vezal. vez.	vezalni veznik
vpraš. člen.	vprašalni členek
vpraš. člen. zv.	vprašalna členkovna zveza
vpraš. zaim.	vprašalni zaimek
vpraš. zaim. zv.	vprašalna zaimenska zveza
vrst. zaim.	vrstni zaimek
vzročn. prisl.	vzročnostni prislov
vzročn. prisl. zv.	vzročnostna prislovna zveza
zadržk. člen.	zadržkovni členek
zaim.	zaimek
zapored. prisl.	zaporednostni prislov
ž	samostalnik ženskega spola
ž mn.	množinski samostalnik ženskega spola

3.2 Besednovrstna določitev v okviru celovitega pomenskega opisa

Besednovrstna določitev dominantne iztočnice je v neposredni povezavi z leksikalnim pomenom, kot je prikazan v pomenski razlagi znotraj pomenske enote in kot je veljaven za vse navedene sinonime. To ima v tehničnem pogledu v SSSJ dve posledici: besednovrstna oznaka pri dominantni iztočnici velja za celotni sinonimni niz in konverzne tvorjenke so prikazane v samostojnih slovarskih sestavkih.

3.2.1 Veljavnost besednovrstne oznake za celotni sinonimni niz

Prva posledica je, da je besednovrstna oznaka (v vlogi abstrahiranega povzetka kategorialnega pomena) veljavna za celotni pripadajoči sinonimni niz, za vse člene v nizu, vključno z večbesednimi frazeološkimi sinonimi (pri teh na ravni t. i. globinske besednovrstne določiteve).

Ponazorilo (24): Veljavnost besednovrstne oznake za vse sinonime v nizu

bábica -e ž

1. |mati očeta ali matere| *babica z vnuki* □ *stara mama* □ *stara mati*
□ ljubk. *babi* □ ljubk. *babička* □ ljubk. *babuška* □ nar. *nona* □ nar. *nonica*
□ star. *oma* □ star. *omica*
2. |zgornji del klepalnika| *Položil je srp na babico* □ *baba*
□ knj.izroč. *babka* □ knj.izroč. *klepalo*
3. zool. |majhna pegasta sladkovodna riba z brčicami| *vitke babice*
□ nar. *jelšnica* ...

ljubiti ljubim nedov.

1. *koga* |čutiti močno čustvo naklonjenosti do koga| *ljubiti dekle*
□ *imeti rad* □ ekspr. *biti mrtev na koga* □ ekspr. *biti usekan na koga*
Usekana je nanj □ nar. *imeti za ljubo* □ ekspr. *iti na konec sveta za kom*
□ ekspr. *marati* □ star. *štemati*
2. *kaj* |imeti v zelo veliki meri pozitiven odnos do česa| *ljubiti svoje delo* □ *imeti rad* □ ekspr. *biti mahnjén na kaj* □ ekspr. *biti mrtev na kaj* □ *biti mrtev na ples* □ ekspr. *biti nor na kaj* □ ekspr. *biti udarjen na kaj*
Udarjen je na denar □ ekspr. *biti usekan na kaj* □ *biti usekan na slaščice*

zeló mer. prisl.

1. |izraža, da dejanje, stanje nastopa v veliki meri, z veliko intenzivnostjo| *zelo se truditi*; *biti zelo utrujen*; *zelo dobro plesati*
□ ekspr. *blazno* □ knj.izroč. *brez primere* □ knj.izroč. *brezprimerno* □ ekspr. *da je veselje* *Zdravi so, da je veselje* □ star. *dobro*² *Dobro hitro je hodil*
□ knj.izroč. *dogrda dogrda se spreti s sosedom* □ knj.izroč. *do grdega do grdega se spreti s sosedom* □ knj.izroč. *do hudega do hudega se spreti s sosedom* □ pog. *do mozga biti do mozga izčrpan* □ knj.izroč. *do mrtvega biti do mrtvega utrujen* □ ekspr. *do neba do neba povzdigovati koga*
□ ekspr., zlasti v zvezi s telesnim stanjem, vplivanjem na telesno stanje *do nezavesti biti do nezavesti pijan* □ ekspr. *do neznosnosti biti do neznosnosti razvjen* □ ekspr., zlasti v zvezi s telesnim stanjem, vplivanjem na telesno stanje *do onemoglega biti do onemoglega utrujen*; *do onemoglega koga se stradati* □ ekspr., zlasti v zvezi s telesnim stanjem, vplivanjem na telesno stanje *do onemoglosti* □ knj.izroč. *dosita dosita se nasmeljati* □ knj.izroč. *do sitega*
□ ekspr. *do skrajne meje biti do skrajne meje utrujen* ... □ ekspr. *močno*
□ ekspr. *na (vse) mile viže na vse mile viže se truditi* □ ekspr. *na (vse) mrtve viže* □ ekspr. *na (vse) pretege na vse pretege hvaliti koga*

□ ekspr. **na (vso) moč** *na vso moč se truditi* □ ekspr. **nadvse** □ ekspr. **na hudiče** □ pog. **na mrtvo** *na mrtvo si prizadevati* □ ekspr. **na smrt biti** *na smrt utrujen* □ ekspr. **na vse kriplje** *na vse kriplje si prizadevati*
 □ star. **na vse žile** *na vse žile se truditi...*

3.2.2 Samostojni slovarski sestavki konverznih tvorjenk

Druga posledica neločljivosti besednovrstne oznake od ostalega pomenkega opisa je, da se konveržno tvorjene leksikalne enote v vseh primerih obravnavajo kot samostojne iztočnice, torej v samostojnem slovarskem sestavku, ne da bi se eksplicitno izkazovala povezava med izhodiščnim leksemom in konveržno izpeljanimi leksemi. Ta povezava namreč glede na zasnovna določila v SSSJ ni relevantna glede na to, da se slovarski prikaz v celoti posveča prikazu sinonimnih razmerij, sinonimnih nizov. Sinonimni nizi pa so pri vsakem pomenu, tudi pri posameznih pomenih konveržno tvorjenih leksikalnih enot, svojski. Tako slovarski prikaz sinonimije v SSSJ izključuje izkazovanje medleksemske povezanosti, izhajajoče iz konverzne tvorjenosti. Zato v SSSJ ni podiztočnic, niti ne posrednega besednovrstnega označevanja tipa »kot pridevnik«, »kot veznik«, »kot povedkovnik« itd. Vsaka iztočnica ima neposredno navedeno besednovrstno oznako.⁷⁰ Pri dominantnih iztočnicah, kjer je naveden sinonimni niz, je besednovrstna oznaka veljavna za celotni niz.

3.2.3 Homonimne iztočnice

Pojmovanje homonimije se v SSSJ načeloma ne razlikuje od pojmovanja in prikaza homonimije v SSKJ (besednovrstna različnost in različnost pomenskega izvora kot utemeljitev za homonimijo). Število homonimov je v SSSJ kljub temu opazno večje, ker so konverzne tvorjenke dosledno prikazane v samostojnih iztočnicah in se pojmujejo kot samostojne leksikalne enote (gl. utemeljitev zgoraj pri 4.2.2).

⁷⁰ Od navedenega načela odstopa prikaz količinskega pomena pri samostalniku (*ščepec, korak, čudo* ipd.) in prikaz medmetnega pomena velelniških glagolskih oblik (*pojdi, beži* ipd.), ki nista osamosvojena v homonimno iztočnico. Več o tem gl. v razdelku *Samostalnik, Količinski metaforično-metonimični pomen*, str. 145, in *Glagol, Velelniške glagolske oblike v medmetni rabi*, str. 161.

Ponazorilo (25): Homonimne iztočnice v SSSJ

nič¹ -- m | kar ne obstaja, ne biva | *razlika med nekaj in nič*

□ knj.izroč. **ničes** *bit in ničes; Iz ničesa ne nastane nič*

GLEJ ŠE kratko malo 2 | nikakor | ubožati 1 | podcenjevati | prepirati se ♦ | z lahkoto

nič² -- glav. štev.

1. |izraža število nič [0]| *Nič in nič je nič* □ pog. **nula**

2. |izraža izhodiščno vrednost na (merilni) lestvici med pozitivnim in negativnim| *Danes je temperatura blizu nič* □ pog. **ničla**

□ pog. **nula**

GLEJ ŠE vrednost •12

nič³ člen., v nikalnih stavkih |izraža popolno zanikanje| *Nič ne skrbiš*

za svoje zdravje; To ni nič vredno □ ekspr. **čisto nič** □ ekspr., v trdilnih

stavkih **eno figo** *Eno figo si je prizadeval* □ ekspr., v trdilnih stavkih **figo**

Figó ti je mar, kaj povzročáš s svojim ravnanjem □ ekspr. **kar nič**

□ evfem., v trdilnih stavkih **komaj kaj** *Komaj kaj zna povedati* □ ekspr. **nič**

kaj Kljub nevarnosti se nič kaj ne vznemirja □ ekspr., v trdilnih

stavkih **pasjo figo** *Pasjo figo je zadovoljen* □ ekspr. **prav nič**

GLEJ ŠE nikar | veliko¹ | zelo 1

nič⁴ ničesar nedol. zaim., v nikalnih stavkih |izraža nebivanje stvari, pojava

v situaciji, kot jo nakazuje sobesedilo| *Nič ga ne spravi v zadrego*

□ pog. **nobena reč** □ pog. **nobena stvar**

nič⁵ povdk. ekspr. |izraža zelo majhno količino, vrednost| *Njegova*

modrost je prazen nič □ knj.izroč. **ničes** □ knj.izroč. **ništra** □ knj.izroč. **ništrc**

3.2.4 Razmerje med besednovrstno kategorizacijo iztočnice in ciljne dominante

V zvezi z razmerjem med besednovrstno oznako pri iztočnici in ciljni dominantni v sestavi kazalčnih iztočnic ali v razdelku dopolnjevalnih kazalk je potrebno upoštevati, da so ciljne dominante, h katerim usmerja iztočnična leksikalna enota, dveh vrst glede na razmerje do izhodiščne iztočnične leksikalne enote. Izhodiščni leksem je (1) sinonim k ciljni dominantni (gl. primer *reporter – poročevalec*) ali pa (2) sestavina večbesednega sinonima v sinonimnem nizu ciljne dominante (gl. primer *žila – zelo (na vse žile), skrajni – vendar (v skrajni liniji)*). V primeru (1) sta iztočnična leksikalna enota in leksikalna enota cilje dominante besednovrstno enaki (gl. primer *reporter – poročevalec*). V primeru (2) ni (obveznega) ujemanja med besednovrstno pripadnostjo kazalčne iztočnice in ciljne dominante.

Ponazorilo (26): Razmerje med besednovrstno uvrstitvijo iztočnične leksikalne enote in leksikalne enote ciljne dominante

poročevalec -lca m

1. |kdor poroča (o čem)| *poslušati poročevalca* □ zastar. **izvjestitelj** □ star. **poročnik**² □ knj.izroč. **referent** Vsaka skupina učencev je izbrala svojega zapisnikarja in referenta
2. |novinar, ki na kraju dogajanja zbira ali posreduje informacije o čem| *delati kot poročevalec pri časopisu* □ **reporter**

repórter -ja m ▶ poročevalec 2

žila -e ž

1. |cevast organ, po katerem teče kri ali limfa| *stisniti žilo; dati injekcijo v žilo* □ **krvna žila** □ **žilica** |majhna žila| *V glavi ji je počila žilica* □ anat. **arterija** ↗ □ anat. **vena** ↗
 - ◆ 1. med. **krčna žila** □ knj.izroč. **krčnica** □ med. **krotica** □ med. **krtica**² □ med. **varica** 2. anat. **popkova žila** □ anat. **popkova žila**
2. bot. |vrvasto razporejeni skupki celic v listu in stebelju, ki prevajajo organske snovi in vodo z rudninskimi snovmi, raztopljenimi v njej| *značilni potek žil v listu* □ **listna žila** □ **stebelna žila** **GLEJ ŠE** **arterija** | dar | **hemoroidi** | **mezgovnica** | **nagnjenje 3** | **opornica** •2 | **popkavnica** | **pot**⁴•3 | **poživiti 1** | **prizadevati si** | **vena** | **zelo 1** | **žilavka**

zeló mer. prisl.

1. |izraža, da dejanje, stanje nastopa v veliki meri, z veliko intenzivnostjo| *zelo se truditi; biti zelo utrujen; zelo dobro plesati* □ ekspr. **blazno** □ knj.izroč. **brez primere** □ knj.izroč. **brezprimerno** □ ekspr. **da je veselje** *Zdravi so, da je veselje* □ star. **dobro**² *Dobro hitro je hodil* □ knj.izroč. **dogrda dogrda se spreti s sosedom ...** □ ekspr. **na vse kriplje na vse kriplje si prizadevati** □ star. **na vse žile na vse žile se truditi...**

skrájni -a -o prid.

1. |ki je najbolj oddaljen od izhodišča, začetka glede na prostor| *skrajni del gorovja* □ knj.izroč. **skrajnji**
2. |ki je najbolj oddaljen od izhodišča, začetka glede na čas| *skrajni rok za prijavo* □ knj.izroč. **skrajnji** □ pog. **zadnji**²
3. |ki je zelo različen od povprečnega, navadnega| *skrajni nazori* □ **ekstremni** □ knj.izroč. **skrajnostni skrajnostno stališče** □ knj.izroč. **ultra** **GLEJ ŠE** **največji** | **rok**¹•4 | **vendar**¹ 4 | **zadnji**² 2 | **zelo 1, 2, 3**

vèndar² člen.

1. dop. člen. |izraža dopuščanje možnosti, ki je v nasprotju z verjetnim, s pričakovanim| *Poglej še enkrat, morda boš vendar našel kaj primernejšega; Bil je utrujen, a je vendar nadaljeval pot* □ **kljub temu** □ **kljub vsemu** □ **vseeno**² □ zastar. **ipak ...**
4. poudar. člen. |poudarja povedano| *Svoje kolo bom vendar poznal; Fant je vendar zadosti star, da se lahko sam odloči* □ pog. **ja**³

□ ekspr. **končno**² □ ekspr. **konec koncev** □ pog. **menda** □ pog. **menda ja**
 □ ekspr. **navsezadnje**² □ ekspr. **nazadnje** □ ekspr. **nenazadnje** □ ekspr. **pa**²
 □ pog. **pa ja** □ ekspr. **pravzaprav** □ ekspr., z zanikanjem **spet**² *Samo se učiti*
pa se otrok spet ne more □ ekspr. **vendarle**¹ □ publ. **v končni instanci**
 □ publ. **v končni konsekvenci** □ publ. **v skrajni liniji** □ publ. **v zadnji instanci**
 □ ekspr., z zanikanjem **zopet** *Tako hudo zopet ni* □ pog. **že**
GLEJ ŠE gotovo³ 1

3.3 Besednovrstno kategoriziranje v SSSJ v primerjavi s predhodnimi slovarji slovenskega jezika

Kot je iz doslej navedenih primerov že razvidno, je v SSSJ prikaz sinonimije pri posameznih besednih vrstah narekoval nekatere posebnosti, s katerimi se SSSJ v pogledu besednovrstnega označevanja razlikuje od doslejšnjih slovarjev slovenskega jezika. V nadaljevanju so te posebnosti sistematično prikazane v povezavi s pomenskimi danostmi, ki te posebnosti utemeljujejo.

3.3.1 Samostalnik

3.3.1.1 Števnost

Pri ugotavljanju in prikazovanju samostalniških sinonimnih nizov se redakcijska svojskost SSSJ povezuje s samostalniško števnostjo kot kategorialno pomensko lastnostjo. Za samostalniški pomen s kategorialno pomensko sestavino števno– (npr. pri samostalniku *denar*) je v slovenskem jeziku namreč poleg regularnega izražanja števnosti v primeru realizacije števno– z edninsko obliko samostalnika (npr. *denar, praksa, posoda, mladina*) mogoča variantna izrazitev z množinsko obliko samostalnika, ki se v osnovnem pomenu sicer uresničuje s kategorialno pomensko sestavino števno+ (npr. *denar – soldi, posoda – črepinje, praksa – izkušnje, vojska – čete* itd.). Množinska oblika v tem primeru ne pomeni pomnožitve posamičnega, kot je to regularno pri samostalniških pomenih s pomensko sestavino števno+, pač pa je množinska oblika v drugotni funkciji uporabljena za izražanje pomena, uresničenega s števno–. V spodnjih primerih so razvidne tipične pojavitve samostalnika v množini, ki nastopa kot člen niza v neštevnem pomenu.

Ponazorilo (27): Raznolikost v izražanju števности znotraj sinonimnega niza

denár -ja m |splošno veljavno plačilno sredstvo in merilo vrednosti, zlasti kot predmet posedovanja| *Tedaj je denar naglo izgubljal vrednost; Bančna uslužbenka je dvakrat prešela oddani denar*
 □ zastar. **cesar** *Cesar se ga ne drži* □ ekspr. **cvenk**¹ *prihraniti nekaj cvenka*
 □ ekspr. **denarci** □ ekspr. **denarček** □ ekspr. **drobiž** *To pa stane precej drobiža* □ ekspr. **ficki** *Za te ficke se res ne spleča delati* □ ekspr. **fičniki**
 □ šalji. **gotovina** *Brez gotovine se ne bova dogovarjala* □ ekspr. **krajcarji**
Zasluži samo nekaj krajcarjev □ publ. **materialna sredstva** *Brez zagotovljenih materialnih sredstev nakup ni bil mogoč* □ zastar. **novci** *Kupčija mu je vrgla lepe novce* □ ekspr. **penezi** □ ekspr. **penki penki** *Ta pa ima penki penki* □ ekspr. **pinka ponka** □ ekspr. **pinke ponke** □ ekspr. **plenk**¹ *Imaš kaj plenka* □ ekspr. **soldi** *Soldi ji nič ne pomenijo* □ ekspr. **žvenk** *Zapravljal je, dokler je bilo kaj žvenka*

fícek -cka m ▶ denar •2 | novčič

ficki -ov m mn., mn. v sin. nizu ▶ denar

novéc -vca m |denar v obliki kovinske ploščice krožne oblike, zlasti star| *Starost naselbine so arheologi določili po odkritih novcih* □ **novčič** ↗ ...

novci -ev m mn., mn. v sin. nizu ▶ denar | denar •6

obleká -e ž |izdelek iz blaga, usnja, ki pokriva telo; več takih izdelkov kot celota| *obleči obleko; Obleke ima za vse priložnosti dovolj*

□ oblačilo □ slabš. **cape**² □ slabš. **cunje** □ nekjn. pog. **gvant** □ zastar. **naprava**

□ ekspr. **oblačilce** □ ekspr. **oblekica** □ knj.izroč. **odelo** □ knj.izroč. **odev**

□ knj.izroč. **odeva** □ knj.izroč. **odevalo** □ star. **oprava** □ zastar. **opravek**

čápa -e ž ▶ cunja | neodločen 1povdk. | omahljiv povdk.

čápe² cáp ž mn., mn. v sin nizu ▶ obleka

cúnja -e ž |kos dotrajanega blaga| *zbirati stare cunje* □ slabš. **capa**

□ ekspr. **capica** □ ekspr. **cunjica** □ nar. **prnja** □ nar. **štraca**

GLEJ ŠE brisalka | krpa | neodločen 1povdk. | omahljiv povdk.

cúnje cúnj ž mn., mn. v sin nizu ▶ obleka

izkúšnje -šenj ž mn., mn. v sin. nizu |znanje, védenje, pridobljeno s študijem, z delom| *Cenijo ga zlasti zaradi bogatih izkušenj; strokovnjak z izkušnjami* □ **praksa** □ knj.izroč. **izkustvo** □ ekspr. **kilometrino strokovnjak z dolgo kilometrino**

razvalíne -ín ž mn., mn. v sin. nizu |ostanki podrte stavbe, stavb| *Na hribu so razvaline gradu* □ **ruševine** □ star. **groblja** □ star. **podrtija**

□ star. **podrtina** □ star. **posip** □ zastar. **razsip** □ zastar. **razval** □ knj.izroč. **ruine**

(razvalína povdk. ekspr. |izraža, da je kdo duševno, telesno propadel|

Ta človek je samo še razvalina □ slabš. **podrtija** □ slabš. **podrtina**

□ ekspr. **razbitina** □ ekspr. **razsulo** □ knj.izroč. **ruina**)⁷¹

⁷¹ Primer v oklepaju ponazarja, kako je edninska oblika v SSSJ lahko prisotna v pomenu, ki se s pomenom pri iztočnici s pojasnilom 'mn. v sin. nizu' nič ne povezuje.

V večini primerov se v sinonimnem nizu pojavi vsaj en člen, ki ima regularno številsost glede na števnostno pomensko sestavino števno– (tj. ednina npr. pri *denar, obleka, ozračje, vojska, posoda, praksa* itd.).

Iz ponazoril je razvidno, da je samostalnik v množinski obliki v neštevem pomenu lahko bodisi v vlogi dominante (**razvaline** : *ruine*) bodisi v vlogi člena sinonimnega niza pri regularni edninski dominantanti za pomen števno– (*cape* – **obleka**). V tem primeru je v SSSJ množinska oblika, nujna v sinonimnem razmerju, prikazana tudi v samostojni kazalčni iztočnici. Tako se dani leksem v množinski obliki kot iztočnica lahko pojavi enakovredno z iztočnico, v kateri je isti leksem v izhodiščni edninski obliki (pomen s sestavino števno+), torej **čápe** *cáp* ž mn. poleg **čápa** -e ž (zaradi sinonimije k *obleka* v pomenu 'skupno'), **nôvci** -ev m mn. poleg **nôvec** -vca m, **fícki** -ov m mn. poleg **fícek** -cka m itd. Ta slovaropisna rešitev je bila izbrana z namenom, da bi bil prikaz te vrste sinonimnih nizov kar najbolj jasen in pregleden. Te vrste samostalniškimi iztočnicami v množini je dodano omejitveno pojasnilo »mn. v sin. nizu«, ki se razvezuje v: »množinska oblika iztočnice, omejena na pojavljanje v sinonimnem nizu«. Omejitveno pojasnilo je potrebno zato, da se te vrste iztočnice v množinski obliki ločujejo od siceršnjih (samo) množinskih samostalnikov v slovenskem jeziku (*vrata, vilice, ...*) in da se opozori na izjemni, neregularni način navajanja slovarske iztočnice, prilagojen prikazu sinonimnega razmerja in omejen na koncept SSSJ.

3.3.1.2 Količinski metaforično-metonimični pomen

Spremembo kategorialnega pomena pri samostalniku predstavljajo metonimični in metaforični pomeni za izražanje količine, npr. *košara jabolk, morje sreče*. V teh primerih se ob pomenskem prenosu, uresničenem v zvezi z določenim samostalnikom v rodilniku, osnovna samostalniška kategorialnost nadomesti s pomenom količinskega izraza, ki je kategorialno primerljiv s števnim, tj. pridevnim pomenom: npr. *morje 'slana voda ...'* ⇒ *morje sreče 'izraža količino ...'*. V SSSJ so ti pomeni kljub spremenjeni kategorialnosti prikazani kot samostalnik z omejitvenim pojasnilom »količinski pomen«. S takim prikazom je SSSJ v skladu s SP.

Ponazorilo (28): Količinski pomen pri samostalniku

veliko¹ -- s količinski pomen, z rodilnikom | izraža veliko količino ali mero česa | *imeti veliko denarja; delati z veliko energije* □ **dosti**¹
 □ **mного**¹ □ ekspr. **arzenal** *arzenal ideoloških kritik* □ ekspr. **čudo**²
 □ ekspr. **gmota** *gmota papirja* □ pog. **kaj**⁴ *Kaj gorja je že videl svet*
 □ ekspr. **maksimum** *maksimum napora* □ publ. **masa** *Delovanje stranke bremeni masa nasprotij* □ ekspr. **menažerija** *menažerija človeških strasti in napak* □ knj.izroč. **mnoštvo** *mnoštvo hrane* □ ekspr. **množica**
 □ ekspr. **morje** *morje sreče* □ ekspr. **na cente** *imeti na cente denarja*
 □ ekspr. **na kupe** □ knj.izroč. **naliv** *naliv groze* □ star. **na prebitek** *na prebitek časa*
morje -a s | slana voda, ki napolnjuje vdolbine med celinami | *Reka se izliva v morje* □ šalj. **slana luža** □ knj.izroč. **slanica**

- **1.** geogr. **obrežno morje** □ geogr. **litoralno morje** **2.** geogr. **odprto morje** □ publ. **prosto morje** **3.** pravn. **teritorialno morje** □ publ. **teritorialne vode**

GLEJ ŠE bog¹ pp | **veliko**¹ | veliko² | zahajati

3.3.2 Pridevnik**3.3.2.1 Usklajenost pridevniške iztočnice s kategorialnostjo pridevnika v sinonimnem razmerju**

Pridevniške iztočnice se navajajo v skladu s pridevniško kategorialnostjo, kot jo uresničuje pridevniška beseda v vlogi sinonima oz. členu sinonimnega niza ali kot sestavina stalne besedne zveze (vrstni pridevniki).

Spodnji slovarski sestavki ponazarjajo slovarski prikaz pridevnikov v SSSJ znotraj treh kategorij.

3.3.2.1.1 Lastnostni pridevniki**Ponazorilo (29):** Lastnostni pridevniki kot iztočnice in sinonimi

lep² -a -o prid. | ki ima v estetskem pogledu pozitivne lastnosti | *lep cvet; lepo dekle* □ ekspr. **cveteč** *cveteča deklica* □ ekspr. **cvetoč**
 □ nar. **lepčkan** □ ekspr. **lepušast** □ ekspr. **lepušen** □ zastar. **pogleden**
 □ knj.izroč. **všečen** □ star. **zal** □ zastar. **zavber** □ **čeden** ↗ □ **krasen** ↗
 □ ekspr. **ličen** | lep glede na oblikovanost | ▀ protip. **grd**
GLEJ ŠE čist¹ 1 | grd | jasen 1 | lahek 4 | prijeten

dóber¹ dóbra -o prid.

1. |ki ima zaželeno lastnost, kakovost v precejšnji meri| *kupiti dobre čevlje* □ *kvaliteten* □ neknoj. pog. *fajn*¹ □ neknoj. pog. *fejst*¹ □ sleng. *kul*¹
V zadnjem času si je ogledal nekaj kul filmov □ pog. *soliden*
□ neknoj. pog. *v redu* □ *kakovosten* ▸ ■ protip. *slab*¹
2. |ki kaže pozitivne moralne lastnosti, zlasti v odnosu do ljudi| *dober človek; dober namen* □ *dobrosrčen* □ knj.izroč. *brezgrajen*
□ knj.izroč. *brezgrešen* □ knj.izroč. *čednosten* □ knj.izroč. *dobročuden*
□ knj.izroč. *dobrovoljen* ...

vélik -íka -o prid.

1. |ki dosega visoko stopnjo glede na pričakovano razsežnost| *velik kos kruha* □ ekspr. *obilen imeti obilen nos* □ knj.izroč. *obsežen obsežen trehuh* □ knj.izroč. *razsežen razsežna soba* □ *ogromen* ▸ ■ protip. *majhen*
2. |ki dosega visoko stopnjo glede na pričakovano rast| *velik človek; velika žival* □ *visok visoko, postavno dekle* □ pog. *dolg*² *dolg, suh fant* □ ekspr. *dolginast* □ knj.izroč. *dolgorasel* □ star. *gorostasen*
□ ekspr. *ogromen* □ ekspr. *orjaški* □ pog. *potegnjen* □ ekspr. *velikanski*
□ knj.izroč. *visokorasel* □ ekspr. *žrdast žrdasta postava* ■ protip. *majhen* ...

3.3.2.1.2 Vrstni pridevniki

Ponazorilo (30): Vrstni pridevniki kot iztočnice, sinonimi in sestavina stalnih besednih zvez

lépi² -a -o prid. ▶ čéveljc • | hvála² | jeglič • | književnost 1 | nedelja
♦2 | roka 1♦1 | spol ♦3 | starost ♦2 | vedenje² 1♦

čéveljc -a m

- bot. *lépi* čéveljc □ bot. ceptec □ nestrok. marijini čéveljčki

hvála² razpolož. medm. |izraža hvaležnost| *Hvala za pomoč* □ *hvala lepa*
□ *iskrena hvala* □ *lepa hvala* □ *najlepša hvala* □ *od srca hvala* □ *prisrčna hvala* □ *tisočkrat hvala* □ star. *boglonaj* □ star. *bog plačaj* □ zastar. *bog plati*
□ star. *bog povrni* □ star. *lepa zahvala* □ star. *presrčna hvala* □ star. *zahvalim*

jéglič -a m

- bot. *lépi jeglič* □ bot. avrikelj

književnost -i ž

1. |umetnost, ki ima za izrazno sredstvo besedo, jezik| *zanimati se za književnost* □ *besedna umetnost* □ *leposlovna literatura* □ *literarna umetnost* □ *leposlovje* □ *literatura* □ knj.izroč. *beletrija* □ knj.izroč. *beletristika* □ zastar. *kranoslovje* □ knj.izroč. *lepa literatura* □ knj.izroč. *leposlovna književnost* □ knj.izroč. *lepo slovstvo* ...

dôbri -a -o prid. ► center •1 | dolgo¹ | pameten povdk. 2 | pameten povdk. 3 | prednost | priporočiti 2 | prostovoljno | radodaren • | udobrovoljiti | vesel¹ 1• | volja •1

véliki -a -o prid. ► avgust² | čep² 3 | črka •3 | doga² | duhovnik 2 | duhovnik 2pp 6 | epilepsija | goba pp 3 | goba pp 4 | gros¹ | havarija • | iztrebljanje | jadro •1 | jambor • | kalin | kilokalorija | kmet 1•4 | kmetija •6 | konj • | lov¹ •9 | maj | makromolekula | matura • | metljaj | nagrada • | napaka 1•3 | noč •4 | obtok •6 | oder 2•1 | oltar •2 | opraviti •4 | opravljati¹ •4 | orkester •3 | panda | plošča •5 | počitnice •1 | poved •2 | prapok | pretežno | raca •3 | razkol • | rokada •1 | sanhedrin | skakalnica •2 | sobota • | strigoš | šmaren •2 | tenar | uharica • | vigilija •2 | violončelo | voz • | začetnica 2• | zraččenka • | zvonček •

askétski -a -o prid. |ki je v zvezi z asketi ali askezo| *asketsko življenje*
□ knj.izroč. *asketični*

bolníški -a -o prid. ► dopust •3 | dopust •1 | strežnica 2 | strežnik 2

glásbeni -a -o prid. |ki je v zvezi z glasbo| *glasbena izobrazba*

□ star. *godbeni* □ knj.izroč. *mužični* □ knj.izroč. *muzikalični muzikalični dar*

□ knj.izroč. *muzikalni*

GLEJ ŠE akademija •1 | avtomat¹ •1 | drama •2 | glasba 1 | glasbilo | izraz • | kartica •4 | komedija •1 | narodopisje • | notacija | oddaja pp 1 | okrasek •1 | reprodukcija • | skladba | skupina •3 | stavek •1 | vzgoja •2

víttni -a -o prid. ► črnika • | pajčolanka | solata 2 | uta

rdéči -a -e prid. ► avtomobil •13 | barva 1•17 | barva 1•19 | barva 1•32 | barva 1•37 | bor¹ pp | čebular 2 | črnilo •3 | detelja •2 | dren • | eritrocit | hematit¹ | hiša 1•7 | komunist | mravlja • | mušnica | odpravnik • | pega •1 | požar | pršica | revolucija 1•2 | rožiček • | tombak | trohnoba • | vino •7 | zelje pp

(rděč rdéča -e prid.⁷²

1. |ki je take barve kot kri ali zrele jagode| *rdeč cvet* □ ekspr. *krvav krvava zarja* □ *pordečel* ↗ □ *rdečkast* ↗ □ *rus²* ↗

PODPOMENKE 1. bakren, bordo², ciklamen², granaten, jagoden, karminast, kostanjev, lososen, malinast, opečnat, rožnat, rubinast, škrlaten, žafranast ↗ **2.** bledordeč, nežnordeč, svetlordeč, temnordeč, živordeč ↗ **3.** bakrenordeč, kostanjevordeč, krvavordeč, ognjenordeč, oranžnordeč, rjavordeč, rožnatordeč, rumenordeč, škrlatnordeč, vijoličastordeč, višnjevordeč

2. |ki ima rdeč, rdečkast odtенок namesto barve, običajne za belo polt| *imeti rdeč obraz* □ *pordečel* □ *pordel* □ *zardel* □ *zaripel* ↗

GLEJ ŠE rdečiti se 1 | zardevati)

⁷² Za ponazorilo, da se v SSSJ v vseh primerih ločujejo lastnostni pridevniki od vrstnih, navajamo ob vrstnem pridevniku še lastnostnega, iz katerega je vrstni izpeljan.

3.3.2.1.3 Okoliščinski pridevniki⁷³

Ponazorilo (31): Okoliščinski pridevniki

spódnji -a -e prid. |ki leži, je nižje od določenega mesta, položaja|
spodnji konec vasi □ **dolnji** □ zastar. **dolenji** □ star. **zdolnji** ■ protip. **zgornji**
GLEJ ŠE dom •1 | grgavec • | hlače 1•8 | hudič¹ | kamen¹•14 | krilo²
 •3 | noga 1 | perilo •2 | podzemlje 2 | sloj ♦ | tok¹•6 | veter •3 |
 zgornji 1

prêjšnji -a -e prid. |ki je glede na prostor, čas, vrstni red neposredno
 pred čim drugim iste vrste| *Prejšnji odstavek je bil daljši* □ **poprej-**
šnji □ zastar. **predidoči** □ star. **prednji** □ **minuli** |glede na čas neposredno
 pred sedanjim| *To se je zgodilo minuli teden* □ **predhodni** |glede na
 vrstni red neposredno pred danim|
GLEJ ŠE dan¹•8 | leto •4 | nekdANJI 1

dejavni -a -o prid. |ki se ustvarjalno ukvarja s kakim delom| *dejavni*
član društva □ **agilni** □ **aktivni**² □ ekspr. **delavni** □ knj.izroč. **delujoči**
 □ ekspr. **živi** *Bil je med najbolj živimi člani društva*

dejavaen -vna -o povdk.⁷⁴ |izraža, da kdo tvorno opravlja, izpolnjuje
 kako delo, kake naloge| *Bil je premalo dejaven* □ **agilen** □ **aktiven**
 □ ekspr. **delaven** □ knj.izroč. **delujoč** ...

⁷³ Pri ugotavljanju pridevniške sinonimije za SSSJ se je potrdilo, da se vrstnim pridevnikom, ki so večinoma sestavina stalnih besednih zvez in nimajo na izbiro besedilno določne ali nedoločne oblike, v tej značilnosti pridružuje skupina pridevnikov, ki imajo (dejansko ali potencialno) variantno izrazitev s prislovom (*spodnji del* – *del spodaj*, *prejšnji dogodek* – *dogodek prej*, *celotno besedilo* – *besedilo v celoti*, *nesmiselni ukrep* – *ukrep brez smisla* ipd.) in jih zato lahko poimenujemo okoliščinski pridevniki. V slovenistični leksikologiji so iz te skupine prepoznani tisti, katerih pomenska aktualizacija je odvisna od govornega dejanja, in sicer s poimenovanjem »nepravi vrstni pridevniki« (Vidovič Muha 2013). Poleg variantne izrazitve s prislovom je določevalna lastnost okoliščinskih pridevnikov nezadostnost tipičnih pridevniških vprašalnic *kakšen*, *kateri*, *čigav*, *kolikšen*, *iz katere snovi*, obrazilo za določnost v levoprilastkovni vlogi (*ustrezni odgovor*) in brezobrazilnost v povedkovem določilu (*Odgovor je ustrezen*). S temi lastnostmi uresničujejo jezikovnosistemsko pomensko danost. Ohlapnost v normiranju razlikovalnosti med obrazilno izraženo določnostjo (*ustrezni odgovor*) in povedkovniško nedoločnostjo (*Odgovor je ustrezen*) s sklicevanjem na rabo, ki pogovorno, v govorjenju in sicer manj kultiviranem izražanju teži k opuščanju obrazila za določnost, pomeni ukinjanje pomenonosne prvine slovenskega jezika. Tega se normativno slovarstvo ne zaveda vedno.

⁷⁴ Ponazorilo opozarja na različnost povedkovniške rabe in levoprilastkovne rabe.

dodátni -a -o prid. |ki se da (k) čemu zraven, povrh| *dodatna razlaga* □ knj.jizroč. **akcesorni** □ pisar. **naknadni** □ knj.jizroč. **suplementarni**
GLEJ ŠE obrt² 1•11 | pouk 1•2 | vprašanje ♦ | zvezek 2♦
celôtni -a -o prid. |ki zajema kaj kot celoto v njenem polnem obsegu| *navesti celotni strošek poleg delnih izračunov; izpisati celotni naslov*
 □ pog. **celi**¹ □ knj.jizroč. **globalni** □ knj.jizroč. **integralni** *Poznamo le odlomke dela, integralni tekst ni znan* □ pog. **ves**
GLEJ ŠE ves 1, 2

3.3.2.2 O iztočnični obliki pridevnikov

Iz navedenih primerov je razvidno, da so pridevniki v SSSJ obravnavani kot samostojne leksikalne enote, vrstni pridevniki pa kot sestavina stalne besedne zveze, kot sestavina leksema.⁷⁵ Pri navajanju pridevniške iztočnične oblike je upoštevano, da imajo samo lastnostni pridevniki možnost izbire med t. i. »določno in nedoločno obliko« glede na besedilne okoliščine (*Kupila si je rdeč dežnik – Kje je njen rdeči dežnik; Ona ima tako lep obraz – Rad gledam ta lepi obraz*).⁷⁶ Vrstni pridevniki in okoliščinski pridevniki so v skladu s pripadajočim kategorialnim pomenom onemogočeni v besedilnem uresničevanju te opozicije in imajo tudi v imenovalniku moškega spola eno samo mogoče obrazilo:

- Vrstni pridevniki: **vrtni** -a -o (npr. v zvezi *vrtna črnika*), **glásbeni** -a -o (npr. v zvezi *glasbeni instrument*), **rdéči** -a -e prid. (npr. v zvezi *rdeča mušnica*) itd.
- Okoliščinski pridevniki: **zgórnji** -a -e, **préjšnji** -a -e, **dodátni** -a -o, **celotni** -a -o itd.

⁷⁵ Pojmovanje pridevniške pomenkosti v SSSJ temelji na ugotovitvah v zvezi s to tematiko, kot so v vlogi povzetka in nadgradnje številnih predhodnih obravnav podani v delu Vidovič Muha (2013) na straneh 75–89. Tamkajšnja klasifikacija sicer vključuje še skupine količinski pridevniki (števniki), snovni pridevniki in svojilni pridevniki, ki v slovarskem prikazu v SSSJ s slovaropisnega stališča ne predstavljajo svojskosti in zato tukaj niso posebej obravnavane.

⁷⁶ Z narekovajem pri »t. i. določno in nedoločno obliko« je poudarjeno, da je pri vrstnem pridevniku obrazilo *-ski, -ji, -ni* idr. pomenotvorno, in ne oblikotvorno; z obrazilom se ločuje npr. lastnostni pridevnik s pripadajočo kategorialnostjo (*rděč -éča -e*) od vrstnega pridevnika s pripadajočo kategorialnostjo (*rdéči -a -e* ali *vrtni -a -o*). Tudi konverzna tvorjenost ni razlog, da se ti dve kategoriji pridevnikov ne bi ustrezno ločevali in samostojno slovarsko obravnavali. V doslejšnjih slovarskih prikazih slovenskega jezika se to dejstvo ni upoštevalo.

3.3.2.3 Dva tipa redakcij za vrstne pridevnike

Kot je zgoraj že navedeno, se vrstni pridevniki v SSSJ pojmujejo kot sestavina večbesednih leksemov, stalnih besednih zvez. V SSSJ so kljub tej skupni lastnosti prikazani na dva redakcijska načina.

3.3.2.3.1 Večina vrstnih pridevnikov je navedena kot kazalčna iztočnica, pri kateri je z navedbo ciljne dominante pokazano, v sestavku katerega dominantnega samostalnika je naveden sinonimni niz, katerega člen vključuje iztočnični vrstni pridevnik kot sestavino stalne besedne zveze.

Ponazorilo (32): Vrstni pridevnik, obravnavan v kazalčnem slovarskem sestavku

diamagnétni -a -o prid. ▶ snov 2♦2

snôv -í ž

1. |kar tvori, sestavlja stvari, predmete, telesa| *zakon o ohranitvi snovi* □ *materija* □ knj.izroč. *materialno*¹ *razlike med materialnim in duhovnim* □ knj.izroč. *snovno*¹ □ knj.izroč. *substancia* □ knj.izroč. *tvar* □ knj.izroč. *tvarina* □ knj.izroč. *tvarno*¹
2. |kar tvori, sestavlja stvari, predmetna telesa in ima določene lastnosti, značilnosti| *lahko gorljiva snov* □ knj.izroč. *materija* □ knj.izroč. *tvarina* □ *material* ↗ □ farm. *učinkovina* |snov, ki deluje zdravilno|
 - ♦ 1. kem. *anorganske snovi* □ knj.izroč. *anorganične snovi* □ kem. *neorganske snovi* 2. fiz. *diamagnetna snov* □ fiz. *diamagnetik* 3. biol., min. *dvolična snov* □ biol., min. *dimorfna snov* 4. *eksplozivna snov* □ knj.izroč. *razpočna snov* 5. *hranilne snovi* □ knj.izroč. *hranive snovi* □ *hranljive snovi* □ knj.izroč. *redivo* 6. agr. *huminska snov* □ agr. *humozna snov* 7. *izolacijska snov* □ *izolirna snov* □ knj.izroč. *osamilna snov* 8. min. *izomorfna snov* □ min. *istolična snov* 9. fiz. *izotropna snov* □ fiz. *enakosmerna snov* 10. min. *izotropna snov* □ min. *enolomna snov* 11. kem. *jedka* ...

Ta tip slovarskega prikaza (kazalčno usmerjanje na stalne besedne zveze) je dosledno v skladu z definicijsko lastnostjo vrstnih pridevnikov, da tvorijo avtomatizirane sintagme in so pomensko uresničeni kot sestavina pomena vsakokratne besedne zveze.

3.3.2.3.2 Manjše število vrstnih pridevnikov je prikazano v obliki dominantne iztočnice z lastnim slovarskim sestavkom, ki tipsko vključuje sklicevalno razlago 'ki je v zvezi z [podstavni samostalniški leksem]' (gl. spodaj ponazorilo (33)). V obliki sinonimnega niza so nato navedene zamenljivostne možnosti za dani vrstni pridevnik (*godbeni*, *muzični*, *muzikalični*, *muzikalni*), ki so povzete na osnovi ugotovljenih večbesednih sinonimov (avtomatizirane ali polavtomatizirane besedne zveze), v katerih nastopa dani pridevnik.

Ponazorilo (33): Vrstni pridevnik, obravnavan v dominantnem slovarskem sestavku

glásbeni -a -o prid. |ki je v zvezi z glasbo| *glasbena izobrazba*
 star. **godbeni** knj.izroč. **muzični** knj.izroč. **muzikalični** *muzikalični dar*
 knj.izroč. **muzikalni**
GLEJ ŠE akademija •1 | avtomat¹ •1 | drama •2 | glasba 1 | glasbilo | izraz • | kartica •4 | komedija •1 | narodopisje • | notacija | oddaja pp 1 | okrasek •1 | reprodukcija • | skladba | skupina •3 | stavek •1 | vzgoja •2

Ta tip rešitve je glede na definicijsko lastnost vrstnih pridevnikov slovaropisni kompromis, ki ima za cilj gospodarno nakazati čim več zamenljivostnih možnosti s stališča danega iztočničnega pridevnika tako, da se posredno opozarja na možnost številnejših stalnih besednih zvez, kot je smiselno jih prikazati v slovarju. Vrstni pridevniki, navedeni v vlogi členov sinonimnega niza, so večinoma besedotvorne variante ali časovno in še kako drugače označene variante prilastkovne sestavine stalne besedne zveze (npr.: besedotvornopodstavne variante *glasbeni* – *godbeni* – *muzikalični*, obrazilne besedotvorne variante *muzikalni* – *muzikalični* – *muzični*, starinsko označena varianta *godbeni* itd.)

Kot je iz sestavka pri **glásbeni** -a -o prid. razvidno, imajo tudi te vrste pridevniški sestavki lahko razdelek dopolnjevalnih kazalk (gl. npr. v ponazorilo (33) označene ciljne dominante *avtomat*, *glasbilo*, *izraz*). V tem razdelku je s posredništvom ciljnih dominant navedeno, pri kateri dominantni je dani iztočnični vrstni pridevnik (v tem primeru **glásbeni** -a -o) udeležen v sinonimnih nizih kot prilastkovni del samostalniške stalne zveze.

Ponazorilo (34): Vrstni pridevnik, obravnavan v dominantnem slovarskem sestavku, udeležen v stalnih besednih zvezah

glásbeni -a -o prid. |ki je v zvezi z glasbo| *glasbena izobrazba*

□ star. **godbeni** □ knj.izroč. **muzični** □ knj.izroč. **muzikalični** *muzikalični dar*

□ knj.izroč. **muzikalni**

GLEJ ŠE akademija •1 | avtomat¹ •1 | drama •2 | glasba 1 | glasbilo | izraz • | kartica •4 | komedija •1 | narodopisje • | notacija | oddaja pp 1 | okrasek •1 | reprodukcija • | skladba | skupina •3 | stavek •1 | vzgoja •2

avtomát¹ -a m |tehnična naprava, stroj, ki opravlja delo brez človekovega sodelovanja| *polniti steklenice z avtomati* □ **avtomatski aparat** □ zastar. **samogib**

◆ **1. glasbeni avtomat** □ nekuj. pog. džuboks □ knj.izroč. glasbena omarica □ knj.izroč. glasbena skrinja □ glasbena skrinjica **2. igralni avtomat** □ pog. fliper **3. parkirni avtomat** □ prakt. sp. parkomat
GLEJ ŠE bankomat | brzostrelka

glasbilo -a s |priprava za proizvajanje tonov| *igrati na glasbilo*

□ **glasbeni instrument** □ **instrument²** □ star. **godalo** □ pog. **inštrument**

□ zastar. **sviralo** □ slabš. **škripalo** |zlasti violina|

◆ **glasbila s strunami** □ glasbila na strune □ glasb. strunska glasbila

PODPOMENKE godalo, pihalo, tolkalo, trobilo

izráz -a m

1. |jezikovna enota iz glasov, besed za označevanje pojmov|

Navedena izraza se uporabljata sopomensko □ **poimenovanje**

□ knj.izroč. **pojém** □ knj.izroč. **termin¹**

PODPOMENKE enobesedni izraz, večbesedni izraz

2. |to, v čemer se kaj kaže, izraža| *dojemati umetnost kot izraz časa*

□ **odraz** □ knj.izroč. **odslikava** □ knj.izroč. **odsvit** □ knj.izroč. **refleks**

● glasb. **glasbeni izraz** □ ekspr. glasbena govorica □ ekspr. tonska govorica

3.3.2.4 Pridevniški pari v razmerju konverzne tvorjenosti

Zgoraj je bilo načeloma že navedeno in posredno prikazano, da se v SSSJ ne izkazuje povezanosti med leksemi, ki so povezani preko konverzne tvorjenosti. Iz doslej navedenih primerov je razvidno, da se v SSSJ ne izkazuje povezanost med konverzno tvorjenimi pridevniki (lastnostni pridevnik **rděč** -ěča -e prid. – vrstni pridevnik **rděči** -a -e) oz. pridevniki iz iste besedotvorne podstave (lastnostni pridevnik **sólzen** -zna -o (*solzen obraz*) – vrstni pridevnik **sólzni** -a -o (*solzni kanal*). Vsak

pridevnik je bodisi samostojna leksikalna enota (lastnostni pridevniki, okoliščinski pridevniki) ali pa sestavina stalne besedne zveze (vrstni pridevniki) in se svoji vlogi ustrezno prikazuje kot samostojna iztočnica z ustreznim slovarskim sestavkom. Upošteva se, da ima določnostno obrazilo v slovarski iztočnici v vseh primerih pomenotvorno in leksemotvorno vlogo.⁷⁷

Kot že navedeno, te vrste slovarski prikaz ustrezno posreduje jezikovnosistemsko danost, da imajo samo lastnostni pridevniki glede na besedilne okoliščine v besedilu možnost dveh različnih pojavnih oblik (v imenovalniku moškega spola). Na jezikovnosistemski, slovarski ravni (slovar kot poimenovalni sistem) pa je v skladu s pomensko uvrstitvijo – ne glede na morebitno (konveržno) tvorjenost oz. netvorjenost – mogoča le ena oblika, tista, ki ustreza pomenski kategoriji danega pridevnika.⁷⁸ Gl. med gornjimi ponazorili samostojnost pridevnikov *rdèč* -éča -e prid. in *rdèči* -a -e prid. , *dejáven* -vna -o povdk. in *dejávni* -a -o prid. ipd.

3.3.2.5 Konveržno tvorjeni izpridevniški povedkovniki

Sestavku lastnostnega pridevnika večkrat sledi sestavek homonimnega povedkovnika, ki je v SSSJ v skladu s svojo leksikalnopomensko vrednostjo prikazan kot samostojni leksem.

⁷⁷ Znotraj zasnove SSSJ je te vrste prikaz tehnično prikladen in za uporabnika pregleden in obvestilen. S tem, ko je v iztočnici pridevnik naveden v »obliki«, ki ustreza pomenski kategoriji, v katero se pridevnik uvršča kot udeleženec v sinonimnem nizu (gl. ponazorila pridevnikov zgoraj), je rešeno vprašanje, katera »oblika« je v knjižnem besedilu pri danem pridevniku edina ustrezna.

⁷⁸ Kot že nakazano, v pogovorni in sicer manj skrbni rabi se navedene pomensko utemeljene razlike med vrstami pridevnikov ukinjajo; govori se in piše se *do-daten denar*, *nov slovar*, *poseben sklad* itd. Znotraj celovitega pomenskega opisa slovenskega jezika (npr. v novem slovarju slovenskega jezika, katerem koli že) je zato sklicevanje na rabo pri normiranju teh primerov dejansko ukinjanje pomenske razlikovalnosti in s tem siromašenje specifičnih jezikovnih izraznih možnosti.

Ponazorilo (35): Konverzno tvorjeni izpridevniški povedkovniki

anémíčen -čna -o prid. ▶ neizrazit 1

anémíčen -čna -o povdk. ▶ slabokrven²

(**anémíčni** -a -o prid. ▶ bolnik ♦2)

čúdežen¹ -žna -o prid. ▶ nenavaden

čúdežen² -žna -o povdk. ekspr. |izraža, da ima kaj nenavadne, izredne lastnosti| *Ta stroj je čudežen* □ ekspr. **čudež**² □ ekspr. **čudo**⁴

◆ ekspr. **biti čudežen** □ ekspr. delati čudeže

enák¹ -a -o ist. zaim.

1. |ki se po lastnostih, značilnostih ujema s primerjanim| *usklajeno obravnavati enake pojave* □ ekspr. **en**³ *biti enih misli s kom; ena cena za vse izdelke* □ ekspr. **enakšen** □ nekjn. pog. **identičen**¹ □ nekjn. pog. **isti**¹ □ publ. **istoveten** □ nekjn. pog. **taisti**

2. |ki ne dopušča prednosti, izjem| *imeti enake pravice in dolžnosti* □ nekjn. pog. **isti**¹

GLEJ ŠE enačiti | enako² | enakovreden | podoben¹

enák² -a -o povdk.

1. |izraža, da kdo, kaj ohranja, ima lastnosti, značilnosti nespremenjene| *Nič se ni spremenil, še vedno je enak; Vse je enako, kot je bilo* □ nekjn. pog. **isti**²

2. čemu |izraža, da kaj po vrednosti, moči ni ne večje ne manjše| *Leva stran enačbe je enaka desni* □ nekjn. pog. **identičen**² s čim

umázan¹ -a -o prid. |na katerem so delci kake nepotrebne, nezaželenene snovi| *umazani čevlji; od apna umazana obleka* □ **nesnažen** *nesnažna tla* □ **pomazan** *pomazana miza* □ **zamazan** □ ekspr. **črn**² *od dima črn strop* □ vulg. **drekast** *drekaste hlače* □ ekspr. **grd** *Poglej, kako grd predpasnik imaš* □ otr. **kak**¹ *imeti kak rokice* □ otr. **kakan** □ knj.izroč. **madežast** □ slabš. **nasvinjan** *z blatom nasvinjana soba* □ evfem. **nečeden**¹ *nečeden prt* □ ekspr. **nečist** □ ekspr. **očrnjen** *s sajami očrnjen sneg* □ nar. **okacan** *z blatom okacana suknja* □ star. **onečeden** *z blatom onečedena veža ...*

umázan² -a -o povdk. |izraža, da kdo s svojo zunanostjo ne izpolnjuje običajnih pričakovanj glede osebne čistoče| *Tak ne moreš pred ljudi, ker si umazan* □ ekspr. **pacek** □ ekspr. **packa** □ ekspr. **packon**

□ nizk. **prasec** □ nizk. **prasica** □ nizk. **prašič** □ otr. **prašiček** □ ekspr. **pujš**

□ otr. **pujsek** □ nizk. **svinja** □ ekspr. **umazane** □ ekspr. **umazanec**

□ ekspr. **zamazanec**

GLEJ ŠE čist¹ 1 | kalen | ničvreden | onesnažen | podel² | skopariti 2

3.3.3 Glagol

3.3.3.1 Besednovrstna oznaka pri glagolskih iztočnicah

Besednovrstna oznaka pri glagolskih iztočnicah je uresničena z navedbo oznake za glagolski vid, kot ga uresničuje dani glagol v določenem sinonimnem nizu. Vidске oznake v SSSJ so: dov. 'glagol dovršnega vida', nedov. 'glagol nedovršnega vida', dov. in nedov. 'glagol dovršnega in nedovršnega vida', nedov in dov. 'glagol nedovršnega in dovršnega vida'.

Primeri: **podaríti** -ím dov., **písati** in pisáti píšem nedov., **alfabetírati** -am nedov. in dov., **aktivírati** -am dov. in nedov., **klasificírati** -am dov. in nedov., **amnestírati** -am dov. in nedov.

Dvovidski so glagoli na *-irati*. Dvovidskosti v dominantnem sestavku ustreza navedba nosilnega razlagalnega glagola v obeh vidskih variantah (gl. **klasificírati**) in navajanje sinonimov v obeh vidskih variantah (gl. **amnestírati**). V kazalčnem sestavku dvovidskosti iztočničnega glagola ustreza navedba ciljnih dominant z različnim glagolskim vidom (gl. **aktivírati**).

Ponazorilo (36): Slovarske rešitve pri dvovidskih glagolih

klasificírati -am dov. in nedov. kaj | razvrstiti, razporediti, razvrščati, razporejati kaj glede na enake ali podobne lastnosti | *klasificírati* blago □ knj.izroč. **klasirati**

GLEJ ŠE ovrednotiti | vrednotiti

amnestírati -am dov. in nedov. koga | po nalogu najvišje oblasti delno ali popolno oprostiti, oproščati kazen skupini, skupinam obsojencev | *amnestírati politične zapornike* □ publ. **dati amnestijo komu** □ publ. **podeliti amnestijo komu** □ publ. **podeljevati amnestijo komu**

aktivírati -am dov. in nedov. ► razgibati¹ 2 | razgibavati 2

Določitev glagolskega vida, navedena pri dominantni iztočnici, je določevalna lastnost za vse navedene sinonime pri dani dominantni, tako enobesedne kot večbesedne (v tem primeru na ravni globinske vidske določenosti). Gl. ponazorilo (37).

Ponazorilo (37): Vidsko ujemanje sinonimov v nizu

podariti -ím dov.

1. *komu kaj* |dati komu kaj v last brez plačila| *podariti prijatelju sliko* □ knj.izroč. **darovati** □ pog. **dati dati za rojstni dan** □ knj.izroč. **dati v dar** □ knj.izroč. **nakloniti** □ star. **ofrati** □ ekspr. **pokloniti** □ pog. **prinesti** □ knj.izroč. **razdajati**² *Nekaj svojih slik je prodala, večino pa razdajala* □ ekspr. **razdati** *Nekaj vina so prodali, nekaj pa razdali* □ neknj. pog. **šenkati**

2. *komu kaj* |dati komu kaj, ne da bi zaslužil| *podariti učencu dobro oceno* □ pog. **dati** □ ekspr. **pokloniti** □ neknj. pog. **šenkati**

GLEJ ŠE donirati | roditi 1

3.3.3.2 Glagoli s se

Glagoli s se se obravnavajo kot samostojne leksikalne enote. Prikazani so v samostojni iztočnici. Uvrščenost v sinonimni niz se pri glagolih s se ugotavlja enako kot pri drugih leksikalnih enotah.

Ponazorilo (38): Obravnava glagolov s se

básati bášem nedov. ► nabijati | seliti se | tlačiti 2, 3

básati se bášem se nedov. ► jesti 1 | jesti 1pp 2 | mašiti se | riniti se 1

odpréti -prém dov.

1. *kaj* |dati kaj v tak položaj, da je mogoč prehod, vstop ali izstop| *odpreti okno* □ nar. **odvezniti** □ zastar. **otvoriti** □ **odloputniti** ↗ □ **odpahniti** ↗ □ **odškrniti** ↗ ■ protip. **zapreti**

2. *kaj* |s prerezom narediti notranjost dostopno| *odpreti pacientu prsni koš* □ med. **trepanirati**

3. *kaj* |narediti, da prilegajoči se deli česa niso več drug ob drugem| *Roža odpre cvet; odpreti dežnik* □ knj.izroč. **razpreti**

4. *kaj* |dati del priprave v tak položaj, da ima kaj prosto pot| *odpreti pipo* □ **odviti** ↗

5. *kaj* |izročiti, dati v javno, splošno uporabo, navadno slovesno, po predpisih| *odpreti novo koncertno dvorano* □ knj.izroč. **inavgurirati** □ star. **otvoriti**

6. *kaj* |narediti, da kaj začne potekati, navadno slovesno, po predpisih| *Kongres je odprl predsednik* □ star. **otvoriti**

GLEJ ŠE izpovedati se | odmašiti ♦ | omogočiti 2 | osupniti 1 | prisluhniti | vključiti 1 | začeti 2 | zapreti 1

odpréti se -prém se dov.

1. |izraža, da prilegajoči se deli česa pridejo v tak položaj, da niso več drug ob drugem| *Zreli stroki so se odprli* □ *razpréti se* □ star. *raz-pustiti se*

2. s prislovnim določilom, ekspr. |pojavit se z odprtino obrnjen, usmerjen tako, kot nakazuje določilo| *Pod njim se je odprlo brezno*

□ ekspr. *zarežati* □ ekspr. *zazevati* □ ekspr. *zazijati*

GLEJ ŠE razjasniti se²

beséditi -im nedov. ► govoriti 1 | pogovarjati se 1

beséditi se -im se nedov. ► pripraviti se

3.3.3.3 Frazeološki glagoli s prostim morfemom *jo* ali *ga*

Frazeološki glagoli s prostim morfemom *jo* ali *ga* se obravnavajo kot samostojne leksikalne enote. Prikazani so v samostojni iztočnici in uvrščeni v ustrezni sinonimni niz.

Ponazorilo (39): Obravnava glagolov s prostim morfemom *jo* in *ga*

unésti jo unésem jo dov. ► rešiti se 1

primáhati jo -am jo dov. ► priti

lomíti ga lómim ga nedov. pog. |počenjati neumnosti,

lahkomiselnosti⁷⁹ |*Čas je že, da ga nehaš lomiti* □ neknj. pog. *biksati ga*

□ neknj. pog. *fiksati ga* □ pog. *kidati ga* □ pog. *kronati ga* □ ekspr. *poganjati*

ga □ ekspr. *prismodovati* |*Vsega imajo dovolj, pa prismodujejo*

□ pog. *sekati ga* □ ekspr. *sračkati ga* □ vulg. *srati ga* □ ekspr. *streljati kozle*

□ pog. *svirati ga* □ neknj. pog. *žingati ga*

GLEJ ŠE motiti se 2

sríkniti ga -em ga dov. ekspr. |spiti alkoholno pijačo| *Če je le priložnost,*

ga srkne □ ekspr. *cukniti ga* |*Že zjutraj ga rad cukne* □ ekspr. *kljuniti*

ga □ neknj. pog. *rukniti ga* |*Že zjutraj ga rad rukne* □ ekspr. *srebniti ga*

□ neknj. pog. *suniti ga* |*Kdaj pa kdaj ga rad sune* □ neknj. pog. *suniti vase*

suniti žganje vase □ ekspr. *zvrniti ga*

⁷⁹ Sestavka pri *lomiti ga* in *srkniti ga* ustrežno ponazarjata, v katerih primerih sinonimnemu nizu ni bilo mogoče najti nevtralne dominante.

3.3.3.4 Deležnik

Deležnik je v SSSJ upoštevan v primeru, da je leksikaliziran kot samostojna leksikalna enota, tj. kot lastnostni pridevnik ali pa povedkovnik.⁸⁰

Ponazorilo (40): Deležnik, ki je leksikaliziran kot lastnostni pridevnik ali povedkovnik

namázan -a -o povdk. ► prebrisan povdk. 1

prebrisan -a -o prid. |ki zna z iznajdljivostjo, bistrostjo, spretnim prikrivanjem doseči svoj namen; ki vsebuje, izraža to sposobnost| *Prebrisan trgovec z lahkoto proda tudi slabše blago; imeti prebrisan izraz na obrazu* □ **zvijačen** □ **zvit** □ ekspr. **lisjaški** □ knj.i.zroč. **lokav** □ ekspr. **nabrit** □ pog. **prefrigan** □ ekspr. **prekanjen** □ zastar. **prepekan** □ ekspr. **prepreden** □ ekspr. **pretkan**

POVEDKOVNIK 1. nabrisan, nasukan, navit, poln muh, presukan, previt, prežgan, zbrisan, zrel kot jagoda, zrel kot tepka, zvit kot kozji rog, zvit kot ovnov, z vsemi mavžami **namazan**, z vsemi žavbami **namazan** ...

izhíran -a -o prid. ► oslabeled

oslabeled -éla -o prid. |ki ni več v polni meri sposoben opravljati fizičnega dela ali prenašati telesne napore| *oslabeled človek* □ **izčrpan** □ **izhíran** □ **obnemogel** □ **onemogel** □ **opešan** □ **shiran** □ **slaboten**¹ □ nizk. **crkel** □ nekjn. pog. **izguran** □ ekspr. **izmozgan** □ knj.i.zroč. **iznemogel** □ ekspr. **izpit**² □ med. **kahektičen** □ star. **nadložen** □ ekspr. **trhel** □ knj.i.zroč. **zahíran** ...

⁸⁰ Deležniška oblika sama po sebi kot glagolska oblika za sinonimni slovar ni zanimiva, saj je pomen deležnika implicitno vključen v glagolskem pomenu in torej zadošča, da so navedeni glagolski sinonimi. Primeri izdeležniških pridevnikov tipa *izdelati kip* ⇒ *Lani izdelani kip ni našel kupca* se v SSSJ ne upoštevajo (razen v primerih, kadar so sestavina stalne besedne zveze). V teh primerih izdeležniški pridevnik ni leksikaliziran z novim, od glagola neodvisnim denotativnim pomenom, zato je s stališča slovarskega prikaza obravnavan kot glagolska oblika, in ne kot samostojni leksem. – Sinonimni niz je dobro pomagalo za ločevanje deležniških oblik od leksikaliziranih pridevnikov. Izdeležniški pridevnik, leksikaliziran kot lastnostni pridevnik, se v sinonimnem nizu skoraj vedno vzporeja s še kakšnim lastnostnim pridevnikom, ki ni izdeležniški (npr. *cicast* pri pridevniku *okrašen*).

3.3.3.5 Zloženi glagol v sinonimnem nizu

V sinonimnem nizu je glagolu enakovredna povedkovniška konstrukcija, ki se šteje kot zloženi glagol.

Ponazorilo (41): Zloženi glagol v sinonimnem nizu

báti se bojím se nedov.

1. česa |biti v neprijetnem stanju vznemirjenosti zaradi (domnevne) neposredne ogroženosti, katere vzrok so sovražne, nevarne, neprijetne okoliščine| *bati se hoje nad prepadnimi stenami; Bal se je, da bi se mu zgodilo kaj hudega; Otrok se v temi boji* □ s smiselnim osebkom v tožilniku **biti strah** česa *Strah me je bolezní* □ nekjn. pog. **imeti strah pred čim** □ knj.izroč. **plašiti se ... 2.** koga |izraža, da se kdo čuti ogroženega od imenovane osebe| *bati se predstojnika* □ star. **strahovati pred kom** *strahovati pred samovoljnejem ... 3.* za kaj |izraža, da kdo čuti nemir, tesnobo ob zavedanju (domnevne) nevarnosti, ki preti komu, čemu| *bati se za otroke; bati se za zdravje* □ **biti v skrbéh** □ **biti v strahu** □ star. **strahovati** □ ekspr. **trepetati** □ ekspr. **tresti se**

3.3.3.6 Omejitveno pojasnilo pri glagolu

Omejitveni pojasnili »s smiselnim osebkom v tožilniku« in »s smiselnim osebkom v dajalniku« imata pri glagolih v SSSJ dvojno funkcijo. Tako kot v razlagalnem slovarju se ti dve pojasnili nanašata na uresničevanje kategorialne pomenske lastnosti, ki je razločevalna za dani glagol. V SSSJ poleg tega navedba pojasnila »s smiselnim osebkom v ...« izjemo- ma omogoča prikaz sinonimnega razmerja med glagoli, ki se uresničujejo v različnih stavčnih vzorcih. Tako je omogočeno npr. vzporejanje glagola **dojeti** (**On je bistvo takoj dojel*) in **posvetiti se** (s smiselnim osebkom v dajalniku: **Njemu se je bistvo takoj posvetilo*). Z navedbo obravnavanega omejitvenega pojasnila se posredno zadosti pričakovani izpolnitvi pogoja zamenljivosti med sinonimi. Glagola **dojeti** in **posvetiti se** se – upošteva je omejitveno pojasnilo pri **posvetiti se** – lahko pojmujeta kot zamenljiva in s tem enakovredno sinonimna kot siceršnji, v levi vezljivosti prekrivni glagoli.

Ponazorilo (42): Omejitveni pojasnili *s smiselnim osebkom v dajalniku in s smiselnim osebkom v tožilniku*

odléči -léžem dov.

1. brezos. s smiselnim osebkom v dajalniku |izraža izboljšanje počutja pri slabosti, bolečinah| *Bolniku je po treh dneh odleglo* □ ekspr., s smiselnim osebkom v tožilniku izpustiti *Končno ga je bolečina izpustila*
□ nar. **odlahniti** □ knj.jizroč. **preleči**

3.3.3.7 Velelniške glagolske oblike v medmetni rabi

Pri glagolskih dominantah so kot posebna pomenska enota prikazane velelniške oblike v medmetni rabi. Te niso osamosvojene v medmetne iztočnice, ker imajo same izglagolske sinonime. Tudi v SP so prikazane kot »okrnjeni glagol«. Velelniške glagolske oblike v medmetni rabi so vključene pri dominantah: *bežati, čakati, dati, gledati, iti, izginiti, oprostiti, paziti se, pogledati, poslušati, skrbeti, živeti*.

Ponazorilo (43): Medmetna pomenskost, prikazana pri glagolu

čakati -am nedov.

1. *kaj/na kaj* |biti, ostati na kakem mestu, zlasti računajoč, da kdo, kaj pride| *čakati zdravnika; čakati pismo; čakati na vlak*
□ nar. **očakovati** □ star. **sčakovati** □ star. **sčakovati** □ star. **streči na kaj**
□ nar. **učakovati**
2. v velelniku |izraža zahtevo po premisleku, pojasnitvi| *Čakaj, kaj je že to* □ **počakaj** □ **stoj** □ nar. **čaj²** □ pog. **čak** □ pog. **počak¹**
3. v velelniku |izraža grožnjo| *Le čakaj, ti že pokažem* □ **počakaj**
□ nar. **čaj²** □ pog. **čak** *Čak me, hinavec* □ pog. **počak¹**
- GLEJ ŠE pričakovati 1, 3 | stati³ 4

Izjemoma je glagolska oblika v medmetni rabi samostojna iztočnica v primeru **obžalujem** (*Obžalujem, ničesar ni več mogoče spremeniti*), ker je dominantna za dani pomen medmetna iztočnica **žal**.

3.3.4 Povedkovnik

Povedkovniki v iztočnicah imajo besednovrstno oznako povdk. ('povedkovnik') ali povdk. zv. ('povedkovniška zveza'), kadar se v vlogi povedkovnika uresničuje zveza predloga in samostalnika. Povedkovniške iztočnice so v skladu z zasnovo SSSJ dominantne iztočnice ali kazalčne iztočnice.⁸¹

⁸¹ Na tem mestu je povedkovnik v skladu z usmeritvijo poglavja omenjen s stališča iztočničenja. Sicer je problematika ugotavljanja in prikaza te besedne vrste v SSSJ podrobneje prikazana v poglavju *Leksikografski pristop pri ugotavljanju in opisovanju medleksemskih razmerij za SSSJ* v razdelku *Povedkovniška sinonimija* na str. 112–122.

SLOVAROPISNA STRUKTURIRANOST LEKSIKALNE SINONIMIJE V SSSJ

MARTIN AHLIN, BRANKA LAZAR, ZVONKA PRAZNIK, JERICA SNOJ

Pojmovanje leksikalne sinonimije, določeno v zasnovi sinonimnega slovarja, se odraža v slovarskem besedilu, tako v razčlenjenosti besedila celotnega slovarja kot v zgradbi posameznega slovarskega sestavka. V doslejšnji obravnavi se je pozornost namenjala definicijam pomenskih danosti, udeleženih v leksikalni sinonimiji, in načelom SSSJ, po katerih se te danosti ugotavljajo v gradivu. V tukajšnjem nadaljevanju se opisuje makrostrukturalna in mikrostrukturalna urejenost SSSJ s stališča slovaropisnih sredstev in načinov, s katerimi so te danosti izražane v slovarskem prikazu v SSSJ. Poglavje je v prvi vrsti namenjeno ponazoritvi funkcionalne povezave med pomenslovnimi ugotovitvami o leksikalni sinonimiji in leksikografskimi sredstvi za izražanje le-teh znotraj leksikografsko strukturiranega pomenskega opisa.⁸²

1 OSNOVNA ORGANIZIRANOST SLOVARSKEGA BESEDILA: DOMINANTNI SLOVARSKI SESTAVKI, KAZALČNI SLOVARSKI SESTAVKI, DOPOLNJEVALNE KAZALKE

Za lažje razumevanje je pred podrobnejšim opisom zgradbe slovarskega sestavka dobrodošla predstava o slovarskem besedilu kot celoti.

⁸² Prikaz se nanaša na oblikovanost slovarskega besedila v knjižni izdaji SSSJ. Oblikovne spremembe, s katerimi se spletna izdaja SSSJ razlikuje od knjižne izdaje (o teh gl. v poglavju *Dopolnitve SSSJ v spletni objavi* str. 195–207), pri tem niso posebej obravnavane, ker bistveno ne zadevajo razmerja med pomenskimi danostmi in slovaropisnim prikazom.

Ponazorilo (44): Izsek iz tekočega slovarskega besedila

trgati -am nedov.

1. kaj |s sunkovitimi potegi, vlečenjem delati iz česa dva ali več delov| *trgati papir na koščke* □ star. **drapati** □ redk. **raztrgavati**

□ **kosmati**³ |trgati v kosme| *kosmati platno*

2. brezos. s smiselnim osebkom v tožilniku |izraža, da ima kdo sunkovite bolečine| *Trga ga v rami* □ **kljuvati** □ pog. **cukati**

GLEJ ŠE boleti 1pp 1 | nabirati 2 | odtegovati 2 | trgatev •

trgati se -am se nedov. |izraža, da je kaj v stanju, ko zaradi rabe, uporabe ni več celo| *Jopica se trga na komolcih* □ ekspr. **cefrati se**

□ redk. **cunjati se** □ ekspr. **cvesti** □ ekspr. **cveteti**

GLEJ ŠE bojevati se 1, 2 | oddaljevati se 1 | pripraviti se | ruvati se

trgac -gca m ▶ trg 2

trgniti -em dov. ▶ potegniti 1 | trzniti 1

trgovánje -a s ▶ trgovina 2

trgováti -ujem nedov. s čim |kupovati in prodajati| *trgovati z lesom*

□ star. **kupčevati** □ star. **tržiti**

trgôvček -čka m ▶ trgovec

trgôvčič -a m ▶ trgovec

trgovčec -vca m |kdor se ukvarja s trgovanjem| *proizvajalci in*

trgovci □ star. **kupčevalec** □ star. **kupec**¹ □ star. **štacunar** □ ekspr. **trgovček**

□ star. **trgovčič** □ star. **tržec**

◆ 1. knj.izroč. **levantinski trgovci** □ knj.izroč. **levantski trgovci** 2.

trgovec z žitom □ žitar 3. **trgovec z živili** □ špecerist □ zastar. živilar

□ živilski trgovec

GLEJ ŠE veletrgovec

trgovína -e ž

1. |gospodarska dejavnost, ki se ukvarja s kupovanjem in prodajanjem| *razvoj trgovine* □ star. **trgovstvo**

2. |kupovanje in prodajanje blaga| *ukvarjati se s trgovino*

□ **trgovanje** □ star. **kupčevanje** □ star. **kupčija** □ star. **kupčijstvo** □ star. **štacunarstvo** □ star. **trženje**

3. |lokal, v katerem se kupuje in prodaja blago| *vstopiti v trgovino*

□ **trgovski lokal** □ nekuj. pog. **štacuna** □ nekuj. pog. **štacunica** □ ekspr. **trgovinica** □ prodajalna ↗

◆ 1. **delikatesna trgovina** □ prakt. sp. **delikatesa** □ redk. **delikatesnica**

2. **komisijska trgovina** □ pog. komisija 3. **konfekcijska trgovina**

□ prakt. sp. **konfekcija** 4. **samopostrežna trgovina** □ prakt. sp. **market**

□ knj.izroč. **samoizbirna prodajalna** □ **samopostrežba** □ prakt. sp.

samopostrežna □ **samopostrežna prodajalna** □ **samopostrežnica**

5. **trg. trgovina na debelo** □ **trg. grosistična trgovina** 6. **trg. trgovina**

na drobno □ **trg. detajlistična trgovina** □ knj.izroč. **nadrobna trgovina** □ zastar. **podrobna trgovina** 7. **trgovina z darili** □ **darilnica**

8. trgovina z živili □ pog. špicerija □ pog. špicerijska trgovina

□ knj.izroč. trgovina z jestvinami □ živilska trgovina

GLEJ ŠE poslovdja | trg •4 | veletrgovina

trgovínica -e ž ▶ trgovina 3

trgovínski -a -o prid. |ki je v zvezi s trgovino, trgovanjem| *prostori za trgovinske namene* □ **merkantilni**

GLEJ ŠE embargo | rabat | trgovski 1

V SSSJ se po obliki in po vsebini ločujeta dve vrsti slovarskih sestavkov: dominantni slovarski sestavki (gl. ponazorilo 45) in kazalčni slovarski sestavki (gl. ponazorilo 46).

Ponazorilo (45): Dominantni slovarski sestavek

trgovína -e ž

1. |gospodarska dejavnost, ki se ukvarja s kupovanjem in prodajanjem| *razvoj trgovine* □ star. **trgovstvo**

2. |kupovanje in prodajanje blaga| *ukvarjati se s trgovino*

□ **trgovanje** □ star. **kupčevanje** □ star. **kupčija** □ star. **kupčijstvo**

□ star. **štacunarstvo** □ star. **trženje**

3. |lokal, v katerem se kupuje in prodaja blago| *vstopiti v trgovino*

□ **trgovski lokal** □ nekjn. pog. **štacuna** □ nekjn. pog. **štacunica** □ ekspr. **trgovinica** □ **prodajalna** ↗

◆ **1. delikatesna trgovina** □ prakt. sp. delikatesa □ redk. delikatesnica

2. komisijska trgovina □ pog. komisija **3. konfekcijska trgovina**

□ prakt. sp. konfekcija **4. samopostrežna trgovina** □ prakt. sp. market

□ knj.izroč. samoizbirna prodajalna □ samopostrežba □ prakt. sp.

samopostrežna □ samopostrežna prodajalna □ samopostrežnica

5. trg. trgovina na debelo □ trg. grosistična trgovina **6. trg. trgovina**

na drobno □ trg. detajlistična trgovina □ knj.izroč. nadrobna trgovina

□ zastar. podrobna trgovina **7. trgovina z darili** □ darilnica

8. trgovina z živili □ pog. špicerija □ pog. špicerijska trgovina

□ knj.izroč. trgovina z jestvinami □ živilska trgovina

GLEJ ŠE poslovdja | trg •4 | veletrgovina

Ponazorilo (46): Kazalčni slovarski sestavek

trgovánje -a s ▶ trgovina 2

1.1 Dominantni slovarski sestavki

Dominantni slovarski sestavki (gl. ponazorilo (45)) so vsebinsko jedro SSSJ. Dominantni slovarski sestavek vključuje zaokroženi hierarhično organizirani prikaz vseh sinonimnih razmerij, v katerih je udeležena leksikalna enota, navedena kot iztočnica dominantnega slovarskega sestavka, imenovana dominantna iztočnica ali dominantna. Podrobneje o notranji členjenosti dominantnega slovarskega sestavka in o izbiri leksikalne enote za vlogo dominante kot nosilke sinonimnega niza gl. v razdelku *Sinonimijski del* na str. 172–193.

V sinonimijskem delu dominantnega slovarskega sestavka, ki sledi iztočničnemu delu, so v posameznih pomenskih enotah (za vsak pomen posebej) poleg razlage skupnega pomena sinonimov v nizu in ponazorila za rabo, značilno za celotni niz, navedeni vsi sinonimi, ugotovljeni k dani dominantni leksikalni enoti.

Prikaz leksikalne sinonimije v SSSJ ima za izhodišče sinonimno razmerje med dominantno leksikalno enoto in določenim sinonimom (členom niza), in to z vsakim členom niza posebej; sinonimno razmerje znotraj samih (nedominantnih) členov niza je drugotno. To določilo je pomembno zato, ker se v SSSJ upošteva pri prikazu medsebojne različnosti sinonimov. Npr. pri členu niza *kupčevanje* (gl. ponazorilo (45)) se časovna oznaka star. 'starinsko' nanaša na razmerje med časovno označeno leksikalno enoto *kupčevanje* in dominantno leksikalno enoto *trgovina*.

1.2 Kazalčni slovarski sestavki

Drugačno vlogo, usmerjevalno in povezovalno, imajo kazalčni slovarski sestavki. Iztočnica v teh sestavkih, imenovana kazalčna iztočnica ali kazalka, je leksikalna enota, ki v dominantnih slovarskih sestavkih nastopa v prikazanih sinonimnih nizih kot sinonim (člen sinonimnega niza) ali kot sestavina večbesednega sinonima, sama pa ni nosilka sinonimnega niza, ni dominantna. V kazalčnem sestavku je za puščičastim

znakom (►) navedena ena ali več ciljnih dominant, vključno z natančno izraženim mestom v danem dominantnem sestavku, na katero se kazalka sklicuje. (Gl. npr. v ponazorilu (46) številko 2 pri ciljni dominantni *trgovina*, ki označuje 2. pomensko enoto pri tej dominantni.)

Ponazorilo (47): Leksikalna enota kazalčne iztočnice je sinonim v nizu pri ciljni dominantni

mrvica -e ž ► drobec | drobtina | malenkost 2 | malo² 1, 3
drobtina -e ž |majhen drobec kruha ali peciva| *pobrisati drobtine z mize* □ ekspr. **drobtinica** □ knj.izroč. **mrva** □ knj.izroč. **mrvica**

Ponazorilo (48): Leksikalna enota kazalčne iztočnice je sestavina večbesednega sinonima pri ciljni dominantni

darilni -a -o prid. ► listina ♦1 | pogodba ♦4
listina -e ž |v posebni obliki sestavljen in potrjen zapis o dogodku pravne narave| *izdati listino* □ star. **pravica** □ publ. **instrument**¹ |zlasti v mednarodnih odnosih| □ ekspr. **pergament** ↗
 ♦ 1. pravn. **darilna listina** □ star. darilno pismo □ star. darovnica 2. dokazna listina □ dokazilna listina 3. ustanovna listina □ ustanovitvena listina

Kazalčni slovarski sestavki so slovaropisno urejevalno sredstvo. Kazalčne iztočnice v slovarju SSSJ omogočajo iskanje, pri katerem je kot izhodišče iskanja mogoča katera koli leksikalna enota, ki je v SSSJ sinonim ali sestavina večbesednega sinonima. Kazalčno usmerjanje z iztočnice, ki je kot leksikalna enota sestavina večbesednega sinonima, na ustrezni večbesedni sinonim v določenem sinonimnem nizu (npr. usmerjanje z iztočnice **darilni** -a -o prid. na večbesedni sinonim *darilna listina* v sestavku **listina** -e ž), je slovaropisna tehnična rešitev, s katero je zadoščeno načelu SSSJ, da so enobesedni sinonimi in večbesedni sinonimi kot udeleženci sinonimnega razmerja enakovredni. Iz večbesednih sinonimov so v kazalčnih iztočnicah navedene t. i. polnopomenske besede; zaimenske sestavine, pomožnik *biti*, predlogi in vezniki iz večbesednih sinonimov nimajo posebnih kazalčnih povezav.

Dvojnost dominantnih slovarskih sestavkov in kazalčnih slovarskih sestavkov je v SSSJ urejevalno slovaropisno sredstvo, ki omogoča

gospodarnost slovarskega prikaza. V slovarju omogoča, da je navedena razlaga skupnega pomena in ponazorilo tipične rabe večine sinonimov pri danem pomenu na enem mestu, kar bi se sicer morale ponavljati pri vseh iztočnicah za vse sinonime danega niza. S strogega pomenoslovnega stališča pomenska individualnost vsake leksikalne enote – ne glede na skupne pomenske lastnosti, ki sinonime povezujejo v niz – sicer ne dovoljuje hierarhiziranja sinonimov, na kakršno bi bilo mogoče sklepati z ločevanjem dominantnih in nedominantnih slovarskih sestavkov.

1.3 Dopolnjevalne kazalke

Podobno vlogo kot kazalčne iztočnice imajo dopolnjevalne kazalke, navedene za opozorilom GLEJ ŠE na koncu dominantnega slovarskega sestavka. (Gl. npr. ponazorilo 45.) Dopolnjevalne kazalke usmerjajo k drugim dominantam, pri katerih je dana iztočnična dominantna leksikalna enota udeležena v sinonimiji kot sinonim ali sestavina večbesednega sinonima, torej v nedominantni vlogi. Tako so v sestavku pri **trgovína** -e ž v razdelku dopolnjevalnih kazalk (tj. za opozorilom GLEJ ŠE) navedene ciljne dominante: *poslovodja*, ker je v sestavku pri **poslovódja** -e m naveden sinonim *šef trgovine*; *trg*, ker je v sestavku pri **třg** -a m naveden sinonim *prosti trg*; *veletrgovina*, ker sta v sestavku **věletrgovína** -e ž navedena sinonima *grosistična trgovina* in *trgovina na debelo*.

2 IZTOČNIČNI DEL SLOVARSKEGA SESTAVKA

Iztočnični del slovarskega sestavka vključuje: zapis onaglašene iztočnice, oblikoslovne podatke o njenih paradigmatskih pregibnostnih lastnostih, besednovrstno oznako, podatke o izgovoru in omejitveno pojasnilo (gl. opis v podpoglavju *Pomenska individualnost sinonimnih leksikalnih enot*, str. 99–109), kadar se to nanaša na iztočnično leksikalno enoto.

Ponazorilo (49): Iztočnični del slovarskega sestavka

melisnica -e ž | bombon z dodatkom olja melise | *lizati melisnico*
 □ star. **melisna jagoda**

output -a [áʉtput] m ▶ izhod 3 | prispevek • | rezultat²

blízu¹ prostor. prisl. | izraža majhno prostorsko oddaljenost | *Njeni starši stanujejo blizu* □ **nedaleč** □ v bližini □ v okolici □ ekspr. **na dosegu roke** □ knj.izroč. **streljaj daleč** □ knj.izroč. **v bližavi** □ star. **v obližju** ■ protip. **daleč**²

GLEJ ŠE bližje | daleč² 1 | poleg¹ | posnetek • 1

blízu² predl. z rodilnikom | za izražanje majhne prostorske oddaljenosti | *Hiša stoji blizu gozda* □ v bližini □ **nedaleč od** □ zastar. **klicaj od** □ knj.izroč. **lučaj od** □ knj.izroč. **streljaj od** □ star. **v obližju**

blízu³ člen. ▶ skoraj² 1

blízu⁴ povdk. ▶ daleč¹

izgovoríti -ím dov. *kaj* | izoblikovati glasove z govornimi organi | *To ime je težko izgovoriti* □ **izreči** □ ekspr. **reči** *Težko reče r*

PODPOMENKE izdavití, izgolčati, izgoltati, izgrčati

GLEJ ŠE izreči | opravičiti 1 | povedati | reči 1 | umolkniti

2.1 Nabor podatkov za identifikacijo leksikalne enote

Vsi slovarski sestavki, dominantni in kazalčni, so uvedeni z enakim iztočničnim delom. V iztočničnem delu so na dogovorni slovaropisni način prikazane izrazne značilnosti leksikalne enote, izražene z dano iztočnico. Nabor podatkov v iztočničnem delu je prilagojen zahtevi, da je leksikalna enota (ali sestavina leksikalne enote, če gre za sestavno večbesednega sinonima), na katero se nanaša iztočnica, nedvoumno identificirana znotraj poimenovalnega sistema slovenskega jezika. Tej zahtevi je na izrazni ravni zadoščeno tako, da je iztočnica onaglašena, ima besednovrstno oznako, pri pregibnih besedah navedbo pripadajočega pregibnostnega vzorca in v posebnih primerih navedbo izgovora. Desno od iztočničnega dela je identifikacija leksikalne enote dopolnjena s pomensko določitvijo, in sicer v dominantnem slovarskem sestavku neposredno s pomenskim opisom (pomenska razlaga, sinonimni niz itd.), v kazalčnem sestavku pa posredno z navedbo ciljne dominante (ali več ciljnih dominant), h kateri usmerja kazalčna iztočnica.

2.2 Odvisnost iztočničnih podatkov v SSSJ od *Slovenskega pravopisa* (2001)

Podatki v iztočničnem delu so v SSSJ načeloma usklajeni s prikazom v *Slovarju Slovenskega pravopisa* (2001) oziroma v skladu s pravopisnimi pravili pri iztočnicah, ki jih *Slovar Slovenskega pravopisa* ne navaja. Sistem iztočničnih podatkov v SSSJ je minimaliziran, saj se omejuje na vlogo identifikacije leksikalne enote v slovenskem poimenovalnem sistemu. To je v skladu z dejstvom, da je SSSJ kot sinonimni slovar specializiran za prikaz sinonimnih pomenskih razmerij, medtem ko je v pogledu opisovanja izrazne podobe in pregibnostnega vedenja leksikalnih enot odvisen od razlagalnega slovarja (SSKJ) in pravopisa (SP 2001), kjer je izrazna podoba natančneje prikazana. To je v izvedbi SSSJ med drugim razvidno v reduciranem prikazu izgovora in v nenavajanju dvojnic. Podatki o izgovoru se navajajo pri prevzetih leksikalnih enotah, ki pisno niso podomačene in katerih izgovor ni predvidljiv na osnovi pravil o razmerju med pisavo in izgovorom v slovenskem jeziku (npr. *à la carte*, *rinascimento*, *snowboard*, *output*). Med dvojnicami (pisne, naglasne, pregibnostne) je za iztočnico izbrana tista, ki je na prvem mestu v *Slovarju Slovenskega pravopisa* (2001) oziroma tista, ki je najbolj v skladu s načeli kodifikacije pisave, izgovora in pregibanja v slovenskem jeziku.⁸³

Vse leksikalne enote, navedene v SSSJ, imajo knjižni ali poknjiženi zapis in oblikoslovje, ne glede na to, kateri jezikovni zvrsti pripadajo (npr. narečne, pogovorne leksikalne enote).

⁸³ Izjemoma se v SSSJ navaja naglasna dvojničnost pri glagolu tipa *dotakniti se* in *dotákniti se* -em se, ker se z naglasno dvojničnostjo povezuje pripadajoči spregatveni vzorec. Poleg tega je v SSSJ kot iztočnica lahko navedena dvojnica, ki ne ustreza zgoraj navedenim načelom (prvo mesto v SP 2001 itd.), kadar je pogostost rabe tako narekovala. Sicer je pisna in naglasna dvojničnost, neenotno navajana v doslejšnjih slovenskih slovarjih, posebno problemsko področje, ki ga specializirani slovar, kakršen je SSSJ, ne more sistematično na novo reševati in ki čaka na prenovljeni prikaz v posodobljenem pravopisnem slovarju in novem razlagalnem slovarju.

2.3 Besednovrstna označenost

Vse iztočnice imajo besednovrstno oznako, iz katere je razviden kategorialni pomen dane leksikalne enote, pri dominantnih slovarskih sestavkih hkrati tudi kategorialni pomen vseh sinonimov. Podrobneje je besednovrstna kategorizacija predstavljena s stališča organiziranja makrostrukture SSSJ v samostojnem poglavju *Besednovrstna kategorizacija v organiziranju makrostrukture SSSJ* na str. 129.

2.4 Homonimi

Vsi homonimi so označeni z izpisom eksponenta ob iztočnici. Poimovanje homonimije v SSSJ se načeloma ne razlikuje od tistega v SSKJ. Svojskost področja homonimov v SSSJ je sicer posebej obravnavana v poglavju *Besednovrstna kategorizacija v organiziranju makrostrukture SSSJ* na str. 129–162.

2.5 Enobesedne in večbesedne iztočnice

Iztočnice so načeloma enobesedne.

Večbesednost je omejena na te kategorije: prevzete nepodomačene besedne zveze, katerih posamezne sestavine niso sestavina poimenovalnega sistema slovenskega jezika (*alma mater*): sklopi, pisani narazen (*aja tutaja, nina nana, prej ko slej, dober dan*); frazeološki glagoli z zaimensko sestavino (*lomiti ga*).

Drugi primeri večbesednosti so predložne zveze, tj. zveze samostalnika s predlogom, leksikalizirane kot: prislovne zveze (*brez cilja* 'brezciljno', *na lepem* 'nenadoma'); prevzete nepodomačene prislovne zveze (*ad infinitum*); predložne zveze (*na začetku, za časa*); členkovne zveze (*v redu*); medmetne zveze (*na zdravje*); povedkovniške zveze (*na čistem, v rodu*).

Zasnovno določilo, da so v slovarju izhodiščno enakovredno obravnavani enobesedni sinonimi in večbesedni sinonimi (*goljufati* koga – *okrog*

prinašati koga), se razhaja z načelom, da so iztočnice enobesedne leksikalne enote (z izjemo zgoraj navedenih kategorij). To je narekovalo posebno slovaropisno tehniko povezovanja enobesednih iztočnic z navajanjem večbesednih sinonimov in besednozveznih dominant v slovarskem sestavku. Podrobneje o tem gl. v razdelku *Izrazna različnost pri določanju sinonimov* na str. 68–71 in *Niz besednozvezne dominante* na str. 185–189.

3 SINONIMIJSKI DEL SLOVARSKEGA SESTAVKA

Iztočničnemu delu v dominantnih slovarskih sestavkih sledi sinonimijski del, v katerem so navedeni vsi podatki v zvezi s sinonimnimi razmerji, v katera vstopa dominantna iztočnična leksikalna enota. (Gl. ponazorilo (45).) Dominantni slovarski sestavek pri enopomenski dominantni vključuje eno pomensko enoto, pri večpomenskih dominantah pa je v skladu z zasnovnimi določili SSSJ notranje členjen na več pomenskih enot, katerih vsaka vključuje nadaljnjo notranjo členitev na posamezne tipe pomenskoopisnih podatkov. V nadaljevanju so te podatkovne enote predstavljene s stališča vloge v opisu sinonimnih razmerij.

3.1 Dominantna iztočnica

Sinonimijski del je glavna sestavina dominantnega slovarskega sestavka. Čeprav sinonimijski del vključuje v dominantnem slovarskem sestavku nadaljevanje od iztočničnega dela dalje (razlikovalno v primerjavi s kazalčnim delom v kazalčnem slovarskem sestavku, v katerem so navedene zgolj ciljne dominante), je smiselno, da se v okviru sinonimijskega dela obravnava tudi svojskost dominantne iztočnice. Dominantna iztočnica je namreč hkrati tudi člen sinonimnega niza (ali več sinonimnih nizov pri večpomenski dominantni), ki je naveden v danem dominantnem slovarskem sestavku, in s tem tudi sestavina sinonimijskega dela.

Izmed členov sinonimnega niza je za dominantno iztočnico (imevano tudi dominantna) kot nosilko sinonimnega niza izbrana leksikalna enota v skladu z dogovornimi merili: (1) pripada splošni rabi, (2)

je zvrstno-stilno (v večini primerov) neoznačena, (3) v danem pomenu (v večini primerov) najbolj pogosto rabljena, (3) med vsemi sinonimi v nizu vključuje najmanj omejitev pri uresničevanju sinonimnega razmerja v danem pomenu, (4) omogoča najbolj obvestilno slovarsko rešitev znotraj SSSJ. Merila za izbiro dominante se medsebojno dopolnjujejo in vsako od njih ima v posameznem primeru lahko različno težo.⁸⁴ Ločevanje leksikalnih enot na dominante in nedominante je utemeljeno slovaropisno, znotraj zasnove SSSJ, zato včasih zgolj na osnovi leksikoloških danosti na prvi pogled ni razvidno, kaj je odločalo o izbiri dominante.⁸⁵

Eden od manj razvidnih vidikov pri določanju dominant kot nosilk sinonimnih nizov je bil, z izbiro dominante prispevati k temu, da ima sinonimni niz značaj zaključene enote, verodostojno razmejene od drugih sinonimnih nizov. Za ponazorilo je mogoče navesti ozadje izbire glagolskih dominant *ponarediti* in *posneti*. V SSKJ je pri obeh glagolih naveden pomen 'narediti kaj čemu tako podobno, da vzbuja vtis pravega' s ponazoriloma, ki potrjujeta njuno sinonimnost v tem pomenu: pri *ponarediti* stoji ponazorilo *Zelo dobro je znal ponarediti razne cvetove* in pri glagolu *posneti* ob enaki razlagi ponazorilo *Slikar je dobro ponaredil marmor*. Oba glagola izpolnjujeta merila za dominantno v navedenem pomenu. Izbran je bil glagol *posneti* kot osrednji v navedenem pomenu (*posneti marmor*, *posneti cvetove*), in sicer zato, da je s tem ustreznejše poudarjena siceršnja različnost sinonimije pri *posneti* in *ponarediti* (tj. različnost, ločenost tistih sinonimnih nizov pri obeh dominantah, kjer

⁸⁴ V skladu s tem merilom je v nekaterih primerih za dominantno izbran enobesedni sinonim (npr. *akvarel*) namesto glede na postavljena merila celo bolj nevtralnega besednozveznega sinonima (npr. *akvarelna tehnika*, *akvarelna slika*); izbira enobesedne dominante namreč omogoča navedbo razlage (kar pri besednozvezni dominantni ni mogoče) in s tem večjo obvestilnost.

⁸⁵ Pomenoslovno utemeljitev za ločevanje dominant in nedominant je sicer mogoče videti v ugotovitvi, da »v sopomenskem paru ali nizu ostaja načeloma le ena sopomenka vezana samo na denotativnost, vse druge pa izkazujejo različne dodatne konotativne pomene. S tem je osmišljena jezikovna vloga sopomenskosti« (Vidovič Muha 2005: 214). Ta člen sinonimnega niza, tj. leksem, načeloma vezan »samo na denotativnost«, se lahko pojmuje kot »izhodiščna sopomenka«, v SSSJ dominantna.

med navedenima glagoloma ni skupnega sinonima). Dominanta *ponarediti* je tako v SSSJ razlikovalno prikazana z razlago 'z namenom goljufanja, zavajanja narediti kaj čemu tako podobno, da vzbuja vtis pravega' in sinonimnim nizom *falzificirati*, *potvoriti*, *posneti*; dominantna *posneti* je v 2. od treh pomenov razložena 'narediti kaj čemu (dragocenejšemu) tako podobno, da vzbuja vtis pravega' in ima sinonimni niz *imitirati*, *ponarediti*, *prekopirati*. S tako izbiro dominant je ustrezno poudarjeno dejstvo, da je glagol *ponarediti* v primerjavi z drugimi najbolj v rabi, kadar gre za pomen posnemanja 'z namenom goljufanja, zavajanja'.

V primeru, da ima dana leksikalna enota vlogo dominante z več svojimi pomeni (dominantnost v več pomenih), je nosilka več sinonimnih nizov. V ponazorilu (45) je prikazana večpomenska dominantna **trgovína** -e ž; številke označujejo različne pomene, pri katerih stojijo razlage s pripadajočimi sinonimnimi nizi.

3.2 Pomenska enota

Prikaz sinonimije v SSSJ temelji v upoštevanju leksikalnega pomena in pomenske podobnosti kot tiste jezikovne danosti, na osnovi katere se ugotavlja sinonimna razmerja. Zato predstavlja zaključeno celoto v slovarskem sestavku prikaz skupine sinonimov, ki jih v medsebojnih sinonimnih razmerjih povezuje skupni pomen.

Ponazorilo (50): Pomenska enota z razdelkom besednozvezne dominante

izvir -a m

1. [kraj, kjer voda priteka iz zemlje na površje] *iti k izviru* □ **izvirek**
 □ zastar. **izvirališče** □ ekspr. **izvirček** □ knj.izroč. **izvirnica** □ knj.izroč. **vrelec**
 □ knj.izroč. **vrelo** □ nar. **vretina** □ star. **žveplenica** |izvir vode z žveplovim vodikom|
 ◆ 1. **kraški izvir** □ geogr. bruhalnik □ geogr. estavela □ geogr. kropa
 □ geogr. obrh □ nar. retje □ nar. vretje □ geogr. vrulja 2. **mineralni izvir**
 □ mineralni vrelec □ slatina □ slatinski vrelec 3. **slani izvir** □ slani
 vrelec □ knj.izroč. solnati vrelec

2. |voda, ki priteka iz zemlje na površje| *Zaradi suše je izvir presahnil* □ *izvirček* □ *vir* □ ekspr. *izvirček* □ ekspr. *virček* □ *studenec* □ *vrelec* |voda, ki priteka z veliko silo|

◆ *topli izvir* □ knj.izroč. *terma* □ *termalni izvir* □ *termalni vrelec* □ knj.izroč. *toplica* □ *topli vrelec*

GLEJ ŠE *izvirati* 1 | *vir* 2

Ponazorilo (51): Pomenska enota z razdelkom vzporednih podpomenk

boléti -ím nedov.

1. s smiselnim osebkom v tožilniku |izraža, da ima kdo bolečine v delu telesa, ki ga imenuje samostalni v stavčnem osebk ali v pri-slovnem določilu| *Trebuh me boli*; *V trebuhu me boli* □ otr. *bubati* □ ekspr. *dajati* *Križ ga daje*; *V križu ga daje* □ ekspr. *rezati* *V prsih me reže*

PODPOMENKE 1. 'imeti ostre, ponavljajoče se bolečine' *bosti*, *cukati*, *kljuvati*, *trgati*, *zbadati* 2. 'imeti ostre, pekoče bolečine' *grebsti*, *peči*, *pekliti*, *praskati*, *rezati*, *skeleti*, *ščepeti*, *žgati* 3. 'imeti rahle bolečine' *ščemeti* 4. 'imeti sunkovite bolečine' *črvičiti*, *krotovičiti*, *ščipati*, *viti*¹, *zvijati* 5. 'imeti tope bolečine' *stiskati*¹, *tiščati*

2. s smiselnim osebkom v tožilniku, ekspr. |vzbujati duševne bolečine| *Krivica ga boli* □ ekspr. *peči* □ ekspr. *skeleti* □ ekspr. *stiskati*¹ □ ekspr. *tiščati* □ ekspr. *žgati*

Ponazorilo (52): Pomenska enota pri lastnostnem pridevniku z razdelkom metaforičnih lastnostnodoločitvenih povedkovnikov

bíster -tra -o prid. |ki je sposoben hitro dojemati, prodorno misliti| *bister učenc* □ knj.izroč. *bistroglav* □ knj.izroč. *bistrogled* □ knj.izroč. *bistro-umen* □ knj.izroč. *bistrovid* □ knj.izroč. *bistroviden* □ pog. *brihten* □ knj.izroč. *ingeniozen* □ knj.izroč. *inteligenten* □ nekaj. pog. *kunšten* □ knj.izroč. *lahkoumen* □ knj.izroč. *ostroumen* □ pog. *pameten* □ star. *prebrisán* □ zastar. *razborit* □ knj.izroč. *tankoumen* □ ekspr. *prebister* |zelo bister|

◆ *biti bister* □ ekspr. *imeti bistro glavo* □ ekspr. *imeti dobro glavo* □ ekspr. *imeti glavo* □ ekspr. *imeti urno pamet*

POVEDKOVNIK 1. *bistra glava*, *bistra glavica*, *bistr*, *bistroglav*, *bistroumnež*, *brihtnež*, *bučica*, *glava*, *glavica*¹, *klasa*, *luč* 2. *bistre glave*, *bistre glavice*, *dobre glave*, *ne nerodne glave*, *odprte glave*, *prebrisane glave*, *umne glave*, *urne pameti*

GLEJ ŠE *čist*¹ 2 | *hiter* 2

Kot sestavni del slovarskega sestavka se ta celota pojmuje kot pomenska enota (gl. ponazorila (45), (50), (51), (52)). V zapisu je samostojnost pomenske enote označena tako, da ima na začetku številko in obsega vse podatke do naslednje številke, kadar slovarski sestavek vključuje več pomenskih enot. Sicer je za pomensko enoto značilna zgradba, ki v vseh primerih vključuje razlago skupnega pomena sinonimov in navedbo vseh ugotovljenih sinonimov, ki so v sinonimnem razmerju udeleženi pri navedenem pomenu (gl. ponazorilo (45)). V nekaterih primerih pomenska enota vključuje razdelek besednozveznih dominant s pripadajočimi sinonimnimi nizi (gl. ponazorilo (50); o tem več v nadaljevanju pri *Sinonimni niz besednozvezne dominante* str. 185–189), razdelek vzporednih podpomenk (v knjižni izdaji naslovljen *PODPOMENKE*; gl. ponazorilo (51)) ter pri lastnostnem pridevniku včasih razdelek lastnostnodoločitvenih povedkovniških sinonimov (v knjižni izdaji naslovljen *POVEDKOVNIK*; gl. ponazorilo (52)). Kot gradbena enota v slovarskem besedilu je pomenska enota sama v sebi zaključena s tem, da so v njenem okviru prikazani vsi podatki o sinonimiji, ugotovljeni pri pomenu, ki ga podaja na začetku pomenske enote zapisana razlaga.

3.3 Razlaga

3.3.1 Primerjava razlage v sinonimnem slovarju z razlago v razlagalnem slovarju

Razlaga, zapisana na začetku pomenske enote (gl. ponazorilo (45)), opisuje pomen, ki ustreza vsem sinonimom, navedenim v sinonimnem nizu. Ob tem se upošteva, da je tudi dominantna eden od členov sinonimnega niza, čeprav s posebno vlogo.

Svojskost razlage v sinonimnem slovarju in tako tudi v SSSJ je najbolj razvidna iz primerjave z razlago v razlagalnem slovarju. V razlagalnem slovarju je cilj razlage navesti pomenskorazločevalne lastnosti, tj. prikazati dani pomen s stališča njegove različnosti, razlikovalnosti v primerjavi z drugimi pomeni poimenovalnega sistema, in sicer v skladu z zasnovano slovarja in vsakokratno izbrano slovaropisno tehniko razlaganja. Na tem mestu ni potrebno poudarjati bistva leksikografske de-

javnosti na ozadju nujne relativnosti vsakršnega ločevanja pomenov in odvisnosti sistema razlaganja od izbranega slovaropisnega pristopa.

Drugačno vlogo ima razlaga v sinonimnem slovarju. V razlagi v sinonimnem slovarju so sestavine pomenskega opisa združene tako, da razlaga v smislu krovnega vključevanja ustreza za razlaganje pomenov vsakega od ugotovljenih sinonimov. Na površinski ravni je ta svojskost razlage v sinonimnem slovarju razvidna tako, da je med razlago pri določeni dominantni v SSSJ in pri razlagi iste leksikalne enote v razlagalnem slovarju mogoče razhajanje. Kot že rečeno, ugotovljeni sinonimi imajo za skupni pomen nabor pomenskih lastnosti, ki ni nujno prekriven z naborom pomenskih lastnosti v razlagalnem slovarju pri posameznih leksikalnih enotah, ugotovljenih za sinonime. Ugotavljanje pomenske podobnosti med leksikalnimi enotami in določanje sinonimnih razmerij na osnovi le-te vključuje poudarjanje skupnih pomenskih lastnosti. Pri tem se vzpostavlja posebno sorazmerje: Čim bolj natančno, kritično se določa pomenske stične točke kandidatov za sinonimni niz pri ugotavljanju pomenske podobnosti, tem več je različnosti med razlago individualne leksikalne enote (katerega koli od sinonimov, tj. členov niza) in razlago sinonimnega niza.⁸⁶

Različnost med razlagami individualnih pomenov v razlagalnem SSKJ in razlagami v sinonimnem SSSJ v grobem ponazarja primerjava med razlago ali razlagami dane leksikalne enote v SSKJ in razlago ustreznega sinonimnega niza v SSSJ.⁸⁷ V nadaljevanju je to ponazorjeno ob razlagah pridevnikov *grob*, *surov*, *velik*, *ogromen*.

⁸⁶ Prav to ostrenje različnosti med skupnim pomenom in individualnim pomenom sinonimov je eno od področij, na katerem je mogoče obstoječi SSSJ v prihodnosti dopolnjevati. Okoliščine, v katerih je nastajal SSKJ, niso dopuščale, da bi se temu področju namenjalo več pozornosti. Prim. v tej zvezi poglavje *Prihodnje dopolnjevanje in vsebinske širitve SSSJ*.

⁸⁷ Določilo »v grobem« se nanaša na dejstvo, da ima v pomenskem opisu skupnega pomena sinonimov v nizu v SSSJ pomembno vlogo še slovarsko ponazorilo skupnega pomena in morebitna omejitvena pojasnila; celo prisotnost navedenih sinonimov z individualnimi slovarskimi ponazorili po svoje prispeva k celoviti podobi skupnega pomena, različnega od individualnih pomenov posameznih sinonimov. Slovarska razlaga je sicer najbolj razvidna in s tem osrednja raven, na kateri je mogoče obravnavati to različnost.

Ponazorilo (53): Razmerje med skupnim pomenom sinonimov v nizu in individualnim pomenom vsakega sinonima, razvidno na ravni razlage

grób -a -o prid. {*grob človek; grobe besede*}

SSKJ: 'ki v odnosu do ljudi na žaljiv način kaže svoje negativne lastnosti'

SSSJ: Pomen 'ki v odnosu do ljudi na žaljiv način kaže svoje negativne lastnosti' razmeroma ustreza pomenom leksikalnih enot: *grobijanski* (ekspresivno), *opokel* (zastarelo), *krepek* (evfemizem; npr. *krepe besede*). Toda ta nabor sinonimov je narekoval prilagoditev izhodiščne razlage, ki se je prav glede na sinonime morala ozirati tudi na pomensko razmejitev nasproti pomensko bližnjemu, pa vendar ne sinonimnemu pridevniku *surov* in pripadajočemu nizu. Tako je v SSSJ pridevnik *grob* kot dominanta dobil razlago: 'ki v odnosu do ljudi ne kaže pričakovane obzirnosti; ki izraža, kaže lastnosti takega človeka'.

surôv -a -o prid. {*surov človek; surovo ravnanje*}

SSKJ: 'ki v odnosu do ljudi, živali na žaljiv, nasilen način kaže svoje negativne lastnosti; ki izraža, kaže takega človeka'

SSSJ: 'ki je v svojem ravnanju, zlasti v odnosu do ljudi, živali na žaljiv, nasilen način grob, brezobziren; ki izraža, kaže lastnosti takega človeka'. Sinonimi: *posurovel*, *barbarski* (slabšalno), *brutalen* (knjižnoizročilno), *surovinski* (starinsko), *zverinski* (ekspr.), *živalski* (ekspresivno), *živinski* (ekspresivno).

vêlik -íka -o prid.

SSKJ: 'ki dosega visoko stopnjo

- a) glede na razsežnost,
- b) glede na merljivo količino
- c) glede na število sestavnih enot
- č) glede na dolžino
- d) glede na trajanje
- e) glede na možni razpon
- f) glede na svoje glavne, bistvene značilnosti
- h) glede na intenzivnost, učinek
- i) glede na razsežnost in delovanje ali dejavnost
- j) glede na pomembnost'

SSSJ:

1. 'ki dosega visoko stopnjo glede na pričakovano razsežnost'
2. 'ki dosega visoko stopnjo glede na pričakovano rast'
3. 'ki dosega visoko stopnjo glede na merljivo količino, mogoči razpon'
4. 'ki dosega visoko stopnjo glede na število sestavnih enot'
5. 'ki dosega visoko stopnjo glede na intenzivnost, učinek, pomen'

Pri obravnavi različnosti med razlagami v SSKJ in SSSJ je nujno treba upoštevati sistem določanja in funkcioniranja dominant v SSSJ. Tako je ob zgoraj povzeti pomenski razčlenitvi pridevnika *velik* v SSSJ treba upoštevati, da je sinonimija tega pridevnika v pomenih, pri katerih *velik* ni izbran za dominantno, prikazana še pri drugih dominantah: *odličen* (*velik umetnik*), *odrasel* povdk. (*Sedaj si že velik in se moraš sam odločati*), *pomemben* (*To je bil velik dogodek v njegovem življenju*), *meriti* (*Soba je velika deset kvadratnih metrov*), *naiven* povdk. (*biti naiven = biti velik otrok*).

ogrómen -mna -o prid.

SSKJ: 'zelo velik, velikanski'

SSSJ: 'ki glede določane danosti v veliki meri presega običajno, pričakovano velikost, razsežnost, količino, vrednost'

Razmerje med obema razlagama osvetljuje razlagalni tip v SSSJ, ki mora v skladu z zasnovo SSSJ samostojno razložiti skupni pomen sinonimnih leksikalnih enot, saj je posredna razlaga tipa 'zelo velik, velikanski' s svojo posrednostjo, nakazujočo modifikacijski pomen (*velik* ⇒ *zelo velik*), za sinonimni slovar neuporabna.

3.3.2 Razlaga sinonimnega niza pri regularno izpeljanih pomenih

Ponazorilo (54): Razlaga sinonimnega niza pri regularno izpeljanih pomenih

suròv -òva -o prid. |ki je v svojem ravnanju, zlasti v odnosu do ljudi, živali na žaljivi, nasilni način grob, brezobziren; ki izraža, kaže takega človeka| *surov človek*; *surovo ravnanje* □ **posurovel** □ slabš. **barbarski** □ knj.izroč. **brutalen** □ star. **surovinski** □ ekspr. **zverinski** □ ekspr. **živalski** □ ekspr. **živinski**

POVEDKOVNIK bestija, beštija, brutalnež, gorjačar, govedar, govedina, govedo, herodež, hun, kaliban, steklač, surovež, zver, žival, živina, živinče

V navedenem primeru je razvidna tipologizirana metonimična poveza: {*surov človek* ⇒ *surove besede*} = {človek z lastnostjo L ⇒ kar (pri tem človeku) izraža, kaže lastnost L}. Če se sinonimni niz, ugotovljen v osnovnem (motivirajočem) pomenu, brez spremembe (tj. z istim naborem sinonimov) ponovi pri motiviranem pomenu, se v SSSJ to prikaže tako, da se razlaga motiviranega pomena navede za podpičjem poleg razlage osnovnega, motivirajočega pomena (gl. ponazorilo (54)). Iz take navedbe obeh razlag je treba razumeti, da navedeni (en sam) sinonimni niz zastopa oba sinonimna niza, tistega za motivirajoči pomen in za motivirani pomen. S tem je sicer kršeno načelo, da se sinonimna razmerja prikazujejo pri vsakem pomenu povsem samostojno (nedoslednost glede na navedeno temeljno načelo), kar se utemeljuje z gospodarnostjo slovarskega prikaza. Navedba razlage motiviranega pomena za podpičjem pri glavni razlagi namreč omogoča, da sinonimnega niza zaradi motiviranega pomena ni potrebno ponavljati.

3.3.3 Dopolnjevalna razlaga pri delnih sinonimih

Ponazorilo (55): Dopolnjevalna razlaga pri delnih sinonimih

palíca -e ž |dolg, tanjši, v prerezu okrogel predmet| *zamahniti*
s palico □ star. *batina* □ zastar. *drkelj* □ nek. pog. *šprikla* □ *gorjača* ↗
 □ *paličica* ↗ □ *šviglja* ↗ □ ek. *krevlja* |palica z ukrivljenim koncem
 (za opiranje)| *opirati se na krevljo*
 ◆ **1.** bambusova palica □ pog. bambusovka **2.** šport. biljardna
 palica □ šport. bat □ knj. izroč. kej **3.** čarovna palica □ redk. čarobna
 palica □ knj. izroč. čarodejska palica □ ek. čudežna palica □ ek.
 čudodelna palica **4.** dirigentska palica □ taktirka **5.** drenova palica
 □ pog. dren □ redk. drenovača □ redk. drenovka **6.** glogova palica
 □ redk. glogovka **7.** rač. igralna palica □ rač., žarg. joystick **8.** leskova
 palica □ redk. ...

Dopolnjevalna razlaga, ki v zapisu sledi navedenemu delnemu sinonimu, je razlikovalni element za delne sinonime (gl. pri členu niza *krevlja* v ponazorilu (55)). Ti so navedeni za vsemi drugimi sinonimi na koncu sinonimnega niza; če je delnih sinonimov več, so razvrščeni po abecedi. Dopolnjevalna razlaga pojasnjuje razmerje med pojmom, opi-

sanim v razlagi skupnega pomena, in pomenskorazlikovalno danostjo, s katero se delni sinonim tipsko ločuje od skupnega pomena in s tem tudi od drugih sinonimov. Na tej osnovi se dopolnjevalna razlaga šteje med podatke, ki se nanašajo na pomensko individualnost sinonimov. V dopolnjevalni razlagi je nosilna razlagalna beseda navadno leksikalna enota dominantne iztočnice (npr. pri *krevlja* v navedenem ponazorilu leksikalna enota *palica*). O pomenoslovnem utemeljevanju in tipski do- ločitvi delnih sinonimov gl. še razdelek *Delni sinonimi v SSSJ* na str. 89–90, o dveh tipih tehničnega prikaza gl. v razdelku *Člen sinonimnega niza* na str. 190.

3.3.4 Pomenska pojasnila kot dopolnilo razlage

Ponazorilo (56): Pomensko pojasnilo

na hr̂btu nač. prisl. zv. |pri prenašanju bremena izraža, da se kaj nosi tako, da se namesti na hrbet| *Najlažje je, če tovor nosiš na hr̂btu*
 zastar. *opr̂tav* star. *opr̂tiv*

V skladu s pogosto slovaropisno prakso, značilno tudi za razlagalni sistem SSKJ, se nekateri tipi razlagalnih podatkov prikazujejo v posebnem delu razlage kot t. i. pomenska pojasnila (gl. ponazorilo (56)). V SSSJ se kot pomensko pojasnilo prikazujejo pomenske danosti, ki razlagani pojem omejujejo na ožje določeno prostorsko, časovno in pojmovno predmetnost, npr. pomenska pojasnila nekdam, zlasti v španskem okolju, v srednjem veku, v mnogoboštvu itd.

3.4 Slovarska ponazorila

V dominantnem slovarskem sestavku je v vseh primerih za razlago navedeno slovarsko ponazorilo, ki ponazarja besedilno rabo dominantne iztočnice in je načeloma veljavno tudi za vse sinonime znotraj dane pomenske enote, z izjemo tistih, ki imajo lastno slovarsko ponazorilo.

Ponazorilo (57): Slovarsko ponazorilo v obliki slovarskega iztržka in v obliki prirejene stavčne povedi

izvir -a m

1. |kraj, kjer voda priteka iz zemlje na površje| *iti k izviru* □ **izvirek**

□ zastar. **izvirališče** □ ekspr. **izvirček** □ knj.izroč. **izvirnica** □ knj.izroč. **vrelec**

□ knj.izroč. **vrelo** □ nar. **vretina** □ star. **žveplonica** |izvir vode z žveplovim vodikom|

◆ **1. kraški izvir** □ geogr. bruhalnik □ geogr. estavela □ geogr. kropa

□ geogr. obrh □ nar. retje □ nar. vretje □ geogr. vrulja **2. mineralni izvir**

□ mineralni vrelec □ slatina □ slatinski vrelec **3. slani izvir** □ slani vrelec □ knj.izroč. solnati vrelec

2. |voda, ki priteka iz zemlje na površje| *Zaradi suše je izvir*

presahnil □ **izvirek** □ **vir** □ ekspr. **izvirček** □ ekspr. **virček** □ **studenec** ↗

□ **vrelec** |voda, ki priteka z veliko silo|

◆ **topli izvir** □ knj.izroč. terma □ termalni izvir □ termalni vrelec

□ knj.izroč. toplica □ topli vrelec

GLEJ ŠE izvirati 1 | vir 2

3.4.1 Slovarsko ponazorilo, navedeno neposredno za razlago

Neposredno za razlago skupnega pomena se v vseh primerih navede slovarsko ponazorilo (gl. ponazorilo *iti k izviru* pri prvem pomenu in *Zaradi suše je izvir presahnil* pri drugem pomenu v ponazorilu (57)). Slovarsko ponazorilo je izbrano tako, da ilustrira strukturne in leksikalnodružljivostne značilnosti besedilne rabe dominantne leksikalne enote, tipične in načeloma veljavne za večino sinonimov v nizu. Ta slovarska ponazorila imajo podobno vlogo kot tista v razlagalnem slovarju: z navedbo minimalnega besedilnega okolja, ki je značilno za dominantno leksikalno enoto in za pripadajoče sinonime, dopolniti pomenski opis, naveden v razlagi sinonimnega niza. Ponazorilo je priredba značilnih besedilnih uresničitev dominantne leksikalne enote, s katero se posreduje sobesedilna struktura, v kateri je mogoče prikazati zamenljivost sinonimov.

Slovarska ponazorila v SSSJ so dveh vrst: slovarski iztržki in prirejene povedi. V obliki slovarskega iztržka se ponazarja zlasti tipična slovnicična struktura sobesedila, v kateri se besedilno uresničuje dominantna leksikalna enota in v kateri se potrjuje zamenljivost dominantnega leksema z vsemi sinonimi v nizu. Ponazorilo ima obliko prirejene povedi,

kadar ponazarjanje s slovarskim iztržkom ni mogoče (npr. pri veznikih) ali bi bilo premalo obvestilno. Povedi v vlogi slovarskega ponazarjanja so v SSSJ dogovorno zapisane brez končnega ločila.

Vloga slovarskih ponazoril v SSSJ je orientacijska, uporabniku v pomoč pri osnovnem povezovanju pomenskega opisa v razlagi s tipično besedilno rabo. Slovarsko ponazorilo v obliki slovarskega iztržka je ogrodje, ob katerem naj bi se uporabnik lažje znašel pri nadaljnjem raziskovanju tipičnega besedilnega okolja posameznih sinonimov v korpusnih besedilnih zbirkah.

Pri odločitvi za opisani način ponazarjanja v SSSJ se je upoštevala odgovornost slovarnika, da opravi ustrezno izbiro med različnimi besedilnimi rabami in v slovarju navede najbolj tipično, s stališča slovarskega prikaza v SSSJ najbolj povedno. Uporabnik ima sicer na voljo korpusne zbirke, vendar nima možnosti, da bi to izbiro v celoti učinkovito opravil sam; to ostaja naloga slovaropisca.⁸⁸ V zvezi z izbiro ponazoril za sinonime je treba poleg tega upoštevati, da je katera koli raba določenega sinonima v določenem besedilnem okolju enkratna s stališča določene ubeseditvene potrebe. Zaradi tega je pri sinonimnem slovarju še težje kot pri razlagalnem slovarju objektivno utemeljevati izbiro slovarskega ponazorila. Glede na kompleksnost leksikalne družljivosti v smislu idiomatičnosti je katera koli izbira samo ena od mogočih izbir in s stališča vseh v gradivu dostopnih in potencialnih ubeseditvenih možnosti danega sinonima samo delno zadostna. SSSJ je bil glede na okoliščine nastajanja⁸⁹ prisiljen se zadovoljiti s kompromisom, po katerem je v SSSJ navedeno slovarsko ponazorilo zanesljivo na ravni prikazovanja strukturnih značilnosti sobesedila, kar zadeva leksikalno družljivost pa se pričakuje, da uporabnik podatke, navedene v slovarskem sestavku, glede na svojo potrebo sam dopolnjuje z lastnim raziskovanjem.

⁸⁸ V sodobnih slovenističnih slovaropisnih izdelkih je pogosto videti, da se ta odgovornost slovarnika načrtno ukinja. Kot slovarska ponazorila se nekritično navaja prirejene povedi iz korpusnih zbirk, večinoma iz pogovorne in publicistične rabe in prilagojene za predvideno vsečnost, in ne v skladu s slovaropisno utemeljeno zahtevnostjo ponazarjanja.

⁸⁹ Časovna omejitev pri izdelavi slovarja in neustrezna opremljenost korpusnih zbirk za leksikografsko delo sta bili hudi oviri pri izbiranju ponazarjalnega gradiva.

3.4.2 Slovarko ponazorilo pri členu niza

Pri posameznem členu niza je navedeno ponazorilo, iz katerega je razvidna različnost, svojskost sobesedilne umeščenosti dane leksikalne enote glede na prvo, za vse člene niza načeloma veljavno ponazorilo (gl. ponazorilo (58)). Slovarko ponazorilo pri členu niza poleg tega lahko ponazarja pomensko individualnost člena v razmerju do dominantne leksikalne enote in posredno do drugih sinonimov.

Ponazorilo (58): Slovarko ponazorilo, navedeno pri členu sinonimnega niza

izgovoriti -im dov. kaj |izoblikovati glasove z govornimi organi| To

ime je težko izgovoriti □ izreči □ ekspr. reči Težko reče r

PODPOMENKE izdaviti, izgolčati, izgoltati, izgrčati

GLEJ ŠE izreči | opravičiti 1 | povedati | reči 1 | umolkniti

3.5 Sinonimni niz

V SSSJ se pojem sinonimni niz pojmuje kot skupina besed in besednih zvez, ki so v skladu z zasnovo SSSJ prepoznane za pomensko podobne in se na tej osnovi povezujejo s skupnim pomenom. Sinonimni nizi so vsebinsko jedro sinonimnega slovarja. Oblikovno je v SSSJ sinonimni niz naštevalna navedba skupine sinonimov. V sinonimnih nizih v SSSJ je za slovenski jezik prvič prikazano, katere skupine besed in besednih zvez se vzpostavljajo na osnovi pomenske podobnosti.

V SSSJ se glede na vsebinsko obvestilnost in tehnično ureditev ločuje ta dve vrsti sinonimnih nizov: sinonimni nizi, katerih nosilka je leksikalna enota (enobesedne) dominantne iztočnice (npr. sinonimni niz pri 1. v slovarskem sestavku pri dominantni iztočnici *izvir* -a m gl. ponazorilo (50)), in sinonimni nizi, katerih nosilka je besednozvezna dominantna, tj. stalna besedna zveza, v kateri je leksikalna enota iztočnice jedrni del besedne zveze (npr. besednozvezna dominantna *kraški izvir* pri dominantni *izvir*).

S stališča sinonimnega niza je vsaka v niz uvrščena leksikalna enota (dominantna iztočnica oz. besednozvezna dominantna, sinonim, delni sinonim in protipomenka) člen sinonimnega niza.

3.5.1 Sinonimni niz dominante

Sinonimni niz, katerega nosilka je dominantna iztočnica, je v slovarskem sestavku naveden v pomenski enoti za razlago in za slovarskim ponazorilom oz. slovarskimi ponazorili (gl. ponazorilo (50)). Vsaka pomenska enota vključuje lastni sinonimni niz (z lastno razlago itd.), ki vselej vključuje poleg dominantne leksikalne enote enega ali več sinonimov in v nekaterih primerih enega ali več delnih sinonimov. Oboji, sinonimi in delni sinonimi, so znotraj svoje skupine razvrščeni naprej glede na zvrstno-stilno označenost (najprej neoznačeni, za njimi označeni) in znotraj te razvrstitve po abecedi. Sinonimi in delni sinonimi v nizu dominantne iztočnice so lahko opremljeni s podatki, ki nakazujejo njihovo pomensko individualnost v razmerju do skupnega pomena in posredno s tem njihovo različnost v razmerju do drugih členov niza. Slovaropisna sredstva, ki izražajo različnost sinonimov v SSSJ, so poleg zvrstno-stilnih oznak (gl. razdelek *Zvrstno-stilno in drugo označevanje sinonimov* na str. 104–109) še omejitvena pojasnila (gl. razdelek *Omejitvena pojasnila* str. 99–103), slovarska ponazorila (gl. zgoraj *Slovarsko ponazorilo pri členu niza*) ter vezljivostne oznake pri glagolskih in povedkovniških sinonimih. Različnost členov niza je s temi sredstvi prikazana v sinonimnem nizu dominante.

3.5.2 Sinonimni niz besednozvezne dominante

3.5.2.1 Vloga besednozveznih dominant

Dominantnim iztočnicam analogno vlogo – vlogo nosilke sinonimnega niza – imajo besednozvezne dominante. V SSSJ je besednozvezna dominantna in pripadajoči sinonimni niz slovaropisno sredstvo, uvedeno v slovarski prikaz sinonimije s tehnično utemeljitvijo. Namreč, izhodiščno pojmovanje leksikalne sinonimije v SSSJ izenačuje enobesedne sinonime in večbesedne sinonime kot enakovredne. Temu nasprotno je načelo, ki v skladu s slovenistično slovaropisno tradicijo tudi v SSSJ narekuje navajanje zgolj enobesednih iztočnic (z izjemo predložnih zvez in narazen pisanih sklopov, ki se zgolj pisno ločujejo od enobesednih leksikalnih enot). S stališča slovaropisne izvedbe si obe navedeni načeli nasprotujeta. Zaradi razhajanja med njima in zaradi sistema dominantnih leksikalnih enot kot nosilk sinonimnega niza (dominantna je

namreč lahko tudi večbesedna leksikalna enota poleg enobesedne) je bilo potrebno najti premostitveno slovaropisno rešitev.⁹⁰ S stališča izkazovanja posameznih sestavin večbesednih sinonimov v iztočnicah (tj. v iztočničnem delu slovarja) je to vprašanje rešeno s sistemom kazalčnih iztočnic: kazalčna iztočnica je lahko sestavina večbesednega sinonima in usmerja na mesto, kjer je obravnavan dani večbesedni sinonim. Vprašanje prikaza sinonimnih razmerij neposredno v povezavi z razliko enobesednost – večbesednost pa se v SSSJ rešuje z vpeljavo slovaropisne tehnične rešitve, vključujoče pojma *besednozvezna dominanta* in *sinonimni niz besednozvezne dominante*.

Utemeljitev za besednozvezne dominante je torej v načelu, da so v SSSJ kot leksikalne enota enakovredno upoštevana enobesedna poimenovanja in leksikalizirane stalne besedne zveze. Tako so kot sinonimi enakovredno prepoznani npr. *gugalnik* in *gugalni stol*, *izhodišče* in *izhodiščna točka*, *tramvaj* in *električna cestna železnica* itd. V skladu s tem ima vlogo dominante lahko enobesedna ali večbesedna leksikalna enota, tj. stalna besedna zveza, v tem primeru imenovana besednozvezna dominanta. Primer besednozvezne dominante je npr. stalna besedna zveza *kraški izvir*, ki je v skladu z merili za dominantno izbrana za nosilko sinonimnega niza, sestojčega iz sinonimov *bruhalnik*, *estavela krop*, *obrh*, *vrulja*, *retje* in *vretje* (gl. ponazorilo (50)). Merila za izbiro besednozvezne dominante so enaka siceršnjim merilom za izbor dominante.

3.5.2.2 Povezanost besednozvezne dominante z dominantno iztočnico na izrazni ravni

Upoštevanje določene besednozvezne dominante s pripadajočim nizom pri dani dominantni izhodiščno temelji na njuni povezanosti na izrazni ravni (npr. povezava med iztočničnim leksemom *boben* 'glasbeni instrument' in besednozvezno dominantno *verižni boben* 'del naprave

⁹⁰ Izenačenju enobesednih in večbesednih sinonimov bi načeloma moralo slediti navajanje večbesednih iztočničnih enot, ki bi bile pomensko enako obravnavane kot enobesedne. Za knjižno izdajo prvega sinonimnega slovarja slovenskega jezika v obstoječih razmerah ta možnost ni bila sprejemljiva ne izvedljiva, sama zase pa je za prihodnje prikaze sinonimije v elektronski izdaji vabljiva.

za navijanje verige'). Pomenska povezanost med dominantno iztočnico in besednozvezno dominantno je neobvezna, naključna (npr. pomenska povezava med dominantnim leksemom *izvir* in besednozvezno dominantno *kraški izvir*). V SSSJ prevladujejo primeri, ki vključujejo tudi pomensko povezanost, in sicer najpogosteje v razmerju podpomenskosti (npr. *kraški izvir* je podpomenka k *izvir*), vendar to razmerje ni obvezno. V primerih pomenske povezanosti (npr. *izvir* – *kraški izvir*) je to v slovarskem sestavku izraženo tako, da se besednozvezna dominantna s pripadajočim sinonimnim nizom navede znotraj pomenske enote.

V primerih, kadar te pomenske povezanosti ni (npr. dominantna *boben* 'glasbilo' – besednozvezna dominantna *verižni boben* 'del naprave'), je besednozvezna dominantna s pripadajočim sinonimnim nizom navedena kot samostojna enota sinonimijskega dela dominantnega slovarskega sestavka, brez povezave s sicer razloženimi pomeni v slovarskem sestavku. Povedano s ponazorilom: Pri dominantni *boben* sta v SSSJ navedeni besednozvezni dominantni *vojaški boben* (s sinonimoma *soldaški boben* in *tambur*) in *verižni boben* (s sinonimom *verižnik*). Obe besednozvezni dominantni sta navedeni pri dominantni *boben*, in sicer *vojaški boben* s pomenom 'glasbilo' znotraj pomenske enote, vključujoče razlago 'glasbilo v obliki valja, ki ima na obeh straneh napeto kožo', *verižni boben* s pomenom 'priprava' pa zunaj pomenske enote. Obe besednozvezni dominantni s pripadajočim sinonimnim nizom sta navedeni zato, (1) ker na izrazni ravni vključujeta besedo *boben* kot jedrno sestavino besedne zveze in (2) ker sta prepoznani v dominantni vlogi nasproti pripadajočim sinonimom, ki morajo biti v skladu z zasnovo SSSJ prikazani v slovarju.

3.5.2.3 Načini navajanja besednozvezne dominantne v slovarskem sestavku

Besednozvezna dominantna s pripadajočim sinonimnim nizom se navaja pri slovarskem sestavku, ki ima za dominantno slovarsko iztočnico jedrno strukturno enoto besednozvezne dominantne, npr. *kraški izvir* pri *izvir*, *duševno bolan* pri *bolan*, *brskati po internetu* pri *brskati* itd. Nejedrne sestavine besednozveznih dominant (npr. *kraški* iz besednozvezne dominantne *kraški izvir*) so kazalčne iztočnice (*kraški* ⇒ *izvir*), pri kate-

rih je s kazalčnim navajanjem ciljnih dominant vzpostavljena povezava med posamezno sestavino besednozvezne dominante (npr. *kraški*) in z ustreznim dominantnim slovarkim sestavkom (v tem primeru *izvir*).

Ponazorilo (59): Različne slovarske rešitve pri besednozveznih dominantah Besednozvezna dominantna znotraj pomenske enote

izvir -a m

1. |kraj, kjer voda priteka iz zemlje na površje| *iti k izviru* □ *izvirek*

□ zastar. *izvirališče* □ ekspr. *izvirček* □ knj.izroč. *izvirnica* □ knj.izroč. *vrelec*

□ knj.izroč. *vrelo* □ nar. *vretina* □ star. *žveplenica* |izvir vode z žveplovim vodikom|

◆ 1. *kraški izvir* □ geogr. bruhalnik □ geogr. estavela □ geogr. kropla

□ geogr. obrh □ nar. retje □ nar. vretje □ geogr. vrulja 2. *mineralni izvir*

□ mineralni vrelec □ slatina □ slatinski vrelec 3. *slani izvir* □ slani

vrelec □ knj.izroč. solnati vrelec

2. |voda, ki priteka iz zemlje na površje| *Zaradi suše je izvir*

presahnil □ *izvirek* □ *vir* □ ekspr. *izvirček* □ ekspr. *virček* □ *studenc* ↗

□ *vrelec* |voda, ki priteka z veliko silo|

◆ *topli izvir* □ termalni izvir □ termalni vrelec □ *topli*

vrelec □ knj.izroč. terma □ knj.izroč. toplica

Besednozvezna dominantna zunaj pomenske enote

bóben -bna m |glasbilo v obliki valja, ki ima na obeh straneh napeto

kožo| *udarjati na boben* □ ekspr. *bobenček* □ ekspr. *bobnič*

◆ *vojaški boben* □ star. soldaški boben □ zastar. tambur

● *teh. verižni boben* □ *teh. verižnik*²

Slovarksi sestavek z besednozveznimi dominantami brez pomenske enote

nasíp -a m

● 1. *obrambni nasip* □ star. brambni nasip □ star. bran¹ □ redk.

obrambni okop □ okop □ zastar. šance 2. *zajezitveni nasip* □ knj.izroč.

zajezni nasip

V primerih, kadar obstoji razvidna pomenska povezava med pomenom besednozvezne dominante in pomenom, opisanim v razlagi dominantnega sinonimnega niza, je besednozvezna dominantna s pripadajočim nizom navedena znotraj pomenske enote za posebnim znakom (gl. ponazorilo (59), samostalnik *izvir*). Če te pomenske povezave ni, je besednozvezna dominantna s sinonimnim nizom samostojna sestavina

sinonimijskega dela slovarskega sestavka, navedena zunaj zadnje pomenske enote za posebnim znakom (●) (gl. ponazorilo besednozvezne dominante **verži**n**i boben** pri iztočnici **bóben** -bna m v ponazorilu (59)).

Na obeh navedenih mestih, znotraj pomenske enote in zunaj nje, je lahko navedena več kot ena besednozvezna dominanta s sinonimnim nizom oz. sinonimnimi nizi.

Dominantni slovarski sestavek v nekaterih primerih obsega samo nize besednozveznih dominant, ne da bi vključeval pomensko enoto (gl. samostalniški sestavek **nasíp** -a m v ponazorilu (59)).

3.5.2.4 Sinonimni niz besednozvezne dominante v primerjavi s sinonimnim nizom dominantne iztočnice

Sinonimni niz pri besednozvezni dominantni se ločuje po tem, da kot niz nima razlage in slovarskih ponazoril, individualnost členov niza je prikazana omejeno, samo na ravni zvrstno-stilnih oznak (gl. npr. v ponazorilu (59)).

3.5.2.5 Netipične besednozvezne dominante

Besednozvezna dominantna je praviloma leksikalizirana stalna besedna zveza, s stališča leksikalnega pomena enakovredna enobesedni leksikalni enoti. V nekaterih posebnih primerih je na mestu besednozvezne dominante navedena prosta besedna zveza (in ne leksikalizirana stalna besedna zveza, kot zahteva pravilo za besednozvezno dominantno), ki ubeseduje določeno tipsko vsebino. Gre za primere vsebin, za katere ni ne splošnega leksikaliziranega enobesednega ne večbesednega leksikaliziranega neoznačenega (stilno nevtralnega) poimenovanja, obstoje pa stilno označeni razmeroma pogosto rabljeni sinonimi. Primer: V slovarskem sestavku pri glagolu **íti grem** je pri 1. pomenu v vlogi besednozvezne dominante (z lastnim nizom) navedena zveza *iti mimo česa* (*Na poti v šolo so šli mimo igrišča*). Za izrazitev vsebine te zveze ni nevtralnega leksikaliziranega izraza, pač pa so ugotovljeni stilno močno označeni sinonimi *minevati* kaj, *pasirati* kaj, *prehajati* kaj. V težnji, da je v SSSJ prikazano čim več variantnih ubeseditvenih možnosti na ravni leksikalnih sinonimov, je izkoriščena tehnična možnost navedbe proste besedne zveze na mestu besednozvezne dominante, ki ji nato regularno sledijo ugotovljeni stilno označeni sinonimi.

Na mestu besednozvezne dominante je v nekaterih primerih lahko navedena zveza pomožnika in povedkovnika, kadar je potrebno prikazati sinonimno zamenljivost na ravni zloženega glagola (in ne samo povedkovnika). Primer: V sestavku pridevnika **neróden** -dna -o prid. je na mestu besednozvezne dominante navedena zveza *biti neroden*, da se v nizu lahko prikaže sinonimne ubeseditvene možnosti *držati se kot lipov bog*, *imeti dve levi roki* ipd.

3.6 Člen sinonimnega niza

Člen sinonimnega niza je kot slovaropisni pojem utemeljen v dvojnosti med zgradbo slovarskega sestavka kot slovaropisno danostjo in sinonimijo kot jezikovnopomensko danostjo. Kot člen sinonimnega niza se obravnava vsak v SSSJ navedeni sinonim, delni sinonim in protipomenka. Za vse tri kategorije velja, da se kot območje člena niza pojmuje leksikalna enota (beseda, besedna zveza) vključno s pripadajočimi slovarskimi podatki o njeni pomenski individualnosti znotraj sinonimnega niza. Po obsežnosti teh podatkov se navedene kategorije medsebojno razlikujejo. Na izrazni ravni členi sinonimnega niza odražajo tipe izrazne različnosti, kot je z zasnovo določena za sinonime v SSSJ (gl. razdelek *Izrazna različnost* na str. 68–71). Za različne tipe slovarskega pomenskega opisa pri členih niza gl. ponazorila (45), (55) in (58).

3.6.1 Sinonim kot člen sinonimnega niza

Kot sinonimi se v dominantnem slovarskem sestavku štejejo členi sinonimnega niza, navedeni neposredno za skupnim ponazorilom rabe. Najprej so v abecednem redu navedeni zvrstno-stilno neoznačeni sinonimi, sledijo v abecednem zaporedju sinonimi z zvrstno-stilno oznako. Sinonim je po potrebi opremljen z omejitvenim pojasnilom in lastnim slovarskim ponazorilom, če je to potrebno za prikaz njegove pomenske individualnosti znotraj sinonimnega niza. S stališča celotnega prikaza sinonimije v dominantnem slovarskem sestavku so sinonimi tiste leksikalne enote, ki v največji meri ustrezajo merilu pomenske podobnosti in besedilne zamenljivosti.

3.6.2 Delni sinonim kot člen sinonimnega niza

Delni sinonimi so v sinonimnem nizu dominante navedeni za skupino (pravih) sinonimov v abecednem redu. Od (pravih) sinonimov, kot so opisani zgoraj, se ločijo po tem, da imajo eksplicitno izraženo tipsko odstopanje od pomena v razlagi (»delna sopomenskost«), in sicer na dva načina, z dvema oblikama slovarskega prikaza. Delni sinonim ima lahko ob sebi izpisano dopolnjevalno razlago (gl. v ponazorilu (59) delni sinonim *žveplenica* z dopolnjevalno razlago 'izvir vode z žveplovim vodikom'), v kateri je jedrnato navedena tipologizirana pomenska razlika glede na razlago pri dominantni. Drugi način označevanja delne sinonimije je navedba delnega sinonima s poševno puščico na desni (gl. v ponazorilu (59) delni sinonim *studenec* pri drugem pomenu). Poševna puščica ob delnem sinonimu označuje, da je ta leksikalna enota tudi samostojna dominantna z lastnim sinonimnim nizom, iz razlage katere je razvidna vsebina delne sinonimije. Pripisana puščica je tehnično sredstvo, s katerim je nakazano, da je poleg eksplicitno navedenega delnega sinonima v (delni) sinonimiji na danem mestu vključen tudi njemu pripadajoči lastni sinonimni niz. Poševna puščica nadomešča navedbo vseh sinonimov, ki so v enakem razmerju delne sinonimije nasproti dani dominantni. Tako je v sinonimnem nizu pri dominantni *izvir* 2. ('voda, ki priteka iz zemlje na površje') naveden delni sinonim s puščico *studenec* ('manjši izvir vode; vodni tok tega izvira'). Puščica ob členu *studenec* nakazuje, da izpisana leksikalna enota *studenec* zastopa tudi vse člene niza, ki so navedeni pri dominantni *studê nec* -nca m: *živa voda*, *izvirek*, *studenček*, *vir*, *zdenček*, *zdenec*, *živica*.

3.6.3 Protipomenka

V primeru, da je za dani dominantni pomen ugotovljena protipomenka v skladu z načelom navajanja protipomenk v SSSJ, se ta navede na koncu sinonimnega niza. Pred leksikalno enoto v vlogi protipomenke stoji oznaka protip. 'protipomenka'.

Ponazorilo (60): Protipomenka kot člen sinonimnega niza

blizu¹ prostor, prisl. |izraža majhno prostorsko oddaljenost|
Njeni starši stanujejo blizu □ **nedaleč** □ **v bližini** □ **v okolici** □ ekspr. **na dosegu roke** □ knj.izroč. **streljaj daleč** □ knj.izroč. **v bližavi** □ star. **v obližju**
 ■ protip. **daleč**²
GLEJ ŠE bližje | daleč² 1 | poleg¹ | posnetek •1

3.7 Razdelek podpomenk in razdelek lastnostnodoločitvenih povedkovnikov kot samostojni sestavini pomenske enote

Pomenska enota ima na koncu še dva neobvezna razdelka. V posebnem razdelku, naslovljenem **PODPOMENKE**, se v nekaterih primerih navajajo vzporedne podpomenke k razloženemu pomenu (gl. ponazorilo (51) in razdelek *Pomenska vključevalnost* na str. 91–95). Pri lastnostnem pridevniku pomenska enota na koncu lahko vključuje razdelek, naslovljen **POVEDKOVNIKI**, v katerem so navedeni povedkovniški sinonimi, s katerimi je zamenljiv lastnostnodoločitveni povedkovnik, konverzno tvorjen iz lastnostnega pridevnika (gl. ponazorilo (52) in razdelek *Povedkovniška sinonimija* na str. 112–122).

3.8 Besednozvezna dominantna s sinonimnim nizom zunaj pomenske enote

Na koncu slovarskega sestavka, po navedbi vseh pomenskih enot s pripadajočimi sestavnimi deli, so navedene besednozvezne dominante (ena ali več), ki niso pomensko povezane z nobenim od navedenih pomenov (gl. ponazorilo (59)). Sinonimni niz pri besednozvezni dominantni zunaj pomenske enote se sicer nič ne razlikuje od sinonimnega niza besednozvezne dominante znotraj pomenske enote.

3.9 **Dopolnjevalne kazalke kot zaključni del dominantnega slovarskega sestavka**

K sinonimijskemu delu dominantnega slovarskega sestavka sodi še razdelek dopolnjevalnih kazalk na koncu slovarskega sestavka, uveden s kazalčnim navodilom GLEJ ŠE. V tem razdelku so naštevalno navedene dominantne iztočnice (glede na vlogo v tem razdelku imenovane ciljne dominante), pri katerih je dana iztočnična dominantna leksikalna enota navedena kot sinonim ali sestavina sinonima. Več o dopolnjevalnih kazalkah gl. zgoraj v razdelku 1.3 *Dopolnjevalne kazalke* str. 168.

4 **DOMINANTNI SLOVARSKI SESTAVEK KOT HIERARHIZIRANA UREDITEV PODATKOV O SINONIMIJI**

Razčlenjenost dominantnega slovarskega sestavka na posamezne razdelke (sinonimni niz, niz besednozvezne dominante, razdelek pomenske vključevalnosti) je mogoče videti kot sosledje različnih ravni, na katerih se v skladu z zasnovo SSSJ obravnavajo sinonimna in sinonimiji sorodna medleksemska razmerja.

Prvo raven predstavlja sinonimni niz z razlago skupnega pomena, ki je temeljni v prikazu sinonimnih razmerij pri dani dominantni. V tem delu slovarskega sestavka je poleg izkazane pomenske podobnosti v skupni razlagi slovaropisno formalizirano prikazana tudi različnost med sinonimi niza. Delni sinonimi ta prikaz dopolnjujejo z upoštevanjem in opisovanjem tipskih pomenskih odklonov od siceršnjega skupnega pomena niza

Drugo raven je mogoče videti v nizu besednozvezne dominante (ali v več nizih besednozveznih dominant): tudi ta temelji na pomenski podobnosti členov niza, vendar podobnost ni eksplicirana v razlagi in različnost sinonimov je izražena zgolj s slovarskimi oznakami.

Tretjo raven predstavljata razdelek vzporednih podpomenk in razdelek lastnostnodoločitenih povedkovnikov v sestavkih pri lastnostnem pridevniku. Razdelka sta neobvezna in niti ne prikazujeta sino-

nimnih razmerij v ožjem smislu, pač pa na osnovi razmeroma pogoste besedilne rabe evidentirano pomensko vključevalnost.

Nakazane ravni v prikazu sinonimije, kot se odražajo v gradbenih enotah slovarskega sestavka v SSSJ, je mogoče videti kot neke vrste analogijo hierarhiji, ki je nezavedno prisotna pri izbiri sinonima na ravni ubeseditvene variantnosti. Izbrati ustrezno leksikalno enoto za dano ubeseditvev pomeni nezavedno aktivirati abstraktno predstavo pomena in v okviru te priklicati pomensko podobne leksikalne enote, nato pa med njimi izbrati najustreznejši sinonim. Temu služi navedba sinonimov in delnih sinonimov v sinonimnem nizu, ki sledi pomenski razlagi v slovarskem sestavku. Postopek enakovredno vključuje poleg nizov enobesednih dominantnih leksikalnih enot tudi nize večbesednih leksikalnih enot, čemur v SSSJ streže uvedba sinonimnih nizov besednozveznih dominant. Pomenska vključevalnost, upoštevana v SSSJ z navajanjem vzporednih podpomenk, pa lahko predstavlja razširitev osnovne izbire (sinonimi) v smeri širše ubeseditvene variantnosti.

DOPOLNITVE SSSJ V SPLETNI OBJAVI

Glede na to, da je zasnova SSSJ nastala v letih 2001–2002, je razumljivo, da je bil slovar načrtovan za knjižno izdajo, in tako je bil slovar tudi objavljen leta 2016 v knjižni obliki. Izdaja v knjižni obliki je bila pri SSSJ tudi sicer potrebna, saj je bilo za prvi sinonimni slovar slovenskega jezika med drugim pomembno, da se slovar uporabnikom predstavi z definiranim pojmovanjem leksikalnega sinonima in sinonimije in z definiranim upoštevanim gradivom, kot celovito leksikografsko delo z izvirno zasnovo, čemur zlasti služi knjižna izdaja. Ob nastopu možnosti za spletno objavo, zlasti še ob razvoju slovarskega portala Fran, je bilo prav tako samoumevno pričakovanje, da bo knjižni objavi sledila spletna objava. – Poleg splošnih pridobitev, ki jih s stališča uporabe slovarja prinaša spletna objava v primerjavi s knjižno izdajo, spletna objava SSSJ vključuje nekatere zasnovne in vsebinske dopolnitve ter izpopolnitve v nava-
janju in opisovanju sinonimnih razmerij. Te so v spodnjem nadaljevanju kratko predstavljene z vsebinskega stališča.

1 ZASNOVNA DOLOČILA, KI SO SE V ZAMISLI SSSJ POVEZOVALA Z ELEKTRONSKO IZDAJO SLOVARJA

Zasnova SSSJ je nastajala v letih 2001 in 2002, tj. v času, ko so se slovarji šele začeli objavljati v elektronski obliki. Na osnovi tedanjih izkušenj z iskalnimi možnostmi, kot sta jih omogočali elektronska izdaja *Slovarja Slovenskega pravopisa* iz 2001, *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in nekaterih tujejezičnih slovarjev, je bila pri postavljanju zasnove SSSJ prisotna določena predstava o tem, kako bi se sinonimni slovar uporabljal v elektronski obliki. Ta predstava je v določeni meri celo vplivala na nekatere zasnovne odločitve, ki so s tega vidika prikazane v nadaljevanju.

1.1 Organiziranost sklicevanja med dominantnimi slovarskimi sestavki in kazalčnimi slovarskimi sestavki

Predstava elektronske izdaje je zanesljivo odločala pri sprejetju odločitve, da se slovarski prikaz sinonimov organizira v medsebojno dopolnjujočem razmerju med dominantnimi slovarskimi sestavki in kazalčnimi slovarskimi sestavki oz. dopolnjevalnimi kazalkami pri dominantnih slovarskih sestavkih. Koncept ločevanja dominantnih slovarskih sestavkov in kazalčnih slovarskih sestavkov je dejansko vključeval predvidevanje, da bo v elektronski izdaji s klikom na ciljno dominantno omogočen vpogled v ustrezni dominantni slovarski sestavek. Sistem ločevanja dominantnih in kazalčnih sestavkov je v knjižni izdaji manj priročen, vendar ob siceršnjih konceptualnih določilih nujen, saj bi se obseg knjige v primeru, da bi se vsa sinonimija v celoti izpisovala pri vseh leksikalnih enotah, povečal do neizvedljivosti.

Ponazorilo (61): Dopolnjevalno razmerje med kazalčnim navajanjem ciljnih dominant in dominantnimi slovarskimi sestavki

izvir -a m

1. [kraj, kjer voda priteka iz zemlje na površje] *iti k izviru* □ **izvirek**

□ zastar. **izvirališče** □ ekspr. **izvirček** □ knj.izroč. **izvirnica** □ knj.izroč. **vrelec**

□ knj.izroč. **vrelo** □ nar. **vretina** □ star. **žveplenica** [izvir vode z žveplovim vodikom]

◆ **1. kraški izvir** □ geogr. bruhalnik □ geogr. estavela □ geogr. kropla □ geogr. obrh □ nar. retje □ nar. vretje □ geogr. vrulja **2. mineralni izvir** □ mineralni vrelec □ slatina □ slatinski vrelec **3. slani izvir** □ slani vrelec □ knj.izroč. solnati vrelec

2. [voda, ki priteka iz zemlje na površje] *Zaradi suše je izvir*

presahnil □ **izvirek** □ **vir** □ ekspr. **izvirček** □ ekspr. **virček** □ **studenc** □

□ **vrelec** [voda, ki priteka z veliko silo]

◆ **topli izvir** □ knj.izroč. terma □ termalni izvir □ termalni vrelec

□ knj.izroč. toplica □ topli vrelec

GLEJ ŠE izvirati 1 | vir 2

izvirati -am nedov.

1. [prihajati, pritekati iz zemlje na površje] *Voda izvira pod hribom*

□ **imeti izvir**

2. [izraža, da ima kaj vzrok v čem] *Napake izvirajo iz nepoznavanja jezika* □ **izhajati** □ knj.izroč. **rezultirati** □ knj.izroč. **vzhajati**¹

3. [izraža začetek, izvor česa] *Ti običaji izvirajo še iz poganstva*

□ **imeti izvor** □ **izhajati** *Njegov rod izhaja iz premožne plemiške rodbine* □ zastar. **pohajati**

vir -a m

1. |stvar, od katere, iz katere kaj prihaja, se dobiva| *odkrivati nove vire energije* □ **izvor** □ publ. **resurs** *resursi delovne sile* □ publ. **rezervoar**

□ knj.izroč. **vrelec** □ knj.izroč. **vrelo**

◆ **svetlobni vir** □ knj.izroč. svetlostni vir

2. |kar omogoča, pogojuje nastanek, nastajanje česa| *ugotoviti vir onesnaževanja; vir navdiha; vir sreče* □ **izvir** □ **izvor** *ugotoviti izvor bolezni* □ ekspr. **prazvir** □ ekspr. **prazvor** □ ekspr. **pravir** □ zastar. **rodišče** *ugotoviti rodišče bolezni* □ ekspr. **studenec** *Tu je studenec življenja*

□ knj.izroč. **vrelec** *vrelec navdiha* □ knj.izroč. **vrelo** *vrelo umetnosti*

GLEJ ŠE izvir 2 | studenec | tolmun | uharica •

máli³ -a -o prid. ► april | asteroid | bratranec ◆ | čapljica | človek 2♦4 | črka ♦1 | goba pp 3 | hiša 1♦8 | julij | kmet 1♦2 | kmetija ♦3 | kralj • | kruhek • | lov¹ ♦8 | malica | malošolar | mezinec | minigolf | mraznica | nedorasli | obtok ♦4 | oglas 2♦1 | opraviiti ♦3 | opravljati¹ ♦3 | orkester ♦2 | poceni² | rokada ♦2 | rovka • | ruševce | sekunda • | sestrična ◆ | sokol ◆ | srečen ◆ | stric 1♦ | šmaren • | teta 1♦ | upiravec | uriniranje | veliko² | zimzelen • | žvižgač •

apríl -a m |četrti mesec v letu| *Odsoten je bil od januarja do aprila*
□ star. **mali traven**

asteróid -a m astron. |eden od malih planetov, ki krožijo okoli Sonca v prostoru med Marsom in Jupitrom| *odkriti novi asteroid*
□ astron. **mala premičnica** □ astron. **mali planet** □ astron. **planetoid**

brátranec -nca m |sin strica ali tete| *bratranec in sestrična* □ nar. **bratič**
□ ekspr. **bratranček** □ star. **sestranec** □ nar. **sestrič** □ nar. **stričnik** □ nar. **strinč**
□ nar. **strnič**

◆ **mali bratranec** □ mrzli bratranec

čápljica -e ž zool. |močvirska ptica golobje velikosti s črnim perjem po hrbtu| *gnezdenje čapljic na ribnikih* □ zool. **mala bobnarica**
GLEJ ŠE čaplja

1.2 Leksikalna enota s puščico v vlogi delnega sinonima in podpomenke

V prostorskem racionaliziranju, nujnem za knjižno izdajo, ima utemeljitev tudi slovarski prikaz leksikalne enote s puščico v vlogi delnega sinonima in podpomenke. Leksikalna enota s puščico je zastopnik samostojnega sinonimnega niza, ki je pomensko v razmerju delne sino-

nimije nasproti dominantnemu pomenu. Za ta niz se je predvidevalo, da bo v elektronski izdaji dosegljiv na klik na mestu, kjer je navedena leksikalna enota s puščico.

Ponazorilo (62): Leksikalna enota s puščico kot zastopnik sinonimnega niza

gòzd gòzda m

[drevje, ki raste strnjeno skupaj; z drevjem strnjeno porasli svet; |

Nad vasjo se razprostira gozd □ nar. **boršt** □ pesn. **gaj** □ nar. **gmajna**

□ nar. **gošča** □ ekspr. **gozdek** □ ekspr. **gozdlič** □ ekspr. **gozdiček** □ nar. **hosta**

□ knj.izroč. **les** □ star. **lesovje** □ knj.izroč. **log**¹ □ knj.izroč. **loza** □ nar. **šuma**

□ **gaj** ↗ □ zastar. **gora** [gozd v hribovitem svetu] □ gozd. **letvenik** [gozd, v katerem imajo drevesa debelino letev]

◆ **1. akacijev gozd** □ bot. robinijev gozd **2. borov gozd** □ nar. borovec

□ borovje **3. brestov gozd** □ brestje **4. brezov gozd** □ brezje □ knj.izroč.

brezova loza □ knj.izroč. brezova lozica □ brezovje. gozd. **sklenjeni**

gozd □ gozd. sklenjeni gozdni sklep **17. smrekov gozd** □ smrečevje

□ knj.izroč. smrečina □ smrečje □ knj.izroč. smrečnati gozd □ knj.izroč.

smrekovec □ smrekovje. ...

PODPOMENKE **1. drvnik** ↗, listnik, steljnik **2. iglasti gozd** ↗,

listnati gozd, mešani gozd

drvnik -a m gozd. [gozd z drevjem, primernim samo za drva] *sekati v*

gostem drvniku □ knj.izroč. **drvosek** □ nar. **drvošec**

gáj -a m |redék, negovan gozd| *brezov gaj* □ ekspr. **gajič**

Puščica je v knjižni izdaji grafični znak, s katerim je nakazano, da je leksikalna enota, ki ima ob sebi puščico, samostojna dominantna z lastnim nizom. Povedano s primerom: V razdelku podpomenk navedena leksikalna enota *drvnik* s puščico (*drvnik* ↗) pomeni, da se izpisani podpomenki *drvnik* v vlogi podpomenke pridružujejo tudi vsi njeni sinonimi, navedeni v slovarskem sestavku pri iztočnici *drvnik* -a m, torej še leksikalni enoti *drvosek* in *drvošec*. V knjižni izdaji je rešitev z navajanjem puščice deloma nepriročna, ker zahteva listanje do ustrezne strani in iskanje ciljne dominantne iztočnice.⁹¹

⁹¹ Kot že povedano, je bila pri sprejetju te rešitve prisotna misel na elektronsko izdajo, kjer bi se sinonimni niz enote, v knjigi označene s puščico, izpisal na klik. Sicer je bila ta slovarska rešitev narekovana s položajem, v katerem se pri danem pomenu pojavi več medsebojno istopomenskih delnih sinonimov, ki bi morali vsi imeti pripisano zapostavljeno isto dopolnjevalno pomensko razlago (npr. *gaj*

2 VSEBINSKA IZPOPOLNITEV BAZE SSSJ OB PRIPRAVLJANJU SPLETNE IZDAJE 2018

Področja, ki prinašajo vsebinsko izpopolnitev SSSJ za spletno izdajo in s katerimi se spletna izdaja vsebinsko razlikuje od knjižne izdaje iz 2016, so: 1. neposredno dopolnjevanje vsebine z dodajanjem novih sinonimov in sinonimnih nizov ter z vnosom priložnostnih izboljšav v obstoječe slovarske sestavke iz knjižne izdaje, 2. vpeljava razvidnega ločevanja med dvema vsebinskima kategorijama sklicnih povezav v izpisu ter 3. razširitev zasnove slovarja z uvrščanjem sinonimnih nizov v pojmovne skupine.⁹² Vsebinskim izpopolnitvam ustrezajo v spletni objavi nove oblikovalske rešitve v izpisu: v prikazu slovarskega sestavka spletnemu mediju prilagojena nova razčlenitev podatkovnih enot, ki jo nadgrajuje vizualizacija zgradbe slovarskega sestavka za plastično predstavo o podatkovnih tipih v SSSJ.⁹³

2.1 Dodajanje sinonimov in sinonimnih nizov

Z določitvijo roka, ki je bil avtorjem SSSJ v okviru predstavljene zasnove in po pridobitvi vnašalnega programa 2012 postavljen kot mejni za knjižno objavo SSSJ, tj. z letnico 2016, je bil količinsko zamejen tudi obseg urejevalnih del; ob tem je bilo nujno prednostno kategoriziranje bolj nujnih in manj nujnih postopkov. Tako za knjižno izdajo ni bilo mogoče upoštevati določene množice že ugotovljenih sinonimnih

in *gajič*, delna sinonima pri *gozd*, imata isto dopolnjevalno razlago, ki bi se morala dvakrat navesti, in to zaporedoma), kar bi bilo neracionalno in neestetsko.

⁹² Priprave za spletno objavo SSSJ so potekale v letih 2017 in 2018. Vsebinske dopolnitve in redakcijske popravke baze SSSJ sta oskrbeli Jerica Snoj in Branka Lazar, tehnološko izvedbo potrebnih postopkov sta vodila Nina Ledinek in Andrej Perdih.

⁹³ Pri oblikovanju izpisa v spletni izdaji in pripravi vizualizacije slovarskega sestavka so v ospredju tehnološki postopki, zato je to področje podrobneje prikazano v poglavju *Od slovarske baze v formatu XML do objave Sinonimnega slovarja slovenskega jezika na portalu Fran*.

razmerij.⁹⁴ V letu 2017 so bili sinonimi iz teh razmerij preverjeni in v skladu s konceptom SSSJ naknadno vneseni v bazo.

Hkrati s tem so se slovarski sestavki priložnostno dopolnjevali z novimi sinonimi in na ravni notranjega usklajevanja slovarskega besedila tudi sicer izpopolnjevali.

2.2 Razvidno ločevanje dveh kategorij sklicnih povezav v izpisu

Sistem dominantnih slovarskih sestavkov, v katerih je popolno prikazana sinonimija s stališča v teh sestavkih upoštevanih in razloženih pomenov, se uresničuje z dopolnjujočimi kazalčnimi slovarskimi sestavki in posebnim razdelkom t. i. dopolnjevalnih kazalk na koncu dominantnih slovarskih sestavkov (gl. o tem podrobneje na str. 163–168). Ciljne dominante, navedene v kazalčnih iztočnicah in dopolnjevalnih kazalkah, kažejo, pri katerih drugih dominantah še nastopa iztočnični leksem bodisi kot sinonim v nekem drugem pomenu (gl. v ponazorilu (63) razmerje med *izvir* in *vir* 2) bodisi kot sestavina večbesednega sinonima (gl. razmerje med *izvir* in *izvirati* (*imeti izvir*), med *mali* in *april* (*mali traven*)). V knjižni izdaji so vse ciljne dominante navedene v enem razdelku, in sicer v abecednem redu (gl. ponazorila zgoraj). V spletni izdaji so sklicne povezave razdeljene v dve skupini. V prvi skupini so cilj sklicevanja dominante, pri katerih iztočnična leksikalna enota nastopa kot enobesedni sinonim, delni sinonim ali sinonim za prisojanje lastnosti v sestavku lastnostnega pridevnika. Ti primeri imajo usmerjevalno navodilo GLEJ ŠE SINONIM z navedbo ciljne dominante. V drugi skupini so cilj usmerjanja dominante, pri katerih je iztočnična leksikalna enota sestavina večbesednega leksema, in sicer večbesednega sinonima, delnega sinonima,

⁹⁴ Večji del slovarskega besedila je namreč nastajal v obliki wordovih datotek, katerih besedilo je bilo konvertirano v letih 2012 in 2013; ob tem je določena množica predvidenih sinonimov iz tehničnih razlogov ostala izgubljena za knjižno izdajo.

vzporedne podpomenke ali lastnostnodoločitenega povedkovnika v sestavku lastnostnega pridevnika. Ti primeri imajo usmerjevalno navedilo GLEJ ŠE z navedbo ciljne dominante.

Ponazorilo (63): Različno sklicno povezovanje slovarskih sestavkov v knjižni izdaji in v spletni izdaji SSSJ

Sklicevanje v knjižni izdaji:

izvir -a m

1. |kraj, kjer voda priteka iz zemlje na površje| *iti k izviro* □ **izvirek**
 □ zastar. **izvirališče** □ ekspr. **izvirček** □ knj.izroč. **izvirnica** □ knj.izroč. **vrelec**
 □ knj.izroč. **vrelo** □ nar. **vretina** □ star. **žveplenica** |izvir vode z žveplovim vodikom|

◆ **1. kraški izvir** □ geogr. bruhalnik □ geogr. estavela □ geogr. kropa
 □ geogr. obrh □ nar. retje □ nar. vretje □ geogr. vrulja **2. mineralni izvir**
 □ mineralni vrelec □ slatina □ slatinski vrelec **3. slani izvir** □ slani
 vrelec □ knj.izroč. solnati vrelec

2. |voda, ki priteka iz zemlje na površje| *Zaradi suše je izvir presahnil* □ **izvirek** □ **vir** □ ekspr. **izvirček** □ ekspr. **virček** □ **studenc** ↗
 □ **vrelec** |voda, ki priteka z veliko silo|

◆ **topli izvir** □ knj.izroč. terma □ termalni izvir □ termalni vrelec
 □ knj.izroč. toplica □ topli vrelec

GLEJ ŠE izvirati 1 | vir 2

Sklicevanje v spletni izdaji:

(izvir -a m

1. |kraj, kjer voda priteka iz zemlje na površje| *iti k izviro* □ **izvirek**
 □ zastar. **izvirališče** □ ekspr. **izvirček** □ knj.izroč. **izvirnica** □ knj.izroč. **vrelec**
 □ knj.izroč. **vrelo** □ nar. **vretina** □ star. **žveplenica** |izvir vode z žveplovim vodikom| ...)

GLEJ ŠE SINONIM: vir

GLEJ ŠE: izvirati

S to razvrstitvijo ciljnih dominant v dve kategoriji spletni prikaz prispeva k hitrejši predstavnosti obeh različnih kategorij sklicnih povezav.

2.3 Pojmovnik SSSJ

Nova vsebinska enota, omogočena s spletno objavo SSSJ, je v dominantnem slovarskem sestavku navedba pojmovne skupine, sicer gradbene enote znotraj *Pojmovnika SSSJ*. V pojmovno skupino se glede na pomensko razlago uvrščajo dominante in besednozvezne dominante s pripadajočimi sinonimnimi nizi. Tako je npr. v dominantnem sestavku pri iztočnici *šaljivec* -vca m navedeno, da se glede na razloženi pomen 'kdor (rad) dela kaj, kar učinkuje neresno, smešno, zabavno' uvršča v pojmovno podskupino <človek glede na vedênje>, ki je ena od podskupin znotraj pojmovne skupine <človek>. V podskupini <človek glede na vedênje> je poimenovanje *šaljivec* razvidno kot vzporedno drugim pojmovno sorodnim poimenovanjem za človeka s stališča značilnega vedenja: *burkež*, *dovtipnež*, *duhovitež*, *hudomušnež* itd., tako kot so ta poimenovanja na ravni dominantnih sestavkov s pripadajočimi sinonimi prikazana v SSSJ.

Hierarhizirani sistem pojmovnih skupin s podskupinami, v katerega se uvrščajo dominante in besednozvezne dominante s pripadajočimi sinonimi, je poimenovan *Pojmovnik SSSJ*. V spletni objavi SSSJ 2018 vsebuje *Pojmovnik SSSJ* pojmovno razčlemba samostalniških pomenov, v kateri so razvrščene samostalniške dominante in samostalniške besednozvezne dominante. Ta razčlemba ni dokončna, ker se bo v prihodnosti *Pojmovnik SSSJ* usklajevalno dopolnjeval s pojmovno razvrstitvijo glagolskih, pridevniških in prislovnih pomenov.

2.3.1 *Pojmovnik SSSJ* kot dopolnitev prikaza sinonimije v SSSJ

Med sestavljanjem slovarskih sestavkov za knjižno izdajo SSSJ se je ob konkretnem besedilnem gradivu potrjevala težavnost razmejevanja nekaterih leksikalnih pomenov in nadalje razvrščanja sinonimov k posameznim pomenom. S tem povezana problematika je sicer naravna posledica bistva leksikalnega pomena in svojskosti vsakršnega slovaropisnega razmejevanja pomenov. Pri SSSJ se ta problematika potencira z zasnovno določitvijo, da se sinonimija ugotavlja znotraj

konceptualno pojmovanega leksikalnega pomena, ki se enakoliko upošteva v vseh primerih, ne glede na to, da je razmejljivost pomenov različno omogočena in včasih v okviru slovaropisnih sredstev težko opisljiva.

Za ponazorilo omenjene problematičnosti je mogoče navesti pridevnika *brezbrižen* (človek) in *ravnodušen* (človek), ki se po podatkih v SSKJ pomensko razlikujeta kot 'ki je brez zanimanja' (*brezbrižen*) in 'ki nima, ne kaže zanimanja, zavzetosti' (*ravnodušen*). Glede na besedilno gradivo in upošteva je intuicijo maternega govorca bi – ne glede na razlagalni sistem SSKJ – razliko med njima opisali tako, da bi za pridevnik *brezbrižen* poudarili, da se pojavlja v vsebinskem kontekstu, v katerem se iz določenega ozira nosilcu te lastnosti pripisuje, da bi pravzaprav moral izkazovati zanimanje, pa ga proti pričakovanju ne izkazuje. Tako ima lastnostna določitev s pridevnikom *brezbrižen* rahlo negativno konotacijo. Podobno bi za pridevnik *ravnodušen* verjetno lahko opisali razločevalno prvino, vendar bi to bilo mogoče samo z dodatnimi pojasnili zunaj razlagalne sistematike tako SSKJ kot SSSJ. Besedilna raba obeh pridevnikov je namreč s stališča strukturnega in leksikalnodružljivostnega okolja enaka in ne pripomore k njenemu pomenskemu razlikovanju v okviru slovarske razlagalne sistematike. Prav tako se kandidati za sinonime k prvemu in drugemu pridevniku lahko ločijo v dve skupini bolj na osnovi intuicije in besedotvornih danosti kot siceršnje pomenske razločevalnosti (*brezbrižen: nonšalanten, malobrižen, malomaren, nebrižen, vnemaren; ravnodušen: indiferenten, indolenten, lahkodušen, lenokrven, mirnodušen, mlačen, mrtvičen, neprizadet, pasiven*), hkrati pa se tudi medsebojno mešajo. V skladu z zasnovnimi določili SSSJ sta oba navedena pridevnika v slovarju sedaj prikazana skupaj v enem sinonimnem nizu. Namreč, za te vrste pomensko razlikovanje, obstoječe znotraj pomenskega prepletanja, je skoraj nemogoče dokazati, ali obstoji na ravni leksikalnega pomena (in s tem narekuje razvrstitev v različnih sinonimnih nizih pri različnih dominantah) ali zgolj na ravni idiomatično zamejene leksikalne družljivosti.

V navedenem primeru je v SSSJ prevladala utemeljitev za prikaz obeh pridevnikov v enem sinonimnem nizu. V nekoliko drugačnih okoliščinah bi lahko za prikaz na ta način podobnih leksikalnih enot prevladala utemeljitev za ločeni prikaz v dveh različnih sinonimnih nizih, približno tako, kot so zgoraj predvideni sinonimi ob obeh pridevnikih. V tem primeru bi bila sinonimna niza manj obsežna in s stališča prikaza ubeseditvene variantnosti manj obvestilna. Medsebojno ločevanje sinonimnih nizov na osnovi leksikalnega pomena – ločevanje, kot ga sicer zahteva zasnova SSSJ – bi v tem primeru vključevalo zoženje, reduciranje prikaza variantnih ubeseditvev (tj. manjše število sinonimov) pri vsaki od obeh dominant.

Omejenost, zaprtost sinonimnih nizov, ki je neizogibna posledica upoštevanja leksikalnega pomena pri ugotavljanju sinonimnih razmerij, je za uporabnika sinonimnega slovarja pogosto omejevalna. Ob iskanju načina, kako to omejevalnost znotraj siceršnje zasnove SSSJ omiliti ali premostiti, je prišlo do zamisli (J. Snój) o uvrščanju dominant v pojmovne skupine v primerih, kadar pojmovna skupina, realizirana z dominantnimi sestavki SSSJ, omogoča širši razgled po ubeseditveni variantnosti.

2.3.2 Uporabnost *Pojmovnika SSSJ*

Pojmovnik SSSJ je zamišljen kot pomožno orodje pri izbiranju ustreznega sinonima v postopku ubesedovanja ali v postopku vrednotenja danega izraza v okviru ubeseditvene variantnosti. Namen in vloga tega orodja v povezavi s SSSJ najbolj ponazarja praktični primer ob upoštevanju zgoraj navedenih splošnih danosti. Kot je že bilo okvirno povedano, se uporabnost *Pojmovnika SSSJ* v izhodišču utemeljuje v dejstvu, da se pomeni nekaterih dominant medsebojno malo razlikujejo, zasnova SSSJ, ki mora upoštevati leksikalni pomen, pa narekuje razdelitev sinonimov v ločene sinonimne nize. Za primer lahko navedemo dominantni *brezskrbnež* (ekspresivno) z razlago ‘človek, ki se učinkovito brani pred skrbmi, zaskrbljenostjo’ in knjižnoizročilnima sinonimoma *brezbrižnež* ter *brezbrižnik* na eni strani in dominantno *dobrovoljnež* (ekspresivno) z razlago ‘kdor je (navadno) pozitivno raz-

položen, v pozitivnem čustvenem stanju' in ekspresivnim sinonimom *dobrovoljček*. V te vrste primerih je s stališča upoštevanja ubeseditvene variantnosti dobrodošlo, da so z enim pogledom skupaj dostopni sinonimi obeh (vseh) dominant, leksikalnopomensko sicer različnih, s stališča pojmovne uvrstitve pomenov (pojmovna skupina <človek> in podskupina <duševna lastnost> (beri: »človek glede na duševno lastnost«)) pa pomensko vendarle povezanih.

Izkazovanje pojmovne povezanosti leksikalnih enot znotraj pojmovne skupine ima s stališča prikaza ubeseditvene variantnosti (tj. izhodišča za leksikalne sinonime) vlogo pomožnega orodja. V pojmovni skupini so vzporedno navedene leksikalne enote, ki imajo sicer različen leksikalni pomen, vendar pripadajo isti pojmovni danosti. Uvrščanje sinonimnih nizov v pojmovne skupine ima namen povezovalno odpirati področje pomenske podobnosti (leksikalnopomenska jezikovnoorganizacijska danost) v smeri področja pojmovne povezanosti leksikalnih pomenov (konceptualnoorganizacijska danost). Razgled po množici leksikalnih enot, uvrščenih v dano pojmovno skupino, posredno lahko pripomore k ustrežnejši izbiri oz. ovrednotenju dane leksikalne enote s stališča določene ubeseditvene potrebe. Uporabnik SSSJ ima preko pojmovne skupine priložnost, da se širše seznanj z množico leksikalnih enot, ki sicer niso vse v razmerju pomenske podobnosti (sinonimi), pač pa jih povezuje pripadnost skupnemu pojmu.

2.3.3 Zgradba Pojmovnika SSSJ

Pojmovna skupina in podskupina (npr. »zdravilna rastlina«) kot krovna kategorija vključuje leksikalnopomensko različne leksikalne enote (npr. v ZDRAVILNA RASTLINA dominantne leksikalne enote *arnika*, *baldrijan*, *ciprje*, *njivska češnjica*, *ptičja dresen*, *materina dušica*, *ginseng*, *hermelika* s sinonimi v pripadajočih sinonimnih nizih). S stališča dane leksikalne enote, ki na ravni jezikovnih danosti uresničuje določeno pojmovno kategorijo, je pojmovna skupina (in analogno tudi pojmovna podskupina) širše področje, tj. področje mišljenjske organiziranosti, ki je splošnejše in s tem hierarhično višje od ravni leksikalnega pomena.

Pojmovne skupine, navedene v *Pojmovniku SSSJ*, so utemeljene v sinonimnih nizih, ugotovljenih v SSSJ, in nimajo absolutne veljave na ravni pojmovnih kategorij kot mišljenjskoorganizacijskih enot. Tako je prisotnost določene pojmovne skupine v *Pojmovniku SSSJ* v izhodišču odvisna od dvoje danosti: (1) od ugotovljene sinonimije v SSSJ in (2) od zadostnega števila dani pojmovni skupini pripadajočih leksikalnih enot oz. sinonimnih nizov, ki zagotavljajo funkcionalnost navajanja pojmovne skupine s stališča iskanja pojmovno sorodnih poimenovanj.⁹⁵ Uvrščenost v pojmovno skupino *Pojmovnika SSSJ* ni utemeljena za vse leksikalne enote iz SSSJ. Tako npr. leksikalna enota *drobnocvetni rogovilček* (razlaga 'rastlina z vejnato razraslim stebлом in drobnimi blede rumenimi cveti', narečni sinonim *vražja trava*) ni uvrščena v nobeno pojmovno skupino, ker pomen ne vključuje razločevalnih lastnosti, relevantnih za katero od pojmovnih podskupin v pojmovni skupini RASTLINA. Uvrstitev v najširšo pojmovno skupino RASTLINA je namreč s stališča namena *Pojmovnika SSSJ* preširoka in nerelevantna in se zato v *Pojmovniku SSSJ* sama zase ne navaja. Razločevalne lastnosti pri te vrste primerih (v navedenem primeru *drobnocvetni rogovilček* 'vejnato razraslo steblo', 'drobni, blede rumeni cveti') pa so v tolikšni meri specifične, da znotraj gradiva iz SSSJ ne izpolnjujejo pogojev za vzpostavljanje posebne podskupine (npr. *»rastlina glede na barvo cvetov« ali *»rastlina glede na način razraslosti stebła« ipd).

Izhodiščne pojmovne skupine, ki se dalje členijo v pojmovne podskupine z uvrščenimi sinonimnimi nizi, so: ČLOVEK, ŽIVAL, RASTLINA, PREDMET, SNOV, PROSTOR, ABSTRAKTA.

⁹⁵ *Pojmovnik SSSJ* se sicer uresničuje kot sestavni del načrtovanega splošnega tezavra slovenskega jezika, ki bo temeljil na gradivu novega razlagalnega slovarja slovenskega jezika.

Ponazorilo (64): Pojemovna skupina RASTLINA s podskupinami in uvrščenimi dominantami

RASTLINA

RASTIŠČNO DOLOČENA

GORSKA *košutnik, kreč, nebina, planika ...*

GOZDNA *borovnica, čemaž, čoveljc, kresničevje, pljučnik, praprotn ...*

TRAVNIŠKA *bekica, bodalica, čužka, kukavica, marjeta ...*

TROPSKA *agava, arašid, areka, bambus, indigovec ...*

VODNA *alga, biček, bobovec, haluga, lokvanj ...*

KULTURNA

PREHRAMBNA *beluš, blitva, bob, brokoli, buča, bučka, cvetača, cvetnik ...*

KRMNA *detelja, grašica, lucerna, repa, topinambur ...*

INDUSTRIJSKA *bombaževac, jutovec, konoplja, metlak, semenčica, tobak ...*

OKRASNA

LONČNA *amarilis, bršljanka, cinerarija, fikus ...*

VRTNA *astra, balzaminka, črnika, hiacinta, kala, krizantema ...*

ZDRAVILNA *arnika, baldrijan, ciprje, češnjica, dresen, dušica, ginseng ...*

ZAČIMBNA *bazilika, čebula, česen, dušica, janež ...*

STRUPENA *bunika, koseničica, kristavec, preobjeda ...*

DREVO *akacija, areka, beka, bor, bražiljka ...*

GRM *bezeg, bodčec, brin, češmin, čremsa, dobrovita ...*

GOBA *dežnikarica, gomoljika, griva, jurček, karželj, kostanjevka ...*

SADEŽ, SAD *arašid, grozd, kivi, limona ...*

DEL RASTLINE *gomolj, list, korenine, grobanica, veja ...*

VEČ RASTLIN KOT CELOTA *grmovje, grmičevje, drevje ...*

PRIHODNJE DOPOLNJEVANJE IN VSEBINSKE ŠIRITVE SSSJ

Zasnova SSSJ je vključevala zavedanje, da mora biti SSSJ kot prvi sinonimni slovar slovenskega jezika in kot temeljni priročnik za slovenski jezik načrtovan tako, da bodo brez posebnih sprememb v strukturi slovarskega prikaza mogoča prihodnja dopolnjevanja in vsebinske širitve. Predvideni sta dve vrsti dopolnitev: dopolnitve znotraj zasnovnih določil, kot so uresničena v knjižni izdaji 2016 in spletni izdaji 2018, in dopolnitve, ki širijo slovarski prikaz s področja leksikalne sinonimije na širše področje ubeseditvene variantnosti. Dopolnjevanje znotraj obstoječe zasnove SSSJ je predvideno tako, da je sinonimni niz v SSSJ zamišljen kot odprta množica, ki se lahko vselej dopolni z ugotovljenimi še ne upoštevanimi sinonimi, slovarski sestavek pa kot odprta skupnost pomenskih enot, ki se jim lahko pridruži nova pomenska enota za na novo ugotovljeni sinonimni niz. Poleg tega zasnova omogoča dodatke za prikaz ubeseditvene variantnosti, ki presega leksikalno sinonimijo, omejeno z okvirom leksikalnega pomena.

1 DOPOLNJEVANJE SSSJ, PREDVIDENO V ZASNOVI SSSJ

1.1 Dodajanje sinonimov v že obstoječih sinonimnih nizih in vzporednih podpomenk v obstoječih pomenskih enotah

Glede na neizogibne omejitve, ki jih vključuje vsaka dokončana izdaja slovarja, je pričakovano, da sinonimni nizi, navedeni v SSSJ do maja 2018, niso ne popolni ne dokončni. Leksikografsko obvladovanje novejšega gradiva v povezavi z nastajajočim novim razlagalnim slovarjem slovenskega jezika bo omogočalo izpopolnjevanje ugotovljenih nizov z novimi leksikalnimi enotami v vlogi sinonima. Pričakuje se, da je dopolnjevanje SSSJ v tem okviru načelno omejeno s konceptnim določi-

lom, da so doslejšnji sinonimni nizi ugotovljeni v slovenskem knjižnem jeziku. Zlasti je pomembno, da je pri funkcijskozvrstni razčlenjenosti, kot je izražena v zvrstnih oznakah v SSSJ, ta omejitev ustrezno upoštevana. Praktično to pomeni, da se obstoječim sinonimnim nizom dodajajo tisti neknjižni sinonimi, ki jih potrjujejo viri, pripadajoči knjižnim besedilom. Povedano s primerom: Člen sinonimnega niza, ki ima oznako nar. 'narečno', mora biti potrjen v knjižnem besedilu (npr. citatna raba narečne besede pri avtorju, ki je navezan na slikanje z narečnimi izrazi v sicer nenarečnem, knjižnem besedilu), podobno velja za oznake sleng., pog., neknj. pog. V primeru, da se to načelo ne bi spoštovalo, bi bila kršeno eno od temeljnih zasnovnih določil SSSJ (sicer povzeto po SSKJ).⁹⁶

1.2 Dopolnjevanje navedb v že obstoječih podatkovnih enotah dominantnih slovarskih sestavkov

Izpopolnjevanje SSSJ je na leksikografski ravni mogoče na področju formuliranja razlag in izbire ter prilagoditev v slovarskih ponazorilih. V razlagah je zaželeno ostrenje pomenskega opisa v smeri iskanja za celotni sinonimni niz bistvenih pomenskih lastnosti. Bogatenje informativnosti SSSJ se pričakuje zlasti v naknadnem preverjanju in dodajanju sodobnejšega ponazarjalnega gradiva, upošteva zastopanost relevantnih pomenskih kategorij (npr. ponazarjanje pridevniške sinonimije glede na kategorialnost samostalniške odnosnice člov.+/člov.–, ponazarjanje kategorialno relevantnih vezljivostnih določil pri glagolskih sinonimih ipd.).

⁹⁶ Neupoštevanje tega načela bi povzročilo notranjo neenotnost in bi krnilo verodostojnost slovarskega prikaza v SSSJ. Razume se, da omenjeno načelo zahteva svojsko prilagodljivost v pojmovanju, kaj je knjižni jezik; to pojmovanje se je namreč od SSKJ do novega nastajajočega razlagalnega slovarja v podrobnostih spremenilo, kar pa ne bi smelo bistveno vplivati na temeljno razlikovanje med področjem knjižnega in neknjižnega.

1.3 Dodajanje celotnih novih pomenskih enot

Pri nadaljnem leksikografskem opisovanju slovenskega jezika se bodo ugotavljali novi slovarski pomeni in pri teh novi sinonimni nizi. Tudi za te dopolnitve so zanesljivi vir nove pomenske analize novejšega gradiva, torej pomenske analize pri novem razlagalnem slovarju glede na to, da se s konceptom SSSJ zahteva, da je prikazana sinonimija potrjena v jezikoslovno utemeljeni pomenski analizi. Nova pomenska enota z lastnim sinonimnim nizom pri dani dominantni se vedno lahko doda že obstoječim pomenskim enotam. Tudi za te primere velja zahteva, da je pomen ugotovljen znotraj gradiva za knjižni jezik in da je status pomena primerljiv s tistim, kot jih izkazujejo pomenske enote v doslejšnjem SSSJ.

2 ŠIRITEV ZASNOVE SSSJ Z NOVIMI TIPI PODATKOV

2.1 Enakovredni prikaz sinonimnih nizov enobesednih dominant in besednozveznih dominant

Tako kot je SSSJ v doslejšnji obliki vpeljal novost enakovredne obravnave enobesednih in večbesednih leksikalnih enot v sinonimnih razmerjih, je naloga prihodnjega slovarskega prikaza, da se izenači obvestilnost v prikazu sinonimnega niza dominantne iztočnice in sinonimnega niza besednozvezne dominante. Besednozvezne dominante bi v skladu s tem načelom praviloma dobile slovarsko razlago in slovarsko ponazorilo, členi niza pa po potrebi prikazane individualne pomenske lastnosti.

2.2 Vključitev protipomenskosti v SSSJ kot samostojnega področja, na specifični način povezanega s sinonimijo

Protipomenskost bi morala biti deležna kot leksikalnopomensko področje enako temeljite obravnave kot sinonimija. Navajanje protipomenk naj ne bi bilo omejeno z vlogo ilustriranja sinonimnih nizov;

protipomenke bi se obravnavale in v slovarju navajale v čim večjem številu, in ne zgolj v primeru, da so dodane ustreznemu sinonimnemu nizu.

2.3 Dodajanje sinonimnih leksikalnih enot, evidentiranih zunaj knjižnega jezika

Zgoraj nakazani možnosti dopolnjevanja SSSJ sami po sebi lahko presegata okvir knjižnega jezika: za določeni pomen je v neknjižnih zvrsteh (pogovorna zvrst, sleng, narečje) lahko v rabi določena leksikalna enota, ki sicer ni evidentirana znotraj knjižnih besedil, in je s tem zunaj zasnovega določila SSSJ.⁹⁷ Zato se za dopolnjevanje SSSJ s temi leksikalnimi enotami predvideva poleg že obstoječih sinonimnih nizov pri posameznih pomenih posebni razdelek. V tem razdelku omejitev na knjižne besedilne zvrsti, obvezujoča znotraj SSSJ, ne bi veljala, tako da bi se z ustrezno oznako lahko navajale poimenovalne variante iz drugega, neknjižnega zvrstnega sistema (narečnega, pogovornega, slenga). To ločevanje narekuje upoštevanje temeljne zasnove enovitosti SSSJ.⁹⁸ V spletni izdaji bi to lahko bil razdelek, vzporeden obstoječina razdelkomu GLEJ ŠE SINONIM IN GLEJ ŠE, ki bi vključeval vsebino: POIMENOVALNA VARIANTA V NAREČJU / V POGOVORNEM JEZIKU / V SLENGU.

⁹⁷ Za te primere je s teoretičnega stališča lahko problematično poimenovanje »sinonim« in bi ga morda nadomestili s »poimenovalna varianta v drugem sistemu«, navajanje pa bi bilo utemeljeno prav s tem: da se po konceptu sicer sinonimni slovar dodatno uporabi za širši prikaz poimenovalne variantnosti.

⁹⁸ Tako bi med drugim prišlo do ločevanja med narečnimi leksemi, ki so v SSSJ sprejeti preko knjižnih besedil, ekscerpiranih za SSKJ, in iz narečnega gradiva neposredno navedenih leksikalnih enot (ki bi jih lahko bilo neprimerno več pri posameznih pomenih).

2.4 Navajanje ubeseditvenih variant zunaj okvira leksikalnih sinonimov

Pri uvedbi *Pojmovnika SSSJ* je že bilo opisano (str. 202–207), kako predstavlja utemeljevanje prikaza sinonimije v SSSJ v okviru leksikalnega pomena omejitev, ki onemogoča širše navajanje ubeseditvenih variant. Znotraj obstoječega SSSJ se je izhod iz te omejitve iskal v razdelku t. i. besednozvezne dominante, in sicer tako, da je njena funkcija v nekaterih primerih služila za prikaz nevtralne izrazitve tipizirane vsebine v prosti besedni zvezi (npr. povedkovniško izražanje tipa *biti kakšen*), ob kateri je nato mogoče prikazati ubeseditvene variante v obliki katere koli besedne zveze (npr. *biti prebrisan – imeti jih za ušesi*).

Kot dopolnitev SSSJ se lahko predvideva novi razdelek na koncu dominantnega sestavka, v katerem bi bile prikazane ubeseditvene variante, povezane z dominantno iztočnico na izrazni ravni, sicer pa zunaj okvira leksikalnih sinonimov. Za ponazorilo lahko služi izrazitev tipa *Pri vsaki slovesnosti je bila tudi beseda o podnebnih spremembah, ki jo je pripravil kak pristojni strokovnjak* (besedilna enota *biti beseda o čem*) v razmerju do nevtralnejše izrazitve *Pri vsaki slovesnosti se je govorilo o podnebnih spremembah* (besedilna enota *govoriti o čem*, trpni način s *se*).⁹⁹ Te vrste zamenljivosti SSSJ v skladu s konceptom praviloma ne prikazuje, in sicer zato, ker se SSSJ omejuje na upoštevanje zamenljivosti znotraj danega stavčnega vzorca.¹⁰⁰ Za prikaz te vrste variantnosti (*se je govorilo o čem – je bila beseda o čem*) se predvideva razširitev slovarskega sestavka z novim razdelkom, v katerem bi se na ravni povedi, tj. v obliki besedilnih ponazoril, prikazovala te vrste ubeseditvena variantnost.

⁹⁹ Prim. obravnavo te vrste ubeseditvene variantnosti v razdelku *Omejevalnost koncepta leksikalni pomen pri upoštevanju ubeseditvenih variant* na str. 73–75.

¹⁰⁰ Regularno izjemo predstavljajo primeri, pri katerih je zamenljivost omogočena v okviru spremembe »s smiselnim osebkom v tožilniku/dajalniku«.

TEHNOLOŠKA PODPORA PRI IZDELAVI SSSJ

NINA LEDINEK, ANDREJ PERDIH

1 UVOD

Ob koncu prejšnjega tisočletja so se, zlasti pod vplivom napredka na področju računalništva in informatike, tudi v leksikografiji zgodili premiki, ki so pomembno vplivali na metodologijo sodobnega leksikografskega dela in uporabljana tehnološka orodja, hkrati pa tudi na dožemanje, kaj in kakšni naj bodo sodobni slovarski priročniki ter kako jih (lahko) uporabljamo. Najodločilneje je na sodobno leksikografijo vplivalo dejstvo, da si leksikografi slovarja danes običajno ne predstavljajo več zlasti kot jezikovnega priročnika v (izhodiščno) knjižni obliki, ampak ga večinoma dojemajo kot strukturirano in razširljivo računalniško berljivo podatkovno bazo, izdelano za specifični namen, vendar uporabno na različne načine. V njej so podatki ustrezno hierarhizirani, označeni in medsebojno povezani.

Slovarski priročniki, izdelani primarno za uporabo v spletnem okolju in drugih digitalnih okoljih, omogočajo drugačno uporabo in izrabo slovarskih priročnikov kot v preteklosti. Uporabniki lahko v digitalnem okolju hitro prehajajo med različnimi slovarji, priročniki in drugimi bazami, zlasti ker so slovarski priročniki vedno pogosteje vključeni v obširnejše slovarske oz. jezikovne portale, ter tako rešujejo svoje jezikovne zadrege z brskanjem po različnih virih in z uporabo različnih tehnologij hkrati. Poleg tega elektronski medij v osnovi omogoča, da uporabnik prikaz jezikovnih podatkov v slovarju vsaj deloma prilagodi svojim željam in potrebam, zlasti če to omogoča tudi sama strukturiranost podatkovne baze. Pogosto je uporabnikom na voljo tudi komentiranje vzpostavljenih slovarskih rešitev, s čimer so na neki

način vključeni v sam leksikografski proces in lahko vsaj nekoliko vplivajo na posamezne rešitve.

Kljub omenjenim spremembam – naštete so le nekatere – je slovarski priročnik primarno še vedno to, kar je vedno bil, torej jezikovni priročnik z interpretiranimi jezikovnimi podatki, izdelan za specifični namen in namenjen ciljnemu človeškemu uporabniku, čeprav uporaben tudi za druge namene. Jezikovni podatki, vključeni v leksikalne podatkovne baze, kamor sodijo tudi slovarske podatkovne baze, so tako pomemben vir v procesu oblikovanja jezikovnih tehnologij oz. za namene procesiranja naravnega jezika sploh, ključnega pomena pa so tudi za jezikoslovne raziskave.

V naslednjih razdelkih predstavljamo, kako smo zastavili tehnološko podporo leksikografskega dela pri SSSJ, da bi uredniki in uporabniki slovarja prednost, ki jih prinaša digitalna leksikografija, lahko čim bolj izkoristili. Predstavljamo tudi format zapisa slovarske podatkovne baze in programsko orodje, s katerim je bil SSSJ izdelan. Na predstavljene faze dela in izbiro tehnoloških postopkov ter orodij so seveda vplivale objektivne možnosti oz. okoliščine v času oblikovanja slovarske podatkovne baze.

2 ZAPIS SLOVARSKÉ PODATKOVNE BAZE

Zaradi svoje univerzalnosti, fleksibilnosti in prenosljivosti se je v zadnjih desetletjih kot eden glavnih standardnih formatov za elektronski zapis slovarskih in drugih jezikovnih podatkovnih baz uveljavil XML (ang. eXtensible Markup Language).¹⁰¹ V tem formatu je zapisan tudi SSSJ. Označevalni jezik XML je primeren za večnivojsko hierarhično strukturiranje podatkov, torej tudi slovarskih baz, saj slovarji navadno vključujejo večje število raznovrstnih podatkov, ki so pogosto v medsebojnem hierarhičnem razmerju.

XML je po svoji sintaksi preprost, posamezne sestavne dele v podatkovni strukturi pa lahko prilagajamo, torej jih poimenujemo in strukturiramo glede na namen in vsebino podatkovne baze. Ker se slovarji po

¹⁰¹ Poleg formata XML je razširjena tudi uporaba relacijskih podatkovnih baz, drugi formati pa so po vedenju avtorjev redkejši.

vsebinski in strukturi med seboj močno razlikujejo, SSSJ pa je med slovarji slovenskega jezika edinstven, je takšna prilagodljivost označevalnega formata velikega pomena. Kazalčni slovarski sestavek z iztočnico *kasa* je v podatkovni bazi SSSJ zapisan, kot je prikazano v ponazorilu (65).¹⁰²

Ponazorilo (65): Kazalčni sestavek z iztočnico *kasa* v podatkovni bazi SSSJ in v tiskani izdaji SSSJ

```
<slovarski_sestavek geslo-id="079745">
  <iztočnični_del>
    <iztočnica>kása</iztočnica>
    <neonaglašena_iztočnica>kasa</neonaglašena_iztočnica>
    <obrazilo>-e</obrazilo>
    <BV>
      <samostalnik>ž</samostalnik>
    </BV>
  </iztočnični_del>
  <kazalčni_del>
    <ciljna_dominanta geslo-sklic="002823" ostalo-sklic="001478"
      pomen="1">blagajna</ciljna_dominanta>
  </kazalčni_del>
</slovarski_sestavek>
```

kása -e ž ► **blagajna** 1

Pomembna prednost formata je tudi, da so datoteke XML navadne besedilne datoteke, zato jih je mogoče odpreti v različnih operacijskih sistemih v vseh programih, ki odpirajo besedilne datoteke, s čimer je zagotovljena njihova dolgoročna izmenljivost in prenosljivost.

Standardi, povezani s formatom XML, omogočajo širšo uporabnost datotek XML in naprednejše delo z njimi. Na tem mestu navajamo nekatere najpomembnejše. Standard XSLT je namenjen spreminjanju datotek XML in njihovem pretvarjanju v druge formate, na primer v HTML oz. XHTML za prikaz na zaslonu (na primer kot spletne strani) ali v novo datoteko XML, v različici standarda XSL:FO pa za izdelavo datotek PDF. Za iskanje podatkov se uporablja standard XQuery, za navigacijo znotraj

¹⁰² Zamik v desno je uporabljen za označitev podrejenih elementov.

datotek XML je bil razvit XPath. Strukturo datotek je mogoče določiti s shemami različnih formatov: DTD (.dtd), XML Schema (.xsd) in RELAX NG (.rng in .rnc). Drugačni tip sheme predstavlja ISO Schematron (.sch), ki ne določa strukture datotek, ampak omogoča preverjanje, ali je vsebina nekega elementa dovoljena glede na vsebino drugega elementa (prim. Berglund 2006, Birbeck idr. 2010, Bray idr. 2006, Hunter 2007).

3 PROGRAMSKA OPREMA ZA IZDELAVO SLOVARJA

Datoteke XML so v osnovi besedilne datoteke, ki jih je mogoče pregledovati in urejati z različnimi programi za urejanje besedil. Za zahtevnejše delo z njimi so na voljo specializirani programi, ki so bodisi splošne narave in se uporabljajo pri različnih nalogah (npr. Oxygen XML Editor in Altova XMLSpy) ali pa so specializirani za leksikografske namene (iLex, IMP DPS, Tschwanelex itd.; prim. Abel 2012). Na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU večina slovarjev, tudi SSSJ, nastaja v programu iLex podjetja EMP (Erlandsen 2010: 306; Ledinek – Perdih 2012: 124).

Redaktor v iLex vnaša in v njem ureja slovarske podatke, ki se shranjujejo v formatu XML, prikazani pa so lahko na več različnih načinov, pri čemer je posamezne prikaze mogoče prilagajati željam leksikografov. Podatke v istih ali različnih slovarskih sestavkih je v programu mogoče enostavno povezovati med seboj ali z drugimi bazami. Za nadzor nad skladnostjo slovarske mikrostrukture program podpira shemo XML (.xsd), RELAX NG (.rng in .rnc) ter Schematron (.sch). Za hitrejšo delo s programom je mogoče izdelati predloge večjih struktur z vsebino ali brez nje, torej vnaprej oblikovati koščke slovarske mikrostrukture, ki jih leksikograf nato dopolni z ustreznimi vsebinskimi podatki in jih vključi na ustrezno mesto v slovarski mikrostrukturi.

Pomembno za leksikografsko delo tako pri ustvarjanju vsebine kot pri njenem pregledovanju in usklajevanju je iskanje podatkov v slovarski bazi in priprava statistike vsebine, tako vsebine posameznih slovarskih elementov kot statistike njihove rabe (prim. ponazorilo (66)). Vse navedene funkcionalnosti so v programu iLex dobro podprte in potekajo razmeroma hitro.

Ponazorilo (66): Rezultati iskanja v SSSJ v programu iLex¹⁰³

gòzd | Slovar sinonimov (Entry Document)

gòzd gòzda m

1. |z drevjem strnjeno porasli svet| *Nad vasjo se razprostira gozd* □ nar. **boršt** □ pesn. **gaj** □ nar. **gmajna** □ nar. **gošča** □ ekspr. **gozdek** □ ekspr. **gozdič** □ ekspr. **gozdíček** □ nar. **hosta** □ knj.izroč. **les** □ star. **lesovje** □ knj.izroč. **log** □ knj.izroč. **loza** □ nar. **šuma** □ **gaj** □ zastar. **gora** |gozd v hribovitem svetu| □ gozd. **letvenik** |gozd, v katerem imajo drevesa debelino letev|

○ 1. **akacijev gozd** □ bot. **robinijev gozd**

2. **borov gozd** □ borovje □ nar. borovec

3. **brestov gozd** □ redk. **brestje**

4. **brezov gozd** □ brezje □ brezovje □ knj.izroč. brezova loza □ knj.izroč. brezova lozica

5. **bukov gozd** □ bukovje □ pog. bukev □ redk. bukovec □ redk. bukovina □ knj.izroč. bukovi log □ nar. bukova šuma

6. **cerov gozd** □ cerje □ cerovje

7. **gabrov gozd** □ gabrovje □ redk. **gabrina** □ redk. **gabrje**

8. **hrastov gozd** □ hrastje □ hrastovje □ redk. hraščina □ star. dobre □ star. dobov gozd □ star. dobovje □ redk. hrastina □ redk. hrastovina

9. **iglasti gozd** □ gozd. črni gozd □ star. iglati gozd □ redk. igličasti gozd □ redk. igličevje □ redk. igličje □ redk. iglovje

10. **javorov gozd** □ javorje □ javorovje

11. **jelov gozd** □ hojev gozd □ hojevje □ jelovje □ pog. hoja □ knj.izroč. jelkov gozd □ knj.izroč. jelovina

12. **jelšev gozd** □ jelševje □ jelšje

13. **kostanjev gozd** □ kostanjevje

14. **macesnov gozd** □ macesnovje □ redk. macesenje

15. **mladi gozd** □ knj.izroč. mladje □ nar. mladole □ nar. mladovje □ redk. podmladek □ knj.izroč. pomladek

16. gozd. **sklenjeni gozd** □ gozd. sklenjeni gozdni sklep

17. **smrekov gozd** □ smrečje □ smrekovje □ redk. smrečevje □ redk. smrečina □ redk. smrečnati gozd □ redk. smrekovec

Search panel

Search Expression

<samostalnik> &
<razlaga>drevje

Metadana

Start Search ?

Search Result

Documents Found: 16

drénovje
gábrovje
góbar
gózd
jágnedje
jéllovje
jélševje
krčevína
látnik
pošéka
požganina
rúševje
sadovnjáč
vrbovje
vrt

¹⁰³ Iskali smo vse samostalnike, ki imajo v razlagi besedo *drevje*. Sestavek *gozd* je prikazan v pogledu za tisk.

V slovarsko bazo je v okviru programa mogoče uvažati podatke v obliki XML, pretvarjati obstoječe podatke in bazo izvoziti bodisi nespremenjeno v obliki XML ali pa jo pretvoriti v različne oblike, na primer kot HTML z oblikovanim slovarskim besedilom. Program shranjuje vse različice istega slovarskega sestavka, zato je z orodjem za primerjavo različic mogoče spremljati napredek pri oblikovanju slovarskega sestavka in posege v njegovo vsebino.

4 PRETVORBA DELOVNEGA SLOVARSKEGA GRADIVA V SLOVARSKO PODATKOVNO BAZO

Redakcija SSSJ je v prvih letih izdelave slovarja potekala v programu MS Word. Da bi lahko izkoristili možnosti, ki jih je v sodobno leksikografijo vnesel tehnološki razvoj in slovar urejali v specializiranem leksikografskem orodju iLex, je bilo obstoječe slovarske podatke treba najprej pretvoriti v ustrezno obliko, torej iz njih oblikovati strukturirano in razširljivo podatkovno bazo, zapisano v označevalnem jeziku XML, in sicer v skladu z vnaprej izoblikovano XML-shemo. Postopek pretvorbe podatkov je bil podoben postopku retrodigitalizacije slovarskih priročnikov, le da za oblikovanje elektronske različice slovarskega besedila ni bilo potrebno predhodno skeniranje in (morebitno) razdvoumljanje besedila.

Različni mikrostrukturni elementi slovarja so v slovarskih sestavkih navadno zapisani z različnimi slogi pisave (krepko, ležeče ipd.), z različnimi velikostmi pisave, včasih celo v različnih barvah. Pogosto jih uvajajo posebni simboli, grafična znamenja, ločila ipd. Na enak način so bili v urejevalniku besedil zapisani tudi podatki SSSJ. V procesu pretvorbe podatkov za namene ustvarjanja slovarske podatkovne baze smo različno oblikovanost besedila slovarskih sestavkov in uporabljene grafične znake izkoriščali tako, da smo enako oblikovano besedilo, ki se je pojavljalo na istih mestih v slovarskih sestavkih, oz. besedilo, ki je sledilo določenemu grafičnemu znaku, obravnavali kot posamezni mikrostrukturni element slovarja in ga ustrezno označili. Prva naloga, ki jo je bilo treba opraviti pri pretvorbi slovarskega bese-

dila v slovarsko podatkovno bazo, je bila priprava tehnične dokumentacije. Ta je pojasnjevala:

- kateri grafični elementi uvajajo posamezni mikrostrukturni razdelek slovarja;
- katera so tista ločila, ki te posamezne razdelke ločujejo (in katera ločila niso del slovarskega besedila, pač pa se uporabljajo za ločevanje posameznih vsebin, zato jih je v naslednjih fazah pretvorbe besedila treba iz nastajajoče baze odstraniti, ker njihovo vlogo v podatkovni bazi opravlja označevalni jezik XML);
- kateri uporabljeni slogi pisave ustrezajo določenim mikrostrukturnim elementom slovarja v zapisu XML.

Na podlagi tehnične dokumentacije je bilo slovarsko besedilo v več fazah avtomatsko razdvoumljeno, posamezni elementi slovarskega besedila pa umeščeni v vnaprej predpostavljene elemente XML-strukture in torej nedvoumno označeni.

Ponazorilo (67) prikazuje eno od vmesnih faz transformacije slovarskih podatkov v slovarsko podatkovno bazo. Določeni elementi so v predstavljeni fazi dela že opredeljeni glede na njihovo mikrostrukturno vlogo (npr. element <IZT> označuje iztočnico, element <IZG> prinaša podatke o izgovorjavi, element <KV> označuje kvalifikator ipd.), določeni elementi pa besedila vsebinsko še ne razdvoumljajo. Element <R10> tako npr. označuje, da gre za vsebino, ki je sorodna razlagi, zapisana pa je z velikostjo pisave 10. Tovrstne vsebine je bilo v nadaljnjem procesu pretvorbe podatkov treba še vsebinsko opredeliti in jih ustrezno označiti.

Ponazorilo (67): Vmesna faza transformacije slovarskih podatkov v slovarsko podatkovno bazo

```
<IZT>ad{a/}gio</IZT> <IZG>[ad{a/}džo]</IZG> <BV>nač. prisl.</BV><10>,</10>
<KV>glasb.</KV> <R0>|<R10>označba za hitrost izvajanja</R10> <R>izraža, da se skladba
izvaja v počasnem tempu</R>|</R0> <X>{pi}</X> <KV>glasb.</KV> <12b>počasi</12b>
```

Na opisani način smo prepoznavali vse mikrostrukturne elemente slovarja. Zaradi napak pri zapisu slovarskega besedila v urejevalniku besedil, različnega kodiranja znakov (avtorjev slovarja je več, delali pa so z urejevalniki besedil z različnimi nastavitvami in v neenakih različicah programa) ali zaradi izbire enakega sloga pisave za več različnih mikrostrukturnih razdelkov slovarja je bilo treba slovarsko besedilo na nekaterih mestih preveriti in dopolniti ročno.

Glede na to, da je bilo slovarsko besedilo SSSJ izhodiščno zapisano v urejevalniku besedil in je zato imelo linearno strukturo, tudi označeni mikrostrukturni razdelki slovarja še niso bili strukturirani hierarhično, ampak so si sledili v linearnem zaporedju. Elementu <iztočnica>miza</iztočnica>, ki označuje iztočnico, je tako neposredno sledil element obrazilo, torej <obrazilo>-e</obrazilo>, nato je bila navedena besednovrstna oznaka (element <BV>) itd. Elementi torej niso bili hierarhizirani, ampak so imeli povsem plosko strukturo. Za potrebe oblikovanja strukturirane slovarske podatkovne baze je bilo treba označene mikrostrukturne elemente slovarja še premišljeno strukturirati, torej jih hierarhično umestiti v slovarsko strukturo v skladu z oblikovano XML-shemo podatkovne baze, ki odraža konceptualizacijo slovarske strukture. Za ta namen smo slovarsko podatkovno strukturo avtomatsko dogenerirali. Ker slovar po navadi vključuje veliko število različnih podatkovnih tipov, je podobne ali istovrstne slovarske podatke namreč smiselno obravnavati v okviru večjih vsebinskih sklopov in jih ustrezno hierarhično strukturirati, sicer za nadaljnje procesiranje niso dovolj uporabni.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Od načina kodiranja slovarskih podatkov v podatkovni bazi je odvisno, kakšno procesiranje podatkov baza omogoča. Z uporabniškega vidika je npr. zelo pomembno, na kakšen način je po slovarju mogoče iskati, strukturiranost podatkovne baze pa seveda bistveno vpliva tudi na to, v kolikšni meri je baza primerna za izrabo v jezikovnotehnološke namene in za jezikoslovne raziskave.

5 OBLIKOVANJE XML-SHEME SLOVARJA

Slovarski priročniki običajno vključujejo veliko število vsebinsko različnih podatkov o jeziku. Za računalniško obravnavo morajo biti vsi ti podatki v slovarju ustrezno označeni glede na vrsto podatka in ustrezno strukturirani.¹⁰⁵ Kot smo že omenili, strukturno ustreznost podatkov v podatkovni bazi nadzorujemo s t. i. shemo v različnih formatih. Za potrebe oblikovanja SSSJ v programu iLex smo uporabili format XML Schema (v nadaljevanju: XML-shema).

Shema je dokument, v katerem v računalniškem jeziku zapišemo, kakšna je formalna struktura podatkovne baze, zapisane v označevalnem jeziku XML. V shemi je določeno, kateri elementi so v podatkovni bazi dovoljeni, na katerih mestih v hierarhiji podatkov se lahko pojavijo, kakšen je njihov ustrezeni vrstni red, kolikokrat se določeni element sme na določenem mestu pojaviti, raba katerih elementov na določenem mestu v hierarhiji podatkov se izključuje ipd. Shema lahko določa tudi, kakšna je formalna vsebina posameznih elementov – ali je dovoljena poljubna vsebina ali pa lahko v element zapisujemo npr. le črke ali številke, koliko znakov je v element mogoče zapisati, ali je vsebina elementa omejena samo na nekaj možnih izbir, ki jih v programu za redakcijo slovarja izberemo s spustnega seznama (npr. pri naboru besednovrstnih vrednosti iztočnice), ali ima element druge podelemente ipd. V shemi se torej odražajo nekatere formalne lastnosti, kot jih določa slovarski koncept, seveda pa s shemo ne moremo nadzorovati vsebinske ustreznosti slovarskih podatkov, torej ustreznosti jezikoslovne interpretacije podatkov.

Pri oblikovanju XML-sheme za SSSJ smo bili pozorni zlasti na dva vidika. Želeli smo, da bi shema konceptualizacijo hierarhične podatkovne strukture slovarja, določeno v zasnovi SSSJ, z vidika vsebine odražala na čim bolj logičen ter intuitivno razumljiv način. Hkrati je bilo treba upoštevati tudi tehnični vidik oblikovanja slovarske podatkovne baze. Sinonimni slovar je namreč priročnik, pri katerem se večina po-

¹⁰⁵ Podatki SSSJ (brez Pojmovnika SSSJ) so npr. vpisani v več kot 80 različnih elementov XML-sheme.

datkov povezuje s podatki v drugih mikrostrukturnih segmentih slovarja. Zato je bilo treba shemo oblikovati zlasti z mislijo na možnosti čim bolj enostavnega in zanesljivega sklicevanja, tj. vzpostavljanja povezav na različne mikrostrukturne elemente slovarja oz. segmente slovarske podatkovne baze – tudi z vidika predpostavljenih programskih orodij, s katerimi bi tovrstno sklicevanje udeleževali. Pri oblikovanju sheme smo upoštevali tudi dejstvo, da je bil del slovarskih sestavkov že oblikovan v urejevalniku besedil, zato ni bilo zaželeno, da bi shema predpostavljala rešitve, ki bi z vidika transformacije obstoječih slovarskih podatkov v podatkovno bazo zahtevale preveč kompleksne postopke.

Glede na naravo SSSJ, pri katerem navedene sinonime večinoma razumemo kot sklicne elemente, ki tvorijo povezave med slovarskimi sestavki, je bil pri oblikovanju XML-sheme podatkovne baze slovarja v nekoliko večji meri, kot je to običajno, upoštevan tehnični vidik. Kot temeljno se je namreč zastavljalo vprašanje, kako v tehničnem smislu zagotoviti, da bodo vse polnopomenske besede, ki so v slovarju navedene kot sinonimi ali njihov del, kot protipomenke, podpomenke ali povedkovniki,¹⁰⁶ v slovar vključene kot iztočnice in obenem navedene kot ciljne dominante v okviru drugega ustreznega mikrostrukturnega razdelka slovarja. Ob tem je bilo treba zagotoviti še, da bodo ustrezni elementi kazalčnih in dominantnih slovarskih sestavkov s sklici pravilno povezani na različne elemente dominantnih in kazalčnih slovarskih sestavkov – le tako je namreč ob elektronski objavi slovarja mogoče zagotoviti, da se ob kliku na sinonim odpre ustrezni slovarski sestavek, v tiskani izdaji pa poskrbeti za vsebinsko pravilno sklicevanje.

Vse navedeno bi bilo sicer mogoče zagotoviti ročno, torej z redakcijo vseh slovarskih sestavkov in sprotim ročnim (in deloma avtomatskim) vzpostavljanjem sklicev v slovaropisnem programu, vendar bi bilo to programsko razmeroma zahtevno. Vzpostavitev potencialnih več deset ali več sto tisoč sklicev bi verjetno zelo upočasnila delovanje slovaropisnega programa iLex, redakcijsko pa prav tako ne bi bila

¹⁰⁶ Vezniki, predlogi, zaimki, glagolski primitivi in podobni leksemi v SSSJ niso navedeni kot iztočnice, če so rabljeni samo kot del večbesednih sinonimov, podpomenk ali povedkovnikov in sami ne vzpostavljajo sinonimnih razmerij.

učinkovita. Zato smo izdelavo slovarja optimizirali tako, da smo ročno opravili samo tiste naloge, ki jih ni bilo mogoče izvesti avtomatsko, pri vseh ostalih nalogah pa smo si pomagali s tehničnimi rešitvami. Manjkajoče kazalčne iztočnice smo se odločili generirati strojno. Njihovo vključitev v slovarsko podatkovno bazo smo tehnično nadzorovali s programskimi mehanizmi zunaj leksikografskega programa iLex, za generiranje iztočnic in potrebne vsebinske sklice pa smo poskrbeli v zaključni fazi priprave slovarja. Da bi to lahko dosegli, je bilo treba že v izhodišču oblikovati ustrezno XML-shemo, ki je predpostavljene jezikovnotehnološke postopke omogočala. V nadaljevanju se osredotočamo predvsem na opis elementov XML-sheme, v katere so bili vpisani jezikovni podatki, specifični za SSSJ.

SSSJ vključuje slovarske sestavke dveh tipov – dominantne slovarske sestavke in kazalčne slovarske sestavke. V procesu oblikovanja slovarja se je izkazalo, da se je med samim redakcijskih procesom nemogoče dokončno odločiti, ali bo konkretna slovarska iztočnica predstavljena v kazalčnem ali dominantnem slovarskem sestavku. Strukturni tip konkretnega slovarskega sestavka se namreč lahko določi šele na podlagi analize vseh sinonimnih razmerij med leksemi, ki so v katerem od svojih pomenov sinonimi iztočnice. Zato smo XML-shemo prilagodili dejstvu, da se tip slovarskega sestavka (kazalčni sestavek : dominantni sestavek) in njegova mikrostruktura lahko spremeni praktično v kateri koli fazi priprave slovarskega besedila. Z vidika oblikovanja sheme je to pomenilo, da morata biti oba tipa slovarskih sestavkov strukturirana kar se da enotno, da bi bilo pri morebitni spremembi tipa slovarskega sestavka treba opraviti čim manj dodatnega ročnega dela.

Z redaktorskega vidika slovarsko strukturo SSSJ poleg podatkov, ki so značilni tudi za razlagalni slovar (npr. podatki o izrazni podobi iztočnice, o pomenih iztočnice in slovarska ponazorila), v večini sestavljajo nizi sinonimov. Z vidika konceptualizacije slovarja pri redaktorjih bi zato želeli, da je raznovrstnih »sinonimnih« elementov v XML-strukturi slovarja čim manj – konceptualno so namreč enakovredni. Ker pa je bilo treba upoštevati še vidik avtomatskega vzpostavljanja sklicev in strojnega generiranja kazalčnih iztočnic, je različnih elementov sheme, v katere so redaktorji vpisovali slovarske podatke o sinonimnih raz-

merjih, sicer res razmeroma malo, pa vendar več, kot bi bilo za redaktorje pričakovano glede na tipe podatkov. So pa sinonimni elementi vedno umeščeni v različne jasno strukturirane nadelemente, zato so redaktorjem logični tudi glede na njihovo konceptualizacijo slovarske mikorstrukture. Znotraj teh elementov so sinonimni elementi (vanje so vpisani pravi enobesedni sinonimi, delni enobesedni sinonimi, polnopomenski deli večbesednih sinonimov) na vseh ravneh slovarske strukture hierarhizirani na enak način, zato XML-shema za redaktorje spominsko ni preveč obremenjujoča, poleg tega jo je mogoče hitro spreminjati.

XML-shema za SSSJ glede na tip oz. mesto predpostavljene sklicevanja na dominantni sestavek predvideva, da so sinonimi navedeni v shemskih elementih dveh tipov. Prvi tip predstavljajo enobesedni sinonimi ali predmetnopolnomenki deli večbesednih sinonimov, ki nimajo statusa dominantnega leksema za izražanje konkretnega pomena. V dominantnem slovarskem sestavku so obravnavani v okviru dveh elementov sheme, in sicer *sopomenka_brez_puščice* in *večbesedna_sopomenka_brez_puščice*. Z redaktorskega vidika so sicer enaki oz. enakovredni, z vidika vzpostavljanja sklicev in strojnega generiranja kazalčnih iztočnic pa so sinonimi, navedeni v teh elementih, nekoliko različni, saj je večbesedne sinonime za namen povezovanja v bazi treba obravnavati razdeljene na posamezne sestavine. Na podoben način kot nedominantni sinonimi so z vidika vzpostavljanja sklicev in generiranja kazalčnih iztočnic v slovarju obravnavane tudi protipomenke. Sklicevanje z elementov *sopomenka_brez_puščice* in *večbesedna_sopomenka_brez_puščice* je bilo večinoma mogoče vzpostaviti avtomatsko.

Drugi tip predstavljajo eno- ali večbesedni sinonimi, ki so v katerem od svojih pomenov prepoznani kot dominantni sinonimi za izražanje konkretnega pomena (vsaj enobesedni so zato obravnavani tudi kot iztočnica v okviru dominantnega slovarskega sestavka), v drugem dominantnem sestavku pa se pojavljajo v okviru treh dopolnilnih razdelkov za izražanje sinonimnih razmerij, tj. med delnimi sinonimi oz. v okviru podpomenk ter povedkovnikov. Sinonimi, ki so v katerem od svojih pomenov prepoznani kot dominantni, so vpisani v dva druga shemska elementa, in sicer *sopomenka_s_puščico* in *večbe-*

sedna_sopomenka_s_puščico. Ta se sklicujeta na različne elemente v pomenskem delu drugih dominantnih slovarskih sestavkov. Glede na razmerje enobesednost : večbesednost sta tudi ta dva elementa v tehničnem smislu obravnavana nekoliko različno. Ker je z vidika vzpostavljenega slovarskega koncepta predstavitev sinonimnih razmerij med leksemi v slovenščini večina iztočnic enopomenskih in ker besedne zveze kot dominantni leksemi v slovarju večinoma ne nastopajo več kot enkrat, je bilo mogoče tudi sklice s shemskih elementov sopomenka_s_puščico in večbesedna_sopomenka_s_puščico na ustrezne elemente dominantnih slovarskih sestavkov večinoma vzpostaviti avtomatsko, ker je imel iskalni izraz, ki išče cilje sklica, navadno le en ustrezni zadetek. Vzpostavljanje sklicev na večpomenske dominantne sestavke je potekalo ročno, saj ni bilo mogoče zagotoviti, da bo strojna izbira pomena opravljena ustrezno.

6 GENERIRANJE PODATKOV ZA STROJNO VZPOSTAVLJANJE SKLICEV V SLOVARJU

Kazalčni sestavki SSSJ so bili v veliki meri generirani strojno, in sicer v fazi, ko so bili dominantni sestavki slovarja že oblikovani. Izjema so kazalčni sestavki, ki so bili redigirani v prvi fazi priprave slovarskega besedila, v programu MS Word. Strojno je bila generirana tudi velika večina slovarskih podatkov, potrebnih za vzpostavitev sklicev na ustrezne dele dominantnih in kazalčnih slovarskih sestavkov. Programsko je bilo generiranje kazalčnih sestavkov in vzpostavljanje sklicnih elementov v prvi fazi oblikovanja slovarja narejeno v programu EVA Primoža Jakopina, kasneje smo potrebne dopolnitve in spremembe podatkovne baze vzpostavili tudi v programih Oxygen XML Editor in iLex s pomočjo tehnologije XSL.

Za potrebe vzpostavljanja sklicev in generiranja slovarskih sestavkov smo posameznim mikrostrukturnim delom slovarja najprej dodali tri tipe unikatnih identifikacijskih atributov: prvi tip atributov smo generirali vsem slovarskim sestavkom v podatkovni bazi (npr. geslo-id="000423"), drugi tip atributov smo strojno pripisali vsaki pomenski

enoti slovarja oz. vsakemu nizu sinonimov večbesedne dominante (npr. pomen-id="024323"), poleg tega pa so unikatne attribute posebnega tipa dobili tudi elementi, v katerih so bili navedeni sinonimi iztočnice ali dominantne besedne zveze, protipomenke, podpomenke, povedkovniki in tudi same dominantne besedne zveze (npr. ostalo-id="143862").

V naslednji fazi dela smo poskrbeli za generiranje preostalih podatkov. Generiranje kazalčnih sestavkov je potekalo na podlagi podatkov o sinonimih, protipomenkah, podpomenkah in povedkovnikih v dominantnih slovarskih sestavkih. Za vse polnopomenske enobesedne lekseme in za vse polnopomenske dele večbesednih leksemov, ki so bili v dominantnih slovarskih sestavkih navedeni kot (pravi) sinonimi ali protipomenke iztočnice, dominantne besedne zveze oz. v razdelkih za podpomenke in povedkovnike, smo namreč preverili, ali v slovarju že nastopajo kot iztočnice. Če sestavka s tako iztočnico v slovarju še ni bilo, smo ga generirali, in sicer najprej neonaglašeno iztočnico ter tipične strukturne elemente kazalčnih slovarskih sestavkov brez slovarske vsebine. Hkrati so bili generirani tudi elementi, potrebni za vzpostavitev sklicev pri ciljnih dominantah – generirali smo element <ciljna_dominanta>, ki je vključeval podatek o neonaglašeni iztočnici dominantnega sestavka, v katerem iztočnica kazalčnega slovarskega sestavka nastopa kot sinonim, protipomenka, podpomenka ali povedkovnik. Za potrebe vzpostavljanja sklicev so bili generirani še sklicni atributi (npr. ostalo-sklic="000437", geslo-sklic="005987", pomen-sklic="000007") s podatki o tem, na natančno kateri element v strukturi dominantnega slovarskega sestavka se ciljna dominantna sklicuje. Vrednosti sklicnih atributov so se ujemale z unikatnimi vrednostmi identifikacijskih atributov.

Če je v slovarju iztočnica, ki je v dominantnem slovarskem sestavku nastopala kot (pravi) sinonim, protipomenka, podpomenka ali povedkovnik, že bila navedena, in to natanko enkrat, smo preverili, ali gre za iztočnico kazalčnega ali dominantnega slovarskega sestavka. V obeh primerih smo generirali sklicni element <ciljna_dominanta>, ki kaže na mesto v drugem dominantnem slovarskem sestavku, kjer je iztočnica navedena kot sinonim, protipomenka, podpomenka ali povedkovnik, le da smo jih generirali na različnih mestih v strukturi slovarskih se-

stavkov. Na enak način kot pri generiranju kazalčnih sestavkov smo v elementu <ciljna_dominanta> generirali še attribute, ki omogočajo identifikacijo elementa, na katerega se v drugem dominantnem slovarskem sestavku sklicujemo.

V primeru homonimije in homografije med slovarskimi sestavki je bilo treba ročno določiti, h kateremu od homonimov oz. homografov se generirane <ciljne_dominante> uvrščajo. Takih primerov je bilo 7636. Zaradi homonimije in homografije imajo namreč različne besede enak zapis (brez upoštevanja naglasnih znamenj). Če katera od takih iztočnic v dominantnem slovarskem sestavku nastopa kot (pravi) sinonim, protipomenka, podpomenka ali povedkovnik, strojno ni mogoče zanesljivo predvideti, h kateremu slovarskemu sestavku spada. Zato smo element <ciljna_dominanta> z vsemi običajnimi podatki generirali, pri pregledu pa je bil ročno umeščen k ustreznemu slovarskemu sestavku in na ustrezno mesto v njem. Pri redakciji slovarskih sestavkov nasploh je bilo treba biti zelo pozoren na morebitno homonimijo in večpomenkost. V primeru, da dominantni sestavki z vidika homonimije, kot je bila konceptualizirana v slovarju, ne bi bili ustrezno redigirani, bi v postopku generiranja kazalčnih sestavkov in sklicnih elementov prihajalo do dodatnih napak, ki bi se v nadaljnjih avtomatskih postopkih potencirale.

Opisani postopek generiranja slovarskih sestavkov in sklicev velja za enobesedne lekseme, ki so bili v dominantnih slovarskih sestavkih slovarja navedeni kot (pravi) sinonimi in protipomenke iztočnice, dominantne besedne zveze oz. v okviru razdelkov za podpomenke in povedkovnike. Na podoben način smo poskrbeli tudi za generiranje iztočnic pri tistih leksemih, ki so nastopali kot polnopomenski deli večbesednih leksemov iztočnice, dominantne besedne zveze ali v okviru podpomenk in povedkovnikov. Tudi postopek sklicevanja na večbesedne sinonime je potekal s pomočjo pripisovanja sklicnih atributov, katerih vrednosti so se ujemale z unikatnimi identifikacijskimi atributi ustreznih elementov.

V proces generiranja podatkov je bilo vključenih 63154 slovarskih sestavkov: 22582 do tedaj ročno izdelanih dominantnih sestavkov in 40568 kazalčnih sestavkov. Na tej podlagi je bilo iz dominantnih se-

stavkov dodatno generiranih 16865 kazalčnih sestavkov¹⁰⁷ z avtomatsko pripisanimi slovničnimi in oblikoslovnimi podatki ter 46160 sklicnimi elementi. Slovnični in oblikoslovni podatki so bili na voljo, in nato uporabljeni, za 13317 generiranih kazalčnih sestavkov (78,96 %). Za preostalih 3548 generiranih kazalčnih slovarskih sestavkov (21,04 %) podatki niso bili na voljo.¹⁰⁸ K temu so prispevali različni razlogi: a) iztočnica ni bila vključena v *Od zadnji slovar slovenskega jezika* (OSSJ),¹⁰⁹ ker se glede na merila SSKJ vanj ni uvrstila (*Jug, transplantacijski*), b) iztočnica ni bila zapisana v listkovni kartoteki SSKJ (*privatizacijski, termopanski*), c) iztočnica je vrstni pridevnik, ki je v SSSJ tudi zapisan v ustrezni obliki (*neslani, nezgodni*), medtem ko je bila iztočnica v OSSJ in SSKJ zapisana v nedoločni obliki, ali č) podatkov ni bilo mogoče generirati strojno zaradi napake pri ročnem vnosu (*encianov* namesto *encijanov*, *grobišč* namesto *grobišče*).

V fazi priprave slovarja za elektronsko objavo je bila sprejeta odločitev, da v smislu sklicev povežemo ne le ciljne dominante, ampak tudi delne sinonime konkretnega dominantnega slovarskega sestavka z drugim dominantnim sestavkom (s ciljem omogočiti, da je npr. z delnega sinonima *gaj* v okviru iztočnice *gozd* mogoče neposredno s klikom dostopati do ustreznega pomena leksema *gaj*, v katerem ta nastopa kot dominantni sinonim). V ta namen je bilo treba delnemu sinonimu *gaj*, ki nastopa v okviru iztočnice *gozd*, pripisati sklicna atributa, ki se ujemata z unikatnima identifikacijskima atributoma slovarskega sestav-

¹⁰⁷ Avtorji so kazalčne slovarske sestavke v prvih letih izdelave slovarja (v Wordovih datotekah) zaradi boljše preglednosti dosledno pripravljali že sproti, da so s tem na edini mogoči način zagotavljali nujni pregled nad že obdelanimi leksikalnimi enotami. Po pridobitvi specializiranega leksikografskega programa so to prakso zaradi možnosti strojnega generiranja delno opuščali. Zato se je število kazalčnih slovarskih sestavkov do vsakokratne izvedbe strojnih postopkov povečevalo.

¹⁰⁸ Navedene številke odražajo stanje ob izvedbi strojnih postopkov, zato niso enake končnemu številu tovrstnih vsebin v kateri od izdaj slovarja. Tiskana izdaja iz leta 2016 vsebuje 74.499 slovarskih sestavkov, od tega 22.486 dominantnih (30,18 %) in 52.013 kazalčnih (69,81 %).

¹⁰⁹ Zaradi tedanjega stanja slovarskih baz je bilo bolj smiselno uporabiti *Od zadnji slovar slovenskega jezika* kot *Slovar slovenskega knjižnega jezika*.

ka in ustrezne pomenske enote pri iztočnici gaj. Podatki, potrebni za sklicevanje na »istoimensko« iztočnico, so bili dodatno generirani tudi za protipomenke ter za vse sinonime, ki se pojavljajo v sinonimnih nizih, podpomenke in povedkovnike, zaradi česar bo v elektronski izdaji slovarja s kliki na sinonime mogoče hitro prehajati med posameznimi slovarskimi sestavki.

Generirani kazalčni slovarski sestavki so bili, kot rečeno, strojno dopolnjeni z nekaterimi podatki o izrazni podobi iztočnice in slovničnimi podatki. Pri tem smo primerjali zapis generiranih (neonaglašanih) iztočnic v SSSJ in zapis iztočnic v OSSJ brez upoštevanja naglasnih znamenj. Kadar je v OSSJ obstajala natanko ena enaka iztočnica, smo iz OSSJ v SSSJ prenesli onaglašeno zapisano iztočnico, obrazila stranskih oblik in besednovrstno oznako.

Opisani postopek smo dopolnili tako, da smo upoštevali nekatere spremembe v zapisu pridevniških iztočnic. SSSJ namreč kot iztočnice vključuje vrstne pridevnike (*zemljiškoknjžni*), ki so bili v OSSJ (tako kot v SSKJ) zapisani v nedoločni obliki (*zemljiškoknjžen*). V predvidljivih primerih smo skušali vzporejati pridevniške iztočnice na *-ni/-en* (SSSJ *zemljiškoknjžni*, OSSJ *zemljiškoknjžen*), *-eni/-en* (SSSJ *avtogeni*, OSSJ *avtogen*), *-il/-Ø* (SSSJ *beli*, OSSJ *bel*). Generirane iztočnice v SSSJ, ki se niso ujemale z nobeno iztočnico v OSSJ, smo ročno pregledali in dopolnili manjkajoče podatke. Poleg navedenega smo iztočnice s srednjim naglašanim samoglasnikom *-e-* ali *-o-* (v SSKJ v kombinacijah *-ěj-*, *-óv-*, *-ól-*) ročno preverili in po potrebi spremenili v zapis *-ěj-*, *-óv-*, *-ól-*, kot je uporabljen v SSKJ2 (prim. Perdih – Snoj 2015: 11). Vsi podatki v iztočničnem delu slovarskih sestavkov so bili nato ročno pregledani, da bi odpravili morebitne napake, ki so nastale pri strojnem generiranju.

7 TEHNOLOŠKA PODPORA OB ZAKLJUČKU REDAKCIJE

Za pripravo tiskane izdaje slovarja (2016) so bili slovarski sestavki po zaključku redakcije v programu iLex najprej strojno in ročno preverjeni, nato dodatno strojno in ročno dopolnjeni, nazadnje pa izvoženi v obliko HTML. Temu je sledil uvoz v program za namizno založništvo Adobe In-

Design, kjer sta bila opravljena dokončno oblikovanje in prelom slovarskega besedila. Za pripravo spletne izdaje na portalu Fran smo podatke izvozili v obliki XML in pripravili tehnično dokumentacijo za objavo slovarja.

Strojno preverjanje podatkov je obsegalo postopke, s katerimi je bilo mogoče opraviti različna zahtevnejša preverjanja konsistentnosti in medsebojne odvisnosti slovarskih podatkov, pa tudi manjša tehnična preverjanja slovarske vsebine. Odpravljanje napak je bilo do določene mere mogoče avtomatizirati, nekateri tipi odkritih potencialnih nedoslednosti pa so bili uredniško preverjeni.

Zahtevnejše preverjanje konsistentnosti in medsebojne povezanosti slovarskih podatkov je potekalo v zaključni fazi izdelave slovarja, ko je bila vsebina slovarja že v celoti pripravljena. Ker gre za specifični slovar, je bila večina postopkov za zahtevnejša preverjanja pripravljena posebej za ta slovar, zato jih ni mogoče neposredno uporabiti za iskanje potencialnih napak v drugih slovarjih. Za ponazoritev predstavljamo dva primera, kako smo skušali izkoristiti možnosti strojnega iskanja morebitnih vsebinskih nedoslednosti v slovarski bazi, in sicer pri večbesednih sinonimih in protipomenkah. V obeh primerih spreminjanje vsebine dominantnega slovarskega sestavka povzroči, da se spremeni tudi mesto podatka v drugem sestavku ali pa se izbriše bodisi dominantni bodisi kazalčni del povezave med sestavkoma. Pri ročnem urejanju slovarja lahko namreč tudi po pomoti nastanejo napake, ki jih je mogoče odkrivati strojno.

Pri večbesednih sinonimih smo preverjali, ali je v bazi ustrezno označeno, kateri členi večbesednih sinonimov nastopajo kot iztočnice in kateri ne (to so zlasti vezniki, predlogi in zaimki), ter ali za vsak člen večbesednega sinonima obstaja ustrezna povezava med večbesednim sinonimom in slovarskim sestavkom, kjer ta člen nastopa kot iztočnica.

Pri protipomenkah smo preverjali njihovo recipročnost in ustreznost umestitve nasprotne povezave. V slovarju pri protipomenkah obstajata dva načina recipročnosti: 1) če je druga od protipomenk dominantna, potem mora vsebovati recipročno protipomenko, prva protipomenka pa mora imeti ciljno dominantno, ki usmerja na drugo protipomenko; 2) če je druga protipomenka kazalka, protipomenke ne more imeti. Ker se je vsebina slovarja med redakcijo spreminjala, kar je lahko vplivalo tudi na spremembo slovarskega sestavka z vidika razmerja dominantni slovarski sestavek : ka-

zalnčni slovarki sestavek, je bilo ob zaključku redakcije treba preveriti tudi vse opisane povezave. V tiskani izdaji iz l. 2016 element <protipomenka> nastopa 777-krat. Spodnja primera predstavljata razliko pri protipomen-skem razmerju, ki nastopa med dvema dominantama (*abiotski* – *biotski*) oziroma med dominantno in kazalko (*abstraktni* – *konkretni*).

Ponazorilo (68): Dominantni sestavek *abiotski* – dominantni sestavek *biotski*

àbiotski -a -o prid. biol. |ki je v zvezi z neživo naravo| *abiotski*
 dejavniki □ biol. **abiotični** ■ protip. **biotski**
 GLEJ ŠE **biotski**

biotski -a -o prid. biol. |ki je v zvezi z življenjem ali živimi bitji| *biotski*
 dejavniki □ biol. **biotični** ■ protip. **abiotski**
 GLEJ ŠE **abiotski** | raznovrstnost ◆

Ponazorilo (69): Dominantni sestavek *abstraktni* – kazalnčni sestavek *konkretni*

abstráktni -a -o prid. |ki ni zaznaven s čuti| *abstraktni fantazijski svet*
 □ **nadpredmetni** □ **nekonkretni** □ **pojmovni** □ knj.izroč. **brezpredmetni**
 □ knj.izroč. **nečutni** ■ protip. **konkretni**
 GLEJ ŠE samostalnik ◆1 | slikarstvo ◆1 | svet¹ 4◆6
konkrétni -a -o prid. ► **abstraktni** | predmetni

Med manjša tehnična preverjanja lahko štejemo postopke, s katerimi najdemo:

- strukturne napake, ki jih je mogoče najti s standardnim postopkom validacije podatkov, pri katerem se preverja skladnost slovarske baze s shemo, ki opisuje strukturo slovarja;
- odstopanja s pomočjo statističnega pregleda vsebine posameznih strukturnih elementov, pri čemer izstopajo zlasti enkratne pojavitve, kar je uporabno npr. pri preverjanju obrazil, podvojenosti iztočnic (ki pa je pri homonimiji in homografiji upravičeno);
- zatipke, ki izstopajo pri abecednem razvrščanju podatkov o statistiki v slovarju;
- uporabo znakov, ki za slovar niso predvideni. (V SSSJ so večinoma uporabljene le male črke slovenske abecede, sestavljeni znaki, ki predstavljajo jakostno onaglašene samoglasnike, in nekatera ločila – vsi drugi znaki so bilo dodatno pregledani in preverjeni.)

Ponazorilo (70): Strojno dodani podatki o številki homografa, pomena in drugi podatki na primeru ciljnih dominant *pravda*, *red*, *seznam* pri iztočnici *abecedni*. Zapis v obliki XML.

- številka homografa (atribut hm),
- številka pomena (atribut pomen),
- druge oznake (atribut tretji)

```

<hom>
  <slovarski_sestavek geslo-id="000023">
    <iztočnični_del>
      <iztočnica>abecedni</iztočnica>
      <neonaglašena_iztočnica>abecedni</neonaglašena_iztočnica>
      <obrazilo>-a -o</obrazilo>
      <BV>
        <pridevnik>prid.</pridevnik>
      </BV>
    </iztočnični_del>
    <kazalčni_del>
      <ciljna_dominanta geslo-sklic="040725" ostalo-sklic="084740"
      tretji="●">pravda</ciljna_dominanta>
      <ciljna_dominanta geslo-sklic="047416" hm="1" ostalo-sklic="096924"
      pomen="2" tretji="◆1">red</ciljna_dominanta>
      <ciljna_dominanta geslo-sklic="050134" ostalo-sklic="097147"
      tretji="◆1">seznam</ciljna_dominanta>
    </kazalčni_del>
  </slovarski_sestavek>
</hom>

```

Dodatno strojno dopolnjevanje podatkov je vključevalo tehnične postopke, ki jih ob nastajanju slovarja ni bilo potrebno izvajati niti za potrebe redakcije niti iz tehničnih razlogov, so pa smiselni za jasnejši in preglednejši končni prikaz podatkov v slovarju, zlasti v tiskani izdaji. Ker se ti postopki lahko razlikujejo glede na medij, v katerem je slovar objavljen (tisk, portal Fran), so tu predstavljeni tisti, ki so bili uporabljeni ob pripravi tiskanje izdaje. Najprej so bili dodatno pripravljene sklicevalni podatki, ki uporabniku pomagajo hitreje poiskati točno mesto sinonima na drugem mestu v slovarju (glej spodnje ponazorilo). Pri tem so bili uporabljeni podatki o sklicevanju (atributi geslo-sklic, pomen-sklic in ostalo-sklic s šte-

vilskimi vrednostmi), ki določajo, na katero mesto v slovarju se sklicujejo. V spletni izdaji si to lahko predstavljamo kot klikljive povezave. Za prikaz v tiskani izdaji smo elementu ciljna dominanta strojno dodali številke in druge znake, ki označujejo mesto v mikrostrukturi ciljnega slovarskega sestavka, na katero se sklicujemo, in sicer s pomočjo atributov.

Ob izvozu iz programa iLex je bilo besedilo slovarja z uporabo nastavitvene datoteke za oblikovanje pretvorjeno v HTML, pri tem pa je bilo opremljeno z ločili, ki razmejujejo enakovrstne ali raznovrstne podatke med seboj. Obenem je bilo besedilo slovarja osnovno oblikovano. Prek vmesne pretvorbe v format Microsoft Word (.docx) je bil slovar uvožen v program za namizno založništvo Adobe InDesign,¹¹⁰ kjer je bil dokončno oblikovan, opravljen pa je bil tudi prelom besedila.

Ponazorilo (71): Strojno dodani podatki o številki homografa, pomena in drugi podatki na primeru ciljnih dominant *pravda*, *red*, *seznam* pri iztočnici *abecedni*. Prikaz v tiskani izdaji slovarja.

abecedni -a -o prid. ► pravda • | red¹ 2•1 | seznam ♦1

Za spletno izdajo na portalu Fran je bila po posodobitvi in dopolnitvi slovarske vsebine v letih 2017 in 2018 ponovno preverjena medsebojna usklajenost podatkov, dodatno pa so bile ciljne dominantne razvrščene v dve skupini glede na to, ali je iztočnica enobesedni (pravi ali delni) sinonim oziroma lastnostnodoločiten povedkovnik drugega slovarskega sestavka ali pa gre za razmerje drugega tipa, in ne neposredno za sinonimijo z iztočnico (npr. razmerja s posameznimi sestavinami besednozveznih dominant, razmerja s sestavinami večbesednih sinonimov, saj sestavina večbesedne leksikalne enote sama po sebi ni sinonimna; protipomenke; podpomenke).

¹¹⁰ Nastavitvene datoteke za oblikovanje prikaza slovarskih sestavkov v programu iLex so zapisane v internem formatu, program pa že privzeto, brez dodatnega dela, omogoča uporabo teh datotek za pretvorbo baze v obliko HTML. Slovar bi sicer lahko oblikovan izvozili neposredno iz XML v RTF ali kateri drugi format, ki se lahko uvozi v InDesign brez vmesne pretvorbe v programu Microsoft Word, vendar bi to zahtevalo dodatno delo za izdelavo ustreznih transformacijskih datotek XSL oziroma XSL:FO.

Ponazorilo (72): Prikaz ciljnih dominant v spletni izdaji SSSJ: beseda *okno* kot sinonim (usmerjanje z GLEJ ŠE SINONIM) ali kot sestavina večbesednega sinonima (usmerjanje z GLEJ ŠE)

okno -a s Celotno geslo Sinonimni

1. *odprtina v steni stavbe, prostora, narejena zaradi svetlobe, zračenja; okvir s steklom, prozornejšim materialom, prirejen za tako odprtino*

SINONIMI: zastar. *lina* | ekspr. *okence* | ekspr. *okenček*

BESEDNE ZVEZE S SINONIMI: *dvokrilno okno* *enokrilno okno*
križno okno *podstrešno okno* *polkletno okno*
stopniščno okno *tridelno okno* *zamreženo okno*

2. *nardp. del kozolca med dvema stebroma*

SINONIMI: nar. *brana* | nar. *štant* | nar. *vrata*

BESEDNE ZVEZE ZUNAJ POMENOV S SINONIMI: *slepo okno* *slikano okno*

GLEJ ŠE SINONIM: *odprtina, okence*
 GLEJ ŠE: *šipa, okence, rozeta*

8 SKLEP

Nastajanje SSSJ je bilo tehnološko podprto v večini faz leksikografskega dela. Najprej so bili podatki iz Wordovega formata pretvorjeni v slovarsko podatkovno bazo v formatu XML, skladno z XML-shemo, ki opisuje formalno strukturo slovarja. Nadaljnja redakcija je potekala v namenskem leksikografskem programu. Čas za sestavljanje slovarskih sestavkov smo skrajšali z uporabo slovarskih podatkov iz obstoječih slovarjev in avtomatizacijo tistih postopkov, pri katerih človeški poseg predvidoma ni potreben ali pa je razmeroma majhen. Za preverjanje slovarske vsebine in iskanje napak v slovarski bazi z vidika strukture in vsebine smo zasnovali postopke strojnega preverjanja, specifične za ta slovar. Za tiskano izdajo smo dodatno pripravili sklicevalne podatke, za elektronsko pa skupinjenje sklicevalnih elementov glede na njihovo vsebinsko vlogo v slovarju.

OD SLOVARSKÉ BAZE V FORMATU XML DO OBJAVE SSSJ NA PORTALU FRAN

NINA LEDINEK, ANDREJ PERDIH

Kakšno in kolikšno delo predstavlja objava slovarja na spletnem portalu, je odvisno od različnih dejavnikov, predvsem od tega, kakšna je struktura slovarja, ki ga želimo objaviti, na kakšen način želimo slovar objaviti in kakšne so funkcionalnosti portala, na katerem bo slovar objavljen. V nadaljevanju predstavljamo, kakšen je izpis slovarskih sestavkov SSSJ na portalu Fran, vprašanja in dileme, ki so se ob procesu spletne objave slovarja porajali, in gradiva, ki smo jih pripravili, da bi izkoristili funkcionalnosti, ki jih portal ponuja.

1 PORTAL FRAN, RAZLIČICA 5.0

Spletni portal *Fran: Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*¹¹¹ je spletišče, na katerem so jezikovnim uporabnikom brezplačno na voljo temeljni in številni drugi jezikovni priročniki za slovenščino. Različica 5.0 portala, objavljena jeseni 2017, vključuje 32 slovarjev,¹¹² lingvistični atlas, splošno in terminološko jezikovno svetovalnico, podatkovne zbirke ter povezave na številne jezikovne vire in tako uporabnikom omogoča, da sočasno iščejo po več kot 593.000 ročno izdelanih in preverjenih slovarskih sestavkih, ki slovenski jezik

¹¹¹ Portal je dostopen na spletni strani www.fran.si. Za natančnejšo predstavitev portala in njegovih funkcionalnosti glej Ahačič et al. 2015.

¹¹² Slovarje smo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU izdelali v celoti ali pa pri njihovem nastajanju sodelovali oziroma poskrbeli za njihovo retrodigitalizacijo. Nekateri od predstavljenih virov so na portalu Fran sploh prvič objavljeni v elektronski obliki.

opisujejo ne le v njegovi sodobni knjižni podobi, ampak tudi z vidika njegovega zgodovinskega razvoja in v njegovih narečnih ter terminoloških razsežnostih. S portalom Fran se tako približujemo virtualnemu tezavskemu idealu integracije večjega števila jezikovnih priročnikov na enem spletnem mestu, kar uporabnikom omogoča informativno in pregledno sočasno uporabo večjega števila priročnikov in podatkovnih zbirk, ki se medsebojno dopolnjujejo.

Portal je zasnovan pregledno, intuitivno in minimalistično. Odlikujeta ga učinkovit iskalnik, pregledna struktura spletne strani ter enostavna navigacija med predstavljenimi vsebinami. Da bi bil čim bolj funkcionalen, Fran uporabnikom prednostno oz. privzeto ponuja jeziko(slo)vne podatke, ki jih ti iščejo največkrat, torej zlasti podatke o pomenu in normativni vrednosti jezikovnih enot, in jim jih pomaga razumeti. Za zahtevnejše uporabnike so na voljo napredni mehanizmi iskanja in možnost prilagajanja prikaza na portalu vključenih vsebin.

Glede na tipologijo so slovarji in drugi jezikovni viri na Franu umeščeni v sedem skupin, in sicer:

- splošni slovarji,
- etimološki slovarji,
- zgodovinski slovarji,
- terminološki slovarji,
- narečni viri,
- jezikovno svetovanje ter
- podatkovne zbirke Inštituta.

SSSJ je umeščen v prvo skupino jezikovnih priročnikov, torej med splošne slovarje, skupaj s *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* v vseh njegovih izdajah, *Slovenskim pravopisom*, *ePravopisom*, *Slovarjem slovenskih frazemov*, *Sprotnim slovarjem slovenskega jezika* ipd.

Ponazorilo (73): Začetna stran portala *Fran: Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*

2 OBJAVA SSSJ NA PORTALU FRAN

Ob pripravi SSSJ za objavo na portalu Fran je bilo najprej treba zagotoviti, da je slovarska baza tehnično ustrezno pripravljena. Slovarji, ki so objavljeni na portalu Fran, so zapisani v označevalnem jeziku XML in opremljeni z XML-shemo, ki opisuje formalno strukturo slovarja. Za SSSJ so bile ustrezne datoteke pripravljene že med nastajanjem slovarja. Po končanem slovarskem delu in opravljenih tehničnih popravkih je bil slovar kot podatkovna baza izvožen iz programa iLex.¹¹³

¹¹³ Nekateri slovarji na portalu Fran, ki so bili prvotno zapisani v drugačni obliki, smo za objavo na portalu najprej pretvorili v format XML. Nekaj slovarjev na portalu Fran je sicer na voljo le v obliki PDF-datotek (skenirane tiskane izdaje), vendar je bila zanje dodatno izdelana baza XML, ki vsebuje vsaj najosnovnejše podatke: iztočnica in mesto slovarskega sestavka v datoteki PDF. Šele s pomočjo teh podatkov je mogoče dostopati do slovarske vsebine. Na opisani način je na Franu na primer na voljo *Slovar govorov Zadrebčke doline* (prim. Ahačič et al. 2015).

Za objavo na portalu je poleg samega slovarja treba pripraviti še dodatne vsebine. Nekatere izmed njih slovar predstavljajo in opisujejo (npr. uvodna besedila), druge omogočajo dodatne funkcionalnosti v okviru možnosti, ki so omogočene na portalu, k naštetemu pa je treba dodati še navodila za postavitvev in oblikovanje slovarja na spletni strani. Priprava zamisli prikaza vsebine slovarskih sestavkov na portalu, torej vizualne predstavitve vsebine, je prva in najpomembnejša naloga, pri čemer mora biti vizualna podoba slovarskih sestavkov različnih priročnikov na Franu usklajena tako, da so pri predstavitvi sorodnih slovarskih podatkov uporabljeni podobni grafični elementi.

2.1 Vizualizacija SSSJ na portalu Fran

Za SSSJ so na portalu Fran omogočeni trije načini prikaza podatkov. Poleg a) običajnega besedilnega prikaza slovarja, ki je na Franu na voljo tudi za vse druge jezikovne priročnike, se je ob izdelavi slovarja ves čas nakazovala možnost, da bi njegovo vsebino prikazali tudi na način, kjer b) grafika prevzame nosilno vlogo podajanja informacij o medleksemskih razmerjih. SSSJ je tako prvi slovar, za katerega je na portalu Fran dostopen mrežni prikaz slovarske vsebine. Z možnostjo opredelitve pojmovne kategorije za posamezne leksikografsko izdelane sinonimne nize se ob slovarju razvija tudi c) pojmovnik (Pojmovnik SSSJ), ki je prikazan kot dodatna vsebinska enota, povezana s slovarjem. Za prehajanje med omenjenimi tremi prikazi vsebine slovarja je na portalu na voljo meni.

Ponazorilo (74): Meni za izbiro načina prikaza slovarskih podatkov SSSJ

[SLOVARSKI SESTAVEK](#) [GRAFIKA](#) [POJMOVNIK](#) ▼

Privzeto so slovarski sestavki SSSJ na Franu prikazani v običajnem, besedilnem prikazu. S klikom na Grafika preidemo na mrežni prikaz slovarskih sestavkov, klik na *Pojmovnik SSSJ* pa omogoča prehod na

prikaz pojmovne uvrstitve iztočnice. Spustni meni pri *Pojmovniku SSSJ* je predviden za prehajanje med različnimi nivoji štirinivojskega hierarhičnega pojmovnega umeščanja leksikalnih enot.

2.1.1 Besedilni prikaz slovarskih sestavkov

Pri besedilnem prikazu slovarskih sestavkov so na Franu slovarski podatki uporabnikom na voljo v okviru najmanj dveh izpisov. Ob iskanju so najprej prikazani (okrajšani ali v celoti) slovarski sestavki, ki predstavljajo zadetke iskanja. V naslednjem koraku lahko uporabnik ob okrajšanem sestavku kot zadetku iskanja izbere tudi prikaz celotnega slovarskega sestavka posameznega priročnika. Pri oblikovanju izpisa seznama zadetkov je treba upoštevati dejstvo, da mora biti izpis razmeroma kratek in zgoščen, zaželeno je namreč, da uporabniki na Franu vidijo dovolj velik delež iskalnih zadetkov, da se lahko preudarno odločajo o izbiri slovarskih sestavkov iz različnih priročnikov, ki si jih želijo natančneje ogledati. Po drugi strani mora ta izpis vključevati vse bistvene podatke o slovarskem sestavku. Na podlagi ogleda seznama zadetkov iskanja namreč uporabnik ocenjuje, kolikšen je potencial določenega slovarskega sestavka, da razreši njegovo jezikovno dilemo. Najosnovnejše jezikovne dileme uporabniki tako pogosto razrešijo že na podlagi izpisa slovarskih podatkov na seznamu zadetkov iskanja.

SSSJ pri izpisu zadetkov iskanja prinaša osnovne oblikoslovne podatke oz. osnovne podatke o izrazni podobi iztočnice (npr. podatke o prvi stranski obliki iztočnice, o besedni vrsti, o naglasu – torej podatke, ki iztočnico razločujejo od drugih iztočnic slovarja), poleg tega pa še temeljne podatke iz razlagalno-sinonimnega dela slovarskega sestavka. Glede na izpis celotnega slovarskega sestavka v tem izpisu npr. niso navedena slovarska ponazorila. Delni sinonimi, ki imajo lastni sinonimni niz, so prikazani le s sklicem na drugi dominantni slovarski sestavek, nekateri mikrostrukturni razdelki (npr. podpomenke, povedkovniki) pa v tem prikazu niso vidni. Kazalčne iztočnice so pri prikazu zadetkov iskanja izpisane v celoti.¹¹⁴

¹¹⁴ Glede razmisleka o tem, ali na Franu prikazovati le dominantne sestavke ali tudi kazalčne sestavke, glej razdelek 2.2.1 na str. 256.

Ponazorilo (75): Prikaz izpisa iskalnih zadetkov SSSJ¹¹⁵

gòzd gòzda m Celotno geslo Sinonimi

drevje, ki raste strnjeno skupaj; z drevjem strnjeno porasli svet ☰

SINONIMI: nar. **boršt** | pesn. **gaj** | nar. **gmajna** | nar. **gošča** | ekspr. **gozdek** | ekspr. **gozdič** | ekspr. **gozdiček** | ekspr. gozdni labirint | nar. **hosta** | knj.izroč. **les** | star. **lesovje** | knj.izroč. **log¹** | knj.izroč. **loza** | nar. **šuma**

DELNI SINONIMI: **gaj**; **gozdičevje**; **pragozd**; zastar. **gora**; gozd. **letvenik**

BESEDNE ZVEZE S SINONIMI: ☰ **akacijev gozd** ☰ **borov gozd** ☰ **brestov gozd** ☰ **brezov gozd** ☰ **bukov gozd** ☰ **cerov gozd** ☰ **gabrov gozd** ☰ **hrastov gozd** ☰ **iglasti gozd** ☰ **javorov gozd** ☰ **jelov gozd** ☰ **jelšev gozd** ☰ **kostanjev gozd** ☰ **macesnov gozd** ☰ **mladi gozd** ☰ **sklenjeni gozd** ☰ **smrekov gozd**

GLEJ ŠE SINONIM: **veliko³**

Pri prikazu celotnega slovarskega sestavka so izpisani vsi slovarski podatki, ki so za konkretno iztočnico na voljo. Da bi bil njihov prikaz čim bolj pregleden in za uporabnika intuitivno razumljiv, so posamezni večji deli slovarske mikrostrukture smiselno prikazani v ločenih razdelkih, ti pa strukturirani čim bolj nazorno. Zato so podatki SSSJ o izrazni podobi iztočnice oddvojeni od podatkov v razlagalno-sinonimnem razdelku, podatki o sinonimnih razmerjih pa so prikazani v ločenih razdelkih za prave sinonime, delne sinonime, podpomenke, lastnostno-določitvene povedkovnike ipd. Pri odločanju o oblikovanju oz. vizualizaciji posameznih elementov slovarskih sestavkov smo upoštevali že obstoječe konvencije slovenističnega slovaropisja (npr. zapis izgovarjave med oglatimi oklepaji) ter logiko vizualne predstavitve podatkov, ki sledi splošni (tj. za veliko večino priročnikov) enotni podobi podatkov na portalu (npr. sklicni elementi so modre barve, zelena barva se uporablja samo za ponazarjanje ipd.).

¹¹⁵ Opisi in slikovna ponazorila v zvezi s spletno objavo SSSJ prikazujejo podobo slovarskih sestavkov SSSJ na portalu Fran v testni različici spletnega SSSJ iz decembra 2018.

Ponazorilo (76): Prikaz celotnega slovarskega sestavka (začetni del sestavka *gozd*)

SLOVARSKI SESTAVEK GRAFIČNI PRIKAZ POJMOVNIK

gòzd gòzda m

drevje, ki raste strnjeno skupaj; z drevjem strnjeno porasli svet
Gozd vse bolj zarašča pašnik. Nad vasjo se razprostira gozd.

SINONIMI

nar. boršt	ekspr. gozdni labirint
pesn. gaj	nar. hosta
nar. gmajna	knj.izroč. les
nar. gošča	star. lesovje
ekspr. gozdek	knj.izroč. log¹
ekspr. gozdič	knj.izroč. loza
ekspr. gozdiček	nar. šuma

DELNI SINONIMI

gaj	<i>gozd z nizkim drevjem</i>	<i>gozd v hribovitem svetu</i>
<i>gozd, v katerem imajo drevesa debelino letev</i>	gozdičevje	zastar. gora
gozd. letvenik		

BESEDNE ZVEZE S SINONIMI

akacijev gozd bot. robinijev gozd	borov gozd nar. borovec borovje	brestov gozd brestje
brezov gozd brezje knj.izroč. brezova loza knj.izroč. brezova lozica brezovje	cerov gozd cerje cerovje	bukov gozd pog. bukev nar. bukova šuma knj.izroč. bukovec knj.izroč. bukovina bukovje knj.izroč. bukov log
hrastov gozd star. dobje star. dobov gozd star. dobovje knj.izroč. hrastina hrastje knj.izroč. hrastovina hrastovje knj.izroč. hraščina	gabrov gozd knj.izroč. gabrina gabrje gabrovje	iglasti gozd gozd. črni gozd star. iglati gozd igličasti gozd igličevje igličje iglovje
	javorov gozd javorje javorovje	

V tehničnem smislu priprava dokumentacije za vizualizacijo slovarskih sestavkov konkretnega slovarja na Franu zahteva, da za vsak element, atribut in slovarsko besedilo v slovarski bazi oz. v XML-shemi določimo, kako naj bodo na portalu oblikovani (velikost pisave, barva pisave, slog pisave, prehodi v novo vrstico ipd.) in katera ločila, grafični znaki ali uvajalna besedila naj se prikažejo med posameznimi elementi oz. mikrostrukturnimi razdelki ali pred njimi, pri čemer je treba upoštevati vso možno kombinatoriko sopoljavljanja različnih elementov. V konkretnem slovarskem sestavku se namreč vedno pojavlja samo del mikrostrukturnih elementov slovarja. Raba ločil in drugih znamenj za posameznimi elementi slovarske strukture je odvisna predvsem od tega, kateri element konkretnemu elementu neposredno sledi.

Na odločitev, kakšna naj bo vizualizacija slovarskih sestavkov konkretnega priročnika, vpliva tudi dejstvo, da uporabniki po Franu brskajo na napravah z različnimi velikostmi ekrana. Načrtovani so štirje različni prikazi SSSJ za prav toliko različnih velikosti ekranov, saj je osnovno vizualizacijo slovarskih sestavkov (za računalniški zaslon) treba nekoliko prilagoditi, da lahko uporabniki slovarske podatke hitro najdejo na ekranih različnih velikosti in da je izpis slovarskih sestavkov na njih pregleden. Pri razumevanju vsebine jim lahko pomagajo strukturna pojasnila, ki prav tako predstavljajo del vizualizacije slovarskega sestavka.

2.1.1.1 Prikaz medleksemskih povezav

Sinonimni slovar inherentno prinaša podatke o medleksemskih razmerjih. To pomeni, da slovar med iztočnicami oz. leksemi, ki nastopajo v tovrstnih razmerjih, vzpostavlja povezave na ravni slovarskih sestavkov, natančneje, med mikrostrukturnimi deli različnih slovarskih sestavkov. V elektronski obliki slovarja so te povezave navadno prikazane kot klikljive vsebine.

V SSSJ na portalu Fran so na osnovni ravni, kar je vidno tudi pri izhodiščni vizualizaciji podatkov (modro obarvane enote), klikljive naslednje enote:

- sinonimi
- delni sinonimi,
- podpomenke,
- sinonimi za prisojanje lastnosti v pridevniških sestavkih,
- ciljne dominante v okviru dominantnih slovarskih sestavkov,
- ciljne dominante pri kazalčnih slovarskih sestavkih.

Ponazorilo (77): Delni sinonim z lastnim sinonimnim nizom

izlóčati -am nedov.

1. kaj *oddajati snovi iz celic, iz telesa*
Jetra izločajo žolč. Smreke izločajo smolo.

SINONIMI

[izločevati](#)

DEJNI SINONIMI

kaj *počasí, v majhnih količinah*
izločati

[izcejati](#)

[cediti](#)
 knj.izroč. [ocejati](#)

Pri večbesednih enotah z lastnim sinonimnim nizom, kjer obstaja le en tak člen večbesedne enote, ki nastopa v slovarju kot iztočnica in ni iztočnica izhodiščnega slovarskega sestavka, je vzpostavljena neposredna povezava na njegov slovarski sestavek (npr. pri *okenska odprtina* v slovarskem sestavku *odprtina* vzpostavljena povezava na *okenski*). Če je takih členov večbesedne enote več, se ob kliku prikaže spustni seznam z možnostmi, ki so na voljo.

Pri večbesednih enotah z lastnim sinonimnim nizom je namreč vzpostavitev klikljivosti v tehničnem smislu nekoliko bolj kompleksna kot sicer. Za ustvarjanje povezav ne upoštevamo členov, pri katerih povezava ni smiselna (nepolnopomenski členi in tisti, ki so hkrati iztočnica v obravnavanem slovarskem sestavku), kljub temu pa večbesedna enota lahko vključuje več enot s ciljem. Klik na tako enoto bi sam po sebi torej imel več možnih ciljev (vsak člen svojega), vendar spletne povezave dovoljujejo samo en cilj. Možni rešitvi sta dve. Prva možnost je, da se ob kliku na večbesedno enoto pokaže spustni seznam z naborom klikljivih členov (pri *sredstva javnega obveščanja* v iztočnici *sredstvo* sta to *javni* in *obveščanje*).¹¹⁶ Druga možnost je, da se za prikaz na portalu namesto večbesedne enote kot tehnično ene enote v bazi uporabi možnost, da je vsaka enota osamosvojena v svoj element in ima svojo povezavo. Čeprav se zdi druga možnost vizualno elegantnejša, pa bi negativno vplivala na iskanje večbesednih zvez (mišljeno je iskanje na portalu, pri katerem z uporabo narekovajev natančno določimo, da morata besedi stati natančno v navedenem zaporedju, npr. »črna trobenta«). Takšno iskanje namreč ne bi bilo uspešno, ker bi, tehnično gledano, iskalnik našel ločena zapisa (v ločenih elementih) *črna* in *trobenta*. Iz navedenih razlogov smo se odločili za prvo možnost vizualizacije. Če ima torej večbesedna enota več relevantnih sklicnih členov, se ob kliku nanjo prikaže spustni seznam z možnostmi, ki so na voljo.

V SSSJ na portalu Fran so nekatere enote klikljive, vendar to iz izhodiščne vizualizacije slovarskih sestavkov ni razvidno.¹¹⁷ Da posamezni elementi slovarja delujejo kot sklici na dele drugih slovarskih sestavkov, je opazno šele, ko se z miško postavimo na ustrezni mikrostrukturni element slovarja. Takšni elementi so:

¹¹⁶ Podobna rešitev je uporabljena v eSSKJ pri izbiri ustreznega posnetka v *Slovarju slovenskega znakovnega jezika* glede na pomen pri večpomenskih iztočnicah.

¹¹⁷ Temeljna zgradbena prvina v slovarskem sestavku SSSJ je namreč pomenska enota, uresničena v dominantnem slovarskem sestavku in z navedenimi leksikalnimi enotami, med katerimi obstaja sinonimno razmerje. Leksikalne enote, vključene v te pomenske enote, pri opisu v svojem slovarskem sestavku, kjer nastopajo kot iztočnice, svojih razmerij do drugih sinonimov ne izkazujejo na enakem nivoju, saj so večinoma pomensko nepovezane. Dvojnost odraža tudi izhodiščna vizualizacija slovarskih sestavkov.

- eno- in večbesedni pravi sinonimi iztočnice,
- eno- in večbesedni delni sinonimi iztočnice (v izpisu celotnega slovarskega sestavka),
- protipomenke,
- podpomenke,
- lastnostnodoločitveni povedkovniki v sestavkih lastnostnega pridevnika,
- členi niza besednozvezne dominante.

Tudi tovrstno sklicevanje deluje na enak način kot sklicevanje na primarnem nivoju. Njegova vloga je, da uporabniku omogoča hiter prehod med slovarskimi sestavki in pregled nad medleksemskimi razmerji.

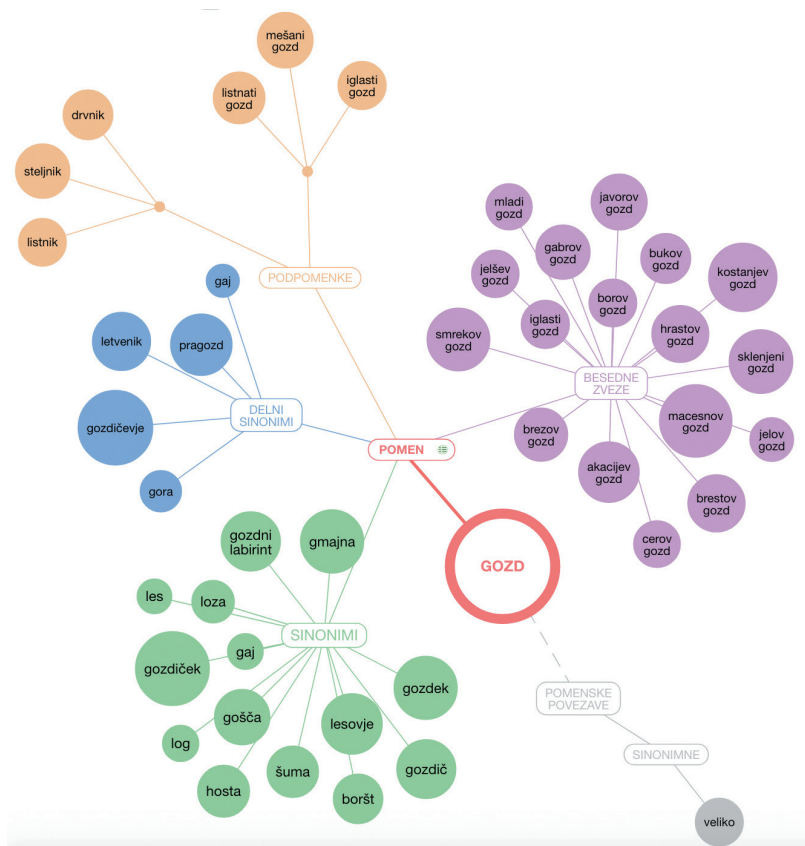
2.1.2 Mrežni prikaz slovarskih sestavkov

Pri idejni zasnovi mrežnega prikaza slovarskih sestavkov in njihovih medleksemskih razmerij smo se opirali na obstoječe spletne prikaze za angleški jezik, zlasti Visual Thesaurus (<https://www.visualthesaurus.com/>), Graph Words (<http://graphwords.com/>) in Snappy Words (<http://www.snappywords.com/>), ob tem pa glede na specifičnost slovarja in z upoštevanjem njegove umestitve na portal Fran določili prikaz in delovanje mrežnega prikaza SSSJ.

Slovarska iztočnica je postavljena v jedro mrežnega prikaza, skladno s strukturo SSSJ je mreža hierarhično organizirana. Vozlišča povezujejo naslednja razmerja:

1. pomen
 - a. sopomenke
 - b. delne sopomenke
 - c. protipomenke
 - d. besedne zveze
 - i. sopomenke besednih zvez
 - e. podpomenke
 - f. sklicevalni podatki znotraj pomena
 - i. sinonimni
 - ii. drugi
2. sklicevalni podatki zunaj pomena
 - i. sinonimni
 - ii. drugi

Ponazorilo (78): Mrežni prikaz slovarskega sestavka SSSJ

Razvrstitev razmerij in vozlišč znotraj pomena sledi razvrstitvi v besednem prikazu slovarskega sestavka. V mreži so poleg medleksemskih razmerij in konkretnih leksikalnih enot, ki izražajo ta razmerja, prikazane še razlage, zaradi preglednosti pa niso prikazani slovnični podatki (obrazila, besednovrstne oznake, vezljivost, slovnične omejitve), izgovor, zvrstno-stilne oznake, ponazorila in dopolnjevalne pomenske razlage.

Mrežni prikaz ni statičen, ampak prinaša nekatere funkcionalnosti, ki povečujejo njegovo uporabnost z naslednjimi možnostmi:

- prikaz razlage v oblaku,
- prehod na mreže povezanih leksemov,
- prehod na Pojmovnik SSSJ.

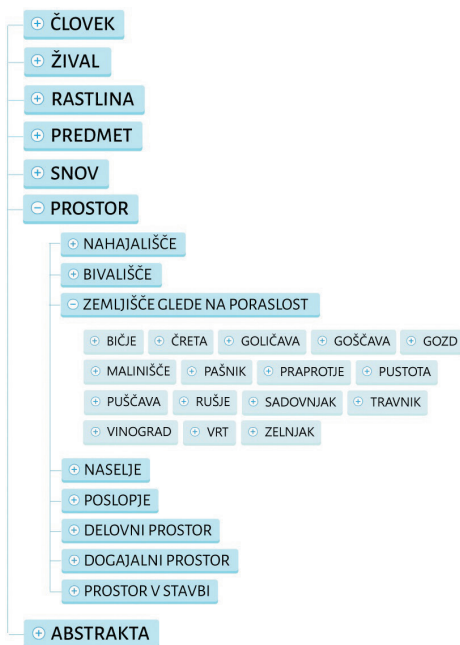
Ker so medleksemska razmerja določena na podlagi pomenske opredelitve, se pri pomiku miške na pomensko vozlišče ali njegovo okolico prikaže pomenska razlaga v oblaku. Ob kliku na povezani leksem se prikaže mreža njegovih medleksemskih povezav. Načrtovana je tudi možnost prehoda v Pojmovnik SSSJ, in sicer pri posameznih pomenih iztočnice in pri besednozveznih dominantah.

2.1.3 Prikaz Pojmovnika SSSJ

Pojmovnik SSSJ je hierarhizirani sistem pojmovnih skupin in podskupin, v katerega se uvrščajo dominante in besednozvezne dominante s pripadajočimi sinonimi.¹¹⁸ Zamisel za njegov prikaz na Franu izhaja iz njegove hierarhične urejenosti in iz dejstva, da se v posamezno kategorijo uvršča večje število pojmovno povezanih sinonimnih nizov. Na najvišjem nivoju so prikazane krovne kategorije (*abstrakta, človek, predmet, prostor, snov, rastlina, žival*), nato po drevesni strukturi sledimo podkategorijam vse do nabora dominantnih iztočnic in besednih zvez pri vsaki najnižji podkategoriji, pri dominantnih iztočnicah in besednih zvezah pa so prikazani še njihovi sinonimi.

Nedominantne iztočnice in besedne zveze, kot so bile interpretirane v razmerju do dominantnih iztočnic oz. besednih zvez v SSSJ, so na voljo s klikom ob izbiri katere od dominantnih. Ob izbiri besede *gozd* je npr. predviden prikaz podrobnejše vsebine pripadajočega slovarskega sestavka.

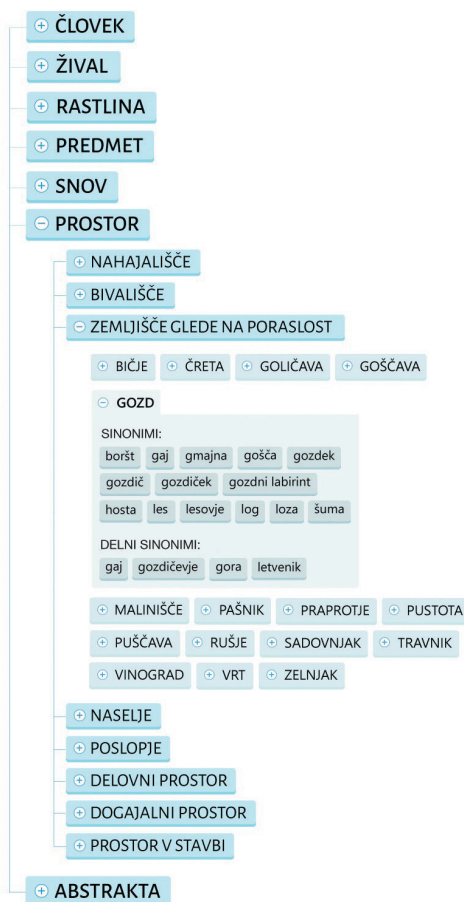
¹¹⁸ Za natančnejše podatke o Pojmovniku SSSJ gl. poglavje *Vsebinska izpopolnitev baze SSSJ ob pripravljanju spletne objave 2018* na str 199–207.

Ponazorilo (79): Prikaz umestitve leksema *gozd* v Pojmovniku SSSJ

Na razširjenem prikazu (ponazorilo (80)) so prikazane abecedno razvrščene dominante v dani pojmovni podskupini (npr. dominantni *gozd* vzporedne dominante *bičje*, *čreta*, *goličava*, *goščava* itd. znotraj pojmovne podskupine »zemljišče glede na poraslost«) in tiste besedne zveze, katerih sestavni del je beseda *gozd* in se uvrščajo v isto pojmovno kategorijo (*akacijev gozd*, *borov gozd*) ter njihove nedominantne sopomenke (*robinjev gozd*; *borovec*).¹¹⁹

¹¹⁹ Na prikazanem primeru je nabor sopomenk zelo omejen, na portalu bodo seveda prikazane vse, vključno z besednozveznicami.

Ponazorilo (80): Razširjeni prikaz leksema *gozd* in njegovih sinonimov v Pojmovniku SSSJ

Odločitev, da se ločita osnovni in razširjeni prikaz, smo sprejeli zaradi treh razlogov. Prvi je, da je pri nekaterih pomenih iztočnic lahko navedeno večje število sopomenk in besednih zvez s sopomenkami (prvi pomen glagola *govoriti* v tiskani izdaji iz leta 2016 npr. vključuje kar 80 sopomenk). Drugi razlog je, da so v SSSJ dominantne iztočnice na-

čeloma nezaznamovane, njihove sopomenke pa so ali zaznamovane ali ožje rabljene, zato za pojmovno ponazoritev lahko zadošča že dominantna iztočnica. Tretji razlog predstavljajo dileme glede prikaza vseh (po določenem kriteriju) razvrščenih enot. Če bi se odločili za absolutno abecedno razvrščanje, bi dobili naslednje zaporedje:

- akacijev gozd, borovec, borov gozd, brazda.

Namesto abecednega razvrščanja bi se lahko odločili za prikaz hierarhičnega razmerja s katerim od naslednjih načinov gnezdenja:

- **gozd**, gmajna, gošča, gozdek [...], akacijev gozd, robinjev gozd, borov gozd, borovec
- **gozd** (gmajna, gošča, gozdek [...]); akacijev gozd (robinjev gozd), borov gozd (borovec)

Noben od možnih kriterijev razvrščanja pa se ne zdi povsem ustrezen.

Za prehajanje iz Pojmovnika SSSJ v besedilni ali mrežni prikaz slovarskega sestavka je na voljo osnovni meni. Pri tem se upošteva zadnja s klikom izbrana iztočnica. Če v Pojmovnik SSSJ vstopamo pri slovarskem sestavku *gozd* in si nato s klikom razširimo pogled pri besedi *travnik*, nazadnje pa kliknemo na *pašnik*, bomo tudi pri besedilnem prikazu slovarskega sestavka prešli na slovarski sestavek *pašnik*, in ne *gozd* ali *travnik*.

2.2 Funkcionalnost portala Fran in SSSJ

2.2.1 Iskanje in navigacijsko okence

Slovarski priročniki, jezikovni svetovalnici in jezikovni atlas so v portal Fran integrirani tako, da so ob iskanju vedno na voljo podatki o iskalnih zadetkih v vseh slovarjih, priročnikih in drugih virih, in to ne glede na to, ali je uporabnik iskal po podatkih na celotnem portalu ali pa je svoje iskanje omejil le na enega ali več izbranih slovarjev. Z navigacijskim okencem (prim. ponazorilo (81)) na desni strani ekrana, ki ves čas ostaja na spletni strani – tako kot iskalna vrstica –, lahko uporabnik hitro preklaplja med različnimi slovarji, in sicer tako na ravni prikaza

slovarskih podatkov kot njihovega iskanja. Klik na navigacijsko okence namreč sproži izpis podatkov iz konkretnega priročnika, hkrati pa je aktivirana tudi iskalna vrstica, kar omogoča neposredno iskanje po novem priročniku in prednostni izpis podatkov iz tega priročnika. Z možnostjo hitrega preklapljanja med različnimi jezikovnimi viri prek navigacijskega okenca portal uresničuje zamišljeno pedagoško in teza-vrsko vlogo. Čeprav npr. uporabnika primarno zanima samo pomen določene besede ali pa npr. išče le njene sinonime, mu navigacijsko okence na desni omogoča hiter dostop tudi do podatkov v normativ-nih, zgodovinskih, dialektoloških in terminoloških priročnikih, s čimer ga motivira še k pregledu njenega normativnega statusa oz. z njo pove-zanih pravopisnih dilem, njene zgodovinske rabe, rabe njenih ustreznikov v različnih narečjih ipd.

Ker portal Fran privzeto išče po vseh priročnikih naenkrat, pri čemer sta iskanje in izpis podatkov iz njih neposredno na voljo z enim samim klikom, so tudi druge funkcionalnosti portala skupne za vse priročnike. Večina funkcionalnosti, ki jih želimo omogočiti ob prikazu posameznega priročnika na Franu, je zato enotna za vse vsebine na Franu in se ne prilagaja posameznemu slovarju. V nadaljevanju si oglejmo, kako je to vplivalo na odločitve o tem, na kakšen način pripraviti SSSJ za spletno objavo na portalu Fran.

S klikom na ime določenega slovarja v navigacijskem okencu se na zaslonu prikažejo vsi sestavki z zadetki iskanja v tem priročniku. Klikljive številke v modrih oblačkih v navigacijskem okencu ob imenu posameznega slovarja povedo, koliko je iskalnih zadetkov v iztočnicah oz. podiztočnicah, klikljive številke v zelenih oblačkih pa, koliko je iskalnih zadetkov zunaj iztočnic in podiztočnic. Klik na izbrano številko ali ime slovarja sproži izpis ustreznih iskalnih zadetkov iz tega priročnika. Navigacija z uporabo navigacijskega okenca je tesno povezana s funkcionalnostjo iskanja.

Portal ponuja dve vrsti iskanja: enostavno in napredno. Privzeto je na Franu uporabljeno enostavno iskanje, ki kot rezultat iskanja ponudi zadetke iskanja v iztočnicah in podiztočnicah. Slovarski sestavki z zadetki iskanja zunaj teh strukturnih delov so na voljo v navigacijskem okencu.

Če na Franu iščemo v privzetem enostavnem iskanju in po vseh virih naenkrat, so med zadetki iskanja najvišje uvrščeni slovarski sestavki tistih slovarjev, ki zanimajo najširši krog uporabnikov, torej zadetki iz splošnih razlagalnih slovarjev (eSSKJ in SSKJ2) in normativnih priročnikov (*Slovenski pravopis*, *ePravopis*), nato pa sledijo še sestavki iz drugih, bolj specializiranih slovarjev: najprej splošnih, nato pa tudi zgodovinskih, terminoloških, narečnih itd. Enaka hierarhija izpisa iskalnih rezultatov glede na privzeto hierarhijo priročnikov velja tudi za prikaz podatkov pri naprednem iskanju. Fran poleg tega vedno najprej prikaže slovarske sestavke, pri katerih se iskalna beseda pojavi (oz. je iskalni pogoj sploh izpolnjen) v iztočnici ali podiztočnici, nato pa zadetke, v katerih se iskalni zadetek pojavi na drugih mestih, in ne v iztočnici/podiztočnici. Če je sestavkov, ki ustrezajo navedenim pogojem (upoštevanje dvojnosti pojavljanje v iztočnici/podiztočnici : pojavljanje zunaj iztočnice/podiztočnice; upoštevanje hierarhije slovarjev), več, so sestavki navedeni po absolutni abecedi.¹²⁰

Ena od ključnih lastnosti Frana torej je, da iskalne zadetke privzeto razvršča glede na predpostavljeno relevantnost posameznega jezikovnega priročnika za splošnega, večinskega uporabnika. Eno od dejanj, potrebnih za objavo SSSJ na Franu, je torej tudi odločitev v zvezi s tem, kam v hierarhijo jezikovnih priročnikov je slovar smiselno umestiti, da bi bilo privzeto razvrščanje iskalnih zadetkov čim bolj v skladu z potrebami večine uporabnikov. Podatki sociolingvistične raziskave,¹²¹ ki je raziskovala tudi infrastrukturne potrebe in pričakovanja ter sporazumevalne prakse uporabnikov, kažejo, da sodi sinonimni slovar slovenščine med priročnike, ki ga uporabniki zelo potrebujejo in ki ima (kljub temu, da gre za novost med slovenskimi jezikovnimi priročniki) razmeroma visok delež uporabe, zato je zadetke iz tega slovarja smiselno razvrščati takoj za zadetki eSSKJ, SSKJ² ter pravopisnimi priročniki.

¹²⁰ Razvrščanje zadetkov je ena od funkcionalnosti, ki bodo, predvidoma v prihodnji različici Frana, nadgrajene.

¹²¹ *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov*: <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v>. Analiza in interpretacije podatkov ankete, opravljene v okviru projekta, sta (zaenkrat) kot delovno gradivo shranjeni na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki je nosilec projekta.

Ponazorilo (81): Navigacijsko okence

Vse na Franu	673826	671285
Slovarji		
SSKJ ²	97669	97669
eSSKJ	1143	1143
Sinonimni	75230	75230
Pravopis	92617	92617
ePravopis	4384	4384
Sprotni	706	706
Frazeološki	3002	3002
Vežljivostni	2540	0
Etimološki ▾	29622	29622
Zgodovinski ▾	171920	171920
Terminološki ▾	54878	54878
Narečni ▾	39092	39091
Arhiv ▾	98536	98536
Svetovalnica		
Jezikovna	2213	2213
Oddajte vprašanje		
Terminološka	274	274
Oddajte vprašanje		
Korpusi, zbirke		
Termania		
Gigafida		
Nova beseda		
Kres		
Besede		
Besedišče		
Gos		
O'beseda		
Predlagajte		
Nove slovenske ustreznice		
Nove besede		

Fran omogoča tri načine razvrščanja izpisa iskalnih zadetkov: razvrščanje po iztočnicah, razvrščanje po slovarjih in razvrščanje po abecedi (znotraj posameznega slovarja). Med možnostmi je mogoče izbirati s klikom na ikono neposredno nad navigacijskim okencem. Privzeto je na Franu uporabljeno razvrščanje po iztočnicah. Ne glede na to, katero od prvih dveh možnosti izberemo, je vrstni red prikaza zadetkov primarno določen glede na predpostavljeno relevantnost posameznih slovarskih priročnikov za večinskega, tj. splošnega uporabnika. Z vidika spletne objave SSSJ je relevantno, da Fran za potrebe razvrščanja iskalnih zadetkov upošteva le opozicijo iztočnica/podiztočnica. Posebno razvrščanje zadetkov glede na to, kje v mikrostrukturi slovarja se zadetek iskanja pojavlja, ni možno (izjemi sta, kot rečeno le elementa iztočnica oz. podiztočnica).

Upoštevajoč mehanizem iskanja, možnosti razvrščanja iskalnih zadetkov na Franu ter njihove dostopnosti v okviru navigacijskega okenca, se je kot ključno za objavo SSSJ na Franu zastavljalo vprašanje, ali naj bodo na portalu objavljeni samo dominantni slovarski sestavki ali tudi kazalčni slovarski sestavki. Kazalčni slovarski sestavki so izhodiščno del slovarskih konvencij, značilnih za knjižno obliko slovarja, njihova vloga pa je, da uporabnika usmerijo na ustrezna mesta v dominantnih slovarskih sestavkih. Pri objavi slovarjev v elektronskem mediju se kazalčnim slovarskim sestavkom lahko izognemo, saj je zaradi vzpostavljenih sklicev uporabnika mogoče preusmeriti na ustrezna mesta v dominantnih slovarskih sestavkih, kjer se iztočnica iz kazalčnega sestavka pojavlja.

Za izločitev kazalčnih iztočnic v spletni izdaji slovarja se nismo odločili. Na portalu Fran so sicer med zadetki iskanja prikazani tudi slovarski sestavki, ki vsebujejo iskano besedo, ko ta ne nastopa kot iztočnica, vendar Fran ne omogoča razvrščanja iskalnih zadetkov glede na mesto v slovarskem sestavku oz. v mikrostrukturnem razdelku slovarja, v katerem se iskalni niz pojavlja. Če bi bil SSSJ objavljen samostojno, bi razvrščanje zadetkov lahko nastavili tako, da bi se na seznamu zadetkov iskanja najprej izpisali tisti slovarski sestavki, v katerih se iskani izraz pojavlja kot iztočnica, med njimi seveda prednostno dominantni sestavki, nato sestavki, v katerih se iskani izraz pojavlja v sinonimnem

nizu pravih sinonimov iztočnice, šele nato pa vsi drugi slovarski sestavki, ki vključujejo iskalni niz, po absolutnem abecednem redu. Ker je SSSJ vključen v široko paleto slovarjev portala Fran, kjer je smiselno ohranяти enotni način razvrščanja zadetkov iskanja, smo se odločili, da objavimo tudi kazalčne slovarske sestavke. Če se kazalčna iztočnica sklicuje le na eno mesto v dominantnih slovarskih sestavkih, klik nanjo uporabnika preusmerja neposredno na ustrezni dominantni slovarski sestavek. Če je možnih mest sklicev kazalčnih sestavkov več, so v kazalčnem sestavku ustrezno označeni glede na mesto sklicevanja, pri čemer jo upoštevata naslednja binarnost: pojavljanje v okviru pravih in delnih (enobesednih) sinonimov iztočnice ter v okviru lastnostnodoločitenih povedkovnikov v sestavku lastnostnega pridevnika: pojavljanje v drugih razdelkih slovarskega sestavka.

2.2.2 Napredno iskanje

Pri naprednem iskanju na Franu lahko uporabnik natančno izbere skupino slovarjev, po katerih naj se iskanje izvede. Izbrati je mogoče posamezni priročnik, poljubno skupino priročnikov iz iste tematske skupine ali poljubno število priročnikov iz različnih tematskih skupin. Natančno je mogoče določiti tudi strukturne dele, v katerih naj se iskani izraz pojavlja. Glede na strukturiranost večine slovarjev na portalu Fran je za iskanje mogoče izbrati naslednje elemente:

- vse,
- iztočnica,
- vse razen iztočnice,
- oznaka, krajšava, kvalifikator,
- zaglavje,
- razlaga,
- zgled,
- podiztočnica, povezana iztočnica,
- terminološko in frazeološko gnezdo,
- tujejezični ustreznik,

Možnost iskanja po strukturnih delih, ki niso na voljo v vseh slovarjih, po katerih želimo iskati, je samodejno ukinjena. Tovrstni elementi grafičnega vmesnika se ob izbiri slovarjev obarvajo sivo in postanejo neaktivni.

Možnosti z vidika izbire, po katerih strukturnih delih slovarja naj se v posameznem polju naprednega iskanja sproži iskanje, se zaradi različnih slovarskih mikrostruktur med slovarji razlikujejo. Pred objavo slovarja na portalu Fran zato za vsako iskalno polje določimo, po katerih elementih, redkeje tudi atributih slovarske XML-sheme naj se išče. V SSSJ je mogoče iskati po naslednjih strukturnih delih slovarja:¹²²

- Polje *Oznaka, krajšava, kvalifikator* v SSSJ omogoča iskanje po zvrstno-stilnih oznakah in besednovrstnih oznakah.
- Polje *Zaglavje* zajema iskanje po dvojnici, obrazilu, besednovrstni oznaki in izgovoru, torej po skupini izraznih in nekaterih drugih podatkov o iztočnici, ki nastopajo pred pomenskimi, besednozveznimi in kazalčnimi podatki, razen seveda po iztočnici.
- Za polje *Razlaga* smo določili iskanje po razlagah v okviru opredelitve pomena iztočnice in po dopolnjevalnih razlagah delnih sinonimov.
- V polje *Zgled* smo uvrstili slovarska ponazorila.
- Polje *Podiztočnica, povezana iztočnica* omogoča iskanje po besednozvezni dominantni.
- Po poljih *Terminološko in frazeološko gnezdo* in *Tujejezični ustreznik* zaradi narave slovarske vsebine ni mogoče iskati.

Fran omogoča še naprednejše strategije iskanja, zato razmišljamo o tem, da bi strukturna pojasnila, ki so zaenkrat zgolj del slovarske vizualizacije in so razumljena kot ena od oblik pomoči uporabnikom (prim. naslednji razdelek), kodirali kot del slovarske strukture, s čimer bi naprednejšim uporabnikom omogočili še bolj podrobno iskanje po slovarju, npr. z regularnimi izrazi.

¹²² Polja *vse, iztočnica* in *vse razen iztočnice* delujejo enako za vse slovarje, kot je razvidno že iz njihovih poimenovanj.

2.2.3 Namigi v obláčkih in strukturna pojasnila

Da bi uporabniki lažje razbrali slovarsko strukturo oz. prepoznali posamezne mikrostrukturne elemente slovarja ter razumeli krajšave in druga grafična znamenja v slovarskih sestavkih posameznih jezikovnih priročnikov, je na Franu na voljo pomoč v obliki namigov v obláčkih. Ti se prikažejo, ko uporabnik podrži miško nad ustreznim delom slovarskega sestavka oziroma tapne na ustrezno mesto. Da bi takšne namige na Franu lahko prikazali, za elemente XML-sheme slovarja določimo, katero besedilo naj se izpiše, če se uporabnik z miško pomakne nanje. Smiselno je, da so namigi pri elementih različnih priročnikov, ki prinašajo enako ali podobno vsebino, čim bolj poenoteni (da npr. pri vseh ponazorilih rabe uporabimo namig »Zgled«), pri čemer morajo biti za uporabnika čim bolj neposredno razumljivi.

V nekaterih primerih je namig vezan na vsebino elementa. Tak primer namigov v obláčkih so npr. razvezave krajšav v kvalifikatorjih. Za ustrezno delovanje tovrstne pomoči je treba vsebino elementov XML-sheme najprej natančno popisati, nato pa za vsako krajšavo posebej določiti še njeno razvezavo (npr. adm. = administracija, agr. = agronomija, arheol. = arheologija ipd.).

SSSJ je slovar z razmeroma kompleksno slovarsko mikrostrukturno. Da bi uporabniki slovarske podatke interpretirali čim bolj ustrezno, smo se odločili, da jim eksplicitno ponudimo pomoč pri razumevanju slovarske vsebine. Za označevanje posameznih mikrostrukturnih elementov slovarja zato ne uporabljamo klasičnih namigov v obláčkih, ampak pomembnejše mikrostrukturne razdelke SSSJ uvajajo kratka strukturna pojasnila, npr. delni sinonimi, podpomenke (prim. ponazorilo ((82))).

Običajni namigi v obláčkih so v SSSJ uporabljeni le za razvezavo slovarskih in besednovrstnih oznak (ekspr. = ekspresivno, min. = mineralogija, m = samostalnik moškega spola), poleg tega pa je namig v obláčku dodan nekaterim uvajalnim strukturnim pojasnilom (npr. strukturno pojasnilo SINONIMI ZA PRISOJANJE LASTNOSTI za razdelek, kjer so prikazani lastnostnodoločitveni povedkovniki). Pri tem bo s klikom na ta tip namiga omogočen tudi prehod v Uvod slovarja, kjer je vsebina mikrostrukturnih razdelkov natančno pojasnjena.

Ponazorilo (82): Pomoč v obliki strukturnih pojasnil

bojazljiv -a -o prid.

ki mu manjka poguma
bojazljiv človek

SINONIMI

knj.izroč. [plašljiv](#)
vulg. [posran](#)
vulg. [strahopezdljiv](#)
knj.izroč. [strašljiv](#)
slabš. [trepetav](#)
knj.izroč. [ustrajšljiv](#)

SINONIMI ZA PRISOJANJE LASTNOSTI

[baba](#)
[babjak](#)
[bojazlivec](#)
[cucek](#)
[češpljevec](#)
[figar](#)
[figovec](#)
[kukavica](#)

(več o tem: [Uvod](#))

Vsak slovar je na portalu predstavljen na več mestih, uporabniki pa se s slovarjem pogosto prvič srečajo na prvi strani portala. Slovar je tam predstavljen s sliko, imenom in krajšim opisom slovarja v slovenščini in angleščini, ki prav tako deluje kot namig.

Pri iskanju po celotnem portalu se skrajšano ime slovarja pri zadetkih iskanja pojavi v sivem oblačku na desni strani slovarskega sestavka in v navigacijskem oknu, kjer je prikazano število zadetkov v posameznih slovarjih. Tudi na tem mestu je portal opremljen z namigom v oblačku, ki pojasnjuje, za kateri slovar gre. Priprava dokumentacije, ki omogoča tovrstno funkcionalnost, je za objavo slovarja na Franu prav tako potrebna.

2.2.4 Kolofoni in druga uvodna besedila

Zahtevnejši uporabniki za bolj poglobljeno razumevanje slovarskih priročnikov potrebujejo še dodatne podatke in pojasnila, npr. bibliografske podatke o avtorjih priročnika, o letu izida, izdajatelju itd. Več želijo izvedeti o namenu slovarja, teoretični in gradivski osnovi, na kateri slovar temelji, opisu uporabe slovarja in poteku njegove izdelave. Zato so na portalu Fran slovarjem dodana še različna besedila, kot so kolofon, uvodna poglavja s predstavitvijo koncepta slovarja in uporabljenih slovarskih konvencij, seznam uporabljenih krajšav ipd. Za SSSJ je na voljo kolofon, predgovor, uvod v slovar in razvezave krajšav v obliki datotek PDF, poleg tega pa še pojasnila v zvezi z elektronsko izdajo SSSJ ter znanstvena razprava o sinonimiji v slovarju.

ZGODOVINA NASTAJANJA SSSJ

Slovarski prikaz sinonimije kot pomembne sestavine leksikalne ravnine sodi med temeljne naloge znotraj znanstvenega opisa danega jezika. V tej vlogi se je sinonimni slovar slovenskega jezika v zvezi z znanstvenim opisom slovenščine v preteklosti pogosto navajal kot delo, po pomembnosti vzporedno razlagalnemu slovarju. Tako se je sinonimni slovar omenjal tudi v delovnih načrtih Inštituta za slovenski jezik vse do leta 2001, vendar zgolj z omembami in napovedmi, ne da bi bilo v tej zvezi kaj stvarno načrtovanega ali narejenega. Leta 2001 so leksikografi Martin Ahlin, Branka Lazar, Zvonka Praznik in Jerica Snaj predlagali tedanjemu vodstvu Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, da v okviru nalog Leksikološke sekcije pripravijo sinonimni slovar. Njihov predlog je bil sprejet, in s tem se leto 2001 potrjuje kot začetek dela pri SSSJ.

Pogled na delovne postopke in siceršnje dogajanje v zvezi s tem delom od začetka do izida v knjižni obliki leta 2016 in nato še do spletne izdaje 2018 je v nadaljevanju podan v treh tematskih sklopih. Najprej je naveden kronološki pregled dogodkov, pomembnih pri nastajanju tega dela. Nakazano je, kako se je premoščala neugodna okoliščina, da do leta 2013 pri delu ni bilo na voljo prilagojenega vnašalno-urejevalnega računalniškega programa. Povedano je, da so ob sicer zgodaj (2001–2002) srečno postavljenih zasnovnih temeljih slovarja nekatere slovarske rešitve postopoma dozorevale v smeri večje konsistentnosti slovarja kot celote in večjega upoštevanja novosti iz slovenistične leksikologije in leksikografije iz obdobja po zasnovi SSKJ. Monografijo zaključuje pogled na opravljeno delo glede na odvisnost od siceršnjih, nejezikoslovnih danosti, ki pri slovaropisnem projektu večjih razsežnosti, kakršen je bil SSSJ, nujno odločajo o značaju in kvaliteti končnega slovarskega izdelka.

1 KRONOLOGIJA DOGAJANJA PRI NASTAJANJU SSSJ

V spodnjem prikazu so navedeni izbrani dogodki in časovni mejniki, ki pričajo o okoliščinah, ki so določale potek priprave SSSJ. Prikaz ima namen osvetliti, kaj vključuje priprava jezikovnega priročnika, kakršen je SSSJ, in odgovoriti na vprašanje, zakaj je bilo časovno razdobje od začetka dela do dokončanja tolikšno, kot je bilo.

- 26. 6. 2001: Na sestanku Leksikološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je bilo sporočeno, da je Znanstveni svet Inštituta za slovenski jezik (v nadaljevanju ZS ISJ) dal soglasje k predlogu skupine leksikografov v Leksikološki sekciji (Martin Ahlin, Branka Lazar, Zvonka Praznik in Jerica Snoj), da v prihodnjih letih izdelajo sinonimni slovar slovenskega jezika. Obenem s tem je ZS imenovanim leksikografom postavil zahtevo, da do srede septembra (torej v kratkem času sredi poletja od 26. junija do srede septembra) pripravijo koncept novega slovarja, ki mora biti sredi septembra predložen ZS. (Po podatkih v zapisniku 1. sestanka skupine za sinonimni slovar z dne 19. 7. 2001.)
- 28. 9. 2001: Besedilo koncepta z naslovom *Sinonimni slovar slovenskega jezika* (avtorji Martin Ahlin, Branka Lazar, Zvonka Praznik in Jerica Snoj) je bilo oddano vodji Leksikološke sekcije A. Žele (vodja Leksikološke sekcije ISJ od 2001 do odhoda na drugo službeno mesto v drugi ustanovi leta 2012).
- 16. 10. 2001: Pripravljen je bil obrazec za ekstrahiranje gradiva iz SSKJ za potrebe redigiranja sestavkov za sinonimni slovar.
- 16. 11. 2001: Določeni so bili glavni elementi za poskusne redakcije (iztočnica (dominantna iztočnica in kazalčna iztočnica), razlaga dominantne leksikalne enote, slovarsko ponazorilo, sinonimni niz).
- 17. 12. 2001: Postavljen je bil sistem slovaropisnega evidentiranja sinonimije v obsegu dane dominante vključno s sinonimijo njej pripadajočih sinonimov (tj. nastavljanje iztočnic za vse leksikalne enote, predvidene v sinonimnih razmerjih, in sicer ne zgolj v sinonimnih razmerjih obravnavane dominante, pač pa tudi njenih sinonimov). V pričakovanju ustreznega urejevalnega računalniškega programa se je ta sistem ohranjal do začetka uporabe urejevalnika iLex leta 2012.

- 11. 2. 2002: Leksikografi pri sinonimnem slovarju potrdijo dogovorjeno slovarsko strukturo nastajajočega slovarja, razvidno v besedilu *Podatkovne enote sinonimnega slovarja*. V navedenem elaboratu so bile predvidene podatkovne enote sinonimnega slovarja vključno z mediztočničnimi povezavami, pomembnimi za predvideni računalniški vnos. (Po zapisniku 19. sestanka z dne 11. 2. 2002.)
- 13. 2. 2002: U. Parazajda, vodja tedanjega računalniškega centra ZRC SAZU, je kot računalniški strokovnjak dobil vzorčne redakcije za sinonimni slovar in popis problematike, na osnovi katerega bi se lahko izdelal primerni vnašalno-urejevalni računalniški program za izdelavo sinonimnega slovarja. Leksikografi pri sinonimnem slovarju so U. Parazajdi glede potrebne računalniške podpore še natančneje razložili svoja pričakovanja, ki jih je ocenil za realna, glede odločitve pa presodil, da je v rokah predstojnice inštituta.
- 14. 2. 2002: V soglasju s tedanjo predstojnico ISJ V. Cvetko Orešnik (predstojnica 1992–2008) in tedanjo vodjo Leksikološke sekcije ISJ A. Žele so leksikografi M. Ahlin, B. Lazar, Z. Praznik in J. Snoj Znanstvenemu svetu ISJ predložili izvirni koncept sinonimnega slovarja, ki ga je Znanstveni svet ISJ potrdil na svoji seji dne 14. 2. 2002.
- 28. 2. 2002: Ponovni sestanek skupine pri sinonimnem slovarju z U. Parazajdo, ki je po natančnejši presoji problematike ocenil, da za pridobitev ustreznega programa »hitre rešitve ni« in se bo vprašanje reševalo postopoma v okviru možnosti in v povezavi z reševanjem tega vprašanja za celotni inštitut.
- 19. 3. 2002: Predstavitve računalniškega programa Tomaža Seliškarja.
- Junij 2002: Po navodilih vodje sekcije A. Žele je bil koncept sinonimnega slovarja z naborom podatkovnih enot oddan P. Jakopinu kot predvidenemu rešitelju vprašanja vnašalnega programa.
- 26. 9. 2002: Ker je bilo iz dotlejšnjega dogajanja mogoče sklepati, da vodstvo ISJ vprašanja vnašalno-urejevalnega programa za sinonimni slovar morda ne bo rešilo kmalu, je bil domišljen v obstoječih razmerah edini mogoči način dela: Redakcije se pišejo v obliki wordovih datotek, vsaka redakcija se poleg tega natisne na posebni list, prav tako se na posebni list evidentira vsaka ciljna dominantna. Po abecednem redu vloženi listi omogočajo pregled nad že opr-

- vljenim delom in sprotno navzkrižno (tj. od vseh urednikov, ne le od avtorja posamezne redakcije) ročno pripisovanje pripomb in izboljšav k vsaki redakciji.
- 8. 10. 2002: Sprejeta je bila odločitev, da se vrstni pridevniki prikazujejo kot samostojne iztočnice, brez povezave z morebitnimi istopodstavnimi lastnostnimi pridevniki. Ta slovarska rešitev je prinesla v pomenski opis pridevniške besede ustrezno pomenslovno in normativno natančnost, ki je dotlejšnji slovarski prikazi slovenskega jezika niso imeli.
 - 22. 10. 2002: Glede na značaj zasnove načrtovanega sinonimnega slovarja (slovar prikazuje sinonimijo kot kompleksno jezikovnopomensko danost, kar presega izolirano navajanje sinonimov/sopomenk v posameznih sinonimnih razmerjih) avtorji presodijo, da se načrtovani slovar uvršča v tip sinonimnega slovarja. Temu ustrezno se tako zaradi poimenovalne sistemskosti kot zaradi kompleksnega pojmovanja leksikalne sinonimije v konceptu tega slovarja (pojmovanje, presegajoče samo navajanje leksikalnih enot s skupnim pomenom, čemur ozko ustreza poimenovanje sopomenka) kot prednostno sprejme poimenovanje sinonim namesto sicer prav tako mogočega sopomenka.
 - 6. 11. 2002: Začetek načrtovanja objave poskusnega snopiča.
 - 20. 1. 2003: Poskusni snopič za sinonimni slovar (na osnovi elaboratov iz redaktorskega dela besedilo napisala, uredila in opremila z risbami ponazoril J. Snoj) je pripravljen za obravnavo v Znanstvenem svetu ISJ.
 - 4. 2. 2003: Pridobljene so pripombe ZS, ki jih je treba upoštevati pri objavi.
 - 18. 3. 2003: Pripravljen je dopolnjeno besedilo poskusnega snopiča za ponovno obravnavo na ZS ISJ.
 - 19. 3. 2003: Po več neuslišanih ustnih zaprosilih, da bi uredniki za izdelavo redakcij sinonimnega slovarja pridobili v uporabo Slovar *Slovenskega pravopisa 2001* v elektronski obliki, je bila oddana še pisna prošnja.
 - 20. 3. 2003: Obujeno je bilo dogovarjanje za pridobitev računalniškega programa T. Seliškarja.

- 7. 5. 2003: Predstavitve vnašalnega programa T. Seliškarja, ki je bil v uporabi v Terminološki sekciji ISJ.
- 20. 5. 2003: A. Žele je prejela besedilo *Zgradba slovarskih sestavkov v Slovarju sinonimov slovenskega jezika*, oblikovano s stališča nabora podatkovnih enot (pripravila J. Snój), ki naj bi ga oddala T. Seliškarju.
- 29. 5. 2003: Na seji ZS ISJ J. Snój odgovarja na vprašanja članov ZS v zvezi s predloženo zasnovo načrtovanega sinonimnega slovarja, namenjeno za objavo. ZS ISJ za objavo potrdi besedilo t. i. poskusnega snopiča.
- 2. 6. 2003: Besedilo poskusnega snopiča je bilo oddano vodji Založbe ZRC.
- 15. 7. 2003: »Za izdajo sinonimnega slovarja v elektronski obliki je potrebno predvideti tudi sprotno povezavo z ustrezno izdajo razlagalnega slovarja.« (Citat iz zapisnika 63. sestanka sodelavcev pri sinonimnem slovarju dne 15. 7. 2003, iz katerega je razvidno zavedanje sodelavcev pri sinonimnem slovarju o nujnosti tehnološke podpore pri leksikografskem delu.)
- 22. 8. 2003: Pogovor o delih pri sinonimnem slovarju z novinarko Dela A. Tomažič (objava v časopisu Delo).
- 1. 9. 2003: Tiskovna konferenca za poskusni snopič z naslovom *Slovar sinonimov slovenskega jezika, Splošna določila in opis zgradbe slovarskih sestavkov z vzorčno predstavitevijo* (avtorji Martin Ahlin, Branka Lazar, Zvonka Praznik, Jerica Snój; uredništvo in tehnična izdelava J. Snój; Založba ZRC, 2003).
- 30. 9. 2003: T. Seliškar je izjavil, da ni dobil njemu namenjenega popisa podatkovnih enot za sinonimni slovar, ki bi bil merodajna osnova za predvidene prilagoditve njegovega programa. (Popis, ki ga je pripravila J. Snój, je bil narejen posebej za to, da bi bilo računalničarjevo delo lažje in bolj učinkovito; po dogovoru naj bi ga T. Seliškarju posredovala A. Žele, prim. zgoraj pri 20. 5. 2003.) Hkrati s tem se je izkazalo, da je M. Košmrlj-Levačič, sodelavka Terminološke sekcije ISJ in leksikografska sodelavka T. Seliškarja, brez vednosti avtorjev po svoje vnašala besedilo poskusnega snopiča za SSSJ v program T. Seliškarja, ne da bi bila strokovno kompetentna

za razumevanje koncepta tega slovarja, kar je dodatno zapletalo dogajanje pri prilagajanju vnašalnega programa za delo pri sinonimnem slovarju.

- 24. 10. 2003: Sodelavci pri sinonimnem slovarju so bili seznanjeni z osnutkom pogodbe za računalniški program T. Seliškarja, v katerem pa ni bil predviden sproti izpis slovarskih sestavkov, čeprav je bil tudi ta predmet dogovora.
- 17. 2. 2004: Začetek novega kroga pogajanj za pridobitev prilagojenega vnašalnega programa SlovarRed s T. Seliškarjem.
- 1. 3. 2004: Sodelavcem pri sinonimnem slovarju je T. Seliškar namestil testno različico svojega programa.
- 12. 3. 2004: Na vpogled je bila kopija pogodbe s T. Seliškarjem, v kateri so bile navedene redaktorske zadolžitve pri prilagoditvenih postopkih. Začne teči odmerjeni rok za redaktorsko preizkušanje programske različice za sinonimni slovar.
- 1. 6. 2004: Pogodbeni rok za pridobitev prilagojenega SlovarRed je potekel, ne da bi bile v pogodbi določene prilagoditve opravljene.
- 23. 6. 2004: Prošnja vodstvu ISJ, da bi redaktorji pri sinonimnem slovarju vsaj občasno lahko imeli dostop do korpusa Fida.
- 7. 9. 2004: S pogodbo določeno sodelovanje s T. Seliškarjem je še vedno na mrtvi točki.
- 8. 3. 2005: S pogodbo določeno sodelovanje s T. Seliškarjem brez spremembe. – Po obdobju problemskega reševanja redakcijskih vprašanj s ciljem predvideti dogovorne rešitve za glavna tipološka vprašanja, obvezujoče za nadaljnje redigiranje, se začenja obdobje ustaljenega načina izdelave slovarskega besedila: V SSKJ se slovarsko besedilo pri izbrani črki (kot temeljno gradivo za sinonimni slovar) razdeli na četrtine, dodeljene vsakemu redaktorju, ki je zadolžen za obdelavo sinonimije v obsegu njemu dodeljenih leksikalnih enot.
- 9. 6. 2005: T. Seliškar sodelavcem pri sinonimnem slovarju naloži program SlovarRed2.0 (torej programsko prilagoditev, ki je bila dogovorjena za 1. 6. 2004).
- 19. 7. 2005: V skladu z dogovorom so T. Seliškarju poslane pripombe k njegovemu programu. T. Seliškar se na to ne odzove, o čemer je obveščeno vodstvo ISJ.

- 24. 1. 2006: Na pobudo vodje sekcije A. Žele so T. Seliškarju ponovno poslani pripombe k njegovemu programu (tj. pripombe, ki so mu že bile poslani 19. 7. 2005).
- 30. 3. 2006: T. Seliškar uredi nekatere od pomanjkljivosti, na katere so uredniki opozorili v svojih pripombah, vendar bistvena vprašanja ostajajo nerešena.
- 2. 5. 2006: Znanstveni svet ISJ postavi rok za dokončanje sinonimnega slovarja: leto 2008. Ob tem ZS ostaja nezainteresiran za objektivne okoliščine, ki očitno in intenzivno onemogočajo normalno leksikografsko delo pri tem projektu.
- 9. 5. 2006: Sodelavci pri sinonimnem slovarju končno pridobijo izpis za slovarske sestavke znotraj programa SlovarRed. V izpisu evidentirajo pomanjkljivosti in o tem obvestijo avtorja T. Seliškarja. Program v obstoječi obliki še vedno ni uporabljen za tekoče delo pri sinonimnem slovarju.
- 2006–2008: Glede vnašalnega programa T. Seliškarja ostaja stanje nespremenjeno. Redakcije se izdelujejo in hranijo v obliki wordovih datotek. – Iz doslejšnje kronologije ni razvidno, kako je bilo sodelovanje pri prilagajanju programa T. Seliškarja, podpiranem s strani vodstva ISJ in LS, za sodelavce pri sinonimnem slovarju časovno potratno in še drugače obremenjujoče. Nenehno odlaganje dogovorjenih obveznosti s strani T. Seliškarja, ocena, da »iz tega slovarja nikoli nič ne bo« (tudi eksplicitno izrečena ocena T. Seliškarja v času njegovega sodelovanja pri sinonimnem slovarju), neresnost pri reševanju stvarnih problemov, vse to je napeljevalo k vprašanju, ali se vodstvo ISJ in vodstvo Leksikološke sekcije zavedata moralne vprašljivosti tako neresnega odnosa pri reševanju problema tehnološke opremljenosti Leksikološke sekcije za leksikografsko delo.
- 8. 4. 2008: Ponudba Telekomu, da odkupi 300 sinonimnih nizov za objavo na spletnem brskalniku Najdi.si. Avtorji redakcij načeloma s predlaganim poslom soglašajo, ker ne želijo ovirati prizadevanj ISJ za povečanje prihodka, vendar z zadržkom glede posledic takega dogovora.
- 29. 5. 2008: J. Snoj kot zastopnica avtorjev sinonimnega slovarja na zahtevo ZS ISJ na seji ZS poroča o poteku dela in odgovarja na

vprašanja članov ZS. Seznaní ZS s težavami zaradi neizvedenih del pri vnašalno-urejevalnem računalniškem programu. Predsednik ZS akad. J. Orešnik se od te problematike distancira, ZS ne sprejme nobenega sklepa, ki bi kazal na to, da bi se vprašanje zanesljivo reševalo. Članica ZS in vodja LS A. Žele meni, da ni potrebe, da bi se sinonimni slovar izdelal po načrtu do konca (čeprav glede na zasnovo načrtovani slovar v nepopolnem obsegu sploh ne bi bil smiseln), saj se lahko objavi tudi samo kakšen del.

- 10. 11. 2008: Predstojnik ISJ M. Snoj na priložnostnem sestanku potrdi, da se razmere glede vnašanja slovarskega besedila sinonimnega slovarja v SlovarRed niso uredile.
- 29. 1. 2009: Sodelavci pri sinonimnem slovarju na vprašanje predstojnika ISJ M. Snoja odgovorijo, da prilagoditev SlovarRed, pripravljena za sinonimni slovar, v obstoječem stanju za tekoče delo ni uporabna. Delo se nadaljuje brez vnašalnega programa.
- Februar – maj 2009: Podrobno urejanje in navzkrižno pregledovanje zaključenih redakcij za sinonimni slovar, izdelanih iz gradiva pri črkah G in M v SSKJ s ciljem oskrbeti zaključeni del slovarskega besedila v dokončni, reprezentativni podobi.
- 8. 9. 2009: Združevanje nastajajočega slovarskega besedila povzroča redaktorjem težave, ker delajo z urejevalniki z različnimi nastavitvami in imajo na svojih računalnikih neenake različice Worda. Zato zaprosijo za odstranitev teh ovir, kar bi poenostavilo združevanje besedila. Brez uspeha, stanje ostane nespremenjeno (kar ima posledice tudi pri združevanju besedila v iLexu leta 2012)).
- 8. 12. 2009: Redaktorji si postavijo rok za dokončanje redakcij iz gradiva črke T (to je šele 3. sistematično obravnavana črka po gradivu iz SSKJ (!)): 22. 12. 2009.
- 2010: Predstojnik ISJ M. Snoj, seznanjen z razmerami pri izdelavi sinonimnega slovarja, izdela iz dotlej dokončanih slovarskih sestavkov sinonimnega slovarja datoteko, ki vzpostavlja delni pregled nad dotlej predvidenimi ciljnimi dominantami, kar je zasilni delovni pripomoček za bolj racionalno usmerjanje redakcijskega dela.
- 2011: Znanstveni svet ISJ imenuje J. Snoj za vodjo dela v skupini za sinonimni slovar.

- 2011–2012: Prilagoditvena dela za sinonimni slovar pri vnašalno-urejavalnem programu iLex (N. Ledinek, A. Perdih v sodelovanju z avtorji).
- 2012: Omogočeno vnašanje slovarskih sestavkov v program iLex (vendar še brez priključenih wordovih datotek, tj. brez sprotnega vpogleda v celoto že pripravljenega slovarskega besedila).
- Avgust, september 2012: Konvertiranje dotlej nastalega besedila iz wordovih datotek v XML, da bi se omogočila združitev besedila v eno bazo.
- Oktober 2012: Vodstvo ZRC SAZU (Oto Luthar) in vodstvo ISJ (Marko Snoj) soglašata z izidom slovarja v knjižni obliki in v avtorstvu M. Ahlin, B. Lazar, Z. Praznik in J. Snoj pod pogojem, da avtorji dokončajo delo in omogočijo izid knjige najpozneje v letu 2016.
- April 2013: V programu iLex je združeno celotno besedilo (slovarsko besedilo iz konvertiranih wordovih datotek in slovarsko besedilo, od 2012 že vneseno v iLex) in končno je omogočeno vnašanje in urejanje slovarskega besedila v skladu s postopkom, kot je bil načrtovan pri zasnovi slovarja 2001/2.
- 6. 1. 2015: J. Snoj dokonča besedilo uvoda za *Sinonimni slovar slovenskega jezika*.
- 1. 4. 2015: Sodelavci pri sinonimnem slovarju so obveščeni, da Znanstveni svet ISJ vzdržuje negativno mnenje o njihovem delu, češ da poteka predolgo in netransparentno. Kompetentne osebe v ZS pri izrekanju te ocene niso pripravljene upoštevati niti objektivnih podatkov o opravljenem delu, kot so razvidni v vnašalnem programu iLex (omogočen popolni pregled nad vsemi izdelanimi slovarskimi sestavki). Po nasvetu člana ZS (tudi vodje programske skupine, znotraj katere je formalno potekalo delo za sinonimni slovar) in namestnika predstojnika ISJ K. Ahačiča se slovarniki M. Ahlin, B. Lazar, Z. Praznik in J. Snoj na diskvalificirajočo oceno odzovejo tako, da J. Snoj za ZS ISJ izpiše načrt zaključnih del, po katerem bi bil izid sinonimnega slovarja zagotovljen v letu 2016. J. Snoj 13. 4. 2015 pripravljeni načrt obravnava z vodjo Leksikološke sekcije dr. N. Ledinek in ga izpopolni z njenimi pripombami za področje tehnološke podpore in siceršnje izvedbe zaključnih del.

Načrt je 30. 4. 2015 z namenom, da se z njim seznanijo ZS ISJ, poslan predsednici ZS J. Škofic, predstojniku ISJ M. Snoju in vodji programske skupine K. Ahačiču.

- 26. 11. 2015: Znanstveni svet odobri predloženi načrt zaključnih del, pri katerih so poleg avtorjev udeleženi N. Ledinek, A. Perdih in S. Atelšek.
- 15. 12. 2015: J. Snój obvesti predstojnika ISJ, da bo *Sinonimni slovar slovenskega jezika* izšel pri Založbi ZRC do decembra 2016.
- 27. 1. 2016: Sestanek pri vodji Založbe ZRC mag. Alešu Pogačniku v zvezi z aktivnostmi založbe pri izidu SSSJ.
- 16. 2. 2016: V zapisniku Znanstvenega sveta ISJ (zapisnik 76. seje z dne 16. 2. 2016) je podana kritika A. Žele, osredotočena na oceno, da skupina SSSJ zavajajoče prikazuje neopravljeno delo kot opravljeno. V času objave te ocene je bil ZS že seznanjen, da potekajo zaključna dela pri SSSJ in da je napovedan izid slovarja v oktobru (oktober 2016), podrobni stvarni podatki o opravljenem delu so bili poleg tega kompetentnim članom ZS dostopni v urejevalniku iLex. Negativno oceno dela pri SSSJ je torej ZS ISJ brez pridržka objavil v času, ko je bil SSSJ praktično dokončan in so že bili sprejeti dokončni dogovori o izidu in tržni promociji slovarja. Ob oceni v zapisniku ZS ISJ z dne 16. 2. 2016 in upoštevanje pretekle organizacijske zaplete pri pripravljanju SSSJ so bili avtorji SSSJ končno prisiljeni se eksplicitno vprašati, ali je vodstvo ISJ sploh kdaj dejansko podpiralo dokončanje in izid SSSJ v avtorstvu M. Ahlin, B. Lazar, Z. Praznik in J. Snój.
- Maj 2016: Zaključijo se sestavljanje slovarskih sestavkov (M. Ahlin, B. Lazar, Z. Praznik, J. Snój) in usklajevalno pregledovanje dominantnih slovarskih sestavkov (J. Snój). Slovarska baza se sredi maja 2016 izroči A. Perdihu in začnejo se dela v zvezi s strojnimi vzpostavljanjem sklicnih povezav v bazi SSSJ. Delovanje sistema avtomatskega vzpostavljanja sklicev sta A. Perdih in N. Ledinek pripravila in testirala junija 2015 v skladu z načrtovanim izidom SSSJ v letu 2016. Sodelovanje J. Snój pri promocijski dejavnosti Založbe ZRC (pod vodstvom A. Pogačnika) v zvezi z izidom *Sinonimnega*

slovarja slovenskega jezika (sodelovanje z oblikovalcem knjige, pri izdelavi promocijske brošure in promocijskih kartic, pri objavah v zvezi z izidom SSSJ v medijih ipd.).

- Maj – junij 2016: Avtorji SSSJ ročno kontrolirajo strojno generirane kazalčne iztočnice (slovnica, oblikoslovje); ročno urejanje homonimov (J. Snoj).
- Julij – avgust 2016: Nadaljnje urejanje baze SSSJ za tisk (A. Perdih v sodelovanju z J. Snoj).
- September 2016: Postavljanje baze za tisk (S. Atelšek); korekture slovarskega besedila (1292 str.; korekturno branje Z. Praznik in J. Snoj s sodelovanjem B. Lazar; vnos korekturnih popravkov S. Atelšek s sodelovanjem J. Snoj); dodajanje in oblikovanje uvoda s ponazorili in shemami na platnicah (besedilo uvoda izdelala J. Snoj, upošteva je pripombe iz kontrolnega branja Z. Praznik; sheme ročno izrisala J. Snoj, da jih je nato S. Atelšek računalniško izdelal).
- 9. oktober 2016: Besedilo SSSJ oddano v tiskarno.
- 4. november 2016: Prvi izvodi SSSJ iz tiskarne.
- 22. november 2016: Predstavitve SSSJ na 7. redni novinarski konferenci Založbe ZRC.
- 29. november 2016: Tiskovna konferenca ISJ, na kateri je predstavljen SSSJ kot prvi sinonimni slovar slovenskega jezika.
- 2017, 2018: Dopolnjevanje sinonimnih nizov z dotlej neizkoriščenim gradivom in priložnostno pridobljenimi sinonimi (B. Lazar, J. Snoj). Zamisel *Pojmovnika SSSJ* (J. Snoj), oblikovanje pojmovnih skupin in vnašanje samostalniških sinonimnih nizov v pojmovne skupine (J. Snoj, B. Lazar). Pripravljalna dela za spletno objavo SSSJ (N. Ledinek, A. Perdih, J. Snoj). Izdelava monografije *Leksikalna sinonimija v Sinonimnem slovarju slovenskega jezika* (J. Snoj).

2 SSSJ V ODVISNOSTI OD JEZIKOVNOTEHNOLOŠKE OPREMLJENOSTI LEKSIKOLOŠKE SEKCIJE ISJ

Za Leksikološko sekcijo ISJ bi lahko bilo leto 2001 prelomno glede na to, da se je tedaj, po dokončanju *Slovarja Slovenskega pravopisa* 2001, načrtovalo za prihodnja leta izdelavo pomembnih slovarskih priročnikov: novi slovar slovenskega knjižnega jezika, slovar novejšega besedja, frazeološki slovar, sinonimni slovar, posodobljeni pravopisni slovar, šolski pravopisni slovar (in morda še kateri). Glede na ta načrt, ki ga je v letu 2001 sprejel Znanstveni svet ISJ, je bilo samoumevno pričakovanje, da bo v Leksikološki sekciji prišlo do temeljite prenove na ravni gradivne in tehnološke opremljenosti za kvalitetno slovaropisno delo. Pričakovalo se je, da se bo Leksikološka sekcija oskrbela z ustreznim sodobnim besedilnim gradivom v prilagojenih korpusnih zbirkah, grajenih in opremljenih za leksikografsko delo pri slovarjih sodobnega jezika (npr. z dograjevanjem inštitutske zbirke *Nova beseda* in njenim dodatnim opremljanjem za leksikografsko rabo) in z ustreznim vnašalnim in urejevalnim računalniškim programom, uporabnim pri načrtovanih slovarskih projektih. To bi zagotavljalo pri neposrednem slovaropisnem delu poenotenje v tehničnem pogledu in spodbujalo bi poenotenje glede slovaropisne strokovnosti nastajajočih slovarjev. Za tekoče delo pri sinonimnem slovarju je bilo od samega začetka dela zlasti pereče vprašanje ustreznega vnašalnega in urejevalnega programa. Koncept slovarja je namreč (kompromisno) dopuščal, da se z novejšim gradivom iz nove inštitutske gradivne zbirke redakcije sistematično dopolnijo pozneje, ko bi bila zgrajena inštitutska sodobna gradivna zbirka.

Tehnološka in gradivna opremljenost za leksikografsko delo v Leksikološki sekciji leta 2001, ob začetku dela pri sinonimnem slovarju, je bila na nizki ravni. Ustrezno predstavo o tedanjem stanju omogoča navedba nekaterih dejstev, ki govorijo sama zase. Leta 1998 vsi leksikografi v Leksikološki sekciji še niso imeli na voljo vsak svojega osebnega računalnika. V Pravopisni komisiji je uredniški odbor pri nastajajočem slovarju slovenskega pravopisa (1991–2001) v devetdesetih letih sprejel izrecno odločitev, da uredniki pri pripravi slovarja slovenskega pravopisa ne potrebujejo osebnih računalnikov za vnašanje slovarskega besed-

dila. Redaktorji so morali redakcije pisati na papir, v računalniško datoteko so jih lahko vnašale samo posebej za to opravilo določene osebe.¹²³ Leta 2001 sodelavci pri sinonimnem slovarju niso mogli po službeni poti pridobiti dostopa do elektronske izdaje *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, čeprav so bili uredniki pri tem slovarju. Elektronska izdaja SSKJ (izšla 1998) kot delovni pripomoček je bila 2001 za redaktorja pri sinonimnem slovarju dostopna samo na ravni osebnega angažmaja, z osebnim nakupom izdaje SSKJ s CD-jem, ki si ga je nato vsak sam lahko naložil na službeni računalnik. Podobno je bilo z dostopnostjo elektronske izdaje *Slovarja Slovenskega pravopisa*. Čeprav so bili vsi sodelavci pri sinonimnem slovarju tudi uredniki pri *Slovarju Slovenskega pravopisa* 2001, še kar dolgo po elektronski objavi tega dela do njega niso imeli službenega dostopa in so morali za pridobitev le-tega posebej zaprositi. Nepremostljive težave so nastopile tudi ob pojavitvi korpusa *Fida*, do katerega prav tako še dolgo po njegovem nastanku ni bilo službenega dostopa.

Izdelava sinonimnega slovarja v skladu z zasnovo iz 2001/2002 je pomenila zahtevno leksikografsko nalogo. Kot splošni slovar razmera velikega obsega je bil sinonimni slovar pri izdelavi odvisen od zahtevnejše programske opreme, ki je ni bilo mogoče nadomestiti s preprostimi rešitvami, dostopnimi v okviru privatnega individualnega angažiranja posameznih sodelavcev pri tej nalogi. Avtorji sinonimnega slovarja so vodstvo ISJ in vodstvo Leksikološke sekcije opozarjali, da je izvedba naloge ogrožena in da je brezbriznost pri reševanju tega vprašanja lahko nepremostljiva ovira za dokončanje dela v doglednem času.¹²⁴ V letih od 2002 do 2011 so avtorji zelo veliko delovnega časa, energije

¹²³ To stanje je nato omogočalo odločitev uredniškega odbora, da redaktorji pri pravopisnem slovarju med delom regularno nikoli niso smeli imeti vpogleda v celotno nastajajoče besedilo *Slovarja Slovenskega pravopisa* 2001; s tem je bilo omogočeno, da je uredniški odbor z izbranimi sodelavci pogosto spreminjal redakcije brez vednosti redaktorjev, in to v nasprotju z dogovorjenimi slovaropisnimi načeli in v nasprotju z usklajenostjo in organiziranostjo besedila, kot jo narekuje značaj normativnega priročnika.

¹²⁴ V arhivu SSSJ so shranjeni dopisi, s katerimi so sodelavci pri SSSJ pri odgovornih osebah poskušali vzbuditi zanimanje za rešitev vprašanja.

in intenzivne prizadevnosti namenjali reševanju tega problema, kar pa je v danih okoliščinah pomenilo zgolj velike časovne izgube brez uporabnega rezultata.¹²⁵ Glede na neučinkovitost pri vseh poskusih rešiti to težavo, je bilo mogoče sklepati, da je bila skupina za sinonimni slovar v potrebi po ustrezni tehnološki opremljenosti za leksikografsko delo znotraj Leksikološke sekcije osamljena; pri drugih projektih tega orodja menda ni nihče pogrešal.

V ozračju pričakovanja, da se bodo obljube inštitutskega in sekcijskega vodstva glede programske opremljenosti vendarle uresničile, so bili sodelavci pri sinonimnem slovarju prisiljeni najti zasilno rešitev. Za kontinuiteto v nastajanju neposrednega slovarskega besedila je bilo poskrbljeno tako, da so se pisale redakcije v obliki wordovih datotek, in to od začetka 2001 do začetka 2012. Kot je iz kronološkega pregleda razvidno, je bil na začetku 2012 vnašalni in urejevalni program iLex prilagojen za vnašanje slovarskih sestavkov; od avgusta 2012 so potekala dela v zvezi s konverzijo wordovih datotek; šele aprila 2013 je bilo do tedaj izdelano slovarsko besedilo združeno v enotno bazo, s čimer je bila končno omogočena izdelava slovarskega besedila na način, ustrezen zasnovi SSSL.

Izdelava slovarskega besedila v obliki wordovih datotek je bila naporena in skoraj do nesprejemljivosti zamudna, pa tudi sicer s stališča koncepta slovarja skrajno zasilna rešitev. Wordove datoteke ne le da niso bile prikladne za vnos slovarskih sestavkov, še huje je bilo, da niso omogočale ustreznega pregleda nad že opravljenim delom, ki ga je bilo potrebno upoštevati pri tekočem delu. Poleg tega se je vedelo, da se bodo morale wordove datoteke v vsakem primeru konvertirati, ko se bo urejal slovar v dokončni obliki, kar je pomenilo nujno dodatno porabo časa in tudi tveganje, da bo konvertirano besedilo vključevalo napake, ki jih bo potrebno naknadno odpravljati. Sodelavci so iskali prikladnejše načine, s katerimi bi premostili razdobje do pridobitve dokončno ustrezne tehnološke opreme. Tako so bila uvedena nekatera tehnična pomagala (npr. natis vsakega slovarskega sestavka na posebni list, hranjenje abe-

¹²⁵ Prim. podatke v razdelku *Kronologija dogajanja pri nastajanju SSSJ* na str. 264–270.

cedno urejenih redakcij v registratorjih, nastavljanje slovarskih sestavkov za predvidene dominantne sestavke v nadaljnjem delu slovarja ipd.; datoteka, ki jo je 2010 na osnovi dotlej dokončanih redakcij pripravil predstojnik M. Snoj za vzpostavitev pregleda nad predvidenimi dominantami itd.), ki so vsaj minimalno omogočala urejanje izdelanega slovarskega besedila in pregled nad opravljenim delom.

Za dokončanje sinonimnega slovarja je bilo bistveno, da je predstojnik ISJ M. Snoj leta 2011 na pobudo sodelavcev pri tem slovarju odločil, da se bo delo nadaljevalo v urejevalniku iLex, ki ga je ISJ sicer pridobil za izdelavo novega razlagalnega slovarja slovenskega jezika. Po opravljenih prilagoditvenih postopkih v iLexu, ki sta jih vodila N. Ledinek in A. Perdih, se je slovarske sestavke poskusno začelo vnašati v iLex v začetku leta 2012. Julija 2012 so se začeli postopki v zvezi s konvertiranjem do tedaj v wordovih datotekah shranjenih slovarskih sestavkov. Avtomatska pretvorba wordovega besedila ni mogla natančno zajeti vseh segmentov slovarskega sestavka in v določeni meri je bilo potrebno ročno dopolnjevanje pretvorjenega besedila. Enotna baza sinonimnega slovarja, ki je omogočala delo pri tem slovarju v skladu z zahtevami koncepta in nato tudi dokončno ureditev slovarskega besedila in pripravo za tisk, je bila uporabna od aprila 2013.

3 RAZVOJNOST V REŠEVANJU LEKSIKOGRAFSKIH VPRAŠANJ PRI SSSJ

Temeljne postavke v zvezi z načrtovanim slovarjem so bile od vsega začetka jasno določene, npr. upoštevanje leksikalnega pomena kot določljive danosti, navajanje razlag za sinonimne nize, navajanje slovarskih ponazoril, veljavnih za celotni sinonimni niz ali za posamezne sinonime. Na 6. sestanku skupine za sinonimni slovar 22. 11. 2001 so bile okvirno določene skoraj vse sestavine slovarskega prikaza. Nerešenih je bilo nekaj vprašanj, npr. prikaz sinonimije med samimi večbesednimi sinonimi (tj. problem manjkajoče enobesedne dominante, ki bi ustrezala pogojem za iztočnico), prikaz delnih sinonimov v medsebojnem sinonimnem razmerju ipd.

Pred začetkom dela za sinonimni slovar 2001 je bilo o leksikalni sinonimiji slovenskega jezika malo znanega. Z leksikografskega stališča je bil relevanten prikaz obravnave sinonimov v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (Černelič 1981: 23–46) in tamkajšnje neposredno navajanje sinonimov, podrejeno konceptu tega slovarja. Zasnova načrtovanega sinonimnega slovarja je tako zahtevala izvirno zamisel, kako oblikovati pomenski opis in siceršnji slovarski prikaz sinonimov v prvem sinonimnem slovarju slovenskega jezika. Slovarske rešitve, v končni obliki in v vseh podrobnostih razvidne v knjižni objavi in komentirane v pričujoči monografiji, so se oblikovale postopoma v prvih letih izdelovanja slovarskih sestavkov. Razvojnost je v določenih okvirih dejansko zadevala celotni proces izdelave slovarja, pričakovano pa je bila v največji meri prisotna na področjih, kjer je specifičnost prikaza sinonimnih razmerij narekovala izvirne slovaropisne rešitve, neodvisne od dotedanjih slovarskih pomenskih opisov slovenske leksike.

Razvojna stopnjevost je bila prisotna zlasti pri tistih slovarskih rešitvah, pri katerih je bilo potrebno upoštevati novejša leksikološka spoznanja, jih organsko povezovati z dotlejšnjimi slovarskimi prikazi in nato usklajevati z zahtevami, kot jih je povsem na novo postavljali opis sinonimnih razmerij. V tem okviru izstopajo zlasti nekatera področja:

- izenačenje enobesednih in večbesednih leksikalnih enot kot nosilk leksikalnega pomena in kot udeleženk v sinonimnem razmerju;
- obravnava konverzno tvorjenih leksikalnih enot brez sklicevanjskega upoštevanja njihove konverzne tvorjenosti;
- ločena obravnava vrstnih pridevnikov v samostojnih iztočnicah (ne glede na njihovo konverzno tvorjenost);
- obravnava povedkovnika kot samostojne leksikalne enote;
- prilagajanje sistema zvrstno-stilnih oznak za medsebojno razlikovanje sinonimov v nizu;
- definicija in tehnični prikaz delnih sinonimov;
- števnostna kategorialnost v sinonimnem nizu;
- merila leksikaliziranosti besednih zvez (predložne besedne zveze, frazeologizirane besedne zveze).

Proces iskanja najbolj ustreznih slovaropisnih rešitev glede na temeljna zasnovna določila SSSJ je neposredno razviden v zapisnikih skupnih sestankov, na katerih so se sprejemale odločitve in kjer so se določali načini slovarskega prikaza,¹²⁶ rezultat tega procesa pa je razviden iz primerjave slovarskih rešitev v poskusnem snopiču *Slovar sinonimov slovenskega jezika* iz 2003 s tistimi v knjižni izdaji *Sinonimni slovar slovenskega jezika* iz 2016.

4 SKLEP

V gornjem poglavju je v glavnih potezah prikazan časovni potek del, ki so bila opravljena na poti k dokončanemu SSSJ, in samo nakazana je leksikografska razvojnost, ki je spremljala nastajanje tega dela. Namen tega prikaza je bil, omogočiti dokumentarni vpogled v nastajanje prvega sinonimnega slovarja slovenskega jezika, katerega leksikografski značaj je sicer predstavljen v prejšnjih poglavjih monografije.

Z dokončanim *Sinonimnim slovarjem slovenskega jezika* je dejansko izpopolnjen jezikoslovni opis pomenske ravnine slovenskega jezika, katere temeljni opis je bil dokončan leta 1991 z izidom pete knjige *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* kot razlagalnega slovarja. Z odločitvijo, da prvi sinonimni slovar slovenskega jezika upošteva leksikalni pomen kot danost, ki je temeljna pri pojmovanju leksikalne sinonimije in nato pri ugotavljanju in opisovanju sinonimov, je bila nujno vzpostavljena povezava med obema slovarjema, tako kot je ta povezava značilna za sinonimne slovarje podobnega tipa sploh. Opazno pri tej povezavi je, da je časovna oddaljenost med obema slovarjema tako velika, da za nepoznavalca okoliščin in neleksikografa zahteva pojasnilo. Sama po sebi namreč ta časovna oddaljenost lahko vnaša dvom v smiselnost navezovanja novega, sedanjega slovarskega dela na tako oddaljeno preteklo.

Za pragmatično pojasnilo časovne oddaljenosti med 1991 (izid razlagalnega slovarja SSKJ) in 2016 (izid sinonimnega slovarja SSSJ)

¹²⁶ Arhiv SSSJ vsebuje zapisnike od junija 2001 do septembra 2016.

zadošča navedba dejstva, da je bilo sinonimni slovar potrebno izdelati in da je bil SSKJ pri zasnavljanju sinonimnega slovarja v letih 2001/2 edino mogoče gradivno izhodišče; v danih okoliščinah je bilo iluzorno čakati na novi, sodobnejši razlagalni slovar. Namreč, jezikoslovno utemeljeni slovarski opis sodobnega jezika je zelo zahteven projekt, ki zadeva poleg jezikoslovja in leksikografije še marsikaj, kar je odvisno od različnih družbenoorganizacijskih dejavnikov in kar močno presega voljo in strokovno usposobljenost posameznega slovaropisca in celo skupine slovaropiscev. Izkušnja avtorjev SSSJ to dejstvo neusmiljeno potrjuje. Na srečo ta izkušnja hkrati potrjuje neprecenljivo vrednost ustrezno razumljenega slovaropisnega izročila, ki je avtorjem SSSJ, izkušenim v slovaropisnem delu pri *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (uredništvo 1975–1991) in pri *Slovarju Slovenskega pravopisa* 2001 (uredništvo 1991–2001) dejansko pomagalo v veliki meri uresničiti zamisel sinonimnega slovarja vsem tehničnim in organizacijskim oviram navkljub. Ob tem se pojem slovaropisno izročilo ne nanaša na materialno pojavnost doslejšnjih, tradicionalno izdelanih slovarjev. Pojem slovaropisno izročilo je neprimerno širši in globljega pomena. Vključuje celovito razumevanje za slovaropisje relevantnih pomenskih danosti slovenskega jezika, ki so bile odkrite in obsežno upoštevane že pri pripravljanju prvega pomenskega opisa slovenskega jezika (SSKJ). To razumevanje se je nato bogatilo z novejšimi spoznanji v okviru slovenističnega leksikalnega pomenoslovja in z izkušnjami pri nadaljnjem slovenističnem slovaropisju. Razumevanje leksikalnopomenskih danosti na tej ravni nikoli ne more biti predmet zastarevanja, medtem ko v vsakem primeru in nenehno zastareva besedje in slovarski prikaz v vsakem obstoječem slovarskem priročniku. Monografija, nastala ob SSSJ, poskuša prispevati svoj delež k uzaveščenju tega dejstva.

SUMMARY

The monograph *Lexical Synonymy in the Synonym Dictionary of Slovenian Language* relates to the *Synonym Dictionary of Slovenian Language* (ZRC Publishing House, 2016; 1292 pages, 74.509 entries) which was conceived and realized by a group of lexicographers of the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language. The monograph discusses the planning of the dictionary (the first of this type for the Slovenian language), presents the methods and procedures by which it came into being, and outlines the process of its realization.

The first chapter gives a summary of conceptions of lexical synonymy as a language reality within the study of lexical semantics. Lexical synonyms are commonly understood as lexical units bearing similar meanings. However, since different linguistic schools developed different interpretations of the concept of lexical meaning, there are also different conceptions of lexical synonyms. In the *Synonym Dictionary of Slovenian Language*, lexical synonyms are conceived as lexical units sharing the same concept; it is therefore the conceptual perception of lexical meaning that forms the theoretical basis of the dictionary. For this reason it is discussed in more detail in the monograph. Proceeding from the structural model of lexical meaning (lexical meaning as a union of the grammatical, denotative, connotative and pragmatic meanings), the method of mutual comparison of semantically related lexical units is described. It was this procedure that was most important in setting up sets of synonyms in the new dictionary. Further, the specific role of dictionary conception (the plan of a dictionary) in making a new synonym dictionary is explained. It is the conception of the dictionary that regulates how to overcome the dichotomy between synonyms as they are used in texts and the synonyms presented in a dictionary.

In accordance with the *Synonym Dictionary of Slovenian Language*, the relation between synonyms should be defined as a relation of similarity between recognized meanings of lexical units (the conceptual view of lexical meaning). Hence, the *Dictionary of Slovenian Standard Language* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*) was taken as the basic material for the dictionary of synonyms. The monograph explains how material from that monolingual dictionary was utilised to establish relations of synonymy: Since the articles in the monolingual dictionary (*Dictionary of Slovenian Standard Language* (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*)) follow the conception of that dictionary, there was no direct way to establish the relations of synonymy on the basis of definitions in that dictionary. Besides, the definitions in the monolingual dictionary, published in five volumes between 1970 to 1991, had to be adapted to recent lexicological and grammatical trends in the study of Slovenian lexis. The contents of articles in the *Dictionary of Slovenian Standard Language* therefore had to be modified and, together with some other necessary additions, put into a specific database that served as a reliable basis for establishing relations of synonymy. Terminology dictionaries, corpora of the Slovenian language (*Gigafida*, *Nova beseda*) and occasionally some other sources were consulted in preparing final editions of the articles.

The central part of the monograph is devoted to presenting the conception of the dictionary and describing the procedures used in composing dictionary entries. Here, the connection between the comprehension of synonymy in theoretical lexical semantics on the one hand and the choice of means for presenting particular synonymic relations in the dictionary on the other is especially stressed. Clarification is given as to how the construction of the dictionary entry depends on recognized types of synonymic relations, as they have been envisaged in the conception of the dictionary. The explanation of this issue proceeds in four steps: (i) Guidelines as operational precepts for the production of entries are set out in accordance with the dictionary's conception. (ii) Particular lexicographic procedures for assessing and describing semantic elements decisive in defining sinonimic relations are delineated (recognizing semantic similarity in respect of the de-

notative and the categorical meanings, definition of part synonyms, semantic individuality in respect of the connotative meaning etc.). (iii) There follows the description of the dictionary article's layout, the latter being understood as a reflection of recognized semantic characteristics found in synonymic relations. (iv) Special attention is paid to word class categorization. It is exactly the grammatical meaning, expressed in the word class categorization, that in defining and presenting synonymic relations in the dictionary turns out to be the most objective criterion for identification of semantic similarity. In respect of word class categorization, the *Synonym Dictionary of Slovenian Language* introduces some important innovations in comparison to word class categorization in current Slovenian linguistics, because of which it is discussed in more detail in the monograph.

Other relevant issues are dealt with in the remaining chapters: the modifications necessary for the online edition of the the *Synonym Dictionary of Slovenian Language* (published in autumn 2018) are explained; the possibilities for future upgrading and broadening of the dictionary's contents are previewed; the technological procedures accompanying the production of the printed edition as well as the online version are described.

The monograph concludes with a chronology of activities and events that accompanied and influenced the production the *Synonym Dictionary of Slovenian Language*. This can be taken as an illustration of the fact that the growth and the quality of a new dictionary, especially if it is so extensive and demanding as the *Synonym Dictionary of Slovenian Language*, cannot be quite independent of pragmatic circumstances in which it was conceived and produced.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

- Fran*, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014–, različica 5.0, <www.fran.si>, dostop 21. 3. 2018.
- Korpus *Gigafida*. <http://demo.gigafida.net>.
- Nova beseda*, Besedilni korpus na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html.
- Novyj ob''jasnitel'nyj slovar' sinonimov russkogo jazyka. Vtoroe izdanie, ispravlennoe i dopolnennoe*. Apresjan, Jurij Derenikovič (ur.). Moskva – Vena: Jazyki slavjanskoj kul'tury, Wiener slawistischer almanach. Sonderband 60., 2004.
- Sinonimni slovar slovenskega jezika*. Snoj, Jerica (ur.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Bizjak Končar, Aleksandra, Snoj, Marko (ur.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.
- Slovenski pravopis*. <http://bos.zrc-sazu.si/sp2001.html>.
- Webster's Dictionary of Synonyms*. Springfield: G.& C. Merriam Co., 1951.
- Sinonimi e contrari. Dizionario fraseologico delle parole equivalenti, analoghe e contrarie*. Giuseppe Pittano (ur.). Bologna: Zanichelli editore s. p. a., 2006. URL: http://www.trojina.org/slovenscina2.0/arhiv/2014/2/Slo2.0_2014_2_09.pdf.

LITERATURA

- Abel, Andrea, 2012: Dictionary writing systems and beyond. *Electronic Lexicography*. Granger, S., Paquot, M. (ur.). Oxford/New York: Oxford University Press. 83–106.
- Ahačič, Kozma, Ledinek, Nina, Perdih, Andrej, 2015: Portal Fran – nastanek in trenutno stanje. *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis. Obdobja 34*. Smolej, Mojca (ur.). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 57–66.

- Ahlin, Martin, Lazar, Branka, Praznik, Zvonka, Snoj, Jerica, 2014: *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Izdali Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 1. knjiga 1152 str., 2. knj. 1150 str. *Jezik in slovstvo*. 59 (4). 121–127.
- Ahlin, Martin, Lazar, Branka, Praznik, Zvonka, Snoj, Jerica, 2003: *Slovar sinonimov slovenskega jezika. Splošna določila in opis zgradbe slovarskih sestavkov z vzorčno predstavitevjo*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Ahlin, Martin, Lazar, Branka, Praznik, Zvonka, Snoj, Jerica, 2005: Prislovi v sinonimnem slovarju. *Jezik in slovstvo* 50 (2). 21–34.
- Apresjan, Jurij Derenikovič, 1995a: *Izbranye trudy, tom I. Leksičeskaja semantika (sinonimičeskaja sredstva jazyka). 2-e izd., isp. i dop.* Moskva: Škola »Jazyki ruskoj kul'tury«.
- Apresjan, Jurij Derenikovič, O. Ju. Boguslavskaja, I. B. Levontina, E. V. Uryson, 1995b: *Novyj ob'jasnitel'nyj slovar' sinonimov russkogo jazyka. Prospekt*. Moskva: Russkie slovari.
- Apresjan, Jurij Derenikovič, idr., 1997: *Novyj ob'jasnitel'nyj slovar' sinonimov russkogo jazyka. Pervyj vypusk*. Moskva: Škola »Jazyki ruskoj kul'tury«.
- Atkins, Sue, 2008: Theoretical Lexicography and its Relation to Dictionary-making. *Practical Lexicography*. Fontenelle, Thierry (ur.). Oxford: Oxford University Press.
- Berglund, Anders, 2006: *Extensible Stylesheet Language (XSL) Version 1.1*. <<http://www.w3.org/TR/2006/REC-xsl11-20061205/>>, dostop 28. 6. 2018.
- Birbeck, Mark, et al., 2010: *XHTML™ 2.0*. <<http://www.w3.org/TR/2010/NOTE-xhtml2-20101216/>>, dostop 28. 6. 2018.
- Bray, Tim, et al., 2006: *Extensible Markup Language (XML) 1.1 (Second Edition)*. <<http://www.w3.org/TR/2006/REC-xml11-20060816/>>, dostop 28. 6. 2018.
- Črnelič, Ivanka, 1981: Sinonimi. *Napotki za redakcijo samostalnika, pridevnika in glagola v SSKJ*. Inštitut za slovenski jezik SAZU, Leksikološka sekcija. 23–46.
- Črnelič, Ivanka, 1981: Razlage v SSKJ. *Napotki za redakcijo samostalnika, pridevnika in glagola v SSKJ*. Inštitut za slovenski jezik SAZU, Leksikološka sekcija. 9–22.
- Erlandsen, Jens, 2010: iLEX, a general system for traditional dictionaries in paper and adaptive electronic lexical resources. *Proceedings of the XIV Euralex International Congress*. Dykstra, A., Schoonheim, T. (ur.). Afük, Ljouwert: Fryske Akademy. <www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2010/009_Euralex_2010_1_ERLANDSEN_iLEX,%20a%20general%20system%20for%20traditional%20dictionaries%20on%20paper%20and%20adaptive%20electronic%20lexica.pdf>, dostop 28. 6. 2018.

- Ermenc Skubic, Andrej, 2003: Jezikovna zvrstnost in sociolekti. Odziv na rešitve v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51 (12). 239–245.
- Gantar, Polona, 2015: *Leksikografski opis slovenščine v digitalnem okolju*. 1. izd., elektr. Izdaja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Geeraerts, Dirk, 1993. 'Vagueness's puzzles, polysemy's vagaries'. *Cognitive Linguistics* 4. 223–272.
- Gouws, Rufus H., 2007: Sublemmata or main lemmata. A critical look at the presentation of some macrostructural elements. *Dictionary Visions, Research and Practice* (ur. H. Gottlieb, J. E. Mogensen). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 55–69.
- Heylen, Kris, Peirsman, Yves, Geeraerts, Dirk, Speelman, Dirk, 2008: *An Evaluation of Automatic Synonymy Extraction Algorithms*. http://www.lrec-onf.org/proceedings/lrec2008/pdf/818_paper.pdf
- Humar, Marjeta, 2009: Sinonimija v slovenskih terminoloških slovarjih. Ledinek, Nina, Žagar, Mojca, Humar, Marjeta (ur.). *Terminologija in terminografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 119–128.
- Humar, Marjeta, 2016: *Protipomenskost v slovenskem knjižnem jeziku*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Hunter, David, et al., 2007: *Beginning XML*. Indianapolis: Wiley Publishing.
- Jakopin, Primož, 1995: EVA – A Textual Data Processing Tool. *Proceedings of the first TELRI seminar: Language Resources for Language Technology*. Tihany.
- Kilgarriff, Adam, 1997: »I don't believe in word senses.« *Computers and the Humanities* 31. 91–113.
- Kilgarriff, Adam, 2003: *Thesauruses for Natural Language Processing*. <https://www.kilgarriff.co.uk/Publications/2003-K-Beijing-thes4NLP.pdf>
- Kosem, Iztok, 2014: Fran: pameten in intuitiven? *Slovenščina* 2.0, 2 (2). 161–193. <http://www.trojina.org/slovenscina2.0/arhiv/2014/2/Slo2.0_2014_2_09.pdf>.
- Kržišnik, Erika, 2004 (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem, Členitev jezikovne resničnosti. Obdobja 22*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Landau, Sidney I., 1991 (1984): *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ledinek, Nina, in Perdih, Andrej, 2012: Uporaba XML-formata v leksikografiji na primeru oblikovanja XML-sheme za Slovar sinonimov slovenskega jezika. *Jezikoslovni zapiski* 18 (1). 157–176.
- Ledinek, Nina, Perdih, Andrej, 2012: Izdelava XML-shem za slovarske projekte na primeru nastajajočih tipološko raznovrstnih slovarjev. *Zbornik 8. konference Jezikovne tehnologije; Zbornik 15. mednarodne multikonference Informacijska družba*. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.). Ljubljana: IJS. 123–128.

- Lew, Robert, 2012: How can we make electronic dictionaries more effective? *Electronic Lexicography*. Granger, Sylviane, Magali, Paquot (ur.). Oxford: Oxford University Press. 343–363.
- Lew, Robert, Mitton, Roger, 2011: Not the Word I Wanted? How Online English Learners' Dictionaries Deal with Misspelled Words. *Electronic Lexicography in the 21st Century: New Applications for New Users. Proceedings of eLex 2011*. Kosem, Iztok, Kosem, Karmen (ur.). Ljubljana: Trojina. 165–174.
- Logar, Nataša, 2014: Verodostojnost korpusov kot gradivnega vira za slovar. *Po-svet o novem slovarju slovenskega jezika*. Ministrstvo za kulturo. 12. 2. 2014.
- Lyons, John, 1969: *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John, 1977: *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John, 1995: *Linguistic Semantics. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moerdijk, Fons, 2003: The codification of semantic information. *A Practical Guide to Lexicography*. Sterkenburg, Piet van (ur.). John Benjamins Publishing Company. 273–296.
- Müller-Spitzer, Carolin, Koplenig, Alexander, in Töpel, Antje, 2012: Online dictionary use: Key findings from an empirical research project. *Electronic Lexicography*. Granger, S., Paquot, Magali (ur.). Oxford: Oxford University Press. 425–458.
- Obdobja – metode in zvrsti*. Kržišnik, Erika (ur.), 2004. Ljubljana: Center za slovenščino kot tuji jezik.
- Ontology and the Lexicon*. (splet, Semantic Scholar)
- Perdih, Andrej, Snoj, Marko, 2015: SSKJ 2. *Slavia Centralis* VIII/1. 5–15.
- Petrović, Bernardina, 2005: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Praznik, Zvonka, 2002: Emile Genouvrier, Claude Désirat, Tristan Hordé, Dictionnaire des synonymes (Larousse, Paris 2001). *Jezikovni zapiski* 8 (1). 213–224.
- Praznik, Zvonka, 2005: Ozirni prislovi v *Slovarju sinonimov slovenskega jezika*. *Jezikoslovni zapiski* 11 (2). 77–87.
- Re-thinking synonymy: semantic sameness and similarity in languages and their description. Book of Abstracts*. http://www.linguistics.fi/synonymy/book_of_abstracts.pdf
- Romih, Miro, Krek, Simon, 2012: Termania – prosto dostopni spletni slovarski portal. *Zbornik Osmе konference Jezikovne tehnologije*. Erjavec, Tomaž, Žganec Gros, Jerneja (ur.). Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 163–166.
- Skubic, Andrej E., 1994/95: Klasifikacija funkcijske zvrstnosti in pragmatična definicija funkcije. *Jezik in slovstvo* 40 (5). 155–168.

- Skubic, Andrej E., 2003a: Jezikovna zvrstnost in sociolekti. Odziv na rešitve v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51. 239–245.
- Skubic, Andrej E., 2003b: Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20*. Vidovič Muha, Ada (ur.). Ljubljana: Filozofska fakulteta. 209–226.
- Skubic, Andrej E., 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- Snoj, Jerica, 2010: Metafora v leksikalnem sistemu. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Snoj, Jerica, 2010: Razumevanje metafore v leksikologiji. *Slavistična revija* 58 (2). 269–288
- Snoj, Jerica, 2011: Pomenske značilnosti antropomorfnega povedkovnika. *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 8. 45–64.
- Snoj, Jerica, 2011: Metaforična pomenotvornost z vidika sintagmatike. *Jezikoslavni zapiski* 17 (2). 293–105.
- Snoj, Jerica, 2013: Slovnica v slovaropisju. *Slavistika v regijah – Nova Gorica*. V: Krakar - Vogel, Boža (ur.), Zbornik Slavističnega društva Slovenije. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 79–84.
- Snoj, Jerica, 2013: Označevanje v slovarskem priročniku med jezikoslovno teorijo in slovaropisno prakso. V: Žele, Andreja (ur.), *Družbena funkcij-skost jezika : (vidiki, merila, opredelitve)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 397–402.
- Snoj, Jerica, 2015: Ubeseditvena variantnost v luči slovnične metafore. V: Smolej, Mojca (ur.), *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 679–686.
- Snoj, Jerica, 2015: Od definicije besedne vrste v slovnici do besednovrstne oznake v slovarju. *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies* 12. 139–149.
- Snoj, Jerica, 2016: Kategorialne pomenske lastnosti v slovarskih oznakah. *Toporišičeva obdobja*. Kržišnik, Erika (ur.), Hladnik, Miran (ur.). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 133–139.
- Šarić, Ljiljana, 2011: *Kognitivna lingvistika i sinonimija: teorija i leksikografska praksa*. Zadar.
- Taylor, John R., 2003 (1989): *Linguistic Categorisation*. Oxford: Oxford University Press.
- Toporišič, Jože, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože, 1978: Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku. *Slavistična revija*, letnik 26 (3). 287–304.

- Uhlik, Mladen, 2016: Beseda *rad* v slovenščini in ruščini z vidika opredelitve povedkovnika. *Toporišičeva obdobja*. Kržišnik, Erika (ur.), Hladnik, Miran (ur.). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 281–289.
- Vidovič Muha, Ada, 1996: Določnost kot besedilna prvina v slovničnem opisu slovenskega jezika (ob Kopitarjevi slovnici). *Kopitarjev zbornik*. Toporišič, Jože (ur.). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Znanstveni inštitut. 115–130.
- Vidovič Muha, Ada, 1986: Slovnične in pomenske lastnosti nekaterih količinskih izrazov. *Slavistična revija* 34 (4). 403–417.
- Vidovič Muha, Ada, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vidovič Muha, Ada, 2005: Medleksemski pomenski razmerji – sopomenskost in protipomenskost. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Jesenšek, Marko (ur.). Maribor: Slavistično društvo Maribor. 2006–221.
- Vidovič Muha, Ada, 2006: Kategorialnost leksemov med slovarjem in slovnico. *Slovensko jezikoslovje danes*. Vidovič Muha, Ada (ur.). Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 23–42.
- Vidovič Muha, Ada, 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. 2., dopolnjena izdaja. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Wierzbicka, Anna, 1985: *The Semantics of Grammar*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Zorman, Marina, 2000: *O sinonimiji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Zorman, Marina, 2000: Izbira med sinonimi v besedilu: O funkcijah in dejavnostih. *Razprave XVII*. Ljubljana: SAZU. 29–44.
- Žele, Andreja, 2001: Ekspresivne oz. čustvenostne oznake v slovarstvu. *Slavistična revija* 41. 529–534.
- Žele, Andreja, 2003: *Glagolska vezljivost: iz teorije v slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

KAZALO PONAZORIL

Ponazorilo (1): Ubeseditvena variantnost, vključujoča leksikalno sinonimijo in leksikalne sinonime.....	15
Ponazorilo (2): Ubeseditvena variantnost, ki ne vključuje leksikalnih sinonimov.....	59
Ponazorilo (3): Razmerje med leksikalnim sinonimom in ubeseditveno variantnostjo	61
Ponazorilo (4): Sinonimno razmerje v okviru strukturalnega modela leksikalnega pomena	63
Ponazorilo (5): Strukturalni model leksikalnega pomena kot ogrodje pri ugotavljanju sinonimnih razmerij	64
Ponazorilo (6): Sinonimno razmerje v povezavi z večpomenskostjo.....	65
Ponazorilo (7): Sinonimna razmerja večpomenske leksikalne enote <i>réd</i> -a m, prikazana v nizih različnih dominant	66
Ponazorilo (8): Leksikalizirane predložne zveze kot sinonimi in kot iztočnice	70
Ponazorilo (9): Frazeologizirane besedne zveze kot sinonimi.....	71
Ponazorilo (10): Omejevalnost koncepta leksikalnega pomena pri upoštevanju ubeseditvenih variant.....	74
Ponazorilo (11): Primerjava pomenske členitve lastnostnega pridevnika <i>dóber</i> -bra -o v SSKJ in v SSSJ.....	83
Ponazorilo (12): Omejitvena pojasnila s podatki o kategorialnem pomenu	100
Ponazorilo (13): Omejitvena pojasnila s podatki o strukturnoskladenjskih značilnostih besedilnega okolja	101
Ponazorilo (14): Omejitvena pojasnila s podatki o leksikalnodružljivostnih značilnostih danega sinonima	102
Ponazorilo (15): Homonimne iztočnice konveržno tvorjenih povedkovnikov.....	113
Ponazorilo (16): Stanjski povedkovnik kot dominantna iztočnica.....	117
Ponazorilo (17): Lastnostni povedkovnik kot dominantna iztočnica.....	118
Ponazorilo (18): Metaforični lastnostni povedkovniki v sestavku dominantnega lastnostnega pridevnika.....	119

Ponazorilo (19): Primerjava lastnostnega pridevnika in homonimnega lastnostnodoločitenega povedkovnika na ravni slovarske razlage	120
Ponazorilo (20): Sinonimi k zloženemu glagolu	122
Ponazorilo (21): Primerjava slovarskega sestavka <i>zdaj</i> v SSKJ in sestavkov v SSSJ, v katerih je prikazana sinonimija, povezana s homonimi <i>zdaj</i>	125
Ponazorilo (22): Različnost besednovrstne kategorizacije v SSKJ, SP in SSSJ.....	131
Ponazorilo (23): Širša besednovrstna uvrstitev pri kazalčni iztočnici in ožja besednovrstna uvrstitev pri dominantni iztočnici.....	135
Ponazorilo (24): Veljavnost besednovrstne oznake za vse sinonime v nizu	139
Ponazorilo (25): Homonimne iztočnice v SSSJ.....	141
Ponazorilo (26): Razmerje med besednovrstno uvrstitvijo iztočnične leksikalne enote in leksikalne enote ciljne dominante.....	142
Ponazorilo (27): Raznolikost v izražanju števности znotraj sinonimnega niza	144
Ponazorilo (28): Količinski pomen pri samostalniku.....	146
Ponazorilo (29): Lastnostni pridevniki kot iztočnice in sinonimi	146
Ponazorilo (30): Vrstni pridevniki kot iztočnice, sinonimi in sestavina stalnih besednih zvez.....	147
Ponazorilo (31): Okoliščinski pridevniki	149
Ponazorilo (32): Vrstni pridevnik, obravnavan v kazalčnem slovarskem sestavku.....	151
Ponazorilo (33): Vrstni pridevnik, obravnavan v dominantnem slovarskem sestavku	152
Ponazorilo (34): Vrstni pridevnik, obravnavan v dominantnem slovarskem sestavku, udeležen v stalnih besednih zvezah	153
Ponazorilo (35): Konveržno tvorjeni izpridevniški povedkovniki	155
Ponazorilo (36): Slovarske rešitve pri dvovidskih glagolih	156
Ponazorilo (37): Vidsko ujemanje sinonimov v nizu.....	157
Ponazorilo (38): Obravnava glagolov s <i>se</i>	157
Ponazorilo (39): Obravnava glagolov s prostim morfemom <i>jo</i> in <i>ga</i>	158
Ponazorilo (40): Deležnik, ki je leksikaliziran kot lastnostni pridevnik ali povedkovnik.....	159
Ponazorilo (41): Zloženi glagol v sinonimnem nizu.....	160
Ponazorilo (42): Omejitveni pojasnili s <i>smiselnim osebkom</i> v <i>dajalniku</i> in s <i>smiselnim osebkom</i> v <i>tožilniku</i>	161
Ponazorilo (43): Medmetna pomenskost, prikazana pri glagolu	161
Ponazorilo (44): Izsek iz tekočega slovarskega besedila	164
Ponazorilo (45): Dominantni slovarski sestavek	165
Ponazorilo (46): Kazalčni slovarski sestavek	165

Ponazorilo (47): Leksikalna enota kazalčne iztočnice je sinonim v nizu pri ciljni dominantni.....	167
Ponazorilo (48): Leksikalna enota kazalčne iztočnice je sestavina večbesednega sinonima pri ciljni dominantni.....	167
Ponazorilo (49): Iztočnični del slovarskega sestavka	169
Ponazorilo (50): Pomenska enota z razdelkom besednozvezne dominante	174
Ponazorilo (51): Pomenska enota z razdelkom vzporednih podpomenk ...	175
Ponazorilo (52): Pomenska enota pri lastnostnem pridevniku z razdelkom metaforičnih lastnostnodoločitvenih povedkovnikov	175
Ponazorilo (53): Razmerje med skupnim pomenom sinonimov v nizu in individualnim pomenom vsakega sinonima, razvidno na ravni razlage...	178
Ponazorilo (54): Razlaga sinonimnega niza pri regularno izpeljanih pomenih	179
Ponazorilo (55): Dopolnjevalna razlaga pri delnih sinonimih.....	180
Ponazorilo (56): Pomensko pojasnilo	181
Ponazorilo (57): Slovarsko ponazorilo v obliki slovarskega iztržka in v obliki prirejene stavčne povedi	182
Ponazorilo (58): Slovarsko ponazorilo, navedeno pri členu sinonimnega niza	184
Ponazorilo (59): Različne slovarske rešitve pri besednozveznih dominantah.....	188
Ponazorilo (60): Protipomenka kot člen sinonimnega niza	192
Ponazorilo (61): Dopolnjevalno razmerje med kazalčnim navajanjem ciljnih dominant in dominantnimi slovarskimi sestavki	196
Ponazorilo (62): Leksikalna enota s puščico kot zastopnik sinonimnega niza	198
Ponazorilo (63): Različno sklicno povezovanje slovarskih sestavkov v knjižni izdaji in v spletni izdaji SSSJ.....	201
Ponazorilo (64): Pojemovna skupina RASTLINA s podskupinami in uvrščenimi dominantami	207
Ponazorilo (65): Kazalčni sestavek z iztočnico <i>kasa</i> v podatkovni bazi SSSJ in v tiskani izdaji SSSJ.....	217
Ponazorilo (66): Rezultati iskanja v SSSJ v programu iLex.....	219
Ponazorilo (67): Vmesna faza transformacije slovarskih podatkov v slovarsko podatkovno bazo.....	221
Ponazorilo (68): Dominantni sestavek <i>abiotski</i> – dominantni sestavek <i>biotski</i>	233
Ponazorilo (69): Dominantni sestavek <i>abstraktni</i> – kazalčni sestavek <i>konkretni</i>	233

Ponazorilo (70): Strojno dodani podatki o številki homografa, pomena in drugi podatki na primeru ciljnih dominant <i>pravda</i> , <i>red</i> , <i>seznam</i> pri iztočnici <i>abecedni</i> . Zapis v obliki XML.	234
Ponazorilo (71): Strojno dodani podatki o številki homografa, pomena in drugi podatki na primeru ciljnih dominant <i>pravda</i> , <i>red</i> , <i>seznam</i> pri iztočnici <i>abecedni</i> . Prikaz v tiskani izdaji slovarja.	235
Ponazorilo (72): Prikaz ciljnih dominant v spletni izdaji SSSJ: beseda <i>okno</i> kot sinonim ali kot sestavina večbesednega sinonima.....	236
Ponazorilo (73): Začetna stran portala <i>Fran: Slovarji</i> <i>Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU</i>	239
Ponazorilo (74): Meni za izbiro načina prikaza slovarskih podatkov SSSJ	240
Ponazorilo (75): Prikaz izpisa iskalnih zadetkov SSSJ.....	242
Ponazorilo (76): Prikaz celotnega slovarskega sestavka	243
Ponazorilo (77): Delni sinonim z lastnim sinonimnim nizom	245
Ponazorilo (78): Mrežni prikaz slovarskega sestavka SSSJ	248
Ponazorilo (79): Prikaz umestitve leksema <i>gozd</i> v Pojmovniku SSSJ	250
Ponazorilo (80): Razširjeni prikaz leksema <i>gozd</i> in njegovih sinonimov v Pojmovniku SSSJ	251
Ponazorilo (81): Navigacijsko okence	255
Ponazorilo (82): Pomoč v obliki strukturnih pojasnil.....	260

STVARNO KAZALO

A

- atribut 235
- avtomatizirana sintagma 151
- avtomatsko vzpostavljanje sklicev 225

B

- besedilna datoteka 217, 218
- besedilna norma 23
- besedilna ponazorila 111
- besedilna raba 74, 76, 78, 85, 88, 98, 181, 182, 183, 194
- besedilna raven 23
- besedilna zamenjavnost 20
- besedilna zamenljivost 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 190
- besedilna zvrst 24
- besedilne okoliščine 59
- besedilne zamenljivke 92, 93, 94
- besedilni prikaz slovarskega sestavka 240, 241, 252
- besedilno gradivo 14, 16, 32, 33, 43, 72, 76, 80, 91, 124, 163, 202, 203, 274
- besedilno okolje 88, 182, 183
- besedilnost 24
- besedilo 23, 72
- besedna vrsta 39, 71, 90, 110, 111, 129, 135, 143
- besedna zveza 151, 227
- besedni prikaz slovarskega sestavka 248
- besednovrstna kategorialnost 76, 115

- besednovrstna kategorija 77, 112
- besednovrstna kategorizacija 70, 101, 110, 129, 130, 134, 171
- besednovrstna oznaka 76, 77, 116, 130, 134, 138, 140, 156, 162, 168, 171
- besednovrstna pripadnost 77
- besednozvezna dominanta 53, 71, 121, 172, 176, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 192, 194, 202, 213, 247, 249
- besedotvorje 25
- besedotvorna kategorija 90
- besedotvorna modifikacija 89
- besedotvorna normiranost 108
- besedotvorna podstava 68, 115, 122
- besedotvorna varianta 106, 152
- besedotvorno obrazilo 68

C

- ciljna dominanta 39, 141, 151, 167, 168, 169, 172, 188, 193, 196, 200, 201, 224, 228, 230, 235, 245, 265, 270

Č

- časovna odmaknjenost 109
- časovna označenost 104
- časovne oznake 104, 109
- členkovne zveze 171
- člen sinonimnega niza 19, 40, 60, 68, 71, 98, 99, 115, 166, 172, 176, 184, 185, 190, 247

D

datoteka PDF 217
 datoteka XML 217
 dejanje 25
 deležnik 79, 159
 deležniška oblika 86
 delni sinonim 55, 56, 89, 91, 98,
 180, 181, 185, 190, 191, 193, 226,
 230, 245, 277, 278
 delni sinonim s puščico 191
 delovalniška vloga 79
 denotat 20, 33
 denotativni pomen 20, 21, 63,
 64, 76, 80, 87, 98, 108, 110, 112,
 123, 129
 denotativnost 21
 diferencialni razlagalni element 81
 digitalna leksikografija 216
 digitalno okolje 215
 dihotomija sistem govor 23
 distribucijsko merilo 25
 dodatni pomen 21
 določnostno obrazilo 154
 dominantna 66, 117, 166, 172, 173,
 174, 176, 202, 249, 264
 dominantna besedna zveza 228
 dominantna iztočnica 70, 98, 115,
 166, 172, 181, 185, 187, 193, 264
 dominantna leksikalna enota 87, 91,
 99, 168, 182, 184, 185, 193, 264
 dominantni iztočnični leksem 39
 dominantni leksem 187, 226, 227
 dominantni samostalnik 151
 dominantni sestavek 204, 226,
 227, 228
 dominantni sinonim 109, 226, 230
 dominantni slovarski sestavek 39,
 118, 165, 166, 167, 171, 172, 181,
 188, 189, 193, 196, 200, 224, 225,
 226, 227, 228, 229, 232, 245, 256

dominantni zloženi glagol 121
 dopolnjevalna razlaga 98, 180,
 181, 191
 dopolnjevalne kazalke 141, 152,
 168, 193, 196, 200
 drevesna struktura 249
 družljivostne lastnosti 22
 družljivostno območje 22, 23
 dvojnica 69, 170
 dvojničnost 31, 39, 69
 dvovidski glagol 156
 dvovidskost 156

E

ednina 100
 edninska dominanta 145
 edninska oblika 143
 eksogeni leksem 111
 eksponent 171
 ekspresivnost 108
 ekspresivnostna označenost 105
 ekspresivnostne oznake 108
 ekstrahiranje gradiva 264
 ekvivalentnost 23
 elektronska izdaja 231, 236
 elektronska objava 230
 elektronska oblika slovarja 244
 elektronski medij 215
 element sheme 259
 emotivni pomen 22
 enakovredni sinonim 55, 56
 enobesedna dominanta 277
 enobesedna dominantna
 iztočnica 184
 enobesedna iztočnica 172, 185
 enobesedna leksikalna enota 40,
 41, 63, 68, 185, 189, 194, 278
 enobesedni sinonim 39, 70, 71,
 171, 185, 226, 235, 247
 enobesednost 31, 227

enopomenska dominanta 172
 enopomenska leksikalna enota 63
 enostavno iskanje 253

F

formalna struktura podatkovne
 baze 223
 format XML 217, 236
 format zapisa 216
 frazem 39
 frazeologizirana večbesedna
 enota 135
 frazeološka enota 71
 frazeološka povedkovniška
 zveza 115
 frazeološki glagoli 171
 frazeološki glagolski sinonim 121
 frazeološki sinonim 139
 frekvenčno razmerje 109
 funkcijska zvrstnost 107
 funkcijske zvrsti 23, 104
 funkcijskozvrstne oznake 107
 funkcionalni sistem 23
 funkcionalnosti portala 253
 funkcionalnost iskanja 253

G

generirane iztočnice 231
 generirani kazalčni slovarski ses-
 tavki 231
 generiranje iztočnic 225
 generiranje kazalčnih iztočnic 226
 generiranje kazalčnih sestavkov
 227, 228
 generiranje podatkov 228, 229
 generiranje slovarskih sestavkov 227
 glagol 98
 glagoli s prostim morfemom *jo*
 ali *ga* 158
 glagoli s se 157

glagolska dominanta 173
 glagolska iztočnica 156
 glagolska vezljivost 89
 glagolski pomen 111
 glagolski sinonim 79, 111, 185
 glagolski vid 156
 globinska besedna vrsta 26
 gospodarnost slovarskega prikaza
 168, 180
 govor 23
 govornjeni jezik 106
 gradivni vir 40, 43, 53, 81, 87, 95
 gradivo 41, 57, 78, 268, 273
 grafika 240

H

hierarhična struktura 222
 hierarhija podatkov 223
 homograf 229
 homografija 229
 homonim 113, 140, 171,
 229, 273
 homonimija 140, 171, 229
 homonimni povedkovnik 154

I

identifikacijski atribut 227, 228
 idiomatičnost 25, 183, 203
 imenovalnik 75
 imenska sestavina povedka 116
 intenzivnostna določenost 90
 iskalna vrstica 252, 253
 iskalni izraz 227
 iskalnik 238
 iskalni niz 257
 iskalni zadetki 241, 253, 254
 izbira 23, 24
 izglagolski samostalnik 51
 izglagolski sinonim 161
 izgovor 168, 169, 170

- izlastnostnoprivedniški
povedkovnik 118
- izpeljanka 86
- izpis 199, 268, 269
- izpis seznama zadetkov 241
- izpis slovarskih sestavkov 237
- izpis zadetkov iskanja 241
- izprivedniški lastnostnodoločitveni
povedkovnik 121
- izprivedniški prislov 51
- izpust 108
- izraz 20, 40
- izrazitvena možnost 58
- izrazitvena natančnost 99
- izrazitveni sistem 38
- izrazna raven 31, 187
- izrazna različnost 16, 20, 31, 39,
41, 62, 68, 69
- izrazno sredstvo 21, 58, 61
- iztočnica 39, 53, 172, 187, 224,
227, 228, 244, 264, 266
- iztočnična leksikalna enota 84,
168, 172
- iztočnični del 168, 169, 170, 172
- iztočnični leksem 55, 200
- iztočnični sinonim 228
- izvoz iz programa 235
- J**
- jedrni leksem 111
- jedro mrežnega prikaza 247
- jezikoslovna smer 18
- jezikovna enota 31, 238
- jezikovna izrazitev 58
- jezikovna negospodarnost 20
- jezikovna resničnost 14, 33
- jezikovna sredstva 26
- jezikovna svetovalnica 237
- jezikovna vsebina 18
- jezikovna zvrst 72, 105, 170
- jezikovne tehnologije 216
- jezikovni čut 88
- jezikovni podatki 216
- jezikovni podsistem 72
- jezikovni pomen 27
- jezikovni portal 215
- jezikovni priručnik 31, 35, 61, 215,
216, 237, 240
- jezikovni sistem 24, 72
- jezikovni uporabnik 237
- jezikovni viri 237, 238
- jezikovni znak 18, 20, 23, 29,
31, 40
- jezikovnoizrazitvena variantnost 15
- jezikovnosistemska raven 23
- K**
- kartotečni korpus 72
- kategorialna pomenska lastnost 98
- kategorialna pomenska
sestavina 143
- kategorialni pomen 53, 63, 64, 76,
77, 79, 98, 110, 118, 123, 129,
134, 171
- kazalčna iztočnica 39, 70, 115,
141, 151, 166, 167, 169, 186, 187,
225, 264
- kazalčni del 172
- kazalčni iztočnični leksem 39
- kazalčni slovarski sestavek 39, 165,
167, 172, 196, 200, 217, 224, 225,
227, 229, 230, 245, 256
- kazalka 166, 167
- klik 246, 253
- klikljiva povezava 235
- klikljiva številka 253
- klikljiva vsebina 244
- klikljivi člen 246
- klikljivost 246
- klik na sinonim 224, 231

knjižna objava 195
knjižna oblika slovarja 256
knjižna raba 72, 73
knjižni jezik 72, 104, 107,
210, 211
knjižni zapis 105, 170
kodifikacija 170
kodiranje znakov 222
kognitivni pomen 22
količina 145
količinska določenost 91
količinski izraz 145
količinski pomen 101
komunikativna funkcija 29
koncept 264
koncept jezikovnega pomena 18
koncept leksikalnega pomena 31, 40
koncept pomena 29
koncept pomena v jeziku 18
konceptualizacija slovarja 225
konceptualizacija slovarske
strukture 222
konceptualna teorija pomena 29
konkordanca 88
konotativni pomen 20, 21, 63, 64,
76, 108, 109
konvertiranje 271, 277
konverzna izpeljava 113, 115
konverzna tvorjenka 138, 140
konverzna tvorjenost 117, 121,
140, 153, 278
konverznost 25
konveržno tvorjeni povedkov-
niki 120
konveržno tvorjeni pridevniki 153
korpus 24, 40, 41, 43, 56, 76, 88,
183, 274
korpusni pristop 18
korpusno gradivo 23, 24, 56
korpusno jezikoslovje 30

L

lastnostni pomen 83
lastnostni pomen pridevnika 86
lastnostni pridevnik 52, 82, 94,
113, 119, 120, 150, 153, 154, 159,
176, 192, 193, 247, 266
lastnostnodoločitveni povedkov-
nik 116, 118, 120, 192, 193,
235, 247
lastnostnodoločitveni
povedkovniški sinonim 176
leksem 20, 21, 27, 244
leksika 26
leksikalizirana predložna zveza 69
leksikalizirana stalna besedna
zveza 186
leksikaliziranost 53, 69
leksikaliziranost besednih zvez 278
leksikalna družljivost 22, 26, 30,
32, 36, 38, 40, 98, 102, 111, 182,
183, 203
leksikalna enota 13, 16, 27, 30, 37,
39, 41, 43, 44, 52, 55, 56, 58, 59,
61, 62, 66, 67, 69, 72, 73, 74, 76,
78, 81, 97, 99, 110, 117, 120, 122,
124, 129, 154, 166, 167, 169, 174,
177, 194, 205, 206, 241, 278
leksikalna enota s puščico 197
leksikalna podatkovna baza 216
leksikalna ravnina 15, 59, 60, 263
leksikalna sinonimija 13, 14, 15,
16, 17, 20, 24, 33, 57, 58, 59,
63, 72, 88, 93, 129, 163, 166,
278, 279
leksikalni pomen 20, 23, 26, 27,
40, 43, 51, 53, 58, 59, 60, 63, 64,
73, 74, 80, 112, 115, 117, 174,
189, 202, 205, 211, 277, 278, 279
leksikalni sinonim 16, 17, 25, 26,
34, 57, 60, 62, 68, 72, 80, 97, 195

leksikalni sistem 41
 leksikalnodružljivostno okolje 203
 leksikografska razvojnost 279
 leksikografska tehnika 17
 leksikografsko orodje 220
 leksikografsko sredstvo 95
 leksikološka teorija 24, 28
 levi prilastek 79
 levoprilastkovni izdeležniški
 pridevnik 86
 linearna struktura 222
 lingvistični atlas 237
 listkovna kartoteka SSKJ 230
 ločevanje pomenov 129, 177

M

makrostruktura 55, 163, 171
 manjalnica 89, 90, 108
 medleksemski pomenski
 odnos 40
 medleksemsko pomensko
 razmerje 19
 medleksemsko razmerje 76,
 240, 244
 medmetna iztočnica 161
 medmetna raba 161
 medmetne zveze 171
 medsebojna različnost
 sinonimov 32
 merilo za sinonimijo 21
 metafora 92
 metaforična izpeljava 113
 metaforični lastnostni povedkov-
 nik 94
 metaforični lastnostnodoločitveni
 povedkovnik 119
 metaforični pomen 145
 metaforični povedkovnik 92,
 93, 121
 metaforično poimenovanje 108
 metajezik 25, 27

metonimična povezava 180
 metonimični pomen 145
 metonimija 25
 mikrostrukturni elementi
 slovarja 221
 mikrostrukturni razdelek
 slovarja 221
 mišljenjska organiziranost 205
 množina 100
 množinska oblika 100, 143, 145
 množinski samostalnik 100, 145
 model leksikalnega pomena 77
 motivirajoči pomen 180
 motivirani pomen 180
 mrežni prikaz slovarske
 vsebine 240
 mrežni prikaz slovarskih
 sestavkov 240, 247, 252

N

načinovna modifikacija 74,
 91, 93
 nadelement 226
 nadpomenka 82, 91
 nadrejeni sinonim 55, 56
 naklonjeno razmerje 108
 namenski leksikografski
 program 236
 namig v oblaku 259
 napredno iskanje 253, 258
 narečje 73, 105
 narečne leksikalne enote 170
 narečni leksikalni sistem 107
 narečno gradivo 73
 naslovnik 24
 nasprotnost 95
 nastavitvena datoteka 235
 navigacija 217, 238
 navigacijski podatki 236
 navigacijsko okence 252, 253, 256
 nedoločna oblika 231

nedominantni sinonim 226
 negativna vsebina 108
 neknjižne leksikalne enote 72, 105
 neonaglašena iztočnica 228
 neoznačene leksikalne enote 104
 nepopolni sinonimi 27
 neprava razlaga 85
 neprevzeti izraz 85
 nepridevniški povedkovnik 120
 neštevni pomen 100
 niz besednozvezne dominante 193
 norma besedila 24
 normalna realizacija 23
 normativna vrednost 238
 normativnostna označenost 104
 normativnostne oznake 104, 109
 normiranost 106

O

obdelava gradiva 52, 53, 55
 obvestilnost 20
 odklonilno razmerje 108
 odpor 109
 okoliščinski pridevnik 150
 okolje 91
 omejitve 23, 24, 32, 33, 41, 73, 88,
 97, 98, 99, 111, 168, 173
 omejitveno pojasnilo 98, 99, 101,
 102, 145, 160, 185, 190
 onaglašena iztočnica 168
 operacijski sistem 217
 osebek 75
 osnovna razlagalna beseda 81
 osnovni meni 252
 osnovni pomen 180
 otroški govor 108
 označene leksikalne enote 104
 označenost 107, 109
 označevalni format 217
 označevalni jezik 220, 223, 239
 označevalni jezik XML 216

P

pisava 170
 pisna dvojnica 41, 69
 ploska struktura 222
 podatkovna baza 215, 217, 220,
 223, 227
 podatkovna struktura 216
 podiztočnica 53, 140
 podomačenke 107
 podpomenka 38, 94, 198, 226,
 228, 235, 245, 247
 podpomenskost 89, 91, 187
 podrejeni sinonim 55, 56
 podstavna leksikalna enota
 86, 121
 poenobesedenje 108
 pogostost 173
 pogostostne oznake 109
 pogovorna zvrst 106
 pogovorne leksikalne enote 170
 pogovorni sinonimi 106
 poimenovalni sistem 39, 64, 169,
 171, 176
 pojmovna kategorija 205, 206, 240
 pojmovna podskupina 202, 249
 pojmovna skupina 199, 202, 204,
 205, 206, 249, 273
 pojmovna uvrstitev 205
 poknjiženi zapis 170
 poknjiženo oblikoslovje 105
 polnopomenske besede 224
 polnopomenski del večbesednega
 leksema 228
 polnopomenski enobesedni lek-
 sem 228
 pomen 18, 20, 23, 37, 40, 63,
 176, 238
 pomenoslovje 19
 pomenoslovna teorija 26
 pomenska analiza 130, 211
 pomenska distribucija 106

- pomenska enakost 20, 22, 25, 27
 pomenska enota 37, 39, 119, 138,
 166, 172, 176, 181, 185, 187, 192,
 209, 211, 228, 231
 pomenska individualnost 97, 98,
 104, 168, 184, 185, 189, 190
 pomenska individualnost sinoni-
 mov 38, 41, 181
 pomenska lastnost 77
 pomenska podobnost 13, 14, 15,
 16, 19, 21, 25, 27, 31, 45, 52, 55,
 58, 62, 64, 65, 68, 72, 75, 76, 78,
 79, 80, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 89,
 91, 97, 110, 111, 115, 122, 130,
 174, 177, 184, 190, 193, 194, 205
 pomenska povezanost 187
 pomenska povezava 188
 pomenska prekrivnost 24
 pomenska primerjava 112
 pomenska ravnina 31, 279
 pomenska razlikovalnost 82
 pomenska razločevalnost 203
 pomenska vključevalnost 38, 76,
 92, 94, 194
 pomenske lastnosti 25
 pomenske sestavine 80
 pomenski odtenek 25
 pomenski opis 25, 26, 35, 40, 41,
 43, 44, 55, 72, 76, 77, 115, 129,
 163, 169, 177, 182, 183, 266, 278
 pomenski prenos 145
 pomensko pojasnilo 87, 181
 pomensko primerjanje 53, 76, 85
 pomenskorazločevalne
 lastnosti 176
 pomensko razmerje 31
 pomensko vozlišče 249
 pomožnik 116, 190
 ponazarjalno gradivo 53, 76,
 78, 87
 portal 240
 portal Fran 232
 poskusni snopič 266, 267, 279
 posredna razlaga 76, 81, 179
 poševna puščica 191
 poševnica 78, 82, 84
 poved 63, 182, 213
 povedje 79
 povedkova skladienjska
 struktura 116
 povedkovnik 78, 85, 86, 95, 112,
 113, 115, 116, 117, 119, 120, 159,
 190, 226, 228, 278
 povedkovniška dominanta
 118, 121
 povedkovniška iztočnica 115, 118
 povedkovniška sinonimija 112, 121
 povedkovniška zveza 78, 115, 171
 povedkovniški leksikalni pomen 116
 povedkovniški sinonim 121,
 185, 192
 povedna skladnja 79
 pragmatični pomen 21, 63, 64, 76
 pravopis 170
 pravopisna pravila 170
 predloge struktur 218
 predložna zveza 39, 68, 135,
 171, 185
 predmetnopomenska sestavina 39
 pregibanje 170
 pregibnostna končnica 77
 pregibnostni vzorec 169
 prelom besedila 235
 prenosnik 106
 prenosniške oznake 104
 prenosniškozvrstne oznake 106
 prevzete leksikalne enote 91,
 107, 170
 prevzete nepodomačene besedne
 zveze 171

- prevzeti izraz 85
 pridevnik 82, 115
 pridevniška beseda 266
 pridevniška dominanta 122
 pridevniška iztočnica 146, 231
 pridevniška kategorialnost 146
 pridevniški dominantni
 sestavek 118
 pridevniški sinonim 79
 pridevniški slovarski sestavek 86
 primerjalni postopek 81
 pripisovanje sklicnih
 atributov 229
 priprava dokumentacije 244
 prislov 113, 115
 prislovna dominanta 87
 prislovna sinonimija 86
 prislovne zveze 171
 prisojana lastnost 92
 privzeto 253
 privzeto razvrščanje 254
 procesiranje 222
 procesiranje naravnega jezika 216
 programska oprema 275
 programska skupina 272
 programsko orodje 216, 224
 program za namizno založništvo
 231, 235
 prosta besedna zveza 189
 protipomenka 95, 190, 191, 226,
 228, 231, 232, 235, 247
 protipomenskost 25, 76, 95, 96
 protislovnost 95
 publicistični stil 107
- R**
- računalniški jezik 223
 računalniški program 266
 raven norme 23
 razdvoumljanje 220
 razlaga 25, 26, 27, 37, 40, 44, 45,
 51, 52, 55, 76, 80, 81, 82, 83, 84,
 168, 176, 177, 179, 180, 181, 182,
 183, 185, 187, 189, 193, 264, 277
 razlagalna besedna zveza 81
 razlagalni sinonim 84, 85
 razlagalni sistem 81, 82, 203
 razlagalni slovar 37, 40, 43, 61, 67,
 81, 82, 88, 170, 176, 177, 182,
 183, 209, 211, 225, 263, 267, 279
 razlagalni tip 81
 razlike med sinonimi 28
 razločevalne pomenske
 lastnosti 80
 razločevalne pomenske
 sestavine 111
 razsežnostna modifikacija 89, 90
 razvezava 85
 razvezovalna razlaga 76, 81
 referent 97
 retrodigitalizacija 220
 rezultat dejanja 25
 ročni vnos 230
 ročno urejanje slovarja 232
- S**
- samostalnik 113
 samostalniška odnosnica 82
 samostalniška predložna
 zveza 113
 samostalniške besednozvezne
 dominante 202
 samostalniške dominante 202
 samostalniški pomen 110, 202
 samostalniški sinonim 79
 semantična teorija 29
 semantika 30
 seznam zadetkov iskanja 241
 shema 223
 shemski element 226, 227

- sinonim 13, 20, 26, 30, 32, 37, 41, 55, 57, 68, 69, 71, 72, 82, 84, 109, 166, 168, 176, 177, 181, 184, 185, 190, 194, 226, 228, 273, 277, 279
 sinonimija 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 40, 44, 52, 55, 67, 68, 76, 88, 96, 97, 124, 174, 176, 185, 195, 200, 263, 264
 sinonimijska parafraza 24
 sinonimijska soizrazitev 24
 sinonimijske pretvorbe 24
 sinonimijski del 172, 189
 sinonimijsko parafraziranje 26
 sinonimna razlaga 76, 81, 84
 sinonimni elementi 226
 sinonimni niz 28, 37, 39, 53, 54, 66, 67, 69, 70, 83, 84, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 119, 122, 138, 140, 141, 156, 166, 167, 172, 173, 174, 176, 177, 180, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 199, 202, 203, 204, 205, 209, 211, 225, 228, 231, 240, 249, 264, 269, 273, 277, 278
 sinonimni par 23
 sinonimni slovar 13, 14, 17, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 53, 55, 57, 61, 95, 97, 112, 115, 163, 170, 176, 177, 179, 183, 184, 195, 223, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 274, 275, 279, 280
 sinonimno razmerje 16, 20, 29, 31, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 57, 59, 63, 65, 68, 69, 76, 84, 91, 100, 102, 110, 115, 116, 117, 122, 129, 166, 170, 172, 174, 176, 177, 180, 194, 195, 226, 227, 264, 277, 278
 sintagmatsko jedro 111
 sistem 23
 skeniranje 220
 skladišna družljivost 98
 skladišna vloga 60, 101, 112, 116
 skladišna zgradba 21
 skladiškopretvorbne zmožnosti 24
 sklanjatveni vzorec 68
 sklic 224, 227, 230
 sklicevalna razlaga 76, 81, 86
 sklicevalni element 236
 sklicevalni podatki 234
 sklicevalni prikaz 44
 sklicevalni sestavek 52
 sklicevalnost 51
 sklicevanje 85, 224
 sklicna povezava 199, 200, 201, 272
 sklicni atribut 228, 230
 sklicni člen 246
 sklicni element 224, 228, 230
 sklop 171, 185
 skupni pomen 16, 37, 40, 55, 67, 89, 97, 168, 174, 176, 177, 179, 181, 182, 184, 185, 193
 sleng 105, 107
 slogi pisave 220, 221
 slovar 26, 31
 slovaropisje 29, 35
 slovaropisna gospodarnost 84
 slovaropisna praksa 28
 slovaropisna rešitev 117, 186, 278, 279
 slovaropisni postopek 34
 slovaropisni prikaz 14
 slovaropisni program iLex 224
 slovaropisno izročilo 280
 slovaropisno sredstvo 14, 30, 32, 33, 163, 185
 slovar sinonimov 27
 slovarska baza 216, 218, 232, 236, 272
 slovarska iztočnica 247

- slovarska mikrostruktura 163,
218, 226, 227, 235, 244, 246,
258, 259
- slovarska oznaka 84, 193
- slovarska podatkovna baza 216,
220, 221, 223, 225, 236
- slovarska rešitev 85, 129, 173, 215,
263, 266, 278, 279
- slovarska shema 233
- slovarska struktura 225, 258
- slovarska vizualizacija 258
- slovarska vsebina 228
- slovarska zasnova 13, 30, 31, 32,
34, 43, 55, 57, 68, 117, 176, 266
- slovarski iztržek 87, 88, 182, 183
- slovarski koncept 28, 223, 227, 265
- slovarski podatki 218, 221, 225,
227, 241, 253
- slovarski pomen 74, 211
- slovarski portal Fran 195
- slovarski prikaz 17, 31, 33, 43, 71,
104, 111, 115, 163, 183, 185, 277,
278, 280
- slovarski priročnik 33, 57, 215,
216, 223
- slovarski sestavek 37, 44, 53, 57,
68, 77, 86, 117, 121, 124, 138,
163, 168, 172, 174, 185, 187, 192,
193, 194, 202, 209, 213, 218, 220,
224, 227, 229, 231, 237, 241, 244,
268, 270, 271, 272, 277
- slovarsko besedilo 55, 163, 176,
220, 221, 227, 268, 270, 271, 275,
276, 277
- slovarsko izročilo 106
- slovarsko označevanje 104
- slovarsko ponazorilo 40, 44, 86,
87, 97, 98, 168, 181, 182, 183,
185, 189, 190, 225, 264, 277
- slovenistično leksikalno pome-
noslovje 280
- slovenistično slovaropisje 242, 280
- slovenska slovnica 77
- slovnica 26
- slovnicihna struktura 182
- slovnicihne lastnosti 63
- slovnicihno kvalifikatorsko pojasnilo
77, 116
- smiselni osebek 160
- sobesedilno okolje 102
- sobesedilnost 85
- sobesedilo 29, 40, 76, 87, 88
- socialna zvrst 104
- socialnozvrstna oznaka 106, 107
- sodobna raba 109
- sopomenka 20, 21, 29
- sopomenski niz 21
- sopomenski par 20, 21
- sopomenskost 20, 21, 95
- specialni izpis 44
- spletišče 237
- spletna izdaja 232, 235
- spletna objava 195, 237
- spletna objava SSSJ 273
- spletna stran 217, 238, 240
- spletni brskalnik 269
- spletni portal 237
- spletni prikaz 247
- spletno okolje 215
- splošna raba 109, 172
- splošni slovar 275
- sporočilnost 25
- sporočilo 58, 63
- spustni seznam 223, 246
- srednji naglašeni samoglasnik 231
- stalna besedna zveza 53, 71, 86,
150, 154, 186, 189
- standard XQuery 217
- standard XSL:FO 217
- standard XSLT 217
- stanjski povedkovnik 116, 118
- statistika vsebine 218

stavčni tip 101
 stavčni vzorec 38, 60, 73, 75, 123,
 129, 160, 213
 stavčnoočlenska fraza 101
 stavek 75
 stilistika 30
 stilna vloga sinonimov 20
 stilna vrednost 26
 strojno generirane kazalčne
 iztočnice 273
 strojno generiranje kazalčnih
 iztočnic 225, 226, 231
 strojno preverjanje 236
 strojno preverjanje podatkov 232
 strokovni izraz 105
 strukturalni model leksikalnega
 pomena 62, 75, 80
 strukturalno modelirani leksikalni
 pomen 37, 57
 strukturalno pojmovanje 19
 struktura slovarja 233, 236,
 237, 239
 struktura slovarskih
 sestavkov 229
 strukturna napaka 233
 strukturna raven 87
 strukturne značilnosti sobese-
 dila 183
 strukturni element 233
 strukturni elementi kazalčnih
 slovarskih sestavkov 228
 strukturno okolje 203
 strukturno pojasnilo 259
 stvar 23, 29, 31

Š

številk 176
 številskost 145
 števeni samostalnik 100
 števnost 100, 143
 števnostna kategorialnost 278

T

tabuizirane vsebine 109
 tehnična dokumentacija 221, 232
 tehnološka podpora 216,
 267, 271
 teorija jezika 18, 23
 terminološke oznake 105, 107
 terminološki slovar 40, 43
 tipologija delnih sinonimov 90
 tipske pomenske razlike 90
 tiskana izdaja 231, 234, 235, 236
 trojica razmerij 29, 30, 32
 trpni način 75
 tvorjeni pridevnik 51
 tvorjenost 68

U

ubeseditiv 15, 17, 194
 ubeseditvena možnost 189
 ubeseditvena potreba 15,
 61, 183
 ubeseditvena realnost 16, 17
 ubeseditvena varianta 15, 16, 31,
 59, 60, 74, 75, 213
 ubeseditvena variantnost 13,
 14, 15, 16, 30, 33, 40, 56, 57,
 58, 61, 74, 129, 194, 204,
 205, 213
 ubeseditvene okoliščine 91, 92
 ubesedovalec 24, 58
 ubesedovanje 23, 26, 99, 204
 unikatni identifikacijski atribut
 228, 229, 230
 uporabnik slovarja 17, 34
 uporabnost 31, 32
 uporabnost slovarja 17
 urejevalnik 277
 urejevalnik besedil 220, 224
 uslovarjanje 30
 uvrščevalna pomenska
 sestavina 110, 111

V

validacija podatkov 233
 variantna leksikalna enota 16
 variantna ubeseditiv 74, 204
 variantne ubeseditivne možnosti 61
 variantni stavčni vzorec 101
 variantnost 13, 23, 75, 213
 večbesedna dominanta 228
 večbesedna enota 246
 večbesedna frazeologizirana leksikalna enota 68
 večbesedna iztočnica 135
 večbesedna leksikalna enota 40, 41, 63, 194, 278
 večbesedna zveza 246
 večbesedne leksikalne enote 39
 večbesedni frazeoloki sinonim 39
 večbesedni sinonim 39, 71, 141, 152, 166, 167, 171, 172, 185, 186, 200, 226, 229, 232, 235, 247, 277
 večbesednost 31, 171, 227
 večpomenska dominanta 39, 172
 večpomenska leksikalna enota 63, 65
 večpomenski dominantni slovarski sestavek 227
 večpomenski razlagalni sinonim 84
 večpomenskost 25, 65, 67
 velelnike oblike 161
 vezljivost 26, 98, 121
 vezljivostna oznaka 98, 185
 vezljivostno določilo 111, 210
 vidska varianta 156
 vizualizacija 242, 244
 vizualizacija podatkov 244
 vizualizacija slovarskih sestavkov 244, 246
 vnašalni program 268, 269, 270, 271
 vnašalni računalniški program 274
 vnašalno-urejevalni računalniški program 263, 265, 270, 271

vrstni pomen pridevnika 86
 vrstni pridevnik 52, 150, 151, 152, 153, 230, 231, 266, 278
 vsebina 20
 vsebina jezikovnega izraza 29
 vsebinska lastnost jezikovnega znaka 37
 vzorčne redakcije 265
 vzorčno sobesedilo 87, 97
 vzporedne podpomenke 92, 93, 94, 176, 192, 193, 194
 vzpostavljanje sklicev 226, 227, 228, 272

W

wordova datoteka 265, 269, 271, 276

X

XML-shema 226, 236, 239, 244, 258, 259

Z

zadetek 227
 zadetek iskanja 241
 zamenljivka 116
 zamenljivost 23, 24, 25, 26, 38, 56, 62, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 82, 83, 87, 88, 97, 111, 121, 123, 129, 152, 160, 182, 190, 213
 zatipki 233
 zborna norma 107
 zloženi glagol 79, 98, 112, 116, 121, 160, 190
 znotrajjezikovna kategorizacija 110
 zunajjezikovna danost 29, 31, 40, 80
 zunajjezikovna stvarnost 15, 40
 zunajjezikovna vsebina 61, 63
 zvrstno-stilna označenost 56, 185
 zvrstno-stilne oznake 38, 40, 41, 72, 87, 97, 98, 104, 185, 189, 278

RAZČLENJENO KAZALO

Predgovor	7
-----------------	---

Leksikalna sinonimija: jezikovna danost, tema

v pomenoslovju, vsebina slovarja	13
1 Od ubeseditvene variantnosti do sinonimov v slovarju	13
2 Obravnava sinonimije v leksikalnem pomenoslovju	17
2.1 Uvod	17
2.2 A. Vidovič Muha	19
2.3 J. Lyons, S. Ullmann	21
2.4 M. Zorman	23
2.5 J. D. Apresjan	24
3 Slovarska zasnova pri sinonimnem slovarju	28
3.1 Trojica za sinonimijo konstitutivnih razmerij	29
3.1.1 Predstavitev	29
3.1.2 Vloga v preučevanju in uslovarjanju sinonimije	30
3.2 Splošno o postopku uslovarjenja leksikalne sinonimije	30
3.3 Povezava med gradivnim izhodiščem in dokončanim sinonimnim slovarjem	32
4 Okvirni pogled na slovarsko zasnovo SSSJ	34
4.1 Okoliščine, ki so odločale o značaju zasnove SSSJ	35
4.2 Temeljna določila zasnove SSSJ	36
4.2.1 Namen SSSJ	36
4.2.2 Določitev sinonimnega razmerja	37
4.2.3 Pojmovanje zamenljivosti v SSSJ	38
4.2.4 Izrazna različnost	39
4.2.5 Dva tipa slovarskih sestavkov kot organizacijski princip slovarja	39
4.2.6 Odnos do sobesedila	40
4.2.7 Gradivo	40
4.2.8 Trojica za sinonimijo konstitutivnih razmerij, konkretizirana v zasnovi SSSJ	40

Gradivo za Sinonimni slovar slovenskega jezika	43
1 Uporabnost pomenskega opisa iz SSKJ	43
2 Obdelava gradiva iz SSKJ	45
2.1 Slovarski sestavki v SSKJ z neposrednim popolnim pomenskim opisom	45
2.2 Slovarski sestavki v SSKJ s posrednim pomenskim opisom	51
2.3 Rezultat obdelave gradiva	52
2.3.1 Stalne besedne zveze	53
2.3.2 Predložne zveze različnih besednih vrst	54
2.3.3 Konveržno tvorjene leksikalne enote	54
3 Prvi korak od gradiva v SSKJ proti slovarskemu sestavku v SSSJ	55
4 Posvetovalna vloga korpusnega gradiva	56

Sinonimna razmerja v Sinonimnem slovarju slovenskega jezika:

ugotavljanje, opisovanje, ponazarjanje	57
1 Pojmovanje leksikalne sinonimije pri načrtovanju in izdelavi SSSJ	57
1.1 Vključevalno razmerje med ubeseditveno variantnostjo, leksikalno sinonimijo in leksikalnimi sinonimi	58
1.1.1 Ubeseditvena variantnost	58
1.1.2 Leksikalna sinonimija	59
1.1.3 Leksikalni sinonimi	60
1.2 SSSJ na presečišču stvarnih slovaropisnih možnosti in uporabniških pričakovanj	61
1.3 Pomenska podobnost kot določevalna lastnost sinonimov	62
1.3.1 Definicija pomenske podobnosti	62
1.3.2 Strukturnalni model leksikalnega pomena pri ugotavljanju pomenske podobnosti	62
1.4 Večpomenskost pri obravnavi sinonimnih razmerij	65
1.4.1 Samostojnost posameznih pomenov večpomenskega leksema	65
1.4.2 Nepopolna prekrivnost individualnega pomena leksikalne enote in pomena sinonimnega niza	67
1.5 Izrazna različnost pri določanju sinonimov	68
1.5.1 Enobesedni sinonimi	68
1.5.2 Leksikalizirane predložne zveze	69
1.5.3 Frazeologizirane besedne zveze	71
1.6 Definicija leksikalnih sinonimov in okvir jezikovnega sistema	72
1.7 Omejevalnost koncepta leksikalnega pomena pri upoštevanju ubeseditvenih variant	73

2	Leksikografski pristop pri ugotavljanju in opisovanju medlekskmskih razmerij za SSSJ	75
2.1	Pomenski opis v SSKJ pri ugotavljanju pomenske podobnosti	76
2.1.1	Pomenska podobnost in kategorialni pomen	77
2.1.2	Pomenska podobnost v denotativnem pomenu.....	80
2.1.2.1	Primerjanje pravih razlag iz SSKJ.....	81
2.1.2.2	Primerjanje sinonimnih razlag iz SSKJ	84
2.1.2.3	Primerjanje pomenov pri razvezovalnih, sklicevalnih in posrednih razlagah	85
2.1.2.4	Upoštevanje pomenskega opisa leksikalne enote iz SSKJ kot celote	87
2.2	Besedilna zamenljivost v preverjanju pomenske podobnosti.....	87
2.3	Delni sinonimi v SSSJ	89
2.3.1	Določitev kategorije delnih sinonimov	89
2.3.2	Pomenska tipologija delnih sinonimov	90
2.4	Pomenska vključevalnost kot medlekskmsko razmerje, vzporedno sinonimnemu razmerju	91
2.4.1	Vzporedna podpomenskost (kohiponimija)	94
2.4.2	Metaforični povedkovniki v slovarskem sestavku pri lastnostnem pridevniku	94
2.5	Protipomenke v SSSJ.....	95
2.6	Pomenska individualnost sinonimnih leksikalnih enot znotraj sinonimnega niza	97
2.6.1	Omejitvena pojasnila	99
2.6.1.1	Omejitve v kategorialnem pomenu	100
2.6.1.2	Omejitve v strukturnoskladenjskih značilnostih besedilnega okolja	101
2.6.1.3	Omejitve v leksikalnodružljivostnih značilnostih	102
2.6.2	Zvrstno-stilno in drugo označevanje sinonimov.....	104
2.6.2.1	Terminološke oznake	105
2.6.2.2	Prenosniškozvrstne oznake.....	106
2.6.2.3	Socialnozvrstni oznaki	107
2.6.2.4	Funkcijskozvrstne oznake	107
2.6.2.5	Ekspresivnostne oznake	108
2.6.2.6	Pogostostna oznaka	109
2.6.2.7	Normativnostna oznaka	109
2.7	Pomenska podobnost glede na besednovrstno raznolikost	110
2.7.1	Različna predstavnost pomenske podobnosti pri posameznih besednih vrstah.....	110

2.7.2	Povedkovniška sinonimija	112
2.7.2.1	Povedkovnik s stališča zasnovnih določil SSSJ	112
2.7.2.2	Konverzna tvorjenost kot tipološka značilnost povedkovnika	113
2.7.2.3	Slovarski prikaz povedkovnika v SSKJ in SP	115
2.7.2.4	Ugotavljanje povedkovniškega sinonimnega razmerja za SSSJ	116
2.7.2.5	Slovarske rešitve v SSSJ za prikaz povedkovnika	117
2.7.2.6	Povedkovnik pri metaforičnem prisojanju lastnosti.....	119
2.7.2.7	Pomenska podobnost na ravni zloženega glagola	121
2.8	O besedotvornih povezavah med leksikalnimi enotami v SSSJ	122
2.9	Meje mogočega pri ugotavljanju sinonimnih razmerij za SSSJ	123
2.10	Rezultat leksikografskih postopkov ugotavljanja medleksemskih razmerij pri SSSJ	124
3	Besednovrstna kategorizacija v organiziranju makrostrukture SSSJ	129
3.1	Nadgradnja besednovrstne kategorizacije iz SSKJ in iz SP	130
3.1.1	Osnovna značilnost besednovrstnih oznak v SSSJ	134
3.1.2	Nabor besednovrstnih oznak v SSSJ	135
3.2	Besednovrstna določitev v okviru celovitega pomenkega opisa	138
3.2.1	Veljavnost besednovrstne oznake za celotni sinonimni niz ...	139
3.2.2	Samostojni slovarski sestavki konverznih tvorjenk	140
3.2.3	Homonične iztočnice	140
3.2.4	Razmerje med besednovrstno kategorizacijo iztočnice in ciljne dominante	141
3.3	Besednovrstno kategoriziranje v SSSJ v primerjavi s predhodnimi slovarji slovenskega jezika.....	143
3.3.1	Samostalnik.....	143
3.3.1.1	Števnost	143
3.3.1.2	Količinski metaforično-metonimični pomen	145
3.3.2	Pridevnik.....	146
3.3.2.1	Usklajenost pridevniške iztočnice s kategorialnostjo pridevnika v sinonimnem razmerju	146
3.3.2.1.1	Lastnostni pridevniki.....	146
3.3.2.1.2	Vrstni pridevniki.....	147
3.3.2.1.3	Okoliščinski pridevniki	149
3.3.2.2	O iztočnični obliki pridevnikov	150
3.3.2.3	Dva tipa redakcij za vrstne pridevnike	151
3.3.2.4	Pridevniški pari v razmerju konverzne tvorjenosti	153
3.3.2.5	Konveržno tvorjeni izpridevniški povedkovniki.....	154

3.3.3	Glagol 156	
3.3.3.1	Besednovrstna oznaka pri glagolskih iztočnicah	156
3.3.3.2	Glagoli s <i>se</i>	157
3.3.3.3	Frazeološki glagoli s prostim morfemom <i>jo</i> ali <i>ga</i>	158
3.3.3.4	Deležnik	159
3.3.3.5	Zloženi glagol v sinonimnem nizu	160
3.3.3.6	Omejitveno pojasnilo pri glagolu	160
3.3.3.7	Velelliške glagolske oblike v medmetni rabi	161
3.3.4	Povedkovnik	162

Slovaropisna strukturiranost leksikalne sinonimije v SSSJ

	(<i>Martin Ahlin, Branka Lazar, Zvonka Praznik, Jerica Snoj</i>)	163
1	Osnovna organiziranost slovarskega besedila: dominantni slovarski sestavki, kazalčni slovarski sestavki, dopolnjevalne kazalke	163
1.1	Dominantni slovarski sestavki	166
1.2	Kazalčni slovarski sestavki	166
1.3	Dopolnjevalne kazalke	168
2	Iztočnični del slovarskega sestavka	168
2.1	Nabor podatkov za identifikacijo leksikalne enote	169
2.2	Odvisnost iztočničnih podatkov v SSSJ od <i>Slovenskega pravopisa</i> (2001)	170
2.3	Besednovrstna označenost.....	171
2.4	Homonomi	171
2.5	Enobesedne in večbesedne iztočnice	171
3	Sinonimijski del slovarskega sestavka.....	172
3.1	Dominantna iztočnica	172
3.2	Pomenska enota	174
3.3	Razlaga	176
3.3.1	Primerjava razlage v sinonimnem slovarju z razlago v razlagalnem slovarju	176
3.3.2	Razlaga sinonimnega niza pri regularno izpeljanih pomenih	179
3.3.3	Dopolnjevalna razlaga pri delnih sinonimih.....	180
3.3.4	Pomenska pojasnila kot dopolnilo razlage	181
3.4	Slovarska ponazorila.....	181
3.4.1	Slovarsko ponazorilo, navedeno neposredno za razlago	182
3.4.2	Slovarsko ponazorilo pri členu niza	184
3.5	Sinonimni niz	184
3.5.1	Sinonimni niz dominante.....	185

3.5.2	Sinonimni niz besednozvezne dominante.....	185
3.5.2.1	Vloga besednozveznih dominant	185
3.5.2.2	Povezanost besednozvezne dominante z dominantno iztočnico na izrazni ravni	186
3.5.2.3	Načini navajanja besednozvezne dominante v slovarskem sestavku	187
3.5.2.4	Sinonimni niz besednozvezne dominante v primerjavi s sinonimnim nizom dominantne iztočnice.....	189
3.5.2.5	Netipične besednozvezne dominante	189
3.6	Člen sinonimnega niza	190
3.6.1	Sinonim kot člen sinonimnega niza	190
3.6.2	Delni sinonim kot člen sinonimnega niza.....	191
3.6.3	Protipomenka.....	191
3.7	Razdelek podpomenk in razdelek lastnostnodoločitvenih povedkovnikov kot samostojni sestavini pomenske enote.....	192
3.8	Besednozvezna dominanta s sinonimnim nizom zunaj pomenske enote	192
3.9	Dopolnjevalne kazalke kot zaključni del dominantnega slovarskega sestavka	193
4	Dominantni slovarski sestavek kot hierarhizirana ureditev podatkov o sinonimiji	193
	Dopolnitve SSSJ v spletni objavi	195
1	Zasnovna določila, ki so se v zamisli SSSJ povezovala z elektronsko izdajo slovarja.....	195
1.1	Organiziranost sklicevanja med dominantnimi slovarskimi sestavki in kazalčnimi slovarskimi sestavki.....	196
1.2	Leksikalna enota s puščico v vlogi delnega sinonima in podpomenke.....	197
2	Vsebinska izpopolnitev baze SSSJ ob pripravljanju spletne izdaje 2018	199
2.1	Dodajanje sinonimov in sinonimnih nizov	199
2.2	Razvidno ločevanje dveh kategorij sklicnih povezav v izpisu	200
2.3	Pojmovnik SSSJ	202
2.3.1	<i>Pojmovnik</i> SSSJ kot dopolnitev prikaza sinonimije v SSSJ.....	202
2.3.2	Uporabnost <i>Pojmovnika</i> SSSJ.....	204
2.3.3	Zgradba <i>Pojmovnika</i> SSSJ.....	205

Prihodnje dopolnjevanje in vsebinske širitve SSSJ	209
1 Dopolnjevanje SSSJ, predvideno v zasnovi SSSJ	209
1.1 Dodajanje sinonimov v že obstoječih sinonimnih nizih in vzporednih podpomenk v obstoječih pomenskih enotah	209
1.2 Dopolnjevanje navedb v že obstoječih podatkovnih enotah dominantnih slovarskih sestavkov	210
1.3 Dodajanje celotnih novih pomenskih enot.....	211
2 Širitev zasnove SSSJ z novimi tipi podatkov	211
2.1 Enakovredni prikaz sinonimnih nizov enobesednih dominant in besednozveznih dominant	211
2.2 Vključitev protipomenskosti v SSSJ kot samostojnega področja, na specifični način povezanega s sinonimijo.....	211
2.3 Dodajanje sinonimnih leksikalnih enot, evidentiranih zunaj knjižnega jezika	212
2.4 Navajanje ubeseditvenih variant zunaj okvira leksikalnih sinonimov	213

Tehnološka podpora pri izdelavi SSSJ

<i>(Nina Ledinek, Andrej Perdih)</i>	215
1 Uvod	215
2 Zapis slovarske podatkovne baze	216
3 Programska oprema za izdelavo slovarja	218
4 Pretvorba delovnega slovarskega gradiva v slovarsko podatkovno bazo	220
5 Oblikovanje XML-scheme slovarja	223
6 Generiranje podatkov za strojno vzpostavljanje sklicev v slovarju	227
7 Tehnološka podpora ob zaključku redakcije	231
8 Sklep.....	236

Od slovarske baze v formatu xml do objave SSSJ na portalu Fran

<i>(Nina Ledinek, Andrej Perdih)</i>	237
1 Portal Fran, različica 5.0	237
2 Objava SSSJ na portalu Fran	239
2.1 Vizualizacija SSSJ na portalu Fran	240
2.1.1 Besedilni prikaz slovarskih sestavkov.....	241
2.1.1.1 Prikaz medleksemskih povezav	244
2.1.2 Mrežni prikaz slovarskih sestavkov.....	247
2.1.3 Prikaz Pojmovnika SSSJ	249

2.2 Funkcionalnost portala Fran in SSSJ	252
2.2.1 Iskanje in navigacijsko okence	252
2.2.2 Napredno iskanje	257
2.2.3 Namigi v oblakih in strukturna pojasnila	259
2.2.4 Kolofoni in druga uvodna besedila	261
Zgodovina nastajanja SSSJ	263
1 Kronologija dogajanja pri nastajanju SSSJ	264
2 SSSJ v odvisnosti od jezikovnotehnološke opremljenosti Leksikološke sekcije ISJ	274
3 Razvojnost v reševanju leksikografskih vprašanj pri SSSJ	277
4 Sklep	279
Summary	281
Viri in literatura	285
Viri	285
Literatura	285
Kazalo ponazoril	291
Stvarno kazalo	295